

Esterházy János

ESTERHÁZY LUJZA

SZÍVEK AZ ÁR ELLEN

**Népek ütközése
Közép-európai tapasztalatok**

PÜSKI
Budapest, 1991

PÜSKI KIADÓ Kft.

Felelős kiadó: Dr. Püske Sándor

1011 Budapest, Corvin tér 8.

Telefon: 201-4444

PÜSKI KÖNYVESHÁZ

1013 Budapest, Krisztina körút 26.

Telefon: 175-7763

Szedés: HITEL Kft.

91.1027/66-14

ISBN: 963 7845 47 X

Zrínyi Nyomda, 91.1027/66-14

Felelős vezető: Grasselly István
vezérigazgató

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA

Huszonhárom évig bőröndbe zárva aludta álmát egy francia kézirat. Esterházy Lujza grófnő végrendelete alapján 1966-ban került Rómába unokahúgához Alice-hoz, aki hosszú évekig félt hozzányúlni, mert úgy érezte, hogy elolvasása fájó sebeket szakítana fel. De a sorsfordító idők kényszere alatt mégis előszedte a kéziratot, s egy szép napon nálam cseng a telefon:

„Évinkóm, egész éjjel olvastam Lulu néni kéziratát és hiányos francia tudásom ellenére, teljesen a hatása alatt vagyok. Vállalnád a lefordítását, hogy könyv alakban megjelenhessen? Már csak te vagy az egyetlen, akivel gyermekkorom emlékeit fel tudom eleveníteni!” Hát bizony – villant át az agyamon – Aliszka alig volt 8 éves és bátyja első gimnazista, amikor a pozsonyi Egyesült Magyar Pártból, ahol mint gépíró nő működtem, édesapjuk Esterházy János gróf felkért, hogy fiát a nyári vakációban a francia pótvizsgára felkészítem. Igyekezeteimet siker koronázta, s mikor egy fél év múlva Újlakra kerültek a gyerekek, már mint régi ismerős vállaltam az otthoni tanításukat, Lujza grófnővel és egy tanárral karöltve.

„Szívesen elvállalom a fordítást” – feleltem a telefonba, és valóban néhány hét múlva kezemben volt a vaskos dosszié.

Első olvasásra azonban az volt a benyomásom, hogy ezzel bizony elkéstünk, ha Alice kívánsága szerint könyvnek szánjuk. Hol vannak már azok a franciák, akiket meg kell nyernünk ügyünknek a párizsi békekonferencián s akiknek meg kell magyaráznunk, honnan jöttünk és miért nem sikerült ezer év alatt baráti viszonyba kerülnünk azokkal, akikkel egy fedél alatt éltünk. Vajon, ha lefordítanám ezt az írást, kell-e a magyaroknak saját történelmünket magyarázni? Viszont, ha kihagyom a történelmi részeket, elég lesz-e a pusztá életrajz? Másrészt, nincs-e mégis szüksége erre a mai ifjúságnak, amikor annyi mindent pótolnia kell az agyonhallgatás miatt? S a napjainkban újra kiéleződő nacionalizmus világában, nem éppen időszerű a megbocsátás és békítés igyekezete, amire Esterházy Lujza életét tette fel?

Vívódásaim közben egyre Reményik Sándor verssorai csengtek fülemben:

„A fordítás, a fordítás alázat.

Fordítani annyit tesz, mint kötvé lenni,

Félig őt vinni, félig vele menni.”

Ragaszkodnom kell tehát az eredeti szöveghez és úgy kell visszaadnom, ahogy ő élte át a békebeli szép időkben indult és vérzivatarokon keresztül vezető, megbékélést kereső és hitében mindvégig állhatatos életútját. Hite megláttatta vele, hogy Isten a bajban egymás segítésére küldi az embereket, nyelvi, vallási, etnikai hovatartozásra való tekintet nélkül. S ezért válogatás nélkül kell érdekükben közbenjárni, cselekedni és imádkozni. S közben mindvégig remélni, hogy a szélrózsa minden irányába szétszórt családtagok egyszercsak összetalálkoznak nála. Fivére, János kiszabadul a csehszlovák börtönből s nála láthatja viszont gyermekeit és hűgát, kik majd mind hozzá jönnek Sydneyből, New Yorkból és Lengyelországból. A földi együttlét boldogsága sajnos nem adatott meg neki, de hite szerint azóta édesanyjával, Jánossal és Mariskával találkozott már az örök szeretet birodalmában.

Így bocsátom útjára ezt a könyvet, s tudom, sokak szívét megremegteti majd ennek a kiváló tulajdonságokkal felruházott családnak tragikus szétszórattatása.

Pröhlené Samarjay Éva

EGY NAGYASSZONYRÓL

Esterházy Lujzáról, bármennyire is ismert alakja volt a két háború közötti csehszlovákiai magyar kisebbségi életnek, meglehetősen keveset tud a közvélemény. Különösen a fiatalabb korosztályok. Sokan azt hiszik, csak azért volt érdekes személyiség, mert Esterházy János nővéreként annak árnyékában forgolódott a kisebbségi közéletben, annak is a jobboldali, klerikális zugaiban. Hozzájárult kevésbé ismert voltához visszahúzódó természete. Akik vele együtt dolgoztak, azok is keveset tudtak magánéleti dolgairól. Nem beszélt magáról soha. Nem gögből - szerénységből.

1945-ben el kellett menekülnie - pontosabban elhurcolták - és az internálótáborból szökött meg. Otthonát megsemmisítették és megszűntek azok az intézmények is amelyekkel közösen küzdött a magyar kisebbség jogaiért. Csak egy példát említenék: a felvidéki magyar katolikus reformfiatalság lapját, az Új Életet, amelynek szerkesztőségében őrizték az ő leveleit is.

Harminc esztendőn át mi, az egykori felvidéki katolikus reformmozgalom tagjai és munkásai, mégcsak nem is gondolhattunk arra, hogy

saját dolgainkról, embereinkről publikáljunk. Volt idő, amikor még dokumentumokat sem mertünk magunknál tartani, hiszen bármely pillanatban bűnperek terhelő bizonyítékaivá válhattak volna.

Mintegy tíz év óta kezdtünk el írni a magunk dolgairól. Nem önmagunk dicséretét, mégcsak nem is mentséget keresve, hanem azért, hogy a megszerzett tapasztalatainkból, valamit hasznosíthassanak az utánunk következő nemzedék azon tagjai, akik hisznek a szellem és az erkölcs társadalom-, nemzet-, és világepítő jelentőségében.

Ilyen megfontolásból megpróbáltam összegyűjteni minden adatot, többek között Esterházy Lujzáról is, ami csak fennmaradt. Lapokban, elsősorban az Új Életben megjelent írásainak összegyűjtése és elemzése nem okozott gondot. Annál nehezebb volt valami konkrétumot találni életéről, fiatalsága két nagy kalandjáról, a Károly király féle puccsban való részvételéről, majd ennek későbbi következményéről: a nyakába varrt rendtörvényről és kémperről s börtönéveiről, hogy összeállíthassak valamiféle portrét „Lulu” grófnőről.

Unokahúgánál, Esterházy Alicenál, Rómában került elő egy francia nyelven írott kézírata. Mivel nemcsak önéletrajzi adatokat tartalmaz ez a kézirat, hanem védőirat is a csehszlovákiai magyar kisebbség érdekében, nagyon fontosnak tartotta húga a kézirat fordítását és kiadatását magyar nyelven. A mű francia nyelven született, mert Esterházy Lujza, bevallott szándéka szerint ezt a nemzetközi élet irányítóinak, a nemzetközi sajtónak és a világon különböző helyeken élő politikusoknak szánta. Francia nyelvű címe: Coeurs Affrontes. Affrontement des peuples. Experience de l'Europe Centrale.

Nos, aki valaha is foglalkozott történeti adatgyűjtéssel, tudja mit jelent, ha előkerül egy ilyen vallomás.

De hadd idézzem föl a magam emlékeit is Esterházy Lujzáról. 1932 és 1943 között a Kassán, általam is szerkesztett Új Életnek állandó munkatársa volt. Harminchárom hosszabb-rövidebb írása jelent meg a lapban. S mi, az Új Élet adtuk ki *A huszadik esztendő* című 75 oldalas füzetét, 1942-ben. Ő maga így határozta meg e kis könyv mondanivalóját: *Feljegyzések 1938 kisebbségi életéből*. Az elsőt 1938 március elején vetette papírra, az utolsót 1938 novemberében. A könyvecske beszámoló a bécsi döntés hónapjairól, a „bécsi döntés könnyeiről, amelyek hangtalanul törnek elő magyar szivekből a határon innen és szlovák szivekből a határon túl.”

Ez a harminchárom írás, és az egy füzet – vallomás. Egy nagy asszonyi lélek szellemi hagyatéka. Tanítás, mely ma is időszerű és érvényes.

Esterházy Lujza 1899-ben született Nyitraújlakon, Esterházy János gróf és Elisabeta Tarnowska lengyel grófnő elsőszülöttjeként. Öccse János, 1901-ben, húga Mária 1904-ben látta meg a napvilágot.

Szülőfaluja nevét 1261 óta emlegetik az írások. Története folyamán többször is elpusztult, a törökök a lakosságot is elhurcolták, a XVIII. században morvakkal telepítették be... 1948-ban Velké Záluzie-re változtatták a nevét.

Lujza grófnő nevét 1923 decemberében ismerte meg szélesebb körben a kisebbségi közönség. „A pozsonyi rendőrség politikai osztálya – írta a Pozsonyi Magyar Hírlap dec. 11-i száma –... Nyitraújlakon letartóztatták Esterházy Lujza grófnőt... beszállították a pozsonyi rendőrfőigazgatóságához, ahonnan átvitték még péntek este a Vallon utcai toloncházba. Szombat reggel aztán átkísérték az államügyészség fogházába. A rendőrség a letartóztatás okairól semmit sem árul el. Esterházy »Lulu«, aki feltűnően szép lány, a Károly puccs idején sokat szerepelt Ostenburg ezredes menyasszonya, egyébként csehszlovák állampolgár...”

Aztán mégiscsak megjelentek azok a bizonyos verziók a letartóztatás okairól. A grófnő állandó levelezést folytatott volna Ostenburg ezredessel, aki Sopronban tartózkodik. A leveleket a pozsonyi angol konzulátus közvetítette. Legutóbb egy levél a konzulátus cseh szolgájának a kezébe került, ez feljelentést tett... De nemcsak rendtörvénybe ütköző cselekedettel vádolták, hanem kémkedéssel is – Magyarország és Lengyelország javára.

Az akció céljára a csehszlovák sajtó sugallt cikkei engedtek következtetni. A Národny Listy például azt írta, hogy egy szomszédos állam igen jól van tájékoztatva Csehszlovákia bizalmas ügyeiben. A megindult nyomozás szálai Esterházy grófnőhöz, egy ismert szépséghez vezettek, aki a magyar nemesség életében nagy szerepet játszik. „Egészen természetes – állapítja meg már előre a Národny Listy –, hogy ebben az ügyben különböző személyek egész sora részes.”

Az alap, amire a konstrukciós per felépült: 1921 őszén Lulu grófnő Sopronban önkéntes ápolónői szolgálatot teljesített. Ekkor – október 20-án – repült haza Svájcból IV. Károly király és Zita királyné. A Sopron megyei Dénesfán rendeztek be valami udvartartást. A királyné mellé Lujza grófnőt kérték fel udvarhölgynek. A király Rakovszky Iván

vezetésével kormányt hozott létre. Október 22-én pedig Ostenburg-Moravék Gyula gróf és Lehár Antal kíséretében vonatra szállt, hogy megkezdje második puccskísérletét, amely október 23-án Budaörsnél rövid fegyveres harc után sikertelenül ért véget.

Ilyen körülmények között ismerkedett meg Ostenburg gróf és Esterházy Lujza grófnő. Egymásba szerettek, de házasság nem lett a dologból. Ostenburg ugyanis elvált ember volt. Lujza grófnő pedig kijelentette: katolikus meggyőződése nem engedi, hogy elvált férfi felesége legyen. Néhány levelet azután is váltottak, hogy a grófnő elhagyta Magyarországot és visszavonult Nyitraújlakra. Ezekből a „tényekből” próbált egy kémperre való anyagot összekovácsolni Bach-huszári buzgalommal Vlasák cseh vizsgálóbíró és a csehszlovák kémelhárításon Žák Miloš vezérkari ezredes. Hónapokon át követték, provokátorokat küldtek a nyakára. „Én régóta láttam, hogy politikai ágensek környékezik meg és megjósoltam neki: találkozunk még a bíróságon: ő a vádlottak padján ül és én védem.” – mondta pere tárgyalásán védője, Jabloniczky János képviselő.

Hogy mennyire figyelték, bizonyítja, hogy egy olyan levél is a csehszlovák vezérkarhoz került, amelyet egy lengyel hordárnak adott át Krakkóban. A két állítólagos Ostenburg levél pedig, amelyre a vád épült; eltűnt, csak másolatban feküdt az iratok között... „Itt közönséges hamisítás történt” – állapította meg a védő.

A nyitrai törvényszék 1924. december 17-én hat és fél hónapi vizsgálati fogság beszámításával egy évi börtönre és 20.000 korona büntetésre ítélte. A büntetést jóváhagyta 1925. március 14-én a pozsonyi tábla, azév július 18-án a brünni legfelsőbb bíróság is. Esterházy Lujza 1926 februárjában szabadult ki a fogházból.

1929-ben ismét megpróbálták belekeverni egy még nagyobb koncepció színjátékba, a Tuka-perbe. Épp Lengyelországban tartózkodott, mikor a sajtóból értesült, hogy a pozsonyi vizsgálóbíró az ügyben ki akarja hallgatni. Azon nyomban vonatra ült és meg sem állt Pozsonyig. Most még annyi anyagocskát sem tudtak összekapargálni ellene, mint az első ügyben, ezért lemondtak a perbe fogásáról!

*

Jabloniczky ügyvéd, a védője, kémpereinek főtárgyalásán többek között azzal is menteni akarta védencét, hogy kérte a bíróságot, hallgassanak ki több tanút, akik bizonyíthatják: „a vádlott politikailag nem beszámítható álmodozó, akit ebben a tekintetben még a hozzá közelálló

családtagok se vettek komolyan.” Ami a közelálló családtagokat illeti, Esterházy János későbbi magatartása semmiképpen sem bizonyítja, hogy nem vette volna komolyan nővére „politikai álmodzásait”. Sőt, annak idején azt hallottam, hogy mindig nagyon is hatott rá, többek között abban is, amit még a Matica Szlovák életrajzi lexikona is elismer Esterházy Jánosról: egyetlen volt Tiso parlamentjében, aki a zsidótörvény ellen szavazott. Már korábbi nyilatkozatain is látni lehetett Lujza hatását. Akárcsak nővére, ő is elmarasztalta a felvidéki arisztokráciát amiatt, hogy távol tartja magát a magyarság önvédelmi harcától.

Lujza a harmincas évek elejétől kezdve vett részt intenzívebben a kisebbségi közéletben. Bekapcsolódott a SZKIE – Szlovákiai Katolikus Ifjúsági Egyesület – leány tagozatának és a Katolikus Főiskolások reformmozgalmának munkájába. A SZKIE csallóközi, nagyszombategyházmegyei szekciójának lett moderátora. A mi szövetségünkben nem volt meghatározott funkciója, de lányaink hamarosan köréje tömörültek és szellemi vezetőjüknek fogadták el.

Most utólag bevallhatom, hogy eleinte mi, a mozgalom vezetői nem fogadtuk őt fenntartás nélkül. Hisz minduntalan elhangzott a vád ellenünk amúgyis, hogy mi vagyunk a reakció utánpótlása. Ezért féltünk a „klerikális-arisztokrata” kapcsolattól, ami még alapot is adhatott volna ennek a vádaskodásnak.

Esterházy Lujza volt az, aki fiatalkori tapasztalatai alapján nagyon korán ráébredt arra, hogy mi is forog kockán a kisebbségi életben és melyek azok a kötelességek, amelyek ráhárulnak. Már az első nálunk megjelent cikke, amely a Szociális Testvérek által rendezett első kassai szociális hétről szóló beszámoló volt, szociális hangvételű volt: „olyan odaadó és kiképzett embertípusra van szükség – hangoztatta –, amely segíteni tud a vergődőknek, védelmébe veszi a gyengéket és kizsákmányoltakat, Szlovenszkon, a történelmi erők ezen súrlódási területén, a nemzeti és szociális ellentétek ütközőpontján bátoritást tud nyújtani a nyomort szenvedő, küzdő, nyugtalan, torzsalkodó, lázasan vetélkedő, problémáikkal birkózó és délibábokat kergető embertársainknak.” (Új Élet, 1932. 8-9.sz. 316. old.)

Teljes mértékben elfogadta és vallotta programunkat, amelynek lényege tömören fogalmazva: minden magyar nagybirtokot felszámolni s a lehető legtöbb önálló egzisztenciát teremteni, önálló kis parasztbirtokokat létesíteni, minél több önálló iparost és kisvállalkozót kiképezni, ezeket a legkülönbözőbb szakszövetkezetekben tömöríteni, hogy gyorsan és

hatékonyan tudják ellátni mindazokat a feladatokat, amelyeket a cseh-szlovákiai magyarság létének és jövőjének biztosítása megkíván.

Mindez azonban – hirdette programunk – önmagában nem elég. A kisebbségi társadalom, annak minden osztálya rászorul a szüntelen szellemi önvédelemre, arra, hogy minden osztályból, a parasztságból is kiemelkedjék egy tőle el nem különülő, hanem vele együtt maradó elit vezetőréteg, amely műveltségben és erkölcsben utat mutat és a gazdasági ütemet is diktálja. Ennek érdekében kívántuk kiépíteni a SZMKÉ-t – Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület –, a SZKIÉ-t. „Jellemképzés a kisebbségi munka előfeltétele” – írja Esterházy Lujza egyik első cikkében. „A legfontosabb az, hogy akik a magyar munkába beállnak, százszázalékos jellemek legyenek” – állapítja meg.

Akkoriban ezek a megfogalmazások egyesek szemében frázisnak tűnhettek, de remélem, hogy most, a jellemtelenség fél évszázados boszorkányszombatja után legalább a társadalom egyik része elgondolkodik Esterházy Lujza szavain! „A családi nevelés – folytatja tovább – elégtelen a jellemképzésre, az iskola pedig többnyire teljesen alkalmatlan. Ugyanakkor, a mai élet általában, főképp pedig a kisebbségi élet hallatlan megpróbáltatásokkal és eddig soha nem tapasztalt erejű csábításokkal van tele. Ezenkívül hihetetlen küzdelmeket és erőfeszítéseket kíván mindenkitől, az élet minden vonatkozásában... Megoldás: az ifjúsági egyesület van hivatva a családi nevelést kiegészíteni, az iskola befolyását pedig helyreigazítani.” (Új Élet, 1932, 414-422. old.)

Ezek a megállapítások azt sugallják, sőt nyilvánvalóvá is teszik, hogy a fiatalság etikai önnevelési keretét Esterházy Lujza a vallásos ifjúsági egyesületekben látja. Tudom és természetesen is tartom, hogy ezzel nem mindenki ért egyet. Ezért is említeném meg egy másik, 1938-as írását: *Használ-e a klerikalizmus az egyháznak?* Cikkében a következőket is írja: „Az új keresztény társadalmi rendszernek mentesnek kell lennie nemcsak a liberalizmustól, hanem a klerikalizmustól is, mert az nem alkalmas arra, hogy az egyházat a mai ember számára rokonszenvenessé tegye. A modern katolikus gondolkodók, pl. Maritain, tudatában vannak ugyanis annak, hogy a katolikus pártokhoz éppen úgy, mint minden más politikai alakulathoz, rengeteg emberi gyarlóság tapad, amely gyarlóságot azután, éppen mert katolikus cégér alatt lesznek elkövetve, a megkülönböztetni nem tudó tömegek a katolikus egyház rovására könyvelik el.”... „A katolikus pártpolitika sehol sem bizonyult vésztt álló erőnek és sorsdöntő órákban képtelennek bizonyult megvédeni az

egyház érdekeit. Sőt, mi több, rendkívüli mértékben megnehezítette az egyház helyzetét...”

„Ha tehát szeretjük az egyházat - írja - ugyanúgy, mint ahogyan nem tűrjük, hogy valaki a katolikus egyház nevében ellenezze a szociális igazságot, nem tűrhetjük azt sem, hogy a katolicizmus cégére alatt bárki is szembeforduljon a nemzet ama természetes jogával, hogy tagjait vallás-különbőség mentes politikai alakulatba tömörítse.”

Nemcsak az általunk ismert magatartása, hanem ezek az idézetek is azt bizonyítják, hogy Esterházy Lujza mindnyájunk között a legélesebben antiklerikális volt. Ennek a bátor magyar nőnek az etikum nem jámbor szólam volt az életében, hanem a legtisztább humánus, amelyhez - minél nehezebb volt a feladata - annál szigorúbban ragaszkodott.

Ellenségszeretet és nemzethűség - a címe egyik, ebben a tárgykörben írt cikkének. Kiindulópontja az, hogy sokan úgy érzik a két fogalom összeegyeztethetetlen, mert az ab ovo lehetetlenné teszi a gerinces küzdelmet. Ő rámutat: ez tévedés! „Jézus parancsa nem a jogainkért való küzdelést tiltja, hanem a küzdelmünk szellemét akarja megkeresztelni.” Sőt! „Ellenségszeretetünk csak akkor lesz erkölcsi érték, ha ugyanakkor a természet törvényeihez híven száz százalékig nemzethűek vagyunk. De tévedés az is, hogy gyűlölet nélkül ne lehetne küzdeni: tévedés, mert a gyűlölet nem erősít, hanem gyengít, ha árt is az ellenségnek, ugyanakkor lelki értékeket rombol le mibennünk is.”

Ötven évvel ezelőtt látta meg tehát mindazt, amit mostanában kezdünk hirdetni: a sovinizta gyűlölködés forrása a félelem és a gyengeség. (Új Élet, 1933, 6.sz. 209 old.)

Amikor ezeket a cikkeit írta, a csehszlovák rendőrség s a kopók változatlanul a nyomában voltak. Személyes tapasztalatból mondhatom, valahányszor vele találkoztunk, várhattuk a látogatókat és az igazoltást...

Az Új Élet 1939-i évfolyamában a felvidéki részek visszacsatolása után a következő címmel írt egy cikket: *A szlovák-magyar jóviszony lélektani akadályai és azok áthidalása*. Kemény dolgokat fogalmazott meg az uralkodó osztályról is, s arról, hogy az ezeréves boldog szlovák-magyar testvériség emlegetése helyett jobb lett volna, ha a magyar uralkodó körök elismerik, hogy az utolsó évszázadban hibák történtek magyar részről is. Valamint azt, hogy a külföldtől hiába várjuk, hogy megteremtse a szlovák-magyar közeledést. Ezt egyedül „a

két érdekelt nemzet valósíthatja meg - ha egyáltalán lehetséges.” (Új Élet, 1939, 245.sz.)

Ebben a hangnemben sürgette a szemléletváltást magyar és szlovák oldalon egyaránt. Írására nagy felháborodás volt a válasz mindkét oldalról.

Egy cikkét említtem még meg, amely lapunk 1936. évi 4-ik számában jelent meg: *A nő a kisebbségi sorsközösségben* - címmel. Előadásként hangzott el a prágai magyar egyetemi hallgatónők szemináriumában. Etikai kiskaté anyaga ez is. A kérdések, amelyeket tárgyalt: a női kitartás a sorsközösségben, nőink érdeklődése közösségünk sorsa iránt, örököse a kisebbségi értékek felett, küzdelme a hangoskodás és a magyarság kisajátítása ellen. Itt is sürgette az olyan iskolán kívüli nőnevelés megszervezését, amely felébreszti minden magyar kisebbségi nőben a nemzetszeretetet, amely sokaknál talán szendereg. „Hogy nő-társadalmunk kész legyen a kisebbségi sors öntudatos vállalására.”

A harminchárom írásból, amely az Új Életben megjelent, szép kötetet lehetne összeválogatni.

*

1938-ban megnehezült a kapcsolata lapunkkal és a mozgalommal. Nyitraújlak Szlovákiában maradt. Néhány cikket még így is írt. Ebben az időszakban különösen sokat jelentett öccse számára a tőle kapott erkölcsi és szellemi támogatás. Ő irányította János két gyermekének a nevelését is.

Tiso rendszerének bukását a családi fészekben érte meg. János grófot elhurcolták, s őt internálták. Kalandosan szökött meg Prágán keresztül pater Riquet, a francia ellenállás jezsuita hőséneke támogatásával. Párizsba menekült. Önéletrajzából tudhatjuk meg, hogy miként próbálta megakadályozni öccse halálos ítéletének végrehajtását és a felvidéki magyarság likvidálását.

Az elpusztított nyitraújlaki kastélyból kimenekítette az édesanyját is Franciaországba és egy lengyel rokonánál helyezte el Montresorban. Édesanyja 1956-ban halt meg, öccse 1957-ben. Hamarosan őt is súlyos betegség támadta meg s 1966-ban követte szeretteit. Montresorban temették el édesanyja mellé.

1989 nyarán

Sinkó Ferenc

BEVEZETÉS

Egy év is elmúlt már a második világháború befejezése óta. Párizsban vagyunk, 1946 augusztusában. A Luxemburg Palota zöld gyepén, az ágyásokban, napfényben ragyognak a virágok. A palota belsejében: békekonferencia; az egyik oldalon a Szövetséges Hatalmak, a másikon Olaszország, Románia, Magyarország, Finnország, Bulgária.

Béke?? Ezen a konferencián, amelynek célja a békekötés, két küldöttség ellenségként áll egymással szemben. Az egyik meg akarja kapni a konferencia beleegyezését ahhoz, hogy kiűzzön országából egy népcsoportot, amely 10 évszázad óta lakik ott. A másik küldöttség könyörög a konferenciának, hogy ne engedje meg családok tízezreinek kiszakítását a szülőhazából, a családi tűzhely mellől. A két közép-európai küldöttség között késhegyre menő vita folyik.

Ezen a konferencián fordító vagyok. És éppen az én népem az a szlovákiai magyarság, amelyet otthonából ki akarnak űzni, s amely meghurcolásnak és zaklatásnak van kitéve.

Ennek a népcsoportnak volt parlamenti képviselője fivérem, Esterházy János, aki erőfeszítéseket tett a szlovákiai magyarok megvédésére. Elindult, hogy kiálljon értük. Letartóztatták... és deportálták a Szovjetunióba. Sztálin ugyanis támogatta a csehszlovák kormány programját, amely célul tűzte ki ennek a magyar kisebbségnek a kiűzését. Támogatta a csehszlovák terveket a magyar kormány ellenében, amely viszont védeni kívánta ezt a néptömeget. A békekonferencián sajtótudósítóktól hallottam a következőket:

„Tragikus ez a véget nem érő konfliktus két szomszéd ország között. Már eddig is túl sok bajt okozott mindkét félnek. Ez az ellenségeskedés akadályozta meg őket abban, hogy összefogjanak a hitleri fenyegetés ellen...”

Igen. Emlékszem arra a húsz évre az első világháború és az 1938-as német lerohanás között. És emlékszem, hogyan igazta le Hitler népeinket Közép-Európában, egyiket a másik után. És azután: hogyan „szabadította fel” őket Sztálin.

Tanúja voltam ezeknek az eseményeknek Pozsonyban, Prágában és Budapesten. Majd Szlovákiában vidéken, otthon, régi családi lakhelyünkön, melyet a szovjet csapatok feldúltak és később a rezsim elvett tőlünk.

Ezeket az eseményeket írom le könyvemben. Az írást 1948-ban fejeztem be. Később 1963-64-ben kiegészítettem számos epizóddal és megtoldtam még egy utolsó, János fivéremnek a sztálinista csehszlovák fogházakban töltött éveiről és haláláról szóló fejezettel.

Szeretném, ha könyvem tanúságtétel lenne. És emlék János gyermekeinek és minden kedves társamnak, akik ezeket a történelmi csapásokat velem együtt átélték.

Párizs, 1964. szeptember.

Esterházy Lujza

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A magyar, szlovák és cseh nép sorsának útjai a IX. században egy nagy horderejű közép- és kelet-európai esemény kapcsán találkoztak.

Ez az esemény a Kárpát-medence elfoglalása volt, amikor a népvándorlás során hét magyar törzs, Árpád vezérletével megjelent a térségben. Ezek a törzsek Ázsiából, a mostani orosz síkságon áthaladva 896-ban érték el a Kárpátok láncolatát. A hegyszorosokon át ereszkedtek le a hegyek túlsó oldalán a végtelen, napsugaras Alföldre.

Ez a varázslatos táj, amely a magyar törzsek előtt elterült, valóságos földi paradicsomnak tűnt szemükben. Az erdőkkel borított hegyek által határolt, nagy kiterjedésű zöld mezők, lovaik és nyájuk részére ígéretes lepelőnek bizonyultak. A Kárpát-medence nagy síkságát a Duna, Tisza és sok halban gazdag kisebb folyó szelte át. A folyómenti sűrű bozótokban számtalan madár fészkelte és az egész vidék bővelkedett vadban.

A Kárpát-medencének ez a termékeny síksága abban az időben alig lakott terület volt. Tehát bőséges hely jutott a magyar törzsek letelepedésére.

A Nagyalföld északnyugati és a Kisalföld északi részén, a Duna bal partján barátságos hegyes-dombos vidéken viszont már lakott egy szláv, keresztény nép. Őket Szent Cirill és Metód keresztelte meg, vallási és civil életük központja Nyitra volt.

Ott a Zobor hegy alján, a város fölé emelkedő kis dombon, még ma is megtalálhatók a keresztény szlávok régi életének nyomai, egy-egy szentély maradványai a mai katedrális mellett.

Ezt a szentélyt Pribina herceg idejében, az itt lakó kis szláv nép egyik vezetője építette. A csehszlovák tankönyvek szerint ez a kis nép, amely a IX. században Nyitra környékén élt, egyenes őse a mai szlovák népnek, amely szoros kapcsolatban állt nyugati szomszédjaival, a morva és cseh néppel, amellyel a Nagymorva Birodalmat alkották.

A magyar törzsek a Nagyalföld birtokbavétele után tovább hatoltak a Kisalföld felé a Dunántúlra, a régi római provinciába, Pannóniába. S azután tovább terjeszkedtek a Kisalföld északi részeiben a hegyek és dombok vidékére, ahol a keresztény szlávok laktak. Gyermekkorom magyar tankönyvei szerint Árpád, a magyar törzsek vezére, ezt a vidéket egy szimbolikus gesztussal vette birtokba. Díszesen felkantározott, gyönyörű fehér lovat ajánlott fel a kis szláv nép fejének, Szvatopluknak, aki ennek fejében elismerte Árpád fennhatóságát országában.

Nem tudom, hogy a mai történeti kutatások igazolják-e ezt a magyar köztudatban élő mondát. Egy azonban bizonyos: a magyarok bejövételével megszűnt ezen a vidéken a Nagymorva Birodalom fennhatósága az itt élő szlávok felett. Ettől fogva a „Felvidék” a jövődő magyar állam része lett.

Ez volt az új hazát kereső népvándorlás egyik utolsó fejezete. Ettől kezdve az itteni szláv nép élete a magyar történelem eseményein belül folytatódott.

De hogyan is alakult e két nép viszonya egymáshoz 900 év múltán? Vajon milyen volt a kapcsolat a magyarok és szlovákok között? Erre a kérdésre *íme a felelet a két világháború közötti magyar iskolai tankönyvekből:*

„Mindezen gyötrelmes hosszú századok alatt, annyi véres csatában, a haza védelmében, tatárok, törökök és a német Birodalom ellen, a magyarok és szlovákok testvériesen együtt éltek, küzdöttek és szenvedtek. Mert valamennyi nép, amely Magyarországon élt, hű volt hozzá teljes szívéből, mivel a Szent István alapította királyság otthona volt minden alattvalójának, nemcsak a magyarnak, hanem a szlovákoknak és egyéb nem magyarajkú lakosságnak is.” Íme, ez az, amit magyar iskolai könyveink tanítanak s ez az, ami a magyar közvélemény nagy többségében mindmáig él.

Ezzel ellentétben, a cseh és szlovák tankönyvek ennek éppen az ellenkezőjét tanítják, amikor a következőket mondják:

„A magyar nemesség számos fényűző kastélyt építtetett a szlovák vidéken, amelyet irgalom nélkül kizsákmányolt a saját hasznára, a szlovák népet nyomorúságba és szolgaságba döntve.”

Így látja tehát népe múltját a csehszlovák tankönyvek alapján a mai szlovákok többsége. (Ezt látványosan illusztrálta a két háború között a „Janosik” című csehszlovák film. Egy felkavaró képsorozatban a film igyekezett bemutatni, hogyan zsarnokoskodtak a magyar urak a szlovák nép felett és hogyan verték le tiltakozó megmozdulásait... Miközben pergett a film, figyeltem a közönséget és azt láttam, hogy a szlovák közönség többsége meg van győződve arról, hogy a film képei híven tükrözik a történelmi valóságot. Csak néhányan tartották célzatos túlzásnak. De még ezeknek a szemében is a magyarok megjelenése a Kárpát-medencében a IX. században olyan csapás, amely maradandó sebként él szívükben.)

Kedves szlovák olvasóim – sok olyan honfitársukkal találkoztam, akik a magyar nemzetet azzal vádolják, hogy szörnyű igazságtalanság történt a IX. században, amikor az a szlovákok lakta vidéket is birtokba vette. Ezt a szemrehányást tipikusan fejezi ki a gyakran ismételt jelszó: „Magyarok menjetek vissza Ázsiába”

Ez a szólás, amelyet gyakran hallottam saját fülemmel, minden magyart szíve mélyéig sért. Hiszen nemzetünk megjelenése a Kárpát-medencében nekünk semmivel sem látszik igazságtalanabbnak, mint a frankok megjelenése a kelták lakta Galliában vagy a normannoké a szász Angliában. És ahogy a frankok Galliában és a normannok Angliában országuk törvényes urainak érezték magukat, a magyarok is az egész Kárpát-medencét a magukénak tekintették. Úgy hiszem, sohasem volna szabad elfelejteni ennek a mélyen gyökerező érzésnek pszichológiai vonzatát, ha meg akarjuk érteni a magyarok magatartását a fájdalmas konfliktusban, amely szembeállítja őket a szlovákokkal.

Hogy a magyar főurak miképp bántak a szlovák néppel? Gondolják-e szlovák olvasóim, hogy a magyar néppel jobban bántak, vagy hogy a szlovák urak kevésbé használták ki a népet? Vajon a történelmi fejlődés egyes korszakaiban, pl. a nyugati országok nagy parasztlázadásai idején ott nem nyomták-e el a parasztokat akkor is, ha uraikkal egyazon nyelvet beszéltek?

Ha elismernék, hogy abban az időben a szlovák urak sem bántak jobban a népükkel, talán kevesebb keserűséggel és szomorúsággal gondolnának azokra a Magyarországon megélt századokra.

Mindazonáltal tudom, hogy a Nagymorva-Birodalom emléke, melyet a mi honfoglalásunk árnyékolt be, nosztalgiával tölti be lelküket azóta is. Mert nem fogják sohasem elfelejteni a nemzeti terjeszkedés boldog lehetőségét, amelyet történészeik szerint a szlovák nép élvezhetett volna, ha az a szláv állam fennmarad. A mai szlovákoknak ez a bánata olyan pszichológiai tény, amelyet sohasem volna szabad elfelejteni, ha az ember meg akarja érteni magatartásukat abban a konfliktusban, amely szembeállítja őket a magyarokkal. Úgy tűnik, hogy a mai szlovákoknak az „elveszett paradicsom”, a IX. században eltűnt szláv birodalom iránti nosztalgiája, a pszichológiai gyökere azoknak az indulatoknak, amelyek őket a XIX. század óta a magyarok ellen hangolják.

A XIX. század előtt ez a nosztalgia alig nyilvánult meg, és ha létezett is, csak a szlovák lélek tudatalatti mélységeiben szunnyadt, anélkül, hogy felszínre került volna.

A magyar uralom alatti 9 évszázadban a hivatalos nyelv nem a magyar, hanem a latin volt. Egész Magyarországon, tehát a szlovákok által is lakott Felvidéken is, a latin volt a törvényhozás, a bíraskodás és a hivatalos ügyintézés nyelve. A XIX. század elejétől egyre inkább az volt a cél, hogy az ország hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen.

Ez a mozgalom erős nyugtalanságot keltett a nem magyar anyanyelvű lakosság körében. A felvidéki szlovákokat, az erdélyi románokat és a délvidéki szerbeket Magyarországon „nemzetiségeknek” nevezték. Ezek a népek a magyar uralom 9 évszázada alatt nem szűntek meg otthonaikban, munkahelyeiken és egyházi intézményeikben *anyanyelvükön beszélni*. A papi szemináriumokban, az egyházi irodalmi tanulókörökben termelődött az értelmiség, amely előkészítette a szlovákok nemzeti öntudatra ébredését a XIX. század kezdetén.

A szlovák csakúgy, mint a román és a szerb értelmiség semmiképpen sem akarta, hogy a latin nyelvet a magyar nyelv váltsa föl a népeik lakta területeken. Azt kívánták, hogy ezeken a vidékeken, tehát Magyarországon nagy kiterjedésű területein, a hivatalos nyelv ne a magyar, hanem a szlovák, a román vagy a szerb legyen.

Ezt a követelést a magyar közvélemény visszautasította, ugyanolyan elszántsággal, mint azt a francia közvélemény tette volna, ha pl. a bretonok a francia helyett a breton nyelvet kívánták volna használni.

Követelték, hogy a nyilvános ügyintézés és az oktatás mindent megtegyen a magyar nyelv használatának terjesztésére a szlovák, román és szerb lakta területeken is.

Egyedül Széchenyi István „a legnagyobb magyar” szegült szembe honfitársai ezen akarataival. Egy híres beszédében, amelyet az általa 1825-ben alapított Tudományos Akadémián mondott el, kijelentette, hogy a magyar nemzetnek, amely nem tűrte el, hogy egy más nemzet ráerőszakolja nyelvét, tartózkodnia kell attól, hogy a saját nyelvét más népekre kényszerítse.

Ezt a tiszta, magasztos és igazságos magatartást, amelyet az európai nemzetek oly kevésbé gyakoroltak, gróf Széchenyi István honfitársai sem tették magukévá. Nem merték őt követni ezen az uton. Attól féltek, hogy a nemzetiségi nyelvek hivatalossá tétele oly mértékben felerősítené a szlovák, román és szerb öntudatot, hogy az végső soron a népek önállósulási, majd elszakadási törekvéseihez vezetne. Ez a gondolat félelemmel töltötte el a magyarokat, mert tudták, ha a szlovákok önállósulnak, a magyarok számára a gyönyörű Felvidék, melynek városai, várai és kastélyai tele vannak a magyar történeti múlt emlékeivel, számukra elvész. És azt is tudták, hogy a gyönyörű, kulturális emlékekben oly gazdag Erdélyt – ha a románok szakadnának el Magyarországtól – szintén elvesztenék. A szerbek önállósulásával viszont a rendkívül termékeny délvidéki területtől esnének el.

A XIX. század elején ez a nemzeti érzés csak egyes értelmiségiek tudatában élt, akik népük „ébresztőinek” nevezték magukat. A tömegekben ez a nemzeti érzés még szunnyadt, nem vált tudatossá. Az „ébresztők”, felismerve különleges értékét, féltő szeretettel fordultak népük felé. A szlovák nacionalisták úgy gondolták, hogy a kulturális fejlődéshez szlovák iskolákra és területi autonómiával rendelkező, szlovák környezetre van szükség.

1848 márciusában a nagy forradalmi mozgalmak, amelyek a szabadság és függetlenség zászlait bontották ki Európa több országában, jelentős mértékben bátorították ezeket a követeléseket.

Magyarországon a szabadság zászlaját Pest-Buda népe 1848. március 15-én emelte magasra. Petőfi Sándornak, a nemzeti és vallásszabadság költőjének hatására, a magyar nemzet egységesen emelte fel szavát a követeléssel, hogy a Magyar Királyság többé ne Ausztria tartománya, hanem önálló állama legyen a Habsburg birodalomnak, amelyet csupán az uralkodó személye, Ausztria császára és Magyarország királya kap-

csolna egybe. A Pestről kiindult szabadságmozgalom hírére a nemzetiségek vezetői elérkezettnek látták az időt, hogy a márciusi forradalom következményeként létrejövő felelős magyar kormánynak benyújtsák követeléseiket.

1848. március 21-én Hodza Milán, Hurban Miloslav és Stur Ludovit összehívta a szlovák politikai élet elitjét Liptó-Szent-Miklósra, ebbe a sebes folyástól Vág mentén fekvő kedves kis városba, ahonnan a távolban feltűnik a hatalmas, hófödte Magas Táira panorámája.

Itt határozták el a szlovák vezetők, hogy az új magyar kormánynak benyújtják a szlovák nép kiáltványát, amely erélyesen követeli, hogy az oktatás, a közigazgatás, valamint a bírászkodás és a hadsereg nyelve minden szlováklakta területen a szlovák legyen.

Így robbant ki az ellenségeskedés a szlovákok és a magyarok között. Mint az életben szinte mindig, most is két szenvedélyes érzélem tragikus összeütközéséről volt szó: egyik oldalon a szlovák hazafiak népükkel szembeni felelősségtudata, a másik oldalon a magyar hazafiak ragaszkodása az ezeréves államhoz...

Magyarország azon az 1848-as lelkes tavaszon még nem tudta, hogy hamarosan fegyverrel a kézben kell megvédeni a pesti ifjúság által március 15-én ünnepélyesen kivívott szabadságot és az április 11-én gróf Batthyány Lajos vezette új magyar kormányt.

A kormány azonnal hozzákezdett a március 15-én elhatározott nagy reformok megvalósításához. Kossuth Lajos gyűjtő hangú beszédeitől fellelkesülve ebben az egész nemzet támogatta.

A bécsi császári kormány reakciós elemei aggódni kezdtek, hogy a frissen kivívott nemzeti szabadságjogok felbátoríthatják Magyarországot a Habsburg birodalomtól való teljes elszakadásra. Ez a félelem indította őket arra, hogy a Horvátországban állomásozó Jellasich tábornokot utasítsák, hogy csapatait fordítsa Pest-Buda ellen, és vessen véget a függetlenségi mozgalomnak.

Kossuth a Jellasich tábornok csapatai elleni védekezésre buzdította a nemzetet. Felhívására a császári és királyi hadsereg magyar alakulatai az osztrák parancsnokokkal szembeszállva fegyvert fogtak a nemzet szabadságáért. Így kezdődött a magyar szabadságharc, amely 1848-és 1849-ben egy sor fényes győzelmet hozott, elűzte a császári sereget magyar földről... de nem hosszú időre.

Ebben a véres és elszánt küzdelemben a szlovák, román és szerb nemzetiségek Magyarország ellen fordultak és Bécs szövetségeseivé

lettek, azt remélve, hogy így elfogadtathatják nemzeti követeléseiket. Ennek következménye volt, hogy az 1848-49-es magyar szabadságharc alatt a vegyes lakosságú területeken véres harcok dúltak a nemzetiségek és a magyarok között.

Az osztrák császári erők nem tudván legyőzni a hazájuk szabadságát védő magyar csapatokat, a bécsi kormány azt tanácsolta a fiatal Ferenc József császárnak, hogy kérjen segítséget Szent-Szövetségbeli partnereitől, az orosz cártól, a magyar lázadók ellen. Az orosz hadsereg tehát 1849 nyarán behatolt Magyarországra. Az orosz hadsereg arányosított fölénnyel oly elsöprő volt, hogy a magyar hadsereg főparancsnoka, Görgey tábornok, minden ellenállást hiábavalónak és ezért katonai szempontból megengedhetetlennek ítélte. Annyi hősi csata és a császári seregek fölött aratott annyi győzelem után, végül is rákényszerült, hogy 1849. augusztus 13-án Világosnál, Paskievics tábornok előtt megadja magát az orosz hadseregnek.

A világosi fegyverletétel után Haynau császár generális katonai bíróságának ítéletei alapján számos magyar hazafit agyonlőttek, felakasztottak vagy várfogságra ítélték Kufsteinben és Spilbergben. A bécsi császári kormány megfosztotta Magyarországot minden alkotmányos szabadságjogától, egyszerű provinciává degradálta és rendőri terrorral és elnyomással sújtotta.

A császári kormány győzelme csak részben váltotta be az 1848-ban a magyarok ellen vele szövetséget kötött szlovák nacionalisták reményeit, mert a győzelmes Ausztria ahelyett, hogy megadta volna a szlováklakta területeknek a követelt helyi autonómiát, kettéosztotta a Felvidéket, egy pozsonyi és egy kassai körzetre. Ezt a két körzetet a császári hatóságok kormányozták, azzal az engedménnyel, hogy a szlovákok az oktatásban és a közügyek helyi intézésében anyanyelvüket használhatták.

Az osztrák éra alatt egész Magyarország hivatalos nyelve a német volt.

A világosi fegyverletétel utáni évek Magyarország számára fájdalmasak és megalázóak voltak. Az országban mindenfelé gyászba borult szívek hallgatták kivégzettjeiket vagy szomorkodtak azok miatt, akik mint politikai foglyok várfogságban sínylődtek. Minden magyar állandó rettegésben élt a feljelentések és a titkosrendőrség letartóztatásának fenyegető réme miatt. A császári belügyminiszter, Bach Alexander, ezzel a rendőrterrorral akarta megszelídíteni a magyar hazafiakat.

De a magyar nemzet nem hajolt meg ezen intézkedések súlya alatt, hanem passzív ellenállással reagált rájuk, egyre növekvő nehézségeket okozva ezzel a bécsi kormánynak. Ezek a nehézségek lassacskán megértették a császáriakkal, hogy nem lehet Magyarországot a magyarok ellen kormányozni, főleg amikor Ausztriát az olasz háború erősen legyengítette. Ebben a helyzetben az osztrák államférfiak elhatározták, hogy megnyerik a magyarok támogatását. A bécsi kormány tehát 1861 februárjában engedményeket adott Magyarországnak visszaállítva régi jogainak egy részét.

Ez a részleges restitúció azonban nem elégítette ki a magyarokat s folytatták a passzív ellenállást. Világossá vált, ha a birodalom meg akarja szerezni a magyarok támogatását, ki kell elégítenie azok követeléseit. Magyarország helyzete tehát jelentős mértékben megszilárdult.

Ezek a kilátások a szlovák hazafiakat arra indították, hogy igyekezzenek kibékülni Magyarországgal, annak érdekében, hogy ily módon népük számára megteremtsék a szabad nemzeti fejlődés lehetőségét.

Ezért 1861 júniusában gyűlést tartottak Turócszentmártonban, ahol igen aktív szlovák nemzeti élet folyt. Ebben a hegyek koszorúta városkában megszerkesztették a szlovák nemzet memorandumát, amely kimondta, hogy barátságban óhajtának élni a magyar nemzettel a magyar állam keretén belül s ennek a jó megértésnek megvalósításához nem kérnek egyebet, mint annak lehetőségét, hogy nemzeti sajátosságaikat szabadon ápolhassák. Ehhez azonban az szükséges, – így a memorandum – hogy a magyarok hozzájáruljanak a „Felvidéki szlovák autonóm terület” létrehozásához, amelynek hivatalos nyelve a szlovák. Mivel – folytatódik a memorandum – a Teremtő a szlovákok lelkét a magyarokéhoz hasonlóan teremtette, ugyanúgy szeretik nyelvüket, és mélyen sértve éreznék magukat, ha ennek szabad gyakorlásában akadályoznák őket.

Ezekkel a szívük-diktálta szavakkal indultak el a szlovák hazafiak, hogy átadják memorandumukat a magyar állami vezetőknek. A képviselőház alelnöke, Tisza Kálmán fogadta őket, aki egyike volt azoknak, aki még élénken emlékezett a szlovák nacionalistáknak az 1848-49-es magyar szabadságharc alatti magatartására. Mint annyi más magyart, őt is haraggal töltötte el, hogy a veszély idején a szlovákok Magyarország ellen fordultak és éppen akkor szövetkeztek az ellenféllel, amikor az ország a legfenyegetettebb helyzetben volt.

E keserves emlék készítette az alelnököt arra, hogy oly módon fogadja a szlovák küldötteket, amely mélyen sértette érzelmeiket. Mi több, Tisza Kálmán kategorikusan kijelentette, hogy magyar szemszögből nézve a memorandum elfogadhatatlan. A felelős magyar politikusok magy részének is ez volt a szilárd meggyőződése.

A szlovák küldöttség elhagyta Pestet és lelkében végtelen keserőséggel elbátortalanodva tért vissza a hegyek közé. A fővárosban nem is sejtették, milyen elkeseredést váltott ki a szlovák küldöttekből ez a kudarc. Ez idő tájt az üldöztetés tragikus és gyászos évei után, a magyar államférfiakat teljesen lefoglalta az igyekezet, hogy a császártól visszaszerezzék hazájuk jogait s így a többi probléma anélkül, hogy észrevették volna, másodlagos fontosságúvá vált.

Egy évvel az 1867-es kiegyezés után a nemzetiségek képviselői új törvénytervezetet nyújtottak be az országgyűlésnek, amely a szlovák, román, és szerb többségű megyékben lehetővé tenné az anyanyelv használatát a közigazgatásban.

E célból Deák Ferenc és Eötvös József kidolgozták a híressé vált 1868-as „Nemzetiségi Törvényt”, amely noha nem adta meg a követelt különleges státuszt, előírányozta az egyházi iskolákhoz hasonlóan, az állami iskolákban is az anyanyelvi oktatást, továbbá kilátásba helyezte az anyanyelv használatát a közigazgatásban és a bíróságokon is, amennyiben azt a lakosság 25%-a igényli.

Ezt az 1868-as törvényt Deák Ferenc igazságérzete sugallta. A maga korában az akkori törvények között ez volt Európa egyik legliberálisabb és leghaladóbb ilyen törvénye. És mégsem elégített ki senkit... a szlovák politikusok úgy találták, hogy túl keveset ad népüknek, míg a legtöbb magyar attól félt, hogy túl sokat ad.

A XIX. század vége felé a magyar politika felelősei egy új, a hazát fenyegető veszélyre figyeltek fel. Ez a veszély a magyarellenes propaganda volt, melyet orosz ágensek élesztettek a nemzetiségek között. A magyar hatóságok értesülései szerint az orosz titkos ügynökök olyan híreket terjesztettek, miszerint a minden oroszok cárja fel fogja szabadítani valamennyi az osztrák-magyar uralom alatt élő szláv népet.

A magyar felelősök mindinkább félttek, hogy egy adott pillanatban az orosz propaganda fellázítja a szlovákokat és a többi nemzetiségeket is a magyarok ellen, úgy mint 1848-49-ben.

Gyakran azonban némely elégedetlen nacionalista szlovák szembe nem Oroszország irányába fordult, hanem a szomszédos csehek felé, akik Ausztria keretén belül éltek.

A cseh nemzetnek évszázadokon át megvolt a Német-Római Birodalmon belül saját állama, a Cseh Királyság, amely a 30 éves háború elején 1620-ban a Fehérhegyi csata után egyszerű tartománnyá degradálódott.

Ausztria azonban a XIX. századi vereségei után a cseheknek bizonyos területi autonómiát adott, amelyben a német nyelv mellett a cseh nyelvet is használhatták a közigazgatásban és az oktatás valamennyi szintjén, beleértve az egyetemet is.

A prágai diéta a XIX. század végén élénk politikai élet színtere volt és a csehek képviseltették magukat a bécsi parlamentben (Reichstag) is. A cseh hazafiak közül sokan a Cseh Királyság visszaállítására törekedtek és az kívánták, hogy az osztrák császár koronáztassa meg magát cseh királlyá, mint ahogy magyar királlyá is koronázták Budán.

Voltak azonban olyan cseh nacionalisták is, akik még messzebbre mentek; egyesíteni szerették volna a cseh és szlovák népet, hogy a két rokon nép önálló szláv államot hozhasson létre. Jellemző módon szemlélteti ezt az álmodást a versike, amely kézfogásra szólítja fel a cseh és szlovák népet a közös jövő boldog ígéretével. (Tak ruka v ruce stastni budem, slis: O Slovensko me procitnis).

A csehek felszólítására mind több politizáló szlovák látogatott Prágába, s a szlovák értelmiségi szülők – mivel Magyarországon nem volt felsőbb szlovák iskola – elküldték fiaikat a cseh líceumokba és az egyetemre.

Amikor ezek a szlovákok cseh barátaikkal a szláv egységről álmodtak, szemük előtt a IX. századi Nagymorva birodalom lebegett, amelyben történészeik szerint a két nép ősei egy hazában éltek. Lassan ez a távoli történelmi emlék valóságos ideállá vált, amely meg is valósulhat, amint a Habsburg monarchia szétesik, amely eseményt egyesek már a XIX. század végén közelinek ítélték. Így ezekben a cseh és szlovák nacionalista körökben a két nép közti közeledést mind sürgősebbnek találták.

1896. a magyarok bejövételének ezredik évfordulója. A magyar haza ezer éves. A millenniumi megemlékezést Budapesten káprázatos rendezvényekkel ünneplik. A főváros a Duna két partján, mintha királynője lenne a fölséges folyónak és a gyönyörű országnak.

Ez az elesettségéből feléledt főváros a magyarokat büszkeséggel és lelkesedéssel tölti el. Szeretik ezt a szemlátomást szépülő szimbólumát a nemzet óriási erőfeszítésének, amely oly rövid idő alatt felemelte az országot a százados sorscsapások mélységéből.

A boldog haladás láttán végtelen optimizmus és határtalan bizalom vesz erőt az egész nemzeten. Hiszi, hogy ezentúl semmi sem akadályozhatja meg ennek a hazának a gyors felemelkedését. Hiszi ezt, mert úgy tűnik, Magyarországot nem fenyegeti veszély. Az Ausztriával történt kiegyezés biztosítja számára a külső békét. Az országon belül sincs a veszélynek semmi jele. A politikusok és a sajtó szerint a belső kohézió biztosítva van, hiszen a lakosság nyelvében és szívében mindinkább magyarrá válik.

Az 1896-os millenniumi ünnepek még jobban elmélyítik ezt a magyar optimizmust s ez tartja magát a XX. század elején egészen az első világháborúig.

Az ezeréves Magyarország hazafiúi lelkesedéssel lépi át a XX. század küszöbét. Hazájának jövőjébe vetett hite töretlen.

A XX. század elejére esnek gyermek- és ifjúkorom évei. Tankönyveink és ifjúsági olvasmányaink a kor magyarságának bizakodó lelkesedését tükrözték.

Történelemkönyveink a nagynemzetté válás tényét hirdették, azt, hogy a magyar nemzeti állam egységes és erős. Lakosainak száma hamarosan meghaladja a húszmilliót és mind a húszmillió magyart ugyanaz a hazaszeretet fűzi össze. Erre büszke voltam én is, mint minden honfitársam; ugyanolyan lelkesedés töltött el, mint őket.

Ugyanakkor néha - még gyerekkoromban - zavarba hozott a furcsa ellentmondás a magyar nemzeti állam iskolában tanított egysége és azon tagadhatatlan tény között, hogy falunk és a környező vidékek lakossága tiszta szlovák volt.

Nyitrától nyugatra, Újlak községben laktunk, dédanyám gróf Forgách Lujza, báró Jeszenák Jánosné családi birtokán. Dédapám, Nyitra főispánja, részt vett az 1848-as magyar szabadságharcban és ezért 1849-ben a császári katonai bíróság halálra ítélte és kivégeztette.

Veje, nagyapám, gróf Esterházy János, mint fiatal katonatiszt ugyancsak részt vett a szabadságharcban és a világoosi fegyverletétel után besorozták egy császári büntető századba. Vagyonat a függetlenségi harc szolgálatába állítván, annak nagy részét elvesztette. Újlakon tele-

pedett le felesége, Gizella, Jeszenák János leánya, hozományként kapott birtokán. Az 1867-es kiegyezés után Esterházy nagypám bekapcsolódott a politikai életbe és – Pozsony vármegye főispánja lett.

Azonos nevű fia, az én édesapám, Pozsonyban született, az óváros közepén, a Mihálykapu u. 3.sz. alatt, az arkangyallal díszített várostorony tövében.

Édesapám a 9. huszárezred hadnagya, a hadiakadémiáról kiváló eredménnyel kikerülve, vezérkari kapitány lett. A vidéki helyőrségekben megdöbbenéssel tapasztalta a nemzetiségi politikai vezetők és a magyar kormányzó hatalom között fokozódó feszültséget. Apám hamarosan rájött arra, hogy ez a feszültség milyen veszélyeket rejthet magában Magyarországra nézve. Alapos munkába fogott, hogy összegyűjtse hazánk nemzetiségi problémáinak dokumentumait. Mivel egészen e probléma megoldásának kívánta szentelni magát, s ezzel elkötelezte magát a politika mellett, kilépett a hadseregből.

1898-ban feleségül vette anyámat és letelepedett Újlakon, hogy birtokával foglalkozzék és előkészítse politikai tevékenységét. Újlakon született három gyermeke: én mint legidősebb, 1899-ben, János fivérem 1901-ben és kis húgom Mariska, 1904-ben.

Gyermekkoromra visszatekintve, apámat íróasztalánál ülve, papírok fölé hajolva látom, amint jegyzeteket készít, olvas és szüntelenül ír.

Az akkor kidolgozott politikai terveit magával vitte a sírba. 10 napi betegség után édesapám 1905. szeptember 2-án meghalt. 42 éves korában. Halálának előestéjén magához hívatta gyermekeit. Édesanyám az ágyához vitt minket, Papa megáldott mindhármunkat és alig hallhatóan ezt mondta János fivéremnek: „Légy mindig jó magyar, fiam, kisfiam...” Jánost édesapánk utolsó szavai szent végrendeletként kísérték végig egész életén.

Édesanyám, született Tarnowska Erzsébet grófnő, 30 éves korában megözvegyült. Életét az édesapánktól örökölt újlaki birtokon teljesen gyermekeinek szentelte.

Anyám lengyel származású volt. Apja, Tarnowski Stanislaw gróf, a krakkói egyetemen a lengyel irodalom tanszékét vezette. Anyám annyira szerette urát, hogy érzelmileg magyar lett.

Sokszor beszélt nekünk róla, később felolvasta leveleit és megmutatta a munkaszobája szekrényeiben őrzött iratait.

Ezekből az édesanyámtól hallott, és később elolvasott feljegyzésekből ismertem meg édesapám átlagon felüli intelligenciáját, érzéseinek ritka nemességét és ragyogó humorérzékét.

Édesanyám beszélt nekünk dédapánkról, báró Jeszenák Jánosról, a szabadságharc mártírjáról is. Megmutatta könyvtárunkban régi és új könyvgyűjteményét, arcképeit, személyes tárgyait és az életéről és haláláról szóló írásokat. Küzdelmének és hazájáért hozott áldozatának emléke betöltötte a házat.

Nagy fehér kastélyunk a XVIII. században épült. Az eredeti manzárd tető tűzvész következtében leégett és egyszerű eternit tető került a helyébe. Ablakait szürke kő keretezte és a vadszőlő majdnem teljesen benőtte a falait. Nyáron a zöld zsalugáterek kívülről vidámságot árasztottak és a szobákat megvédték a nap hevétől. A földszinten a salonokat, az „arany szobának” nevezett budoárt, az ebédlőt, a könyvtárat és a dohányzót XV. Lajos korabeli gyönyörű faburkolat díszítette. A házi kápolna oltára és freskókkal díszített boltívei szintén XV. Lajos korabeliek. Ez a kápolna volt mindig az úrnapi körmenet harmadik stációja. A szentségek fogadására édesanyám rózsák tömegével és fehér orgonával díszítette a kápolnát. Tömjénnel vegyült illatukat sokáig őrizték a falak. Első áldozásunk idején is ez a balsamos illat töltötte be a kápolnát. Nyáron, szélesre tárt ajtajából a napsugarak megvilágították fehér kőpadlóját és a boltív melegszerű freskóit. Ajtajából néhány kikopott szürke kőlépcső vezetett a rózsakertbe.

A tágas parkban, a napsütötte pázsitos térségeket százados fák és sűrű bokrok szegélyezték. Tavasszal a fűben milliónyi százsorszép és illatos ibolya virított. A park kovácsoltvas kapuja mindig nyitva állt.

Kavicsos út vezetett nagy fák árnyékában az U-alakú kastély főbejáratához. Erkélyfedte oszlopos kocsifeljáró felől léphettünk be a tágas folyosóra, amelynek fehér kőlapjait középen keskeny vörös szőnyeg borította. Ebből a folyosóból három XV. Lajos korabeli sötét színű, rozkilincses ajtó vezetett a nagy szalonba, a dohányzóba és a budoár előszobájába. A folyosó végén széles lépcső vitt fel az emeletre.

A park felőli oldalon a nagy szalonból üvegajtó nyílt a teraszra. Ez is, és a mellette lévő kis szalon tágas és kényelmes volt, szép régi bútorokkal, családi portrékkal, faburkolattal, genovai selyemtapétával, nagy aranykeretes tükrökkel és óriási, fehér, virágfüzérrel díszített fajansz cserépkályhákkal. Sok könyv, kedves személyes tárgyak vetek bennünket körül és a vázában mindig volt virág.

Az ablakból, a nagy szalon üvegezett ajtajából gyönyörű kilátás nyílt a Nyitrát uraló Zoborra és a környező dombokra. Tőlünk nézve a Zobor mindig kéknek látszott, a lábánál lévő dombok tavasszal zöldek és később, amikor a búza érni kezdett, ezüstös színűek lettek. A keletre néző teraszról kitérő látványt több nemzedék nézte élvezettel. A lépcsők a szép fákkal szegélyezett gyeprre vezettek. Az óriás tulipánfa fenséges koronájával a park legnagyobb díszje volt. Ősszel sárga levelei aranylottak a napsugárban. A gyepek közepén vörös színben pompáztott a szilvia egész nyáron át.

A parkon túl Újlak fehérre meszelt házaiban és majorságainkban csakúgy, mint a környező falvakban, szlovákok éltek. Magyarok csak a kastélyok urai, az intézők és a köztisztviselők voltak. Nyitrán és környékén már sokkal több magyar lakott. A közvetlen környékünkön élő emberek szívvel-lélekkel szlovákok voltak és így kisgyerekek koromtól kezdve megfigyelhettem, hogyan alakult életük és nyelvhasználatuk.

A XX. század elején falunk népe még alig beszélt magyarul, az öregek egyáltalán nem. Azok a férfiak, akik a magyar hadseregben szolgáltak, megtanultak egy kicsit magyarul; ezek szívesen énekeltek cigányzene mellett a magyar nótákat és táncolták a csárdást. Ha megkérdezték tőlük, hogy ők kicsodák, azt felelték: tótajkú magyarok vagyunk. Ezek nem azok voltak, akik följebb akartak jutni a társadalmi ranglétrán. A falu népe a mi vidékünkön szlovák maradt és pedig anélkül, hogy ezt tudatosította volna magában. Megőrizték és viselték szép és vidám népviseletüket. A fiatal lányok és asszonyok kiöltöztek a vasárnapi nagymisére és csoportosan mentek a templomba; mint sokszínű csokor jöttek elő kis fehér házaikból és indultak a templom felé harangozóskor.

A templomban nagymise és vecsernye alkalmával kizárólag régi, szép szlovák énekeket énekeltek és a szentbeszéd is mindig szlovákul hangzott el. A családi ünnepeken, esküvőkön, keresztelőkör, téli estéken és a falusi táncmultságokon is, édes-bús régi szlovák dalaikat énekeltek.

A szlovák nyelv tehát tovább élt, a nép megőrizte. Úgy tűnt, hogy az emberek nem hiányolják az anyanyelvi oktatást. A szlovák politikai vezetők azonban aggodalommal nézték az anyanyelvi iskoláiktól megfosztott tömegek passzivitását s azt, hogy a gyerekek milyen gyorsan sajátítják el a magyar nyelvet. A megye alispánja és a főszolgabíró elmondta édesanyámnak, hogy a szlovák politikai vezetők attól tartanak, hogyha ez így folytatódik, akkor megszűnik a szlovák nép, mert magyarrá válnak anélkül, hogy észrevennék.

A szlovák politikai vezetők főleg katolikus papok voltak, mint Ondrej Hlinka, Ferdinand Juriga, protestáns lelkészek, ügyvédek, mint Martin Micura, Kornél Stodola és mások, orvosok, mint Lorenc Srobár, a kormánytól anyagilag független értelmiségiek. Valamennyien azt kívánták, hogy népük gyermekei szlovák iskolában, anyanyelvi környezetben nőjjenek fel, hogy a közigazgatás bármely posztját szlovákokként tölthessék be.

A feszültség közöttük és a magyar hatóságok között egyre nőtt. Ondrej Hlinka apátot és más szlovák nacionalistákat több ízben letartóztattak. De ez nem csökkentette aktivitásukat.

Egy napon Ondrej Hlinka atya Csernova falu temploma előtt beszélt az összegyűlt néphez. A magyar csendőrök lövéseket adtak le a tömegre. Több halálos áldozat is volt. A kiontott vér felkorbácsolta a szenvedélyeket, hiszen a csernovai nép nem tett semmit, amivel a csendőröket provokálta volna. Ettől kezdve a szlovák képviselők a csernovai halottak nevében hívták harcra választóikat a szlovák szabadságért.

„Míndezt a pánszláv propagandának köszönhetjük, nem csoda, ha csendőreink elvesztik fejüket!” - mondta 1913-ban Esterházy Gyula nagybátyámnak Thuróczy K. alispán.

Fogolyvadászat után asztalnál ültünk a társaságunkban volt János Ivérem fiatal nevelője, a 24 éves Nessel J., jogi doktor, aki második doktorátusára készült. Nagyon intelligens, lelkes, komoly fiatalember volt, aki egyetlen életcéljának Magyarország szolgálatát tekintette. Az alispán szavait hallva, így szólt:

„Nem gondolja, hogy a pánszláv propaganda mit sem hatna a szlovákok körében, ha kormányunk biztosítaná, hogy kizárólag anyanyelvükön tanulhassanak?”

„Már késő” - felelte szomorúan Gyula nagybátyám.

„Igen, már késő - mondta Thúróczy elgondolkodva - a pánszláv propaganda csak eggyel több bizonyíték arra nézve, hogy Oroszország csak akarja terjeszteni hatalmát a Földközi-tengerig; ez a cél vezérelte a balkáni háború kirobbanásakor, és ezért vette célba Ausztria-Magyarország meggyengítését.”

„Nemcsak gyengítését, hanem bomlasztását és tönkretételét is - mondta Gyula bátyám - ezért indították el az oroszok a pánszláv propagandát a nemzetiségek között. Forradalomra bujtogatják őket Magyarország és Ausztria ellen.”

„Igen, - felelte az alispán, és ezt a pánszláv propagandát nem lehet lefegyverezni, ha mégannyi szlovák iskolát is adnánk nekik.”

„Ez igaz - szólt lángoló tekintettel Nessel, - de ez a propaganda nem találna visszhangra a szlovák vezetők között, ők megelégednének azzal, ha azokban a megyékben ahol többségben vannak, kormányunk megengedné a szlovák nyelv hivatalos használatát. Kizárólag így tudnánk megnyerni a szlovák vezetők hűségét Magyarország iránt, ez az egyetlen lehetőség arra, hogy országunkat megvédjük az egységünkre törő propaganda ellen.”

„Micsoda forradalmi gondolatok” - felelte az alispán - „ezek Jászi Oszkár szavai.”

„Nemcsak Jászi Oszkáréi - felelte Gyula bátyám - Kossuth Lajos is föderációt szeretett volna létrehozni Magyarországon, de sajnos mire ennek a szükségességét megértette, addigra már túl késő volt... nálunk minden túl későn jön.”

„Talán még most sem késő” - ellenkezett Nessel.

Az alispán fáradt tekintettel felelte:

„Szegény fiatal barátom, kormányaink és politikusaink döntő többsége évek óta abban a meggyőződésben él, hogy Magyarországot csak a nemzetiségek teljes asszimilálódásával lehet a széteséstől megmenteni. Véleményüket nem hajlandók megváltoztatni.”

Átmentünk az ebédlőből a nagy szalonba. Nesselrel kimentem a teraszra:

„Ezekkel az öregekkel nincs mit kezdeni! Túlságosan konzervatívak. Vagy talán elfáradtak. Nem értik meg, hogy Magyarországnak reformokra van szüksége. Ezeket a reformokat mi fogjuk megvalósítani, mi fiatalok, mint maga és én!”

Teraszunk fölött a Tejút milliárdnyi csillaga ragyogott a meleg augusztusi éjszakában. A végtelen csendet csak olykor törte meg a fák susogása egy-egy enyhe fuvallat nyomán. 14 évem minden hevével feleltem neki:

„Igen a fiatalok, mint maga és én”.

Megfogta a kezem és erősen tartotta. Szeret engem és én is szeretem őt. Meg fogunk esküdni, ha nagykorú leszek. Ez a mi titkunk. Senki sem tud róla.

A szalon nyitott ablakaiból árad a világosság és békésen világítja meg a terasz követ. Bent édesanyám, Gyula bácsi és Thúröczy tovább beszélgetnek. A teraszon halljuk édesanyám hangját:

„Az orosz cárok mindig is arról álmodtak, hogy kiterjesztik uralmukat az Adriáig. Már Nagy Péternek és II.Katalinnak is ez volt a terve.”

„Izwoldski, a párizsi orosz nagykövet, úgy tűnik ugyanezt akarja” – teledi Gyula bácsi olyan hangon, melyből bizonyos félelmet vélek kihallani.

Thúróczy hangja: – „Isten őrizz! Ez európai háborút jelentene!”

Édesanyám hangja:

„Európai háború, ez lenne a legszörnyűbb!”

„Sajnos ez fenyeget bennünket” – hallom Gyula bácsi remegő, halk hangját.

Egy szoktatlanul nagy fényes hulló csillag ível át az égbolton és tűnik el az éjszakában.

1913. Kis falusi lányok játszanak a kertben Mariska húgossal. Marcsula és Anyicska sír. Miért?

„Apukám elmegy Amerikába” – mondja az egyik.

„Az enyém is” – zokogja a másik.

„Miért mennek Amerikába?”

Anyicska így válaszol: „hogy sok pénz keressen és ha visszajön vesz egy kis darab földet és épít egy házat és lesz gabonánk és tehenünk, mint a gazdaembereknek.”

Nemcsak ennek a két falunkbeli kislánynak a papája ment ki Amerikába. Sok szlovák és magyar szegényparaszt vándorolt ki a jobb megélhetés reményében.

A szlovák politikai vezetők elmondták annak, aki meg akarta hallani: „Ez csapás. Mi szlovákok, sajnos, amúgy is kevesen vagyunk, ez a tömeges kivándorlás pedig tovább csökkenti népünket. Ez a magyar kormány hibája. A mieink elhagyják az országot, mert Magyarország társadalmi felépítése elavult. Reformok kellenének. Ugyanúgy a magyar szegényparasztok érdekében is. De azt hiába mondja az ember az utaknak odafent Budapesten.”

A magyarországi közvélemény mit sem sejt ez idő tájt a szlovák képviselők külföldi kapcsolat-kereséséről. Arról sincs tudomása, hogy a budapesti szlovák képviselők kapcsolata az ausztriai cseh politikusokkal egyre szorosabbá válik.

A magyar közvélemény azt tartja, hogy a szlovákok Magyarországon megelégedettek és hogy fenntartás nélkül hűségesek. Csak a pánszláv agitátorok elégedetlenek.

Úgy emlékszem ez volt a helyzet szlovákok és magyarok között 1914. augusztus 1-én, az első világháború kitörésekor.

1914. augusztus 1-én hajnalban, napsütésben és felhőtlen kék ég alatt megyünk mindhárman testvérek édesanyánkkal a mezőkön át egyik cséplőgépinkhöz. Moraja betölti a reggeli csendet. Akkor érünk oda, amikor a gépen dolgozó férfiaknak elhozzák a községházáról az üzenetet, hogy be kell vonulniuk. Leállítják a motort, a cséplőgép lelassul, zúgása szakadozott lesz. A hajtósíj a földre hullik, a megszakított munka nyomán szokatlan csend áll be. A férfiak lassan elhagyják a gépet, napbarnította arcuk elsápad és merev léptekkel elindulnak a falu felé. A szomszédos földeken is elhallgatnak a cséplőgépek, a munka leáll, a békeidőnek vége. Kevéssel ezután a harcmezőkön emberi szívek sokasága áll le, szűnik meg dobogni.

Nyitra és más városok kórházai már tele vannak sebesültekkel. Körülöttünk gyászoló családok. A front veszteségei ijesztőek.

A háború folyamán családunk több tagja esett el. Közöttük Gyula bácsi is. Korára való tekintettel nem kapott katonai behívót, de mint önkéntes népfelkelő ment ki a keleti frontra. 1916. június 4-én halálos sebet kap, június 6-án a bukovinai Czernovitz katonai kórházban hal meg. Holttestét hazahozzák Pozsonyba; az előző évben elhunyt édesanyja, Gizella nagymamám mellé helyezik el a sírboltban.

Barátom, Nessel J. szintén elesett, úgy tűnt el életemből, mint az a hulló csillag, amelyet együtt néztünk a háború előtt. Kiváló intelligenciájával, lelkes elkötelezettségével nem szolgálhatta többé hazáját, ahogyan szeretne volna. Ez a hulló csillag eltűnt az éjszakában és elhagyta a magyar életet, anélkül, hogy nyomot hagyott volna. Mint oly sok értelmes kortársa, akikre Magyarországnak oly nagy szüksége lett volna.

Édesapám sírjánál sirattam el titokban. Senki sem tudta, mennyire szerettem. Kivéve kedves öreg angol nevelőnőnk, Emily Allent. Ő megértette, hogy lelkem megözevgyült, noha még egész kislány voltam.

Az 1914-es háború során a szlovák katonák magyar bajtársaik mellett végig hűségesen harcoltak, hüen az uralkodónak a magyar zászlóra tett esküjükhöz. A magyar hatóságok elégedetten jelentették:

„A pánszláv propaganda ellenére a szlovák katonák lojalitása sértetlen maradt.”

Valójában egész cseh ezredek lettek hűtlenek Ausztriához és álltak át az oroszok oldalára. Az osztrák rendőrség a csehek viselkedésén felháborodva letartóztatta a főbb politikai személyiségeket: Karol Krausert, és másokat halálra is ítélték, de a Monarchia új uralkodója, Károly, az 1916. novemberében elhunyt Ferenc József császár utóda, kegyelemben részesítette őket. Ebben az időben azt beszélték, hogy Károly a békét akarja szolgálni és a barátságot minden nép között, különösen azok között, akik az Osztrák-Magyar Monarchiában éltek.

Krakkó, 1917 május; anyai nagyszüleimnél, Branicka dédanyám, Rynek 30. sz. alatti lakásában vagyunk, amely a kivételesen szép püchler térre néz.

Éste van, az erkélyen állok. Szemben a gázlámpákkal a gyéren megvilágított középkori városháza. Az egyik oldalon a Sukiennice, a középkori kelmeárusok csarnoka. A másik oldalon a gótikus Mária templom magasba nyúló tornyai. A két torony között az Esthajnalcsillag ragyog. Mellette a Potocki grófok hatalmas palotája, a „Barany”, most katonai kórház. Katonai teherautók szüntelenül hozzák a sebesülteket. Panaszos dallam tölti be a teret. Ez a „hajnal”, melyet a Mária templom tornyából óránként fúj az őr.

A szomszéd szobában, nagyapámnál politikai összejövetel van. Unokatestem, gróf Tarnowski Ádám, Ausztria-Magyarország nagykövete tart beszámolót, aki állomáshelyéről, Amerikából tért vissza. Hazajött, mert az Egyesült Államok csatlakoztak a francia-angol táborhoz. Az összejövetel éjfélig tart. Elmenőben így szól Rose nagyanyámhoz:

„A szövetségesek meg fogják nyerni a háborút. Ők szervezik meg a békét. Fel fogják támasztani Lengyelországot s ezt senki sem tudja megakadályozni.” – „Miért?” – kérdezzük.

„Mert Oroszországot a forradalom szétzilálta. És mert Németországot hamarosan két vállra fektetik, bukása nincs messze. Anglia és Franciaország szabad kezet kap Európában, ők úgy szervezhetik meg, ahogyan akarják.”

Budapest, 1918 tavasza. Édesanyámmal néhány napot Budapesten, Mária unokatestvéremnél töltünk, aki a családfő, Esterházy Miklós herceg lánya. Gyermekeivel a Tárnok u. 9.sz. alatt, a budai ősi várnegyed szepességi utcáinak egyik házában, egy bájos kis palotában lakik, a

középkori Mátyás templom szomszédságában. Az utca többi épülete is diszkrétan elegáns. Kertjeikből szép kilátás nyílik a Halászbástya fehér falaira és a Dunára a várhegy lábánál. Miklós bácsi házában szeretem a fehér faburkolatú, fehér stukkós szalonokat, a rézkilincses fehér ajtókat és a vörös szőnyeget. A kis lámpákban égő szesz kellemes illatot áraszt.

Mária gyermekkori barátnőm. Felejthetetlen nyarakat töltöttem Eszterházában, gyönyörű kastélyukban. Édesanyja, született Cziráky Margit grófnő, kiváló asszony volt. 36 éves korában halt meg. Eszterháza környékén évekig siratta a nép. Az egyszerű emberek, jótékonyására emlékezve, gyakran mondogatták: „Ha a hercegné életben maradt volna, sohasem tört volna ki a háború.”

1918 májusában Magyarország számtalan harcban elesett fiát siratja. Budapest tele van sebesültekkel. A város, mint az egész ország, alultápláltságban szenved. Már mindenki tudja, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia elveszíti a háborút. Ennek ellenére a főváros lakossága optimista. Már nem fél attól, hogy győzelme esetén az antant Szerbiának és Romániának magyar területeket ajándékoz. A boltokban és a villamoson azt beszélnek, hogy ez a veszély nem fenyegeti többé Magyarországot. A képviselők ugyanezt mondják, azóta, hogy az Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson a 14 pontot proklamálta, az antant hatalmak háború utáni területi elképzeléseiről. Jellemző a hangulatra az a beszélgetés, amely a nálamnál egy évvel fiatalabb Máriánál folyt. Fial barátnők jöttek látogatóba. Egyikük Erdélyből érkezett és nagyon félt, hogy ezt az országot az antant a románok kezébe fogja juttatni. A jelenlévő fiatal lányok közül az egyik azonnal így felelt: „Ne félj semmit! Ez a veszély nem fenyegeti többé Magyarországot.”

„Honnan tudod?” - kérdezte az erdélyi kislány.

„Ezt Andrássy Gyula és Apponyi Albert magyarázta a minap nálunk, ebéd után. Azt mondták, hogy Wilson 14 pontjában meghirdette a népek önrendelkezési jogát. Ez az új jog nem engedi meg az antant hatalmaknak, hogy Erdélyt Romániának, a Délvidéket Szerbiának ajándékozzák. Népszavazás fogja eldönteni, hogy e területek lakossága továbbra is Magyarországon kíván-e élni vagy csatlakozni akar-e Romániához, illetve Szerbiához. Ezt nevezzük önrendelkezési jognak.”

Budapesti tartózkodásom utolsó napjaiban úgy látom, hogy az egész város és egész Magyarország ebben a hitben él.

És az egész ország hiszi, hogy a népszavazás kedvező lesz Magyarországra számára és megtarthatja területének legnagyobb részét, még az antant győzelme esetén is.

Nyitra, 1918 nyara. A háború kezdete óta édesanyám hetente többször megy ebbe a tőlünk 11 km-re fekvő városba. Egyedül foglalkozik újlaki földjeinkkel és a háborús években ő a Vöröskereszt megyei elnöke. Mindez szükségessé teszi, hogy kapcsolatban maradjon a hivatalos közegekkel és tárgyaljon velük.

János öcsém Budapesten végzi tanulmányait. Jövőre fog érettségizni. En is lettem már az utolsó vizsgámat a Felsőbb Leányiskolában, Pozsonyban. Igyekszem tehát segíteni édesanyámnak és gyakran kísérem el Nyitrára. Ezek békés kocsikázások, utolsó két megmaradt lovunkat jó öreg kocsisunk hajtja. A többi lovunkat már rég rekvirálta a hadsereg. A férfiak mind kint vannak a fronton, a faluban és mindenütt az országban csak az öregek és a serdülők maradtak. A háború mindent elnyel, embert, állatot, gabonát. Az élelmezés egyre rosszabb, főleg a városokban, így Nyitrán is.

Égy nyári napon 1918-ban édesanyámmal és Jánossal a megye főispánjánál, Jánokynál ebédelünk. A főispán nagyon gondterhelt.

„Csehszlovák légiók alakultak Oroszországban még a forradalom előtt” mondja -. Ezek főleg a mi hadseregünkéből dezertált cseh katonákból állnak. Budapestről éppen most kaptam a hírt, hogy Franciaországban és Olaszországban is szervezkedik a csehszlovák légió.”

„Csehszlovák? Miért csehszlovák? A szlovákok hűek Magyarországhoz és veti ellen János -, csak a csehek hagyták el sorainkat, hogy az antanthoz csatlakozzanak.”

A főispán így válaszol Jánosnak: „Igazad van. De van néhány szlovák nacionalista, aki elhagyta az országot és az Ausztriából külföldre ment nacionalista csehekkel szövetekezett. Most azon fáradoznak, hogy feltámasszák a IX. századi Nagymorva Birodalmat, egyesítve egy új állam területén belül a morvákat, cseheket és szlovákokat.”

„És a cseh és szlovák nacionalisták programját az antant is támogatja?” kérdi János.

„Az a tény, hogy Franciaországban és Olaszországban cseh légiók szerveződnek, azt látszik bizonyítani, hogy a két állam kormánya halvezően viszonyul ehhez a programhoz. De ez nem egészen biztos. Talán csak nem hivatalos francia és olasz elemek szervezik ezeket a

csehszlovák légiókat. S az ilyen elemektől a kormányuk elhatárolhatja magát.”

Varsó, 1918 október eleje. Édesanyám nővérénél, Bninska Hedwignél a Wilanow kastélyban részt veszek unokatestvérem esküvőjén S.Rey-el.

Varsóban már tudják, hogy a német vereség csak napok kérdése. A varsói tömegek tudják, hogy az antanthatalmak győzelme után ki fogják hirdetni Lengyelország függetlenségét. 150 éves széttagoltság, orosz, porosz és osztrák uralom után, a lengyel állam néhány hét múlva újjá fog születni. Varsó boldogságban úszik.

A német csapatok még ott vannak a város utcáin. De ez már a múlté. Ezek a megszálló csapatok egyik napról a másikra el fogják hagyni az országot. Varsó elbűvölt tekintettel látja megnyílni a függetlenség kapuját.

Útva visszafelé Újlakra gyorsan haladunk a Vág völgyében. Hajnalodik. Nyugat felé a tiszta égbolt mélyén kirajzolódik a hegylánc, amely elválasztja Magyarországot Morvaországtól.

Hedwig nénivel utazom, aki gondterhelten néz rám. Aztán a megszokott nyíltsággal fordult hozzám:

„Lengyelországhoz a boldogság közelget, rátok Magyarországon katasztrófa vár. Nagyon rossz hírt kell közölnöm veled.”

„Mi ez a hír Hedwig néni? – kérdem.

„Nagyon jól értesült körökből tudtam meg, hogy a ti vidéketeket leválasztják Magyarországról és Csehországhoz fogják csatolni.”

Másnap Nyitrán elmondom a hallottakat főispánunknak. Budapestre telefonál a minisztériumba, ahonnan azt a választ kapja, hogy ez a hír nem felel meg a valóságnak. Az antanthatalmak kinyilatkoztatták a népek önrendelkezési jogát. Az antant nem szakíthat le területeket Magyarországról anélkül, hogy a lakosság akaratát meg ne kérdezné, hogy ne írta ki népszavazást. És természetesen egy ilyen népszavazás a magyaroknak kedvezne. A főispán véleménye szerint a szlovák nép tömegei nem fognak a csehekkel való egyesülésre szavazni, még akkor sem, ha ezt egyes szlovák nacionalisták akarnák is.

Senki se tudott tehát akkor arról Magyarországon, hogy az antanthatalmak már régen megállapodtak a cseh és szlovák emigránsokkal, T.G. Masaryk, Eduard Benes és M.R. Stefanikkal az élükön, az új állam, a Csehszlovák Köztársaság létrehozásáról és hogy a Felvidék része lesz ennek az új államnak. Nemsokára azonban megtudtuk.

A CSEHSZLOVÁK ÁLLAM KEZDETEI (1918–26)

Négy hosszú év után befejeződött az első világháború. 1918. október közepén a német csapatokat legyőzték a nyugati fronton. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege szétszóródott a Balkánon és Olaszországban, és széthullt maga a Monarchia is.

Az ország minden részében nacionalista forradalmak ütötték fel a pulkát. Budapesten a front összeomlása miatt megingott kormány átadta hatalmat a gróf Károlyi Mihály vezette Forradalmi Nemzeti Tanácsnak. Ezt a baloldali képviselőt már régóta az általános és titkos választójog szószólójaként ismerték. Híresek voltak beszédei, amelyekben Magyarország Ausztriától való elszakadását és különbékét követelt. A magyar nép halálosan kimerült a háború négy évének szörnyű veszteségei után. Reményességgel töltötte el tehát Károlyi Mihály hatalomra jutása, akit angol-francia kapcsolata miatt is becsült. Személye által – így gondolták odán – Magyarország viszonylag kedvezőbb békefeltételekhez juthat. Hatalomra jutását követően Károlyi Mihály azonnal bejelentette, hogy Magyarország különbékét kér, és hogy visszanyerhesse egykori függetlenségét, megszakít minden kapcsolatot Ausztriával.

Magyarország különválásával egyidőben megkezdődött a soknemzetű Ausztria széthullása. Egyik tartománya a másik után hagyta el a táncot: a feltámadt Lengyelország része lett. A Birodalom déli része Olaszországhoz, illetőleg Szerbiához csatlakozott. 1918. október 28-án polg. Cseh és Morvaország nyilvánította függetlenné magát, hogy nacionalista vezetői kívánsága szerint, az új csehszlovák állam részévé váljon.

A budapesti szlovák nemzetiségű parlamenti képviselők, Ferdinand Huga, Vavro Srobár, Milan Hodza, Ondrej Hlinka és mások, Szlovák Nemzeti Tanácsot alakítottak. 1918. október 30-án a híressé vált túrócszentmártoni deklarációban kijelentették: a szlovák nemzet Magyarországtól elszakadva csatlakozik a cseh nemzethez, hogy vele új államot hozzon létre, a Csehszlovák Köztársaságot.

Az egyre sűrűsödő forradalmi események közepette a túrócszentmártoni deklarációra úgyszólván fel sem figyeltek a mi vidékünkön. A lakosság türelmét teljesen lekötötték a távoli frontokról tömegesen hazatérő katonák. A frontról rendezetlenül szétszéledve igyekeztek hazajutni, mivel a Károlyi kormány hadügyminisztere, Linder Béla, a sajtóban úgy nyilatkozott, hogy „nem akar több katonát látni”. Így aztán tódultak

haza a frontról a kiéhezett, rongyos, sokszor erkölcsi érzéküket veszített katonák, s ha nem találtak otthon elegendő élelmet, fosztogatni is képesek voltak. Puskaropogás jelezte a határban, hogy lövik a nyulakat és a varjakat. A faluban pedig ezek a katonák azzal dicsekedtek, hogyan tépdesték le tisztjeik jelvényeit.

Sűrű őszi köd ült az egész országon, a sárguló levelek csendben hulltak a földre. Újlaki kertünk fái is hullatták leveleiket s mi már tudtuk, hogy a sűrű szürke köd mögött olyan dolgok történnek, amelyekről sohasem gondoltuk volna, hogy lehetségesek lesznek. Október 31-én Magyarország volt miniszterelnökét, gróf Tisza Istvánt, budapesti lakásán agyonlőtték, mert őbenne látták a háború elindítóját... pedig ő volt az egyedüli, aki a Koronatanácsban 1914. júliusában ellenezte az ultimátumot, s akitől sok magyar még várt valamit, aki megmenthette volna a hazát a kitörő viharban. A fájdalmas halálhír hallatán sokan keservesen megsiratták, azzal az érzéssel, hogy vele Magyarország erős védőbástyája veszett el.

A Tisza István meggyilkolását követő napokban a forradalmi események annyira felgyorsultak, hogy azok forgatagában a túrócszentmártoni hírekről a mi vidékünkön senki sem vett tudomást.

1918 novemberében az osztrák-magyar főparancsnokság fegyverszüneti megegyezést kötött a Szövetségesekkel az olasz fronton és néhány nappal később Károlyi Mihály kormánya egy második fegyverszünetet kötött Belgrádban a balkáni fronton; ennek értelmében az osztrák-magyar hadseregnek a demarkációs vonal mögé kell visszahúzódnia az ország belsejébe, ami azt jelentette, hogy a határmenti területet a győztes szövetséges seregek foglalják el. Még ha összeszorult szívvel figyeltük is a déli és délkeleti területen folyó eseményeket, úgy gondoltuk, hogy a mi vidékünkön, amely oly távol esett valamennyi fronttól, szó sem lehet arról, hogy idegen csapatok vonuljanak be.

Leírhatatlan megrökönyödést váltott ki tehát 1918. november végén az a hír, hogy Csehországban és Morvaországban szervezett csehszlovák légiók, tőlünk nyugatra átlépték a Kiskárpátokat és előrenyomulnak, hogy elfoglalják a szlovákok lakta magyar Felvidéket. Senki sem értette, hogy mi történik, hiszen a két megkötött fegyverszüneti egyezményben szó se volt arról, hogy csehszlovák légiók magyar területeket foglaljanak el. Azt gondoltuk tehát, hogy a légionáriusok behatolása törvényellenes és hogy a magyar katonai alakulatok ellenállást fognak tanúsítani.

Emlékszem, hogy Nyitrán két, a frontról hazatért, teljesen demoralizált magyar csapat, lemerevedve, mozdulatlanul gubbasztott. De még ezek között a fáradt és apatikus katonák között is akadt néhány eltökélt ember, aki kész volt megakadályozni a csehek behatolását. Ezek a harcra kész kis egységek azonnal elfoglalták a Vág hídjait tőlünk mintegy 20 km-re nyugatra, és onnan ellentámadásra indultak, amellyel sikerült megállítaniuk a csehszlovák legionáriusok előrenyomulását.

Néhány nappal később az új budapesti kormány utasítására ezeket a védekező akciókat le kellett állítani és parancs jött a Felvidék katonai kúriájára, hogy ezzel a csehszlovák csapatok bevonulása lehetővé váljék.

Ennek a parancsnak engedve, ökölbe szorult kézzel és könnybe lábadt szemmel hagytak el bennünket ezek a kis magyar csapatok és vonultak vissza kelet felé. Távozásuk leírhatatlan fájdalmat okozott; miután az utolsó katona is elment, sokáig néztünk utánuk a szalon üvegajtaján át a Zobor felé. Sohasem felejttem el János fivérem fájdalmas tekintetét, amint távozó bajtársai után nézett. Ő ugyanis az influenza járvány miatt hazajött Budapestről, ahol iskoláját bezárták, és itthon azonnal csatlakozott azokhoz a kis egységekhez, amelyek megpróbálták megvédeni a környéket. Ő 17 éves volt én 19... úgy éreztük, hogy szívünk szakad bele, amikor a magyar katonák elhagytak, tudva hogy most a cseh csapatok minden percben bejöhethetnek.

December közepén falunkat és környékét néhány cseh előőrs szállta meg. Senki sem tartóztatta fel őket.

Lehetetlen leírni azt a felháborodást és szégyenérzést, amit a visszavonulási parancs a magyarokban keltett. A visszavonulást Károlyi Mihály kormánya rendelte el, a győztes szövetségesek budapesti katonai megbízottjának, Vyx tábornoknak a nyomására. Nyitra főispánja mondta nekünk, hogy a kormány ugyan protestált Vyx tábornok parancsa ellen, de ellenállni nem mert. Az ellenállásnak ez a hiánya a magyarok szemében a történelem legdurvább árulásának számított. A sértett nemzeti büszkeség egyre több magyart fordított az új kormány ellen, amelynek tunéül rótt fel az ellenállás nélküli területfeladást. Bennünket egyetlen érzés töltött el: a szégyen, hogy katonáink ellenállás nélkül hagyják a csehek bevonulni. Egyre nagyobb tömegekben támadt gyűlölet az arulónak vélt új uralom ellen.

1919 januárjában egyre több cseh légiós egység jelent meg vidékünkön. Olaszországból jöttek, olasz hadseregparancsnokok vezetésével. Ezek a

csapatok először a tisztán szlovák lakosságú vidéket vették birtokba, majd a vegyes lakosságú Pozsonyt és Kassát is. Lassan lejjebb nyomulva a hegyek felől behatoltak a színmagyar lakosságú Csallóközbe. Nagy megdöbbenésünkre elfoglalták a Duna menti Komáromot és környékét is.

Mindezt látva, első reakciónk az volt, hogy ezek a cseh csapatok elvesztették az eszüket, hiszen nem szlávlakta területet szállnak meg és ráadásul még azt állítják, hogy az okkupáció végleges.

Az olasz parancsnokok ezzel szemben másképp beszéltek. Udvariassági látogatást tettek több magyar családnál, így nálunk is, s azt mondták, hogy ez csak átmeneti katonai intézkedés és hogy majd a békekonferencia feladata lesz, hogy a terület sorsáról döntsön. Az olasz tisztek, Boriani tábornok és Barecca ezredes szavai bizalommal töltötték el bennünket, hiszen biztosra vettük, hogy a békekonferencia elrendeli majd a népszavazást s akkor a lakosság maga döntheti el, hogy hol akar élni. Így értelmezte minden magyar Wilson 14 pontját a népek önrendelkezési jogáról. S ennek alapján természetesnek tűnt nekünk, hogy nem a diplomaták, hanem maga a nép akarata fogja eldönteni, hogy melyik állam keretében fog élni.

Nem ezen a nyelven beszéltek azonban azok a plakátok, melyeket a cseh legionáriusok ragasztottak az általuk elfoglalt városok és falvak házfalaira. Egy ilyen falragaszon olvashattuk Pozsonyban az Ideiglenes Csehszlovák Kormány határozatát, amely szerint Pozsony Szlovákia fővárosa lesz és ezentúl a Bratislava nevet viseli. Ezt a város egész lakossága döbönt felháborodással fogadta. Senki sem értette, mit jelent ez az új név. A várost német lakossága Pressburgnak hívta, a magyarok sohasem hívták másképpen csak Pozsonynak, amely név eredete a latin Posoniumra vezethető vissza, arra névre, amelyet a római légiók adtak a városnak. Az itt élő csekély számú szlovák kisebbség a várost Presporoknak hívta. A Bratislava elnevezés tehát teljesen ismeretlen volt mindenki számára. A csehszlovák polgári közigazgatás, amely megkezdte működését, s hozzáfogott a teljhatalmú Szlovák Minisztérium megszervezéséhez, kijelentette, hogy ez a szláv név a magyarok bejövetele előtti időből származik.

Ez a névváltozás a prágai kormány szemében azt bizonyította, hogy Pozsony városa máris része az új csehszlovák államnak. Egyéb intézkedések is arra utaltak, hogy az Ideiglenes Csehszlovák Kormány az egész Felvidéket is Csehszlovákiához tartozónak tekinti. Ez a kormány

nyilván kijelentette, hogy a Felvidék valamennyi közalkalmazottjának kezelelem nélkül hűségesküt kell tennie az új Csehszlovák Köztársaságra.

A közalkalmazottak többsége úgy vélekedett, hogy addig, amíg a békeszerződés nem rendelkezik másképp, ők a magyar állam alkalmazottjai és így nem eskühetnek fel a Csehszlovák Államra. A prágai kormány erre azzal felelt, hogy felmond minden alkalmazottnak, aki az esküt megtagadja.

Ez a fenyegetés három napos általános tiltakozó sztrájkot váltott ki. Pozsony lakossága kivonult az utcára, a fiatalok felmásztak a fákra és ott tüzték ki a magyar zászlót. A csehszlovák legionáriusok erre nyitottak a tömegre. Az áldozatok között volt egy 12 éves fiú is, akít egy fáról lőttek le, miközben a magyar zászlót akarta kitűzni.

A csehszlovák csapatok olasz parancsnoka, Barecca ezredes megkínálgatta a katonák megfélemezését, de közben ő is megsérült egy golyótól.

Az 1919 február 12-i események után mindazoknak, akik nem voltak hajlandók a hűségesküt letenni, felmondtak, és megszüntették nyugdíj-jogosultságukat.

„Mindez ellenkezik a nemzetközi joggal – jelentette ki az olasz Horiani tábornok az öt felkereső magyaroknak –, amíg a békekonferencia nem dönt, a csehszlovák rendelkezések a magyar közalkalmazottakkal szemben törvénytelenek. Bejelentést teszek a békekonferenciánál, ott bizonyára nem fogják túrni az ilyen törvénytelen intézkedéseket.”

Ezután megkért bennünket, hogy jelentésének alátámasztására gyűjtünk össze minél több pontos adatot.

Horiani tábornok és Barecca ezredes és a többi olasz tiszt nem győzte rávenni, hogy a szövetséges katonák az igazságért és emberségért ontották vérüket és most, hogy megnyerték a háborút, a békekonferencia tiszteletben fogja tartani azt az ideált, amelyért harcoltak. Az olasz tiszték jó szándékú kijelentései elhitették velünk, hogy a nagyhatalmak államférfiai az igazságosság és a jóindulat megtestesítői, és hogy ezeknek az erényeknek érvényt is fognak szerezni a nemzetközi kapcsolatokban. Helyen várakozással néztek a magyarok és néztem én is az összeülő párizsi békekonferencia elé, abban a hitben, hogy a véres háborús évek után, az önrendelkezési jog elvének alapján, népszavazás fogja eldönteni területünk jövőjét.

1919 márciusában Budapesten a Károlyi kormány úgy határozott, hogy átadja a hatalmat Kun Béla kommunista pártjának. A nálunk elterjedt hírek szerint ez azért történt, mert a Szovjetunió állítólag

megígérte, hogy támogatja Magyarországot szomszédaink túlzott étvágya ellen, ha kommunista államformára tér át.

Röviddel ezután hírek érkeztek Budapestről, hogy a kommunista párt hasonlóan a szovjet „csekához”, rendőri terror alatt tartja az országot.

1919 május elején kapott újabb értesülések szerint Kun Béla energikus akciót készít elő a „csehszlovák imperializmus” ellen.

Talán ezzel az ideges félelemmel hozható összefüggésbe Milan Stefanik tábornok halálos balesete. Miután Masarykkal és Benessel nyugaton a csehszlovák állam létrehozásán munkálkodtak, Stefanik nem tért haza azonnal, mert még Olaszországban akadt tennivalója.

1919 május 10-én Stefanik tábornok, a fiatal és buzgó szlovák nacionalista, egy olasz katonai repülőgépen tartott hazafelé. Pozsonyhoz közeledve a tiszta időben már láthatta szeretett szülőföldje hegyeit és a repülőtéren őt váró lelkes csehszlovák küldöttséget. Az olasz gép már leszállásra készülődött, amikor a csehszlovák legionáriusok észrevették a piros-fehér-zöld színeket a gépen. Nem tudva, hogy ezek olasz színek is lehetnek, magyar repülőgépek nézték és tüzet nyitottak a csehszlovák terület fölé merészkedő gépre, mely földet érve lángba borult. Stefaniknak már csak a holttestét tudták kiemelni a roncsok közül.

Nem tudom biztosan, hogy a halálos balesetről elterjedt verzió fedie-e a valóságot, ahogy azt a szlovák közvélemény egy része hitte, mert voltak olyanok is, akik úgy vélték, hogy Stefanik cseh merénylet áldozata lett.

Ez utóbbi verzió azért terjedhetett el, mert a cseh és szlovák nacionalisták között már 1919 tavaszán ellentétek éleződtek ki, a szlovák területi autonómia kapcsán. Azt az autonómiát az Amerikában élő csehek és szlovákok mozgalma ígérte meg az 1918-as pittsburgi egyezményben. Most azonban, hogy ezek az emigrált vezetők visszatértek hazájukba és megalakították a csehszlovák ideiglenes kormányt, késlekedtek a pittsburgi egyezményben tett ígéret teljesítésével, ami a szlovák politikusok körében élénk elégedetlenséget váltott ki. Ezért vezetőjük Ondrej Hlinka abbé, aki már a magyar uralom idején is harcolt a szlovák szabadságért, most Párizsba készült, hogy kijárja a békekonferencia hozzájárulását a Csehszlovák Köztársaságon belüli szlovák autonómiához. De, amint azt az országban Hlinka hívei szeltében-hosszában beszélték, a cseh kormány útlevélkérelmét visszautasította és ezzel megakadályozta részvételét a békekonferencián.

Az autonomista nézetekkel azonban számos szlovák politikus nem értett egyet. Az új szlovák újságok lelkesen írtak a szabadságról, amelyet a szlovákok a Csehszlovák Köztársaságban élveznek.

„A kormány mindenütt létesít szlovák iskolákat, ahol végre a szlovák hiataltság anyanyelvű oktatásban részesülhet.”

És valóban falunkban és környékén már szlovákul folyt a tanítás. A hivatalos nyelv a szlovák lett. A magyar előjárók és közalkalmazottak helyébe szlovákok léptek. De nagy számmal kerültek csehek is ezekbe a pozíciókba, különösen az iskolaigazgatói székekbe és rendőrség vezető posztjaira.

A szlovák autonomisták, különösen a katolikusok és papjaik, féltették híveiket a csehek közismerten ateista és szabadgondolkodású befolyásától. Ugyanakkor az autonomisták, csakúgy mint a centralisták, egyaránt örömmel üdvözölték, hogy a vasútállomásokon a magyar helységneveket azok szlovák megfelelője váltotta fel: Pöstyén, Zsolna, Rózsahegy helyett ezek a városok ettől kezdve Piestany, Zilina és Ruzomberok nevet vettek.

1919 május végén vidékünket megrázta a hír, hogy a budapesti kommunista uralom észak felé indítja csapatait, hogy visszavegye a csehszlovák légiók által birtokba vett területeket. Egymásután foglalták el a sík vidék kis városait és hamarosan elérték Kassát.

1919 május 31-én olasz barátainkat, Boriani tábornokot és segédvezetőjét, Nicoletti hadnagyot, uzsonnára hívta meg Batthyány nyitrai papok. Ott voltunk mi is édesanyámmal és testvéreimmel. Az uzsonna alatt Boriani tábornokot többször hívták telefonon a csehszlovák csapatok Érsekújvári parancsnokságáról instrukciókat kérve. „Teljesen meg vannak nemulve a magyar csapatok előretörésétől” magyarázta a tábornok, miközben visszaült teája mellé. Ugyanaznap este Boriani és Nicoletti nálunk vacsoráztak Újlakon. Kellemes nyári este volt, s teraszunk fölött ott ragyogott az Esthajnalcsillag. Catalpa fánk virága balzsamos illatot árasztott és tücskök ciripeltek a fűben. Feketekávé és likőr mellett beszélgettünk vendégeinkkel. Egyszerre Boriani tábornok fülelni kezdett a kuncut mosollyal így szólt: „Ágyúörgést hallok. Úgy látszik a magyarok elfoglalták Érsekújvárt és közelednek Nyitrahoz.” A távolból valóan tompa moraj hallatszott. Majd hozzátette:

Ezt előre megmondtam, ezek a magyarok nagyszerű katonák!”

Eplél felé a két olasz tiszt elbúcsúzott tőlünk, hogy autójukon visszahajtsanak a nyitrai parancsnokságra.

Másnap a csehszlovák légiók olasz parancsnokságát váratlanul francia parancsnokság váltotta föl. A csehszlovák csapatok ekkor mindenütt visszavonulóban voltak. De a francia Mittelhauser tábornok és vezérkari főnöke, Castella ezredes, hamarosan helyreállította a rendet a csehszlovák legionáriusok között.

Ugyanakkor a szövetséges hatalmak koncentrált katonai akciót indítottak Kun Béla kommunista uralma ellen. A francia hadsereg támogatásával a román csapatok Budapest felé indultak. Kun Béla katonai akcióját megállították s ő maga a kommunista kormány tagjaival együtt sietve elhagyta Magyarországot. A román hadsereg nem sokkal ezután elfoglalta Budapestet.

A szlovákok ismét urai lettek a helyzetnek s a pozsonyi régi magyar tisztek százait tartóztatták le, hogy elvigyék őket Terezinbe, Csehországba.

Azokban a napokban édesanyámmal és Jánossal Pozsonyban tartózkodtunk Maldeghen Vilma vendégeként. Az ő Károly fiát is elvitték túszként a tisztekkel. Nagyon aggódott érte, félelemmel teli napokat élt át, csakúgy mint sok száz pozsonyi magyar család.

Barátnőnk, Ambro Betta, akinek édesanyja olasz volt, jelentkezett Mittelhauser tábornoknál, hogy kieszközölje a túszyok szabadon bocsátását. A tábornok megnyugtatta, hogy másnap kiengedik őket. Ambro Betta boldogan szaladt a jó hírrel Maldeghenékhez, Dőryékhez és Aporékhoz. Két nappal később valamennyi magyar túszyt hazaengedték. Hogy megünnepeljük Károly kiszabadulását, Ambroék eljöttek hozzánk Újlakra, János megkérte mamát, hogy hívja el a falu cigánybandáját és vacsora után táncolni kezdtünk. Ezután János magyar nótákat huzatott a cigánnyal és énekelt hozzá. Hajnalig hallgattuk őket a nagyszalonban. Ez volt fiatal éveink első és legkedvesebb cigányzenés táncmulatsága.

1919 június 29-én Versaillesban megkötötték a békeszerződést a szövetséges hatalmak és Németország között.

Ausztriával 1919 szeptember 10-én kötötték meg a békeszerződést Saint-Germain-en-Laye-ben. Ezzel Ausztria hivatalosan lemondott tartományairól, amelyeket ténylegesen 1918 novemberében veszített el és amelyek ettől fogva Jugoszláviához, Olaszországhoz, Lengyelországhoz, Romániához és az új Csehszlovák Köztársasághoz tartoztak.

Cseh- és Morvaország 6 milliós cseh lakossága mellett 3 millió német élt, főleg a határmenti vidékeken a Szudéta hegységben, amely elválasztja Csehországot Németországtól. Az ottani német lakosság

ellenállást tanúsított a Csehszlovák Köztársaság által történő bekebelezéssel szemben, és arra kérte a szövetséges nagyhatalmokat, hogy a területet vagy Ausztriához vagy Németországhoz csatolják. A szövetségesek azonban elutasító válaszaikban arra hivatkoztak, hogy nem kívánják megfosztani Csehországot a határmenti hegyektől, de ugyanakkor támogatják az erős német kisebbséget abban, hogy nemzetiségi életének védelmére megkapja a szükséges jogait. Ennek biztosítására kötöttek Saint-Germain-en-Layeben egy pótszerződést „A nemzeti kisebbségek védelme” címen, azok számára, akik az új csehszlovák állam területén élnek.

Az osztrák békeszerződés megkötése után sok magyarban felmerült az aggodalom, hogy a nagyhatalmak hiába ismerték el a népek önrendelkezési jogát, mégiscsak megkérdésük nélkül fogják intézni sorsukat. A többség azonban még mindig optimista volt és rendületlenül hitte, hogy a csehek, szerbek és románok által elfoglalt területeken népszavazás fogja eldönteni, hogy az érdekelt lakosság hova akar tartozni.

1919 október elején Újlakról Pozsonyba mentem, hogy ott folytassam tanulmányaimat, s egyben felvettem a kapcsolatot magyar barátaimmal, hogy valamilyen módon a sorscsapást szenvedő Magyarország szolgálata lehessen.

Pozsony hangulata még őrizte a történelmi múltat: a város régi negyedei, a dombon magasló ősi várrom, még híven tükrözték a boronázó főváros hagyományait.

Nagyanyám halála óta nem laktam Pozsonyban. Annak idején férje betegsége alatt, Esterházy Gizella nagyanyám, szívvel-lélekkel részt vett a város jótékonyági életében. Megözvegyülve továbbra is maga maga gyűjtötte szalonjában a jótékony idős hölgyeket, akik fekete elyemruhában, fekete csipkefőkötőben jelentek meg és egymás között németül beszéltek. Hiszen Pozsony lakosságának nagy része német anyanyelvű volt. Ennek ellenére a város atmoszférája egyértelműen magyar volt: ezek a német ajkú lakosok szorosán kötődtek Magyarországhoz.

Pozsony magyar történelmi múltjára emlékeztetett a Duna-parton álló hatalmas szoborcsoport is, amely központjában a lovon ülő Mária Teréziát, körülötte pedig az életüket és vérüket felajánló magyar főurakat ábrázolta. E főurak leszármazottai még gyermekkoromban is ott laktak szép városi palotáikban. A legnagyobb – a Grassalkovich palota – lakói, a császári és királyi család tagjai, Ferdinánd herceg és Izabella hercegnő

voltak. Utóbbi lelkes mecénása volt a magyar és szlovák népi hímzéseknek és „Izabella Háziipar” néven gyűjtötte össze a munkás kezeket.

Pozsony főleg német ajkú, de magyar hazafias érzelmű polgársága volt az, amely művelt, toleráns és kiegyensúlyozott szellemiségével hatotta át a város életét, amely egyeteme révén, fontos kulturális központ volt.

Pozsonyba érkezésemkor, 1919 októberében, a magyar egyetemet bezárták és helyette csehszlovák egyetemet létesítettek. Az egyetemi tanárok nagy részét családjukkal együtt kiűzték az országból, azzal az indokkal, hogy nem odavaló illetőségűek. Ugyanilyen okból sok más magyar családot is kiutasítottak, főleg a régi magyar köztisztviselőket, akik megtagadták a hűségük letételét.

Nap mint nap láttam ezeknek a családoknak a kiköltözését, ahogy zsúfolt vasúti kocsikban, bútorok között távoztak Budapestre. Odaérkezve azután még sokáig voltak vagonlakók a pesti pályaudvarok holtvágányain, annak reménye nélkül, hogy a háború utáni nyomorúságos viszonyok között lakáshoz juthatnak.

A Pozsonyból kiűzött magyarok helyébe a cseh hatóságok vidéki szlovákokat hoztak, és cseheket Csehországból. Ezek az újonnan jöttek egyre jobban szaporították az addig csak kis számban ott élő szlovákok számát, ami egyre inkább szláv jelleget adott a magyar-német Pozsonynak. Ezt a szlovák jelleget még erősebben hangsúlyozta számos új szlovák iskola és az egyetem létesítése. A sok változás között, főleg a nagyszámú csehszlovák legionárius jelenléte szimbolizálta a lakosság szemében az új uralom kezdetét.

Az Olaszországból és Franciaországból jött legionáriusokhoz csatlakoztak az Oroszországból jöttek is. A három különböző egyenruhában szolgáló csehszlovák hadsereget francia ezredek parancsnoksága fogta össze; a főhadiszállás a Primáspalotában volt. Az ország katonai főparancsnoksága mellett a szövetséges hatalmakat a katonai missziók képviselték; tagjaik a város legnagyobb hoteljében, a Carltonban laktak. Az étteremben és a hallban, hol szürkés-kék vagy zöld egyenruhás francia tisztekkel, hol terepszínű uniformisos, trenchcoatos angolokkal találkoztunk.

Ugyanazon őszön, 1919-ben, a román megszálló csapatok elhagyták Budapestet és novemberben Horthy admirális vonult be a fővárosba az új magyar nemzeti hadsereg élén.

Horthy 1920 telén a parlament kormányzóvá választotta; a szövetséges hatalmak nem akarták, hogy Károly király svájci száműzetéséből visszatérjen az országba. Elismerték Horthy kormányzói kinevezését és a magyar kormány megalakulását, tehát várható volt, hogy Magyarország is nemsokára megkötik a békeszerződést.

1920 tavaszán a magyar nép még mindig reménykedett abban, hogy Magyarország visszakapja a Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia által elfoglalt területek jelentős részét. Jól értesült körökben azonban egyre nagyobb szorongással figyelték a fejleményeket. Az angol katonai missziók tisztjei Pozsonyban és Budapesten most már nyíltan hangoztatták, hogy nem lesz népszavazás és hogy a Párizsban most előkészítés alatt levő szerződés nem változtat semmit az ideiglenes demarkációs vonalakon, Magyarország és szomszédai: Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia között.

A békekonferencia magyar delegációjának vezetője, Apponyi Albert gróf sem támasztott bennünk reménységet. Eljött családjával Pozsony melletti birtokára néhány napra s láttam gondterhelt tekintetét és félelmét, hogy a békeszerződés semmivel sem fogja csökkenteni Magyarország utózatatos területi veszteségeit.

A kellemes és meleg tavaszban a gyümölcsfák már márciusban virágba borultak a Pozsony környéki dombokon. Egy kertben jártam, ahol a cseresznyefák virágzó ágai között messziről látszott a Szent Márton dóm tornya és a várrom. Déli irányban, a Duna tulsó partján, a zöld síkság az, amelyet a békeszerződés Magyarországnak meghagy. De a Dunának ezen az oldalán, Pozsony városa és a mi vidékünk, Csehszlovákiához fog tartozni. Megismertem az angol tiszteket is, akik pondulatot tanúsítottak irántunk. H.A. Cartwright százados Újjakon is meglátogatott bennünket 1920 április elején, de ő sem mondhatott semmi biztatót. Csak szomorúan ismételte „semmit sem lehet tenni, egyáltalán semmit”. Nem tudtam, nem akartam elhinni, amit mond.

Párizsban a magyar küldöttségnek előterjesztett békefeltételek meg erősítették a legborúlátóbb jóslásokat. Ezek a feltételek Magyarország történelmi területének csak egyharmadát hagyták meg. Nem szorítottak csupán arra, hogy a szlovák, román és szerb lakosságot csatolják el, hanem több millió magyar került a szomszédos országok uralma alá. A magyar delegációnak legnagyobb erőfeszítése ellenére sem sikerült a feltételek megváltoztatását elérnie. Még az előkészületi munkák során sem hallgatták meg a küldöttség tagjait, s így a szakembereknek semmi

lehetőségük sem volt véleményt nyilvánítani. Vezetőjük, Apponyi Albert, csak a konferencián kapott szót. Beszéde egy megcsönkített ország kétségbeesett jankiáltása volt:

„Ez a konferencia elítélt bennünket anélkül, hogy meghallgatott volna, anélkül, hogy megadta volna nekünk a lehetőséget a védekezésre. Még a köztörvényes bűnözőknek is joguk van ahhoz, hogy megvédjék magukat bírának előtt. De tőlünk még ezt a jogot is elvették azért, hogy csak könyörtelen ellenfeleink véleménye kapjon szót, azaz, hogy Magyarországot fosszák meg történelmi területének kétharmadától. Ilyen körülmények között a feltételeket nem tudom elfogadni és a szerződést nem írhatom alá.” E beszéd után Apponyi Albert elhagyta a konferenciát és visszautazott Budapestre.

Mit tesz vajon a magyar kormány? Ellenáll-e és nem ír alá? A magyarok többsége ezt tartotta az egyedüli megoldásnak.

Azonban barátaink, – főleg az angolok soraiból – nem tanácsolták, hogy ilyen ellenállást tanúsítsunk.

„Az egész világ belefáradt a háborúba – mondták – és a békeszerződést mielőbb aláírva szeretné látni. Ahhoz, hogy véget vethessünk a hadiállapotnak, Magyarországnak alá kell írnia a szerződést. A jövőben – tették hozzá – bizonyára lesz majd alkalom arra, hogy a békeszerződések békés revízióját a Népszövetség elé vigyük. Különben is – tették hozzá – a Millerand féle levelek már sejtetni engedik a jövőbeni változtatások lehetőségét. A szomszédok által bekebelezett magyar népesség jogait addig is garantálja a Kisebbségi szerződés”.

Ezek a bátorító szavak azt a reményt keltették bennünk, hogy a békeszerződés revíziója lehetséges.

A trianoni szerződés 1920 június 4-i aláírása a legszörnyűbb csapást jelentette Magyarország történelmében. Az Alföldtől és a Dunától északra fekvő részt, az egész történelmi Felvidéket, hegyeivel és dombjaival Csehszlovákiához csatolták, sőt a domboktól a Dunáig terjedő síkvidéket is. Egész Erdély és az Alföld keleti részei Romániához kerültek. S végül Szerbia, amely Jugoszlávia része lett, birtokba vette az Alföld nagy kiterjedésű és gazdag déli területeit. Magyarországnak csak az Alföld egy része és a nyugati országrész, a Dunántúl, maradt meg. A szerződés, az új határok által, hivatalosan és véglegesen tiszta magyar lakosságú vidékeket szakította el tőle.

Nem tudom leírni, milyen hallatlan megrázkódtatást, milyen hihetetlen rémálmot jelentett hazánk megcsönkítése minden magyar számára. Azo-

kat az olvasóimat, akik nem éltek akkor és ott, arra kérem, próbálják beleélni magukat abba, hogy a békekonferenciának ez az ítélete milyen napédiát jelentett mindannyiunk számára. Azt hiszem ennek az átérése elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsék a magyar reflexeket és magatartást a trianoni szerződés utáni időkben. Arra kérem Önöket, hogy csak egy percre képzeljék magukat a mi helyünkbe és nézzék a dolgokat, ahogy mi láttuk és érezzék át azt, amit mi éreztünk, amikor a magyar kormány aláírta a trianoni szerződést. Úgy gondolom, hogy Önök ebben a helyzetben mindnyájan ugyanolyan forradalmi érzelmeket táplálnának szívükben, mint mi. Ha egy kicsit belegondolnak, azt hiszem nem fognak csodálkozni azon, hogy minden magyar úgy érezte, hogy a környező világ hirtelen bűnözővé vált, amiért lehetővé tette ezt a megcsonkítást.

Élzeréves hazánknak a Kárpátok vonalán húzódó határai öröknek, szentnek tűntek számunkra. A természetes határok vonala minden magyar gyermek szívébe oly erősen volt belevésve, hogy még álmában is le tudta volna rajzolni. Erre a határvonalra gondolt minden gyermek, amikor azt tanították neki, hogy mindig készen kell állnia a haza megvédésére.

És ne gondolják azt, hogy csak azok sírtak, akik tudták, hogy ez a változás vagonuk és állásuk elvesztésével jár. Azok is, akik sohasem éltek az elcsatolt területeken, büszkén és gyengéden szerették hazájukat. Szerették a hegyeket, dombokat, sebes patakokat, festői várromokat és falvakat, a virágzó gyümölcsöskerteket, történelmi múltunk hordozóit, Pozsonyt, Magyarország régi fővárosát, Kassát, Rákóczi Ferenc örök nyughelyét, a szabadságharcosok egyik központját, Kolozsvárt, az igazságos Mátyás király városát. Minden magyar úgy szerette ezeket a városokat és vidékeket, mint ahogy a franciák szeretik Elzász-Lotaringiát.

Az a gondolat, hogy Elzász-Lotaringia 50 évi elszakítotttság után visszakerült Franciaországhoz, bizonyos biztatást jelentett a magyaroknak a trianoni béke aláírása után. S hallottam, amint meggyőződéssel mondták az emberek „amint a franciák 1870 óta sohasem mondtak le Elzász-Lotaringiáról, mi sem mondunk le soha az elvesztett területekről”. S ahogy Párizsban 1870-ben gyászfátyollal takarták le a strassburgi emlékművet, ugyanúgy Budapesten a négy szoborra, amelyek az elvesztett területeket ábrázolták, fekete fátyol került. S ezt a világbakiáltó jajszót tejezték ki Budapesten a házak falára ragasztott „Nem, nem, soha” plakátok, hirdelve hogy Magyarország sohasem nyugszik bele az őt ért

igazságtalanságba. S ebből a fájdalomból és ellenérzésből számtalan költemény és dal született, melyeket Budapest kávéházaiban a cigányok húztak s amit a közönség könnyes szemmel hallgatott.

Mindez sokkos állapotba hozta a fizikai létében megrendített magyarságot. Ebből a traumából azelőtt sohasem ismert érzések kezdtek feltörni. Itt gondolok a vad gyűlöletre és bosszúra, amely mindenki ellen irányult, akit bűnösnek ítélték a haza katasztrófájáért. Ezek az érzések elsősorban a baloldali mozgalmakra vonatkoztak. A széles magyar közvélemény azt hitte, hogy ha 1918-ban a baloldali kormány nem engedte volna szélnek a hadsereget azzal, hogy katonát többé ne lásson, hadseregünk sohasem engedte volna meg szomszédainknak, hogy ekkora területet elvegyenek tőlünk. Tehát a baloldal idézte elő a katasztrófát. S ezt még tetézték a Kun Béla kommunista uralma alatt a Lenin-fiúk által elkövetett kegyetlenkedések.

Ez a harag drákói intézkedésekben fejeződött ki, melyeket Kun Béla bukása után az ellenforradalmi csoportosulások foganatosítottak könyörtelenül, a baloldal hazaárulóknak minősített hívei ellen. S mivel a baloldali mozgalomnak sok zsidó harcosa és vezetője volt, így a hatalomra jutott ellenforradalom egyúttal a zsidók ellen is irányult. Ezeket az elkeseredésből feltört atrocitásokat nevezte a külföldi sajtó „fehér terrornak”, az azt megelőző „vörös terror” párhuzamaként. 1920-ban Horthy kormányzó és kormánya még túl gyenge volt ahhoz, hogy meg tudja akadályozni a jobboldal túlkapásait.

Trianon után a magyar hazafiak szenvedélyes akarata egy célra összpontosult: visszaszerezni Magyarország részére az elveszett területeket. Ez az akarat irredenta mozgalmakat teremtett, amelyeket az újonnan megalakított nemzeti hadsereg egységei is támogattak. E mozgalmak egyike szerint meg kell kísérelni rajtaütésszerűen visszafoglalni az elveszített területeket s ezzel a szövetséges hatalmakat kész tények elé állítva, kieroszakolni a népszavazást.

Más csoportok úgy gondolták, hogy ez a rajtaütés nem szükséges s elég volna visszahozni a királyt svájci száműzetéséből. Ezzel meg lehetne nyerni a szlovák katolikusokat is, akik a cseh ateistáktól eltávolodva hajlandók lennének csatlakozni a katolikus magyar monarchiához. Ez azután rákényszerítené a nagyhatalmakat a trianoni szerződés revíziójára. A magyar közvélemény nagy része úgy gondolta, hogy a Habsburgok katolikus dinasztiájának visszatérése a trónra magához fogja

vonzeni a szlovákok mellett azokat az elégedetlen horvátokat is, akik a szerb ortodoxia elnyomásától tartottak.

A csehszlovák, román és jugoszláv államférfiak is számoltak az a lehetőséggel, hogy a Habsburgok visszatérése egyben Magyarország történelmi határainak visszaállítását is jelentené. Hogy ez ne következhessek be, a csehszlovák, román és jugoszláv kormányok 1921-ben meplekötötték a Habsburgok restaurációja és a magyar revizionizmus ellen irányuló kisantant szövetséget.

1921 októberében IV. Károly, lelkes híveitől meggyőzve, megérkezett Zita királynéval Nyugat-Magyarországra, ahol a Sopronban állomásozó csend, Ostenburg kapitány vezetésével, nagy lelkesedéssel fogadta őket. A király elindult Budapest felé ennek a vadászezrednek kíséretében, amely kíséerőül ajánlkozott. A király nem kételkedett abban, hogy amint megérkezik Budapestre, Horthy kormányzó visszaadja neki a hatalmat. Azonban, amikor már közeledett a menet Budapest felé, a kisantant ultimátumot küldött Horthynak, hogy ha átadja a hatalmat a királynak, a csehszlovák, román és jugoszláv csapatok azonnal akcióba lépnek és elfoglalják Magyarországot. Hogy Csehszlovákia súlyt adjon ennek az ultimátumnak, azonnali mozgósítást rendelt el és összevonta csapatait a magyar határon. Horthy kormányzó annak tudatában, hogy a teljesen lepleyverzett magyar hadsereg nem tudja megállítani a kisantant csapatait, a ettől félve, hogy országa újabb katasztrófába sodródik, ellenszegült a király visszatérésének. A magyar kormány csapatai tüzet nyitottak a királyt kíséerő magyar század vonataira. Ez a század meglepve és felháborodva a váratlan fogadtatástól, azonnal visszalőtt és ádáz küzdelem tört ki a maroknyi királyi és a kis kormánycsapat között, Budapest hatarán, Budaörsön.

Károly király megdőbbenve ettől a váratlan ellenállástól, úgy határozott, hogy megakadályozza a testvérháborút. Mint a béke ügyének lozismert elkötelezettje, megparancsolta katonáinak, hogy a tüzet szüntessék be és vonuljanak vissza az osztrák határ felé. A kormány egységei azonban üldözöbe vették és beteretelték őket Esterházy Ferenc tatai kastélyába, ahol foglyul ejtették a királyt. Innen kísérték el a Dunán eukáló Glowworm nevű brit hajóra.

Ezen a hajón kezdődött végső száműzetése a fiatal IV. Károly királynak, akit a szövetséges nagyhatalmak Madeira szigetére vittek. Ott halt meg nyomorúságos körülmények között 1922 áprilisában,

mindhalálíg hangoztatva, hogy soha nem akart más célt szolgálni, mint a népek közötti békét.

A király halála a magyarok többségében kioltotta a történelmi haza közeli feltámadásának reményét. A rossz hangulatot fokozta a háború és a szörnyű területi veszteség miatt alapjaitól megfosztott gazdasági élet elkészerítő helyzete. Magyarország elvesztette bányáit, erdőségeit és az állam képtelen volt visszafizetni a hadikölcsönt, ami a tönk szélére juttatta az embereket.

Helyzete sokban hasonlított Ausztriához, ahol ugyanolyan nyomorúság volt a háború után. Az ország túl kicsi volt ahhoz, hogy óriási fővárosát, Bécsét táplálni tudja, s a lakosság valósággal éhezett. Ez a kétségbeejtő helyzet 1919-ben sok osztráknban keltette fel a vágyat, hogy országuk Németországhoz csatlakozzék, hogy egy nagyobb gazdasági egység keretében élhessenek és így megmeneküljenek az elszigetelődéstől és elhagyatottságtól, amelyben a békeszerződés óta éltek. A nagyhatalmak azonban élénken ellenezték ezt az osztrák kívánságot. A szövetségesek politikája mindenképpen meg akart akadályozni egy ilyen „Anschluss”, csakúgy, mint a Habsburgok visszatérését Magyarországra és Ausztriába.

Magyarországon az elvesztett országrészekből beözönlő menekültek, akik egy általános munkanélküliség áldozataivá lettek, még jobban felborították a szétzilált gazdasági életet. A pénz leértékelődése is mind nagyobb tömegeket döntött nyomorúságba. A magyar nép azonban elszánt bátorsággal kezdett dolgozni, és új életet tudott teremteni.

A Magyarországon folyó eseményektől a Csehszlovákiához csatolt magyar lakosság mindjobban elszigetelődött. A trianoni békeszerződésben lefektetett határ, ténylegesen elválasztotta a Csehszlovákiában élő magyarokat a magyar államtól. A csehszlovák hatóságok megtiltották a magyar újságok terjesztését Csehszlovákiában, és így a Magyarországtól elszakított magyarok feszülten és türelmetlenül várták a híreket, amelyeket azok hoztak, akik „odaátról” jöttek.

Ha a magyarországi magyarok a megcsonkított nemzet fájdalmát egy olyan test fájdalmához hasonlították, melynek végtagjait amputálták, akkor a Csehszlovákiához csatolt magyarok fájdalma az olyan gyermekek fájdalmához hasonlított, akiket elraboltak szüleiktől és ellenséges emberek gondnoksága alá helyeztek. Egy ilyen, örökségéből kitagadott gyermek nosztalgiájával álltak meg a Duna partján a Csehszlovákiához került magyarok, és hosszan nézték a túlsó partot, amely megmaradt Magyar-

országnak. Azokat viszont, akiknek sikerült útlevelhez jutniuk és látogatást tenniük Magyarországra, határtalan öröm töltötte el. Emlékszem, milyen nehéz volt könnyeimet visszatartani, amikor a csehszlovák uralom kezdetén „Magyarországra mentünk”, és a vonat átlépte azt a valamit, ami korábban sohasem létezett és most úgy hívták, hogy *határ*. A csehszlovák határőrök, ha észrevették bánatunkat, néha csodálkozva kérdezték tőlünk, miért nem költözünk át Magyarországra. A békeszerződés valóban lehetőséget adott azoknak, akik nem akartak csehszlovák tenhetőség alatt élni, hogy Magyarországra honosítsák magukat; ez azt jelentette, hogy otthonukat és szülőföldjüket véglegesen ott kellett volna hagyni. De a legtöbben közülük nem is gondoltak arra, hogy elhagyják szülőföldjüket és így a szerződés értelmében bárhogy fájts is a szívük, automatikusan csehszlovák állampolgárokká váltak.

Egyedül az vigasztalt bennünket, hogy a szétválasztás nem lehet végleges, mivel a szerződés által oly mesterkéltan megállapított határok nem tarthatók sokáig. Úgy hittük, hogy az élet erősebb lesz, mint emberek önkényes döntése. Azt hittük, hogy idővel a nagyhatalmak belátják a gazdasági egységek szétदारabolásának értelmetlenségét és ez a felismerés a szerződés módosítására készíti majd őket.

A Csehszlovákiához csatolt magyar lakosság száma körülbelül egymillióra volt tehető, ezek többségükben az állam déli határai mentén, egy tömbben éltek.

A szerződés revíziójának reménye főleg nagy nemzeti ünnepeink alkalmából jutott kifejezésre, Szent István napján és március 15-én. Ha éppen ezeken a napokon töltöttük szabadságunkat Magyarországon, akkor mindig templomba mentünk és mindig voltak ünnepi megemlékezések. Ilyenkor mindig énekeltük a magyar Himnuszt. A csehszlovák era alatt a magyar ünnepeket és a Himnusz éneklését a csehszlovák hatóságok betiltották. Nem viselhettünk nemzetiszínű kokárdát sem és nem énekelhettünk nyilvánosan magyar hazafias dalokat sem. Akik megszegték ezt a tilalmat, azokat néhány napra vagy néhány hétre becsukták. Ez történt János fivérémmel is, aki hazafias dalokat húzatott a cigányzenekarral a pozsonyi Baross kávéházban 1919-ben egy decemberi estén. Ezért a rendőrség 8 napig zárkában tartotta.

A trianoni szerződés aláírása után a Csehszlovákiához csatolt magyarok elni kívántak kisebbségi jogaikkal, amelyeket 1919-ben, a Saint-Germain-en-Laye-ben a nagyhatalmak és Csehszlovákia között létrejött „Kisebbségi szerződés” biztosított számukra. Először is megszervezték

képviselőtüket a prágai csehszlovák parlamentben. Egy régi budapesti parlamenti képviselő, Szüllő Géza, létrehozta Csehszlovákiában az első magyar politikai szervezetet; a Keresztény Szocialista Pártot, amelynek ő lett az elnöke. A magyar liberális irányzat követői megalapították a Magyar Nemzeti Pártot, élén Szent-Iványi József képviselővel. Első megjelenésükkor 1920-ban a prágai parlamentben, a két kisebbségi magyar párt ünnepélyesen tiltakozott a békeszerződés ellen.

1922-ben a két párt parlamenti klubja magyar napilapot alapított, Prágai Magyar Hírlap néven, hogy betöltse az űrt, amelyet a magyarországi újságok Csehszlovákiában történő terjesztésének megtiltása okozott. Szvatkó Pál és lelkes újságírói gárdájának szerkesztésében a Prágai Magyar Hírlap azonnal megnyerte a magyar közönség bizalmát és szeretetét. Alig vártuk mindennap az újságot, hiszen sok hírt közölt a magyarországi életről is. E mellett az új lap mellett megjelenhettek a már 1919 előtt létezett magyar újságok is Pozsonyban, Nyitrán és Kassán, s most, a budapesti lapok hiányában megnőtt a jelentőségük.

A csehszlovákiai magyarok kulturális területen is kezdték érvényesíteni kisebbségi jogukat. Mivel a pozsonyi színházat a szlovákok kisajátították, egy nagyon aktív és tehetséges fiatal magyar csoport a MIPSZ (Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége) amatőr színelőadásokat, irodalmi és zenei estéket rendezett. 1923 januárjában és februárjában ezek a mind színvonalasabbá váló esték nagy és lelkes közönséget vonzottak. Ugyanazon év tavaszán ez az ifjúsági csoport egy népművészeti kiállítást rendezett, ahol a sokszínű népi hímzések egy virágoskert illúzióját keltették.

Ugyancsak 1923-ban fiatal magyar tanárok (Szalatnai Rezső, Hornyák Odilló) megalakították az első magyar cserkészcsapatot Csehszlovákiában. A cserkészek magyarul falvakban töltötték nyári vakációjukat és résztvettek a paraszti életben, az aratási munkákban. Ezek voltak az első baráti találkozások gimnazistáink és a falvak földműves népe között.

Mindezek ellenére a feszültségek nem szűntek meg s a kisebbségi létet csak azzal a gondolattal lehetett elviselni, hogy egyszer mégiscsak változni fognak a dolgok. Ezt a változást a revízió kell, hogy meghozza, de vajon meddig kell rá várni? Közben sokan törték a fejüket, milyen módon lehetne ezt a folyamatot meggyorsítani.

1920-21-ben édesanyámmal gyakran utaztam Magyarországra, ahol ő a Tokaj-Hegyalján lévő mádi szőlőink után nézett. Ilyenkor Budapestre is ellátogattunk, hogy anyám bevezessen a társasági életbe. Ott ismer-

kedtem meg néhány katonatiszttel, akik egész valójukkal az ellenállás ügyét szolgálták azzal a céllal, hogy az elvesztett területek visszakerüljenek Magyarországhoz.

1921 tavaszán a hadsereg néhány egysége IV. Károly királyt vissza akarta hozni a legrövidebb időn belül. Más fegyveres egységek viszont elhatározták, hogy nem engedik a Habsburgok visszatérését. Ennek hallatára félelem fogott el, hiszen ez Magyarországot polgárháborúba sodorhatná, s kerestem a módját annak, hogyan lehetne ezt a fenyegető katasztrófát elhárítani.

A királyhű tisztek egyike komolyan kezdett udvarolni nekem. Ostenburg Gyula százados 38 éves volt, egyike az 1914-18-as háború hőseinek, több éve elvált ember. Egy nap megkérte a kezemet azzal, hogy amint az egyház is felbontja előző házasságát, megtarthatjuk az esküvőt. Én nem viszonztam szerelmét, úgy éreztem, hogy szerencsétlen lennék mellette, ha férjhez mennék hozzá. Mégsem mondtam nemet, mert abban reménykedtem, ha annyira szeret, befolyásolni tudom. 1921 május, június, júliusban kibírhatatlan hőség volt Budapesten. Édesanyámmal a Hungária hotelben laktunk. Ablakaink a Dunára, a királyi várra és a budai hegyekre néztek s élveztük a napsütésben ragyogó szép panorámát. Ostenburg százados sokszor jött látogatóba és gyakran mentünk ebédelni kis budai vendéglőkbe. Próbáltam megértetni vele, hogy a polgárháború elkerülése érdekében nem szabad hazahívni a királyt Horthy kormányzó és a kormány beleegyezése nélkül. Ostenburg megígérte, hogy megszerzi a kormányzó és kormánya beleegyezését a király visszatéréséhez. Úgy tűnt tehát, hogy a polgárháború veszélye elhárult.

A hónap vége felé Ostenburg százados megegyezett az ellenzéki csoport tisztjeivel, hogy közös akcióba kezdenek Magyarország nyugati vidékének megmentésére, amelyet a trianoni szerződés Ausztriának ítél. 1921. augusztus elején vadászszázada élén Sopronba ment.

Újakra visszatérve, 1921 augusztusában édesanyámmal és húgommal együtt ültünk megszokott reggeliző helyünkön a nagy fák árnyékában, amikor János szaladt hozzánk egy újságot lobogtatva a szenzációs hírrel: a magyar ellenállók egy fegyveres csoportja megakadályozta az osztrákokat abban, hogy birtokba vegyék azt a nyugat-magyarországi területet, amelyet a magyar kormánynak át kellene nekik adnia. János még aznap elment, hogy mint önkéntes részt vegyen ebben a trianoni szerződés ellen irányuló, első fegyveres akcióban. Vele együtt én is

elementem Sopronba, ahol a lakosság nagy része már csatlakozott az ellenállókhoz. A soproniak törekvése, hogy városuk magyar maradjon, arra készítette a nagyhatalmakat, hogy népszavazást rendeljenek el. 1921 október végén, mindenki legnagyobb meglepetésére, a király és a királyné Sopronba érkezett, hogy tovább utazzék Budapestre. Meg voltam róla győződve Ostenburggal történt nyáreleji beszélgetésünk után, hogy mindez a kormányzó és a kormány beleegyezésével történik. A terület kormánybiztosának, Sigray Antal grófnak kérésére, felszálltam én is a vonatra, hogy udvarhölgyi minőségben a királyné mellett legyek. Külön vonattal indultunk az Ostenburg század díszkíséretével, 4 katonai szerelvény kíséretében. A vonat minden állomáson megállt, az összegyűlt lakosság lelkesen éltette a visszatérő királyt. Ez a két napig tartó örömmámor azonban Budaörsnél, ahogy azt már korábban leírtam, katasztrófába torkollott.

Néhány hónappal később a Nyugat-Magyarországon megtartott népszavazás megmentette Sopront és környékét Magyarország számára.

Még 1922-23-ban is azt gondolták a fegyveres ellenállók, hogy Szlovákiába is behatolhatnak és fellázítják a lakosságot Csehszlovákia ellen, kikövetelve a népszavazást, mint első lépést a béke revíziója felé. Az ellenállók vezetőjének, Ostenburg őrnagynak kérésére, magam is bekapcsolódtam ennek az akciónak az előkészítésébe. Azonban 1923 december 5-én, amikor húgommal együtt Magyarországról hazalátogattunk Újlakra, a csehszlovák politikai rendőrség letartóztatott és autón Pozsonyba vitt.

A rendőrség akkori székhelyén, a szép régi városházán 3 napig hallgatott ki J. Klima rendőrigazgató, Jozef Sourek parancsnok, valamint Karol Herr politikai főnök. Ők már régóta tudták, hogy kapcsolatban vagyok a magyarországi ellenállókkal és hogy egyik vezetőjük el akar venni feleségül. Most aztán arra voltak kíváncsiak, kik az ellenállók cinkosai Csehszlovákiában. Azt feleltem, hogy ilyenek nincsenek. És mivel minden őket érdeklő kérdésre megtagadtam a választ, kijelentették, hogy kénytelenek lesznek engem hosszú hónapokig fogva tartani. Egyéb kényszerítő eszközt nem alkalmaztak. Magatartásuk velem szemben kifogástalan, sőt udvarias volt. 1923 december 8-án a pozsonyi bírósági fogdába vittek, amely akkor a Kecse u. 2. sz. (Kisfaludy u.) alatt volt. Egy régi kolostor rendkívül szűk, fehérre meszelt cellájába zártak, ahol reumát kaptam. A következő hat hónap alatt sem feleltem a kérdésekre, amelyek a vizsgálóbírákat, M. Vlasakot és I. Duseket

erdekelték volna. Nyomást azonban nem gyakoroltak rám. Megengedték Mariska húgomnak és barátainak, hogy mindennap meglátogassanak és küldhettek bármit, amire szükségem volt.

1924 június 17-én a vizsgálat befejeződött és szavamat véve, hogy nem fogok megszökni, szabadlábra helyeztek. Kijöttem a pozsonyi fogdából és Mariskával, Jánossal és ügyvédemmel autón érkeztem Újlakra. Azon az estén az esőáztatta kertet és a kastély szobáit bódító virággillat töltötte be.

Néhány hónappal később a bíróság a köztársaság védelméről szóló törvény értelmében egy évi börtönre ítelt. Frantisek Stivar ügyész azt tanácsolta, hogy kérjek kegyelmet T.G. Masaryk köztársasági elnöktől, aki – ahogy az ügyész mondta – kész ezt a kegyelmet gyakorolni. De én nem akartam kegyelmet kérni népünk ellenségétől. Visszamentem a fogházba, ezúttal Nyitrára. Mint elítéltnek viselnem kellett a közönséges bűnözők öltözékét és alá kellett vetnem magamat a rájuk vonatkozó szabályoknak. A politikai foglyokra vonatkozó szabály nem illette meg azokat, akik az állam biztonsága ellen vétettek. De még ebben a közönséges bűnözői minőségemben is az igazságügyi tisztviselők magatartása velem szemben mindig kifogástalan volt. A nyitrai és a pozsonyi börtönökben a közönséges bűnözőkkel szembeni viselkedés általában korrekt volt. A fegyőrök emberségesen beszéltek a foglyokkal. Rács nem választotta el őket a látogatóktól. És csak nagyon ritka esetek kivéve, amíg T.G. Masaryk volt az elnök, a foglyok kezére *nem* tettek bilincset.

A pozsonyi fogházban életemben először olvastam összefüggően az evangéliumokat. Azelőtt azt hittem, hogy nemzetünk ellenségét gyűlölni kell és arról is meg voltam győződve, hogyha az ember keresztény, akkor szent háborút kell folytatni minden kommunista ellen és mindenki ellen, aki velük szimpatizál. Most azonban, ahogy olvastam az evangéliumot, mélységesen megragadott az a felfedezés, hogy Jézus Krisztus sohasem prédikált a szent háborúról, ellenben kitérte karját minden ember felé és híveitől azt kérte – így minden idők keresztényeitől –, hogy szeressék ellenségeiket. Az evangélium világosságánál egyszerre csak megértettem, hogy egy kereszténynek, egy Krisztus tanítványnak megengedhetetlen, hogy embereket vagy nemzeteket gyűlöljön. Ha tehát a keresztényt saját nemzete kötelezi, hogy harcoljon más nemzetek ellen, azt hűséggel és teljes erővel kell, hogy tegye, de gyűlölet nélkül,

és azzal a lovagias tiszteletadással az ellenféllel szemben, amely le tudja fegyverezni a gyűlöletét és így előkészítheti a megbékélés útját.

Ez a hirtelen feismerés láttatta meg velem, hogy minden keresztény első kötelessége a béke előmozdítása az emberek és a nemzetek között. És nagy örömmre, az a kötelesség semmiképpen sem látszott ellentmondani a saját nemzetem iránt érzett szeretetnek, hiszen a békeidők, nem a háborúk teszik a nemzeteket boldoggá. Magányos cellám csendjében elgondolkozva ezeken a dolgokon, azt is megértettem, hogy csak a békés eszközök gyógyíthatják meg a háborús sebeket és a békeszerződés igazságtalanságát.

S hogy miképpen lehet leghatásosabban előmozdítani a béke ügyét, arra Krisztus világosan utalt, amikor azt mondta: „Amint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is aképpen cselekedjétek azokkal.” (Luk. 6, 31.)

Megragadott engem ennek az Igének az igazsága, olyannyira kézenfekvő bölcsessége. És azonnal eltöltött a bizonyosság: a jó emberi kapcsolatoknak ez a legfontosabb törvénye. Jézus Krisztus ezt nemcsak azért adta, hogy az egyéni emberi kapcsolatokat megjavítsa, hanem azért is, hogy a nemzetek és a nemzeteket alkotó társadalmi csoportok közel kerüljenek egymáshoz.

A városi proletariátus és a szegényparasztság hátrányos helyzete intenzíven foglalkoztatott engem a pozsonyi börtönben. A bebörtönzött asszonyok és fiatal lányok, akikkel ott találkoztam, elmondták, hogyan vitte őket rá a nyomorúság a rossz útra. Ezeknek az asszonyoknak a sorsát látva átéreztem a vágyukat a jobb életkörülmények után, hogy becsületesen és tisztán élhessenek.

Kezdem megérteni, hogy Krisztus tanítványainak, nekünk, mindent meg kell tennünk és mindent fel kell áldoznunk a szegényekért, a mindentől megfosztott szerencsétlen proletárokért, hogy olyan életkörülmények közé jussanak, mint amilyeneket magunknak kívánunk.

Ezt megértve, lélekben egyetértettem a földreformmal, amely megfosztja családomat földjeink nagy részétől s azt szétosztja a szegényparasztnak között. Kezdem hinni a földreform igazságos voltában és abban, hogy azt a magántulajdon védelmében nem szabad ellenezni. Krisztus szavai meggyőztek az osztályharc lényegéről.

Ugyanezek a gondolatok érlelődtek meg bennem a nemzetek kapcsolatát illetően is.

Az én nemzetem mindig azt akarta, hogy a többi nemzet tisztelje függetlenségi törekvéseit. És tudtam jól, hogy ugyanezt akarja a többi nemzet, köztük a szlovák is. Képviselőik 1918-ban a szlovák és a cseh nép egyesülésével kívánták biztosítani népük számára ezt a szabadságot és függetlenséget. 1918 után, a csehek és szlovákok közötti viták ellenére semmi jel nem mutatott arra, hogy a szlovákok Magyarország kedvéért ott akarnák hagyni a csehszlovák államot. Nos, jogunk van-e visszakényszeríteni a magyar haza kereteibe a szlovák népet? Az ő helyükben vajon szívesen kerülnénk-e vissza egy más nemzet gyámsága alá? Mi bizonyára azt szeretnénk, hogy felnőtt nemzetként kezeljenek bennünket és hogy magunk intézhessük sorsunkat.

Ha viszont Krisztus tanítványaként szeretnék cselekedni, le kell-e mondanom arról az álmról, hogy Magyarország visszaszerezze az elvesztett területeket, a nekem oly kedves hegyeket és lankákat, melyek ezer éven át a mieink voltak?

Keserű és fájdalmas belső harc után igent mondtam erre a kérdésre.

Ebben a szívtettépő lemondásban azonban valami vigasztalót is kezdtem találni; megértettem, hogy magyar hazánknak nem volna érdeke és semmi előnye sem származnék abból, hogy visszatérjenek hozzá a szlovákok, ha ők határainkon kívül akarnak élni. Visszatérésük csak ellenségeskedést, nehézségeket és belső válságot jelentene Magyarországnak. Aki igazán szereti hazáját, nem teszi ki ilyen nehézségeknek és veszélyeknek.

Azonban ugyanaz a békeszerződés, amely kivonta a szlovák népet a magyar uralom alól, összefüggő magyar népességet vetett csehszlovák fennhatóság alá. Ez nyilvánvaló igazságtalanság volt. Annál is inkább, mert nagyon jól meg lehetett volna teremteni a csehszlovák államot a tiszta magyar határmenti területek nélkül is.

Meggyőződésem volt továbbra is, hogy az ellenállás a szerződésnek cine igazságtalanságával szemben teljesen jogos, és így természetes, sőt erkölcsi jogunk, hogy akarjuk a trianoni szerződés revízióját. Egy olyan revíziót, melynek alapja a népek önrendelkezési joga.

Ezt a jó ügyet azonban csak békés eszközökkel kívántam szolgálni, nem pedig rajtaütéssel, mint azt korábban jónak láttam. Mert minden ilyen fegyveres akció ellenállásba ütközne a kisantant részéről s ez megint csak háborúhoz vezetne.

Egy új háború, amely népünket és más népeket ismét a fájdalom szakadékába taszítaná, most nagyobb bajnak tűnt nekem, mint a szerződés igazságtalan volta.

Akkor határoztam el, hogy lemondok a jövőben arról, hogy részt vegyek egy esetleges fegyveres ellenállás kísérleteiben a békeszerződés revíziója érdekében. Ehelyett úgy gondoltam, hogy őszinte és világos dialógussal meg kell próbálni a csehekkel és szlovákokkal megértetni, hogy a két nép közötti igazi béke érdekében le kellene mondaniuk a magyarlakta területekről.

És addig is, amíg a csehszlovák politika eljut odáig, hogy megértse ennek szükségességét, úgy gondoltam, hogy a csehszlovákiai magyarok jobb jövőjét a nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló szerződés keretében biztosított lehetőségekkel fogom előmozdítani. Mivel közben férjhezmenési terveim meghiúsultak, ennek a munkának óhajtottam szentelni minden időmet.

Hogy a jövőbeni feladataimra felkészüljek és hogy ellenfeink jobb megismerésével egy majdani dialógus szavahihető résztvevője lehessen, fogságom utolsó hónapjait különböző cseh és szlovák történelmi munkák tanulmányozására fordítottam.

1926 februárjában elhagytam a nyitrai börtönt és hazamentem, ahol időközben a csehszlovák földreform földjeinket felosztotta a falubeli szegényparasztok között.

Az eddigi nagybirtok hatalmas földterületeit most keskeny csíkokra szabdalták az új tulajdonosok részére. Így volt ez az egész országban és a vidék képe teljesen megváltozott.

A földreform a fiatal csehszlovák állam egyik legjelentősebb szociális vívmánya volt. A szegényparasztok és mezőgazdasági munkások természetesen örültek, hogy a földreform révén néhány hold saját földhöz jutottak. Most, hogy birtokunk nagy részét felosztották, egy jobb jövő képe nyílt meg előttük. Még ha ez kárunkra is volt, mélységesen egytéríttem vele.

A földreform után birtokunk megmaradt része sok gondot okozott János fivéremnek. Rengeteg anyagi problémával kellett megküzdenie, egy visszamenőleg kivetett adó teljes tönkremenéssel fenyegetett. De fivérem fáradhatatlan erőfeszítésének köszönhetően meg tudtuk menteni családi otthonunkat. János 1924-ben megnősült, de nagyon sokszor volt távol, hogy pozsonyi és prágai agrárhatóságokkal és ügyvédekkel tárgyaljon. A városokban gyakran találkozott a két magyar kisebbségi párt

képviselőivel. Így 1926 táján János a csehszlovákiai magyar keresztényszocialista párt egyik legaktívabb tagjává vált.

A MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN (1926–1937)

A börtönből való szabadulásom után 1926-ban meg kellett állapítanom, hogy a csehszlovákiai magyarok többsége semmiképpen sem helyeselte illegális revizionista tevékenységemet, amely 1923-ban letartóztatásomhoz vezetett. Józan politikai realizmusuk nem remélt semmit egy szervezett fegyveres beavatkozástól. Megértették, hogy ehelyett a kisebbségi jogok törvényes keretében szolgálhatják legjobban a magyar ügyet. János és politikai pártja teljes mértékben osztotta a csehszlovákiai magyarok többségének eme meggyőződését: törvényes és demokratikus módon akart dolgozni a trianoni szerződés revíziója érdekében.

S itt érkeztünk el ahhoz a ponthoz, ahol fel kell tenni az oly vitatott kérdést, hogyan viselkedtek a csehszlovákok a bekebelezett magyar lakosság tömegeivel szemben.

A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálnunk mindazon körülményeket, amelyek a csehszlovákiai magyar kisebbség életét jellemezték az 1938-as kritikus év küszöbéig.

Talán emlékeznek rá, hogy a békekonferencián 1919-20-ban voltak olyan szövetséges küldöttek, akik aggályukat fejezték ki a tiszta magyar lakosságú határmenti terület bekebelezése miatt. A csehszlovák külügyminiszter, Eduard Benes váltig állította, hogy ezek a területek gazdasági és stratégiai szempontból elengedhetetlenül szükségesek a csehszlovák állam számára. Benes azt is hozzátette, hogy ezek a magyar területek nyugodtan bekebelezhetők, hiszen a Csehszlovák Köztársaság egyfajta Svájc lesz, ahol minden etnikai csoport egyenlő jogokat fog élvezni.

De Benes kijelentése ellenére már kezdettől fogva alapvető különbségek mutatkoztak a svájci és a csehszlovák magatartás között. A Svájcot alkotó három nép mindenben egyenlő, míg Csehszlovákiában a bekebelezett magyar, német és lengyel lakosságot már eleve a „kisebbség” kategóriájába sorolták, ami alacsonyabbrendűséget jelentett az „államalkotó” csehekkel és szlovákokkal szemben.

Ez a kisebbségi rangsorolás mélyen sértette a magyarok önértetét, akik 1919-ig megszokták, hogy szuverén nemzetekhez tartoznak. A má-

sodrendűség a magyar nyelv hivatalos használatának visszaszorításában nyilvánult meg. A helységek nevét megváltoztatták és kizárólag a szlovák elnevezést használták. Így pl. Dunaszerdahelyből Dunajská Streda, Somorjából Samorin, Érsekvárból Hové Zámky stb. lett. A csehszlovákok másik magyarokat sértő intézkedése a csehek betelepítése volt Szlovákiai magyarlakta vidékeire. Ahelyett, hogy a nagybirtokokat a helyi lakosság között osztották volna fel – amint azt a földreform a szlovák vidékeken helyesen megtette –, itt nem ez történt. A nagybirtokok földjeit szlovák és morva parasztnak adták el, akik mint telepesek érkeztek erre a vidékre és így a helyi szegényparasztnak elestek a remélt saját tulajdontól. Ez azonban erős ellenérzést keltett a betelepített családokkal szemben és a helyi lakosság alig várta azt a pillanatot, amikor majd kikérgetheti a betolakodókat. Természetes társadalmi jelenség, hogy a magyar parasztnak igazságtalan lépésnek tartotta, hogy azokat a földeket, melyeket mindaddig ő művelt meg, most idegen telepeseknek adták el.

A prágai kormány részéről a betelepítés célja a magyar területek fokozatos elszlovákosítása volt. Ezt a politikát fiatal néprajzkutatók és filológusok egy csoportja kezdeményezte, mondván, hogy „a délszlovákiai vidéken régen szlovákok éltek, akik a századok folyamán elmagyarosodtak, tehát a csehszlovák politikának most igyekeznie kell a vidéket reszlovákizálni”.

A nagyszámú csehszlovák betelepülő részére a Szlovák Liga ezeken a magyar vidékeken szlovák iskolákat állított fel. A Szlovák Liga nem elégedett meg azzal, hogy csak a telepesek gyermekeit oktassa, hanem igyekezett magyar gyerekeket is bevonni a tanításba, ingyenes iskolaszerek, könyvek és ruhák osztogatásával. Ezekkel az ajándékokkal sikerült néhány szűkös körülmények között élő családot megnyerni. A magyarok szemében a Szlovák Liga ilyen erőfeszítései szintén a reszlovákizációt szolgálták.

Mindennek ellenére a magyar gyerekeknek csak nagyon kis hányadát sikerült a Szlovák Ligának magához vonzania. A földműves lakosság nagy többsége hű maradt a magyar iskolához, amelyek nagyrészt az egyház által létesített katolikus iskolák voltak, s amelyeket állami segítséggel továbbra is fenntartottak.

Természetesen elismerem azt is, hogy volt jó néhány magyar község, ahová nem telepítettek be csehszlovákokat s ezekben a falvakban magyar szegényparasztnak is részesülhettek a földreform előnyeiben.

A csehszlovák államtól nem vitatható el, hogy mindjárt az állam létének kezdetén, tagadhatatlan gazdasági fellendülés indult meg. Pénzügyi intézkedések révén sikerült stabilizálni a pénzt és ezzel az egész gazdaságot is, a lakosság jelentős részének meglegedésére. Ugyanakkor voltak az országnak főleg szlovákok és németek által lakott részei is, ahol a munkanélküliség károsan befolyásolta az életet. Képviselőik arról panaszkodtak, hogy a cseh ipar fejlesztése e területek iparának elsorvadását okozta. Egészében véve azonban Csehszlovákia virágzó ország volt és a csehszlovák felelősök nem kis büszkeséggel emlegették gazdaságpolitikájuk sikerességét.

A felelősök ugyanilyen büszkeséggel beszéltek arról a „csodálatos nagylelkűségről, amellyel a magyar kisebbség részére nagyszámú iskolát adományoztak”. Itt azonban meg kell álljunk egy pillanatra, ugyanis az adományozás szó nem egészen fedi a valóságot. A magyar népesség az előző rendszerben az oktatás valamennyi szintjén rendelkezett iskolákkal. Sokkal inkább arról volt szó, hogy elemi és középiskoláink egy részét meghagyták, miközben megfosztottak bennünket a pozsonyi magyar egyetemtől, amelynek helyébe az új csehszlovák egyetem lépett. A magyar fiatalok így kénytelenek voltak egyetemi tanulmányaikat szlovákul vagy csehül folytatni, ami tanulmányaik elején nyelvi nehézségekbe ütközött, s esetleg veszítettek is egy évet emiatt.

A magyar egyetemi hallgatók között szép számmal akad munkás- és parasztszármazású, akik részére a csehszlovák közoktatás kinyitotta a kapuit. Értelmi képességük és kitartó szorgalmuk lehetővé tette, hogy kitűnő eredménnyel végezzék tanulmányaikat.

A csehszlovák állam létének kezdetén minden állampolgárnak egyforma jogokat biztosítottak. Ennek ellenére a magyar kisebbségnek csak egy kis része mert nyíltan kiállni a két magyar politikai párt mellett. Sok szegényparaszt hamar megértette, hogy ha a földreform előnyeiben kíván részesülni és egy kis földet magáénak tudni, az agrár-pártba kell belépnie. Más csehszlovák párt is tudta a módját, hogyan juttathatja tagjait olyan gazdasági előnyökhöz, amelyeket a magyar pártok nem tudtak biztosítani. A csehszlovák pártokba belépett kisebbségeket aktivistáknak hívták és nemsokára külön szekciót képeztek a két hatalmon lévő párt, a Csehszlovák Agrárpárton és a Csehszlovák Szociáldemokrata Párton belül.

A két magyar párt, a Keresztényszocialista és a Magyar Nemzeti Párt nem győzte hangsúlyozni, hogy a kisebbségi aktivistáknak nyújtott

előnyök csupán a magyarok lekötelezésének ravaszul kigondolt eszközei a csehszlovákizáció érdekében. A két magyar párt ezt a veszélyt felismerve, határozott és kemény ellenzéki politikát folytatott a prágai kormány ellen.

A szlovák pártok Prága ellen ugyanolyan ellenzéki magatartást tanúsítottak, mint a magyarok. Sok szlovák még ha be is látta a cseh és szlovák nép egységének szükségességét, azt kívánta, hogy ez a kapcsolat kevésbé szoros legyen és hogy a csehek ne tölthessenek be közigazgatási funkciókat Szlovákiában.

Számos szlovák elkeseredve látta, hogy Szlovákia közhatalainak legjobb posztjait többségében cseh emberek foglalják el. Nem kevésbé bántotta őket, hogy a prágai kormány előnyben részesíti a cseh ipart a szlovákkal szemben. Ezek a szlovákok váltig ismételték, hogy a cseh alkalmazottakat vissza kell küldeni és helyükbe szlovákokat ültetni, mert csakis így lehet megakadályozni, hogy Szlovákiát gyarmatként kezeljék.

Ezt a követelést egy autonóm Szlovákiával gondolták megvalósítani, amelyet Masaryk ígért meg a háború alatt, a pittsburgi egyezményben.

A csehszlovák állam keretén belüli szlovák autonómia lelkes és kitartó vezére, 1919 óta, Ondrej Hlinka atya volt, a szlovák nép jogainak régi védelmezője még a magyar uralom alatt. Ekkor már egy felettebb dinamikus autonomista mozgalom állt mögötte, amely a Katolikus Szlovák Néppártban öltött testet. Ebbe a pártba tömörültek mindazok, akik azt remélték, hogy az autonómiában megkaphatják a csehek által betöltött állásokat. S azok tartoztak ide, akik elleneztek a cseh néphez való beolvadást és akik meg akarták tartani saját nemzeti jellegüket. Ezek között a meggyőződéses autonomisták között nagy számban voltak katolikus papok, akik meg akarták védeni Szlovákiát a cseh ateista befolyástól, amely nagyon aktívan igyekezett terjeszteni eszméit a szlovákok között.

Az autonomista követeléseknek szenvedélyes szócsöve a Szlovák Néppárt Slovak című napilapja volt. Az autonomista kampány 1928-ban érte el tetőfokát. Ekkor jelent meg a lapban az a Vacuum Juris című cikk, amely kimondta, hogy a csehszlovák állam egy „jogi űrbe” lép, mivel az 1918-ban 10 évre kötött pittsburgi egyezmény - melyet egyébként sohasem tartottak be -, nem hosszabbították meg. E cikk íróját, Adalbert Tukát, a nemzetközi jog professzorát, a Szlovák Néppárt egyik vezetőjét, 1929 januárjában letartóztatták. Ezután hazaárulás vád-

jával illették, nemcsak ezért a cikkért, de azért is, mert azzal gyanúsították, hogy külföldi államokkal paktál a csehszlovák állam ellen. A köztársaság védelméről szóló törvény alapján, drámai per után, hazaárulás bűntette miatt Tuka professzort a pozsonyi bíróság 15 évi kényszermunkára ítélte. Bűntársai, köztük a szlovák publicista Alexander Mach ügyében kevésbé súlyos ítéletet hoztak.

Ez az ítélet a szlovákok szemében nagyon igazságtalannak tűnt, mert Tuka bűnösségét a per folyamán nem támasztotta alá elegendő bizonyíték. Ez a per a Szlovák Néppártot megfélemlítette és az autonómiáért folytatott küzdelem jelentősen alábbhagyott.

A csehszlovák politikai harcok átmeneti lecsendesedése idején, 1930-ban Csehszlovákiában népszámlálást tartottak, amelyet minden politikai párt türelmetlenül várt, mivel az előző népszámlálás adatait a nemzeti kisebbségek már régen sérelmezték.

A két magyar párt felkészült az új népszámlálás menetének szigorú ellenőrzésére, nehogy bárkit is megakadályozzanak abban, hogy magyarnak vallja magát.

A népszámlálás napján magam is meggyőződhettem arról, hogy ez az óvatosság indokolt volt. A mi házunk lakóit összeíró bizottság például János fivérem egyéves fiát szlováknak akarta beírni. Minden erőmet latba kellett vetnem, hogy ezt a még beszélni sem tudó kisgyermeket ne szlováknak írják be.

Sok hasonló eset is történt; az összeíró bizottságok így próbálták csökkenteni a magyarok számát. Ez többé-kevésbé sikerült is nekik, annál is inkább, mert sokan egzisztenciájukat féltve, nem mertek szembeállni a népszámlálókcal úgy, mint én. A számlálóbizottságok ilyen eljárása következtében az 1930-as népszámlálás eredményeit nem tekinthettük Csehszlovákia nemzeti kisebbségei szempontjából hitelesnek.

A népszámlálás után, amely a nemzetiségek csehszlovákizálását szolgálta, a két magyar párt ellenzéki tevékenysége még jobban felerősödött. 1932-ben a két magyar párt elnökeinek lemondása után, János fivéremet választották a Keresztényszocialista Párt és még akkor liberális gondolkodásúnak ismert Jaross Andort, a Magyar Nemzeti Párt elnökévé.

János akkor mindössze 31 éves volt, de a pártban végzett többéves tevékenysége igen népszerűvé tette a képviselők és a tagság körében. A Szlovák Néppárt több képviselőjének szimpátiáját is elnyerte, mivel rokonszenvezett autonóm törekvéseikkel. János gyakran mondogatta szlovák barátainak, mennyire sajnálja, hogy a régi Magyarország nem

adott helyt a szlovák autonómia iránti követeléseiknek. Az állította, hogy az autonómiát „Szent István intelmei” alapján is meg kellett volna adni, hiszen ez megkívánta, hogy a királyság nem-magyarajkú lakossága teljes megelégedésben élhessen az országban. Szent István király ezzel bevezette Magyarország kormányzásába a különböző nyelvi csoportok testvéri együttélésének pluralista elvét. A Szent István-i gondolat jelentőségét János nagy lelkesedéssel magyarázta szlovák barátainak, akik néha feltették neki a kérdést, hogy a háború előtti évtizedek politikájával ellentétben, a mai Magyarország hajlandó volna-e megadni Szlovákiának a területi autonómiát. János habozás nélkül igennel válaszolt, mert mély meggyőződése szerint Magyarország az 1918-as sorscsapás után megértette alapító királya pluralista elvének fénylő bölcsességét.

János fáradhatatlanul harcolt a magyar iskolák megmaradásáért, mivel azokon a területeken, ahol a legutóbbi népszámlálás szerint a magyar lakosság száma nem érte el a 20 %-ot, az iskolákat a megszüntetés veszélye fenyegette. János és a többi kisebbségi képviselő közbenjárására sikerült több ilyen iskolát megmenteni, ám sok esetben kudarcot vallottak. Így pl. Nyitrán bezárták a magyar iskolákat. Azok a szülők, akik gyermekeiket magyar iskolákba akarták járatni, kénytelenek voltak őket az érsekújvári magyar iskolába küldeni (40 km-re Nyitrától), amikor is a gyermekek reggel hatkor indultak az iskolai vonattal s késő délután érkeztek haza. Ez a mindennapos hosszú utazás kifárasztotta őket, és a szülőket a cseh kormány iránti keserűséggel töltötte el.

A prágai parlamentben a magyar képviselők szünet nélkül tiltakoztak az iskolák ilyen visszaszorítása és a csehszlovákizációs intézkedések ellen. Sérelmeiket benyújtották a Kisebbségi Képviselők Interparlamentáris Uniójához, azzal a kéréssel, hogy az közvetítse azokat a Genfben székelő Népszövetségnek. A Népszövetség azonban a csehszlovák kormány kisebbségellenes intézkedéseivel szemben tehetetlen volt.

1933-tól kezdve a magyar katolikus egyetemi diáklányok vallástanulmányi köreinek munkáját támogattam, a katolikus egyetemi ifjúság lapjába, az Új Életbe írtam cikkeket, és rendszeresen tartottam előadásokat szociális problémákról a Magyar Akadémikusok Körében, Pozsonyban, Prágában és Brűnnben. Az egyik ilyen előadásom alkalmából 1934-ben, a hallgatók közbenjárásomat kérték az illetékes szerveknél, hogy meghozathassák Magyarországról 3 példányban Hóman-Szekfű *Magyar Történet* című tudományos történelmi művét, amely Csehszlovákiában a

tiltott könyvek listáján volt. Hallgatóim a könyvet egyesületeik könyvtárai részére kívánták beszerezni.

Felkerestem tehát ezzel a kivételes engedélyeztetési kérelemmel a pozsonyi politikai rendőrség főnökét, M. Simeket. Kínos helyzetében mivel engedélyt erre ő nem adhatott ki – azt tanácsolta, hogy forduljak kérelemmel egy nagyon magas rangú személyhez, mint például Benes külügyminiszterhez. Elindultam tehát Prágába, hogy felkeressem a minisztert a Czernin palotában s meg voltam róla győződve, hogy mint művelt ember meg fogja érteni a fiatal magyar értelmiség óhaját. Meglepetésemre azonban Benes nagyon tartózkodóan viselkedett s csak abban az esetben volt hajlandó foglalkozni az ügygel, ha kezességet vállaltok azért, hogy hallgatóink nem fogják a művet a magyar propaganda céljaira felhasználni. Mivel tudtam, hogy egyetemistáinknak erre a műre kizárólag történelmi dokumentáció céljából van szükségük, habozás nélkül megadtam Benesnek a kért ígéretet. De mindennek ellenére a könyv behozatalának engedélyezése sohasem következett be. Világos volt, hogy Prága el akarja szigetelni egyetemistáinkat a magyarországi tudományos élettől.

A csehszlovákizálás tendenciáitól eltekintve, el kell ismernünk, hogy a csehszlovák uralom messze több szabadságot adott nemzeti kisebbségeinknek, mint pl. a fasiszta Olaszország a dél-tiroli német vagy Lengyel fasisztabarát kormány az ukrán kisebbségnek. Ezt a tényt magyar képviselőink is beismerték és Szüllő Géza egyszer így nyilatkozott: „Örülök, hogy nem vagyunk ukrán kisebbség Lengyelországban, hanem a csehszlovák állam kisebbsége, ahol nincsenek koncentrációs táborok és ahol nem »békéltetik« az elégedetlen kisebbségeket.”

Szüllő Géza képviselőnknek igaza volt. T.G. Masaryk elnök Csehszlovákiájában nem léteztek koncentrációs táborok vagy egyéb embertelen rendőri intézkedések. Sőt, a csehszlovák alkalmazottak abban az időben gyakran hiteles demokratikus módon viseltettek a kisemberek tömegei iránt és sokszor példás tiszteletben tartották az emberi méltóságot. Ezen a téren sokat lehetett tanulni a csehszlovák közszolgáltatás funkcionáriusaitól. És Szüllő Gézával egyetemben a magyarok többsége szívesen elfeledte, hogy bár a kisebbségek iránti magatartásában a csehszlovák demokrácia sok kívánnivalót hagyott hátra, mégis sokkal jobb volt, mint az Európa más országaiban hatalmon lévő fasiszta vagy fasisztoid rendszerek.

1935 őszén Masaryk elnök lemondott. Nem sokkal ezután a csehszlovák néppárt egyik képviselője, J.G. Rückl, Jánoshoz fordult, kérve őt, hogy a két magyar párt támogassa Eduard Benes elnökségi jelöltségét. A meggyőződéses katolikus Rückl képviselő elmondta Jánosnak, hogy Benes ellenjelöltje a fasizálódó jobboldal embere és ha őt választják a köztársasági elnöki székbe, akkor ez a Csehszlovák állam demokráciájának végét jelentené. János, aki gyűlölte a fasizmust és félt tőle, mint a tüztől, azonnal megértette, hogy egy esetleges fasisztabarát elnök elkerülhetetlenül megnehezítené a kisebbségek sorsát. Rückl képviselő elmondta Jánosnak, hogy a magyar kisebbség képviselőinek és szenátorainak szavazataitól függően, a mérleg nyelve vagy Benes vagy az ellenjelölt irányába billenhet, tehát – Rückl szerint – a magyar kisebbségi pártok szavazata sorsdöntően befolyásolhatja a csehszlovák elnökválasztás eredményét.

János ekkor, bár erős ellenszenvet érzett Benes iránt, elhatározta, hogy rá fog szavazni. Egy percet sem késlekedve, felvette a kapcsolatot pártjának képviselőivel és szenátoraival, valamint a Magyar Nemzeti Párt tagjaival, akik mindnyájan – beleértve az akkor liberális Jaross Andort is – egyetértettek vele.

A választás során azonban mégsem csak a magyar szavazatok döntötték el az ügyet, mert az utolsó pillanatban az egyik szlovák párt is úgy határozott, hogy Benesre adja voksát.

Megválasztása után Benes azt nyilatkozta a sajtónak, hogy kormánya nagyon értékeli, hogy a magyar kisebbségi pártok a kritikus helyzetben őt és a demokrácia ügyét támogatták, és hogy ez érezhetően javítani fogja a csehszlovák állam és a magyar kisebbség viszonyát.

Az új elnök szavai bizalommal és örömmel töltötték el a magyarokat, akik reménykedni kezdtek, hogy ezzel egyúttal megszűnik a csehszlovákizálás folyamata is. Csehszlovák részről viszont azt hitték, hogy a kisebbségi pártok a következetes ellenzékiesség helyett az állammal való gyümölcsöző együttműködést fogják választani.

Ezt a váratlan közeledést az új köztársasági elnök és a magyar ellenzék között, a baloldali magyar értelmiségi ifjúság nagy meglepéssel fogadta, csakúgy mint a magyar katolikus egyetemisták. Mert mindnyájan azt hitték, hogy ez a közeledés meg fogja javítani a magyar kisebbség életfeltételeit. Egyben abban is hittek, hogy ezáltal a közép-európai népek békéje és általában a béke ügye, amelynek oly lelkes hívei voltak, nagy lépésekkel halad majd előre.

1930 óta a fiatal magyar baloldali értelmiség kapcsolatot keresett a cseh és szlovák diákokkal és tanárokkal, akikkel a prágai, brünni és pozsonyi egyetemen találkoztak. Közülük került ki Szalatnai Rezső, gimnáziumi tanár, aki Masaryk filozófiai műveit magyarra fordította. Az ő baráti körébe tartozók, mint Balog Edgár, Peéry Rezső, Dobossy László, Jócsik Lajos és mások, szintén vallották, hogy Masaryk humanista eszméi őszinte közeledés alapját képezhetik a magyarok, csehek és szlovákok között.

Ezek a fiatal, tehetséges magyar egyetemisták dinamikus csoportot szerveztek „Sarló” néven. A közép- és kelet-európai népek közeledésének szolgálatára, valamint a magyar falusi és városi proletariátus szociális felemelésére.

Fiatal gimnazista korukban, mint cserkészek táboroztak nyaranként Dél-Szlovákia magyar falvainak közelében. Ott ismerték meg a szegényparasztok mérhetetlen anyagi elesettségét. Egyetemistaként a Sarló megalapítása után folytatták a falujárást, hogy a paraszti életről szociográfiai felméréseket készítsenek. A szegényparasztok sanyarú sorsa lelkük mélyéig megindította őket és előadásaikban és cikkeikben mindenfelé hirdették, hogy csak a szocializmus tudja megmenteni ezeket a kirekesztett embereket.

Sohasem felejttem el azt a fotókiállítást, ahol a Sarló tagjai bemutatták a falvakban készített felvételeiket. A kiállításból az is kiderült, hogy ezek a fiatalok egyedül a marxizmust tartják alkalmasnak a társadalmi kérdések megoldására.

Két évvel a Sarló megindulása után 1932-től kezdve egy lelkes fiatal katolikus egyetemista csoport mozgalmat indított Prohászka Körök néven, Prohászka püspököt, a szociális igazságosság nagy apostolát választva példaképül, aki a proletár tömegek felemelkedését tűzte ki célul, XI. Pius pápa „Quadragesimo Anno” enciklikáját véve alapul. Ezek a fiatal katolikus egyetemisták egyben a magyarok, szlovákok és csehek közötti igazi béke megteremtésén fáradoztak.

A heti tanulmányi összejöveteleik és a mozgalom évi kongresszusai kezdettől fogva előkészítették tagjaikat a szociális igazságosság és a nemzeti béke érdekében folytatandó munkára és a nemzetközi megbékélésre. A mozgalom aktivistái Czvank László, Schleicher Imre, Spalek Lóránt, Földes József, Ruzsák Elza és Lányi Zsuzsanna ennek az előkészítő munkának a szolgálatába állították a kereszténység élő erejét és világosságát, amelyet tanulóköreikben vitattak meg - más helyiség

híján saját kollégiumi szobáikban – Prágában, Brünben és Pozsonyban. Itt tanulmányozták a csehszlovákiai magyar lakosság mindennapos konkrét problémáit, keresve a megoldást. Tudták, hogy ez csakis a nép életfeltételeinek megjavítása útján történhet, ez pedig a magyar kisebbség és a csehszlovák többség viszonyának függvénye.

A jövő szolgálatára való előkészületükben lelki irányítást Pfeiffer Miklós kassai kanonoktól kapták, aki ragyogó intelligenciájú, jóságos és humorérzékkel megáldott ember volt. Tanulmányait a Fribourg-i Katolikus Egyetemen végezte Svájcban. Evangéliumi szegénységben élt, hogy javait szétoszthassa a Kassa külvárosaiban élő legjobban nélkülöző proletárcsaládok között és azért is, hogy támogathassa a Prohászka Körök havonta megjelenő lapját, az Új Életet, amelyet Sinkó Ferenc és Gerstbein-András Károly szerkesztett. Ennek a lapnak a cikkeit, a tanulmányi körök munkáját és a mozgalom kongresszusait a magyar nép iránti aktív és lelkes szeretete hatotta át.

1935 tavaszán a magyar katolikus egyetemi ifjúság meghívást kapott az állam valamennyi nemzetiségét összefogó katolikus kongresszusra. Ez a prágai kongresszus – így szólt a püspöki felhívás – legyen a testvéri szeretet bizonyosága Krisztus akarata szerint, és összekötő baráti kapocs az egyes emberek és népek között.

Én is részt vettem Prohászka Körünkkel ezen a kongresszuson, ahol a cseh, szlovák, német, lengyel, rutén és magyar katolikusok keresték az igazság és a szeretet útját.

Három évi előkészület után e Prohászka Körök tagjai felvették a kapcsolatot a munkás és a falusi ifjúsággal. 1935 nyarán egy nyári tábor szerveztek meg részükre. A Felső-Garam erdős hegyei között jött létre ez a baráti együttlét az értelmiségi, munkás és paraszt ifjak között. A táborútz körül minden este megnyíltak a szívek, elmondták egymásnak tapasztalataikat, kérdéseket tettek fel, hogy milyen eszközökkel lehetne a néprétegek szociális felemelkedését elérni. Együtt akartak küzdeni az ember ember általi kizsákmányolása ellen, a tömegek igazi emberi méltóságra juttatásáért, és egy mindent átfogó humanizmusért. Jacques Maritain atya elmélete az átfogó humanizmusról lelkes visszhangra talált a Prohászka Körök egyetemistái között. Erről beszéltek most fiatal munkás és paraszt barátaiknak, akik a parázsló tűz fényénél nagy figyelemmel hallgatták őket a csillagos ég alatt.

Ezekben a késő éjszakába nyúló együttlétekben született meg az ifjúsági katolikus munkás- és parasztmozgalom, amelyhez a vezetők kiképzésében az egyetemisták nyújtottak segítséget.

1935 szeptemberében először léptek érintkezésbe a Prohászka Körök tagjai külföldi katolikus egyetemistákkal. Részt vettek a *Pax Romana* kongresszusán, amelyet abban az évben Prágában és Pozsonyban rendeztek meg.

Meghatódottan gondolok vissza első találkozásomra a francia katolikus egyetemistákkal. Ez a pozsonyi Szent Márton székesegyházban történt, ahol diákjainkkal részt vettünk a párizsi orvostanhallgatók lelkiatyja, Michel Riquet atya miséjén. A kongresszuson figyelmesen és fellelkesülve hallgattuk a francia katolikus egyetemisták akcióiról szóló beszámolót, a mindent átfogó humanizmusról, amelyet mi is szolgálni kívántunk.

1935 őszén a katolikus parasztfjúság mozgalma, amelyet az előző évben indítottunk be, erőteljesen fejlődött. Ez a SZKIE mozgalom a vidéki emberek lelki és szociális fejlődésének előmozdítását tűzte ki célul. A mozgalom vezetői Megyesi Sándor, fiatal falusi iskolaigazgató és Kovács Gyula atya, Tornagörgőről, eddig nem ismert lelkesedést ébresztettek a fiatalságban a falusi lakosság felemelkedése iránt.

A férfiak mellett a katolikus női ifjúság is hathatósan működött. Émlékszem, milyen buzgalommal szevezte meg Salkházi Sára nővér, a Szociális Nővérek Társaságának tagja, a tanulmányi heteket, ahol a mozgalom helyi felelőseit képezték ki. Ezeket a tanfolyamokat Kassán a gótikus dóm szomszédságában tartották, Komáromban pedig a barokk bencés templom kollégiumában, amely a magyar kulturális élet egyik központja volt.

Ezeket a tanulmányi heteket a nyári szünetben tartották, ahol magam is ott voltam az előadók között, míg a tanév folyamán falusi tanulmányi napokra került sor. Mély meghatódottsággal gondolok csallóközi falujárásunkra, amikor a kis meszeltfalú katolikus iskolatermekben összesüföldött fiatal lányok, tágra nyílt szemmel hallgatták előadásaimat a mozgalomról, amely a vidéki lakosság életét akarta szebbé és boldogabbá tenni. Azután még hosszú beszélgetések következtek a magyar falvakra oly jellemző szép kis tornácos parasztházakban.

1935-ben egy régi magyar közművelődési egyesület, a SZMKE vezetőségét megfiatalítva, szintén dolgozni kezdett a nép körében. Schubert Tódor, Révay István és Staud Gábor szervezték meg a falvak helyi

csoportjait, könyvtárait, összejöveteli helyiségeket és amatőr színpadot biztosítva részükre. A falusi ifjúság lelkes buzgósággal készült színdarabok bemutatására, s előadásai a vidék kulturális eseményeit jelentették. Egy addig ismeretlen mozgató rugó lendítette fel a falvak és kisvárosok kulturális életét.

1936 tavaszán „Tavaszi Parlament” néven 3 napos találkozót rendeztek a SZMKE, a Prohászka Körök és a nagyon aktív baloldali ifjúság. Az őket elválasztó áthághatatlan ideológiai korlátok ellenére, volt valami, ami iránt egyformán felelősséget éreztek: a Szlovákiában élő magyar kisebbségi közösségek sorsa.

Az összejövetel helye Érsekújvár volt, egy kisváros, a civilizáció útján mind feljebb törekvő paraszti származású lakossággal. Ezt a felfelé törekvést szimbolizálta plébániatemplomuk magas tornya, amely mint nyíl mutatott az ég felé és a sík vidékről mindenholnan látható volt.

Különböző kulturális mozgalmaink tagjainak találkozóját, a Tavaszi Parlamentet, egy fiatal baloldali értelmiségi, Bólya Lajos kezdeményezte, hogy a tagság baráti alapon vitathassa meg a csehszlovákiai magyar kisebbség gondjait és feladatait.

A vita során elsőnek az a kérdés merült fel, hogy milyen különleges szerepe lehetne, milyen történelmi hivatása a magyar kisebbségnek a jelenlegi Európában. Egy olyan kisebbségé, amelyik saját nemzetétől elválasztva, beépült egy másik nemzet által alapított államba. Több évi tapogatózás után néhány magyar újságíró azt sugallta, hogy a magyar kisebbség a „híd”, az „összekötő kapocs” szerepét tölthetné be Magyarország és a szomszéd népek között.

Ezt a gondolatot hosszan elemezték ezen a találkozón és mindnyájan meg voltak győződve arról, hogy Kelet-Közép-Európa valamennyi népének egymáshoz való közeledése elengedhetetlen az áldásos kibontakozáshoz és egyúttal egész Európa békéjéhez. Abban a meggyőződésben, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbségnek is van szerepe az európai béke szolgálatában, a Tavaszi Parlament határozatot hozott arról, hogy tagjai népszerűsítik a magyar kisebbség körében a gondolatot, hogy ők legyenek a „híd” Magyarország és Csehszlovákia közt, ezzel könnyítve meg a két országot elválasztó, égető problémák megoldását.

A Tavaszi Parlament vitái szép és felejthetetlen élményként maradtak emlékezetemben, különösen megragadott Schubert Tódor (SZMKE) és Fehér István (Baloldali fiatalság) felszólalása, akik tanúbizonyságot

tettek nemzetük és az igazi béke iránti nagy szeretetükről és készségükről a más nyelvűekkel való megbékélésre.

Sajnos azonban még sok akadályt kellett leküzdeni ezen az úton. Az akadályok egyike a túlzott nacionalizmus volt, amely sok helyen felütötte fejét. Ilyen történésnek személyesen is tanúja voltam. János fivérémmel a patinás Mayer cukrászda előtt álltunk, szemben a történelmi múltunkat felidéző régi városházával. A másik utcasarcon, legnagyobb megdöbbenésünkre, egy munkás létrán, fekete festékekkel kente le a háromnyelvű tábla magyar utcanévét. A magyar utcanévek eltüntetését a cseh hatóságok azzal az indokolással rendelték el, hogy a legutóbbi népszámláláskor a pozsonyi magyarok száma már nem érte el a 20 %-ot. János szomorúan jegyezte meg: „Látod, ezt teszik velünk, pedig mi mindent ígért nekünk Benes, amikor jelöltségét támogattuk. De egyetlen ígérését sem tartotta be. Mindig talál ürügyet, hogy a magyar nyelv használatát, ahol csak lehet, „megszüntessék”.

A túlzott nacionalizmus egy másik példáját 1937-ben tapasztaltam. A Magyar Katolikus Nők Szövetsége tanulmányi napokat szervezett a Komárom vidéki tiszta magyar falvakban. Legnagyobb megdöbbenésünkre, alig hogy mozgalmunk titkárságának előadói távoztak, rendőrök jelentek meg a helyi felelősök házaiban és kihallgatásuk után, mindenféle büntetéssel fenyegették meg őket, ha továbbra is részt vesznek magyar szervezetek akcióiban. Ugyanakkor a „Slovensky Juh” (Dél-Szlovákia) című lap felháborodott cikksorozatot indított a magyar szervezetek dél-szlovákiai tevékenysége ellen, annak ellenére, hogy mindkét magyar szervezet a SZKIE és a SZMKE régen engedélyezett alapszabályok szerint működött.

A magyar kulturális élet akadályoztatása 1937-ben kezdődött, de akkor ennek még gátat lehetett vetni Bubnic, rozsnyói érsek a SZKIE egyházi elnöke közbenjárására.

A rossz viszonyt a két nép között növelte még az a tény is, hogy a kormány erőteljesen segítette csehszlovák települések létesítését a magyar vidékeken; így keletkeztek Hodzovo, Benesovo, Slavikovo stb. községek, amelyek szintén a szlovákizálást szolgálták.

A magyar nép növekvő elégedetlensége láttán, a magyar politikai aktivisták elhatározták, hogy mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a prágai kormány elálljon a magyarok életét megkeserítő intézkedésektől.

1937-ben a magyar aktivisták Pozsonyban kiadott napilapjukban, a Magyar Újságban, nagyon optimista cikksorozatot közöltek, amelyben

bizakodó hangon írtak a kormánynál tett lépéseik hamarosan várható sikeréről. Első helyen azt az ígéretet kapták, hogy hivatalosan is használhatják a magyar neveket, az 1919-ben Prága által rájuk erőszakolt szlovák nevek mellett. Győry Dezső, a lap főszerkesztője, őszintén meg volt győződve arról, hogy a szlovák elnevezések mellett nemsokára engedélyezetten olvasható lesz Érsekújvár, Losonc, Dunaszerdahely magyar neve is. Hosszú hónapok teltek el azonban és a magyar aktivisták hiába várták a csehszlovák kormány engedményeit.

Még 1936-ban a két magyar párt egybeolvadt és Egyesült Magyar Párt néven működött tovább, Jaross Andor elnökletével. János fivérem az alelnöki tisztséget töltötte be. Sajnos a magyar aktivisták erőfeszítései teljes kudarcba fulladtak, ami János és a többi képviselő szerint előre látható volt, hiszen kéréseik szöges ellentétben álltak a kormány programjával, amely kisebbségünket csehszlovákizálni akarta. „Ha tehát az akarjuk – mondta János és képviselőtársai –, hogy népünk továbbra is magyar maradjon, ki kell őket vonni a csehszlovák uralom alól és a trianoni szerződés revíziója által vissza kell őket adni Magyarországnak, a népek önrendelkezési joga alapján.” János teljes meggyőződéssel hitte, hogy a különböző európai nemzetek közötti szolidaritás megteremtésének ez az egyetlen útja. Nagyon remélte, hogy ehhez, a totalitárius eszméket valló rendszerekkel szemben, Franciaország és Anglia hajlandók lesznek a trianoni szerződés revízióját előmozdítani, ami végül is ahhoz vezetne, hogy Magyarország visszakapja az elcsatolt magyar területeket.

Egyre többen akadtak azonban 1937-ben a magyarok között, akik már nem hittek ebben a lehetőségben. Azt mondták, hogy ahelyett, hogy szép, de megvalósíthatatlan álmokat szöjjünk, inkább koncentráljuk erőinket a magyar kisebbségek szociális és kulturális fejlesztésére Csehszlovákia határain belül. Főleg az ifjúsági és egyéb kulturális mozgalmak gondolkodtak így és nagy odaadással igyekeztek szolgálni a kisebbségi sorsra degradált magyarságot, amely sok előnytől és felfelé jutási lehetőségtől volt megfosztva, a sokkal több anyagi segítséget élvezhető állami többséggel szemben. A legszembeötlőbb különbség a nagyszerűen felszerelt csehszlovák telepes iskolák és a szegényes magyar iskolák között volt tapasztalható. Ez azután még inkább arra búzította fiatal munkásainkat, hogy még lelkesebben segítsék magyarjaink lelki és testi felemelkedését az adott körülmények között.

1937 júliusában Párizsba utaztam, ahol a Keresztény Munkás Ifjúság világkongresszusa fejeződött be és néhány nap múlva kezdődött a *Pax Romana* nemzetközi kongresszus.

A város a viláagiállítás heteit élte. A terepen az egymással szemben álló szovjet pavilon és a német nemzeti szocialista kiállítók óriási épülete uralkodott. A szovjet pavilon tetején egy vadul forradalmi szoborcsoport, mint láncról szabadult orangután, indult a világ meghódítására. A szovjet szoborral szemben a merev nemzeti szocialista szobrok sorompóként álltak őrt, mintha felkorbácsolt hullámhegyeket akarnának feltartóztatni.

A viláagiállítás kerítésén túl, Párizs egy másik szimbólumot is hordozott. Fiatal keresztény munkás fiút és lányt ábrázoló plakátról optimista derű sugárzott. Napok óta hangzottak el a beszámolók ennek a szervezetnek a munkájáról, arról, hogyan és miként építik az emberi méltóság új, testvéri városát.

Ez azonban mégiscsak álom maradt. A testvéri város fiatal építőit mindenütt a világon lehengerelte a Hitler által rájuk zúdított második világháború.

Mi azonban akkor még nem láttunk ilyen messzire. Még nem féltünk a háborútól azon a misén, melyet Riquet atya celebrált Meudonban, Szent Jakab ünnepén, 1937 július 25-én, a misén kedves barátaimmal, a Maritain házaspárral vettem részt.

Nem féltünk a háborútól Csehszlovákiában sem, ahova Párizsból augusztus 1-jén tértem vissza, s ahol újabb alkalmam nyílt Közép-Szlovákiában, a hegyek között megbúvó festői Vihnyefürdőn a Prohászka Körök és az SZMKE lelkes fiataljaival összejönni.

Európa minden részén találkozhattunk ezekkel XI. Pius pápa felszólításának szellemében működő ifjúsági mozgalmakkal.

Belgiumban, Franciaországban az Actio Catolica készítette elő a fiatalokat az emberiség új, közös testvéri városának felépítésére.

Magyarországon a parasztifjúság KALOT egyesülete dolgozott a parasztság szociális, gazdasági és kulturális felemelésén.

Romániában a magyar kisebbség körében 1934-től indult be Bethlen Paula hozzáértő és odaadó vezetésével a fiatal nők szociális kiképzése. A kiképző tanfolyamokat a Báthory-Apor Intézetben Kolozsvárott tartották, a már akkor is nagyon tisztelt, apostoli szellemű, későbbi erdélyi püspök Márton Áron atya elnökletével. A gyönyörű, virító muskátlival szegélyezett árkaos udvaron, Kodály Zoltán által életre keltett rég

elfeledett népdalokat énekeltek. Ezekkel a dallamokkal telítve és a kiképzési konferenciák és összejövetelek lelkesítő hangulatában indultak el a fiatalok Erdély magyar falvaiba, hogy ott munkálkodjanak.

Az 1937-es iskolaév kezdetén, vidéki ifjúsági vezetőink, valamint a prágai, brünni és pozsonyi egyetemekre visszatérő hallgatóink jól képzetten és újult erővel folytatták munkájukat ideális céljuk elérése érdekében.

1938: A MÜNCHEN FELÉ VEZETŐ ÚTON

Békés munkánk közepette, hirtelen mint vulkánkitörés robbant be Adolf Hitler 1938 januári rádióbeszéde, azt a rossz előérzetet keltve bennünk, hogy minden igyekezetünk hiábavaló, olyan eseményeknek nézünk elébe, amelyek mindent fel fognak borítani.

Hitler addigi beszédei nem érintettek bennünket közelebbről. Ugyan felháborodással és elszörnyülködve hallgattuk véget nem érő szenvedélyes kitöréseit, de úgy véltük, hogy mindez csak a németekre vonatkozik. De most ebben az új és elrémisztő beszédében Hitler túlment a Németországot érintő kérdéseken. Kikiáltotta az egész világ németjeinek egységét, kijelentette, hogy az Ausztriában és Csehszlovákiában élő németek problémáját a közeljövőben meg kell oldani.

Ernek a beszédnek a hatására az „Anschluss” mozgalma Ausztriában eddig nem ismert erővel tört fel és ott még jobban fellobbantotta a náci propagandát. 1938 márciusában viharoként letörte a hitlerellenes osztrákok ellenállását és megdöntötte Schuschnigg kancellár kormányát.

Mindez egész közel hozzánk történt: Pozsony alig 50 km-re van Béctől és 4 km-re az osztrák határtól. Pozsony lakosai gyakran mentek Bécsbe és a bécsiek is sokszor látogattak hozzánk. Nemritkán színházba vagy koncertre mentünk oda, vagy csak éppen kószálni ebben a kedves városban. Jó szomszédok voltunk és lakosságunk jól tudta, hogy mi történik Bécsben; Hitler beszéde óta különösen nagy érdeklődéssel követtük az ott zajló eseményeket.

Az Anschluss híre felizgatta Pozsony lakosait, akik azon az éjszakán nem aludtak, hanem várták a rádió híradásait. Sokan összeverődtek a Carlton hotel előtt, ahová sorra érkeztek a Bécsből menekülő magas rangú osztrák személyiségek, egyesek a segítségükre siető Francia Követség autóin.

A Führernek és csapatainak bécsi bevonulásakor a pozsonyi lakások nyitott ablakaiból, a rádión keresztül harsogott ki a győzedelmi katonazene és a nácik mámoros tapsa. A pozsonyi utca népe feszült idegekkel kommentálta a hallottakat. „Nincs azon semmi csodálkoznivaló mondták – hogy az 1918-ban a győztes hatalmak álta mellőzött és megnyomorított Ausztria, most a szomszédos német nagyhazára akar támaszkodni.

Az, hogy Hitler itt nem fog megállni s ez csak az első lépés a német élettér kiterjesztéséhez, át sem futott az agyukon.

A hozzánk oly közeli határon, a Duna túlsó oldalán, a wolfstali hegyeket többé nem osztrák csendőrök, hanem a faji fanatizmusáról már ismert félelmetes hatalom harcosai őrizték.

Lassan azonban a mieink is megértették, hogy mit jelenthet számukra Hitler januári beszéde, amelyből arra is következtettek, hogy Hitler a szudétánemeteket be akarja kebelezni a német birodalomba.

Magyar kisebbségünk képviselői világosan látták, hogy ha egyszer Csehország csatlós állammá válik, akkor óhatatlanul sor kerül Magyarországra és a többi kelet-európai államra is, ahol német kisebbségek élnek.

E fenyegető veszély elhárítására egyetlen lehetőséget láttak: olyan gyorsan ahogyan csak lehet, létrehozni egy közép-európai, önvédelemre felkészült hatalmas tömböt, amely előtt Hitler kénytelen lesz megtorpanni. A Mein Kampf c. könyvében Hitler már 10 évvel korábban megírta, hogy a német élettér érdekében ki kell tolni a határokat, kelet felé, még ha ez kis népek kárára történik is. Én 1933-ban olvastam a könyvet. Lengyel barátaimtól meg is kérdeztem, miért nem nyugtalanítja őket mindez most, amikor Hitler már hatalmon van. Azt a feleletet kaptam, hogy Hitler 10 évvel azelőtti gondolatai már rég túlhaladottak.

Az Anschluss azonban bebizonyította, hogy Hitlernek ezek a tervei nem változtak, tehát a keletre fekvő államok létevérdéke, hogy összefognak a közös veszély ellen.

Ez így igaz. De hogyan is lehetne most egy szövetséges blokkban egyesíteni Magyarországot a kisantant államokkal, amelyek megfosztották területének kétharmadától, s azt kívánni, hogy szövetségesként szálljanak szembe Hitlerrel?

És ha Magyarország nem csatlakozik a kisantant védekező tömbjéhez, mit érne az védelmi szempontból? Magyarországot földrajzi helyzete arra predesztinálta, hogy magja és sarkpontja legyen egy ilyen tömbnek.

Ha viszont nem csatlakozik, akkor a tömb közepén űr keletkezik, amelyet Hitler úgy foglal el, ahogy neki tetszik. Ha pedig a magyar kormány megkísérelne defenzív szövetségre lépni Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával, ez a magyar népből hallatlan ellenkezés váltana ki, hiszen benne a megcsonkítás miatti bosszúvágy még nem csitult el.

Számos magyar 1938 márciusában azt gondolta, hogy Csehszlovákia barátai, a győzelmes nagyhatalmak államférfiai, hamarosan összeülnek a cseh, román és jugoszláv államférfiakkal és meg fogják vizsgálni, hogy egyesült erővel hogyan védhetnék ki a hitleri fenyegetést. Én úgy éreztem, hogy a franciák missziója volna kibékíteni egymással a népeket, amelyek közé a trianoni békeszerződés túl merev határokat ékelt s amelyeknek most nagyobb szükségük van egymás támogatására mint valaha.

De Franciaországban nem értették meg a helyzet komolyságát. A párizsi sajtó konstruktív javaslatok helyett, ragyogó helyzetelemzésekre szorítkozott és szellemes karikatúrákkal jellemezte a csehszlovák parlamentet, ahol a legnépesebb párt a német kisebbség Hitlernek elkötelezett Szudéta-Német Pártja volt. S valóban egyik cseh vagy szlovák pártnak sem volt annyi képviselője, mint a szudéta-németeknek, akiknek pártja Bécsben is képviseltette magát Hitler csaptainak győzedelmes bevonulásakor.

A rádión keresztül sugárzott hitleri propaganda egyre hangosabban hirdette, hogy az 1919-ben kreált Csehszlovákia, amikor a szudéta-németeket bekebelezte, nem vette figyelembe a népek önrendelkezési jogát és ezért most Hitler feléjük nyújtja védő kezét.

Úgy látszott, hogy a csehszlovák kormány nem vett tudomást a Hitler részéről fenyegető halálos veszedelemről, hanem töretlenül bízott abban, hogy szövetsége Angliával és Franciaországgal minden külső támadástól megvédi. Csehszlovákiában a figyelmet főleg a májusban esedékes helyhatósági választások kötötték le. A pártok gyűléseket szerveztek a választások előkészítésére. Ugyanakkor a választási kampány ürügye alatt a Szudéta-német Párt, Konrad Henlein vezetésével, tömegtüntetéseket szervezett, új programja, a szudéta-német autonómia érdekében. Ezek a tüntetések mind nagyobb méreteket öltöttek és egyre jobban emlékeztettek a náci birodalom tömegtüntetéseire, amelyeken Hitler szónokolt.

1938 március végén a csehszlovák kormány végre elhatározta, hogy szól a kisebbségekhez. Milan Hodza miniszterelnök, rádióbeszédében biztosította a német, magyar és lengyel kisebbséget, hogy a kisebbségi jogokat ténylegesen és hathatósan garantáló kisebbségi törvény van előkészületben.

A magyar kisebbség ettől azt remélte, hogy megszűnik a csehszlovákizáció s a Csehszlovák Köztársaság Svájc-hoz hasonlóan szövetségi állammá válik, ahol mindenkinek egyenlő jogai lesznek. A szlovákiai német lakosság is osztozott ebben a reményben. Csehországban azonban a szudéta-németek mit sem törődtek ezzel az ígérettel, hanem tovább követelték tömeggyűléseken a helyi autonómiát. Ezek a követelések kihívták a cseh pártok haragját és 1938 áprilisában csatározások törtek ki a németek és csehek között, Prágában és Csehországban.

Május 1-jén a csehszlovák pártok óriási tömegeket vonlattak fel Prágában és tüntettek a szudéta-német követelések ellen. Henlein „Ordereit” megtámadták a tüntetőket, véres összetűzéseket provokálva.

Szlovákiában ezzel szemben csend volt. Mind a szlovák, mind a magyar választási kampány minden incidens nélkül zajlott le.

A katolikus ifjúsági körökben előkészületeket tettek a budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson való részvételre. A rendőrség elrendelte, hogy a zarándoklaton 500-nál többen nem vehetnek részt, mert attól féltek, hogy a tömeges részvétel káros lehet Csehszlovákiának. Az indok: „a Budapesten uralkodó revizionista atmoszféra megfertőzheti a zarándokokat”. Szomorúan kellett látnunk, hogy a hatóságok fájdalmasan naiv védekezési reflexei mennyire nem a valódi veszély, a hitleri lenyegetés ellen irányulnak.

Prága, 1938 május. Szorongó szívvel jártam a tavaszi napsütésben tündöklő, mit sem sejtő várost s egy esetleges bombázás rémképei jelentek meg előttem. Úgy éreztem, hogy valami befejeződött, és Istenhozzádot kell mondanom Prágának, ahol 1918 óta annyit tanulhatunk s talán még azt is megértettük, miért kellett kisebbségi sorsra jutnunk Csehszlovákiában.

Ezen az estén előadást tartottam a magyar egyetemi hallgatók klubjában. A légkör feszült volt. A fiúk és lányok elmesélték, hogy mi minden történt a fakultáson és a városban azóta, hogy Hitler ráuszította a németeket a csehekre. Szívélyes barátság fűződött az évek során a cseh és magyar hallgatók között s együtt próbálták megtalálni a béke útját a cseh többség és a magyar kisebbség között. Ezek a cseh fiúk

megértették az összefogás szükségességét s ennek hangot is adtak a kormánynál. Itt azonban süket fülekre találtak. Az egyik magyar hallgató egyszerre felkiáltott:

„A csehszlovák demokrácia nem látja, hogy mi az, ami megmenthetné. Túlságosan el fog szigetelődni és akkor Hitler prédája lesz. A nyári vakáció után már nem jöhetünk ide vissza!”

„De hol fogjuk tanulmányainkat folytatni?” – kérdezték.

„Budapesten” – jött a válasz.

„Bolond vagy, öregem. A nagyhatalmak sohasem fogják megengedni, hogy visszakapjuk területeinket!”

„Miért ne? Ha az Anschlussba, amit a békeszerződés tiltott, beleegyeztek, miért ne lehetne más módosításokat is végezni a szerződésen? Akkor háború nélkül, békességes úton kerülhetnének területeink újra Magyarországhoz.”

Meghatódottság és remény sugárzott a hallgatók szeméből. A reménykedésbe azonban pesszimista hang is vegyült:

„Ezek csak illúziók, ez bolondság! A magyar revíziós álmok ellen a nagyhatalmak Csehszlovákia védelmében biztosan fegyvert fognak.”

„Hogy mondhatod, hogy ez bolondság?” – szólalt meg szerényen egy közszerzetnek örvendő fiatal lány. „Nem gondolod, hogy mi is azt szeretnénk, hogy kormányunk szeressen bennünket? Itt a városházán, a tanácsokban, a minisztériumban és még az egyetemen is, keresztül néznek rajtunk, mert magyarok vagyunk. Csak a cseheket és a szlovákokat szeretik. Mi olyanok vagyunk, mint az árvák. Magyarországon nem kellene többé árváknak lennünk.”

Ahogy ezt a beszélgetést hallgattam, hirtelen megértettem, hogy a trianoni seb, ez a nosztalgia a haza után, most felszakadt.

Másnap újra találkoztam néhány fiatallal, akik elmondták, hogy imádkozni fognak azért, hogy a magyar területek háború nélkül visszakerüljenek Magyarországhoz.

„Ehhez csodának kellene történnie” – mondtam nekik.

A Prohászka Körök egyik tagja azonban vissza akart hozni bennünket a valóságba.

„Könyörgöm, szedjük össze magunkat. Ne ringassuk magunkat túl szép álmokba. Az út a békeszerződés revíziójáig még hosszú. Gondoljunk inkább a kisebbségek statutumára, amelyet a kormány megígért. Ha ez a megállapodás meglesz, akkor egyenlő jogokkal és barátságban élhetünk itt.”

Még be sem fejezte mondanivalóját, amikor fűlsiketítő láрма hangzott az utca felől, az ablakok betörték és vad kiabálás töltötte be az utcát. A Szudéta-német Párt fehérínges „Ordnerai” és az egyik cseh párt tagjai püfölték egymást Prága aszfaltján.

1938 május 15-e után a helyzet veszélyesen feszültté vált, miután a csehek és a szudéták között megsokszorozódtak az összetűzések, amelyeket Hitler, és főleg sajtója, rádiója, egyre szenvedélyesebben szított.

Május 26-án a csehszlovák kormány hirtelen elrendelte hadseregének részleges mozgósítását. Ez az intézkedés világosan mutatta, hogy a csehszlovák felelősök elszánták magukat hazájuk megvédésére. Ha Hitler ezután erőszakosan lép fel, ez háborút jelent.

Ezekben a lázas feszültségű napokban delegációk érkeztek a világ minden tájáról Budapestre, az Eucharisztikus Világkongresszusra, amelynek elnöke Pacelli bíboros, pápai legátus volt. A zarándoktömegek a világ minden nyelvén az ég felé küldték a kongresszus himnuszát, kérve a Jézus-Ostyát, hogy békében egyesítse az összes nemzetet és népet.

Mindenki meglepetésére a csehszlovák kormány által elhatározott és elrendelt mobilizáció megállította Hitlert. A szudéta-német katonai akciók abbamaradtak és a Reich rádiója is elhalkult.

Úgy tűnt, hogy Csehszlovákia túljutott az őt fenyegető krízisen, amit a helyi és a nyugati sajtó diadallias cikkei is tükröztek. Ezekután a csehszlovák városi választások teljes rendben zajlottak le és az élet a normális mederben folyt tovább.

A helyhatósági választásoknál a cseh vidékeken a szudéta-német párt maradt fölényben. Szlovákiában a cseh pártok jelentős szavazatvesztéséget szenvedtek, viszont Hlinka Szlovák Néppártja felerősödött. A szlovák autonómia programját a magyar kisebbségi pártok is támogatták választási beszédeikben. Együttműködés ezen a téren azonban nem jött létre.

1938 nyarán egy amerikai szlovák delegáció érkezett Pozsonyba, hogy részt vegyen a pittsburgi egyezmény jubileumán. Szlovákia minden részéből színes népviseletben jöttek a pöstyéni, nagyszombati, trencsényi, detvai, nyitrai és tátraaljai asszonyok és férfiak és megtöltötték a Nemzeti Színház előtti teret. Hlinka atyát akarták hallani, ezt a markáns arcú, ősz hajú veteránt, aki fiatalos tüzzel bizonygatta, hogy a szlovák népnek nincs szüksége idegen gyámkodásra, mert megérett arra, hogy saját magát intézze ügyeit és hogy az autonómia a nagy lehetőség a

nép szociális és gazdasági felemelkedésére. Mindezt már ezerszer is elmondta, most azonban az amerikai szlovák delegáció jelenléte ennek az eseménynek különös jelentőséget kölcsönzött.

Azóta, hogy Hitler meghátrált az általános mozgósítás előtt az emberek megnyugodtak s úgy látszott, hogy az agressziós cselekmények nem fognak kiújulni. A mi fiataljaink is visszatértek szokott munkaterületükre és buzgón dolgoztak a nyári tanfolyamok és táborok előkészítésén.

Augusztus végén azonban, amikor vezetőik a felsőgarami táborból visszatértek, megtudtuk, hogy a szudéta krízis olyan erővel lobbant fel újra, hogy a brit kormány külön küldöttséget delegált Prágába, Lord Runcimannal az élen, hogy az a csehszlovák kormány segítségére siessen a kisebbségi kérdés megoldásában.

Ez a hír Léván ért engem, ebben a kulturális téren nagyon aktív kis magyar városban, ahol éppen a „János vitéz” színházi előadását készítették elő. Több szabadtéri előadást is terveztek, amelyekre már több ezer néző vásárolt jegyet. Schubert Tódort és kulturális munkatársait annyira igénybe vették ennek az előadásnak az előkészületei, hogy fel sem figyeltek a szudéta-német történésekre. S ugyanúgy nem figyelt rájuk az augusztus közepén a szomszédos községekből és távolabbi vidékekről ideseregülő tömeg sem, akik azért jöttek, hogy megnézzék a város főterén, fáklyafénynél, csillagos ég alatt eljátszott darabot.

1938 augusztus 20-a után csatlakoztam egytemi ifjúságunk egy delegációjához, amely Jugoszláviába Rogaska-Slatinára és Bledbe indult a *Pax Romana* nemzetközi kongresszusára. A találkozó alatt Riquet atyával gyakran hallgattuk együtt a mind aggasztóbb csehszlovákiai híreket. Hitler magához hívatta Henlein szudéta-német vezetőt Obersalzbergbe, Lord Runciman viszont Prágában tárgyalt a csehszlovák kisebbség képviselőivel, hogy megismerje sérelmeiket és meghallgassa javaslatukat a krízis megoldására.

A *Pax Romana* kongresszuson balsejtelmek lettek úrrá rajtunk, éreztük, hogy Hitler felől jövő vihar fenyegeti az egész világot. Egyik hajnalon áthajóztunk a bledi tavon a Maria na Otoku szigetre, ahol Riquet atya miséjét hallgattuk mély áhítattal. Visszafelé a felkelő nap fényében, az ég kékje tükröződött a vizen, s a partokon a hegyek sziluettjei anyagtalanná váltak. Ebben a hangulatban hallgattuk több európai ország diákjaival és diáklányaival együtt Riquet atya meditációját, mintegy útmutatásként a halálos fenyegetésekkel teli jövő küszöbén.

1938 szeptember elején visszatértem Pozsonyba, ahol megtudtam, hogy János fivéremet jelölték ki arra a feladatra, hogy Lord Runciman tájékoztassa a magyar kisebbségek helyzetéről. Úgy hallottuk, hogy Lord Runciman éjt nappallá téve igyekezett kibékíteni a szudéta-németeket a cseh kormánnyal és javítani a viszonyt a többi kisebbség és a kormány között, amelyet a Milan Hodza által márciusban ígért kisebbségi statutum lett volna hivatva biztosítani.

Ennek a statutumnak a kidolgozását azonban a csehszlovák kormány egyre késleltette, annak ellenére, hogy a kisebbségi képviselők számtalanszor sürgették megszüvegezését, a parlamentben és a sajtóban is. Olyan hangok is hallatszottak, hogy a magyar pártnak is küzdenie kellene ugyanolyan eszközökkel, mint a szudéta-németek. Ki kell vonulniuk az utcára s ott hallatni hangjukat, hiszen a szudéta-németek is csak erőszakos fellépésüknek köszönhették, hogy a brit kormány egyáltalán felfigyelt sorsukra.

János fivérem azonban határozottan ellenezte ezt az elgondolást s azzal érvelt, hogy ez tipikusan nemzeti szocialista módszer, tehát homlokegyenest ellenkezik magyar pártunk demokratikus meggyőződésével.

„Barátaim - magyarázta nekik János - az erőszakos szudéta-német akciók a cseh kormányt bármely pillanatban megtorlásra készíthetik. S az ilyen beavatkozást Hitler nem fogja összetett kézzel tűrni. Hiszen tudjátok, hogy a szudéta-németek legfőbb védnökének nevezte ki magát s majd azzal az ürüggyel, hogy védelmükre siet, képes lesz a német hadsereget Csehszlovákia ellen felvonultatni. Ez lesz a pillanat, amikor a franciák és az angolok nekimennek Németországnak, hogy megvédjék csehszlovák szövetségeseiket. Mi mást jelentene ez, mint a második világháború kitérését! Értitek?”

„Így már értjük” - volt a válasz.

„Akkor azt is megértitek - folytatta János -, hogy a Magyar Párt nem akarja jogai kivívásához a szudéta-német eszközöket felhasználni. A magyar kisebbségnek mindenképpen el kell kerülnie, hogy a legcsekélyebb szerepe legyen egy újabb háború kitérésében. Nagyon kérem, hogy sem a városban, sem vidéken ne szervezzenek semmilyen tüntetést és magyarázzátok meg barátainknak, hogy csakis demokratikus és parlamentáris úton érvényesíthetjük a magyar kisebbség jogait.”

A hazatért képviselők továbbították Esterházy utasításait a helyi titkárságoknak és így Dél-Szlovákiában a magyarlakta területeken teljes csend uralkodott.

A magyaroknak ezt a magatartását természetesen a szudéta-németek erősen kritizálták s azzal vádolták őket, hogy túlságos pacifizmusukkal nem bírhatják rá a kormányt, hogy jogait elismerje. De a mi képviselőink erre nem reagáltak és nem szüntek meg inteni a magyarokat, hogy őrizzék meg nyugalmaikat és a fegyelmet.

Ezzel ellentétben Szilézia lengyel lakossága mozgolódni kezdett. A hitleri rádió pedig még erőteljesebben szította ezeket a megmozdulásokat, mint májusban a mozgósítás előtt.

1938 szeptember 9. A csehszlovák rádió bement, hogy másnap Benes elnök fog beszélni az állam összes kisebbségéhez. Nagyon reméltem, hogy a huszonnegyedik óra utolsó perceiben Benes megtalálja a szavakat, amelyek megnyitják az utat a közép-európai kis államok védelmi tömbjének azonnali megteremtéséhez, mert egyedül ez menthet meg, háború nélkül mindannyiunkat a fenyegető hitleri agressziótól.

Szeptember 10. Benes rádióbeszédében azonban még csak nem is érintette az általam remélt elképzelést. Egyéb mondanivalója nem volt, mint az, hogy teljes hűségre szólítsa fel a kisebbségeket Csehszlovákia iránt, s beszédét ezzel fejezte be:

„Lehet-e szebb feladata minden polgárnak, mint az, hogy dolgozzék és küzdjön a csehszlovák állam boldogságáért!”

Ez nem volt az, amit a kisebbségek hallani akartak. Hát nem érti meg Benes, hogy egy akarata ellenére bekebelezett kisebbség más feladatokat is láthat, mint azt, hogy a bekebelező államnak szolgáljon. Miért nem azt mondta, hogy Csehszlovákia svájci mintára fog berendezkedni, ahol minden kisebbség úgy érezheti magát, mintha a régi szeretett hazájában élne? Talán még a szudéta-németek is kivonták volna magukat a hitleri diktatúra hipnózisa alól, ha Benes egy ilyen svájci megoldást indítványoz. Erre a beszédre azonban a szudéta párt egy sorozat forradalmi akcióval felelt, amelyet a csehszlovák rendőrség megpróbált elfojtani.

1938 szeptember 12-én hangzott el Nürnbergben Hitlernek az a beszéde, amely a szudéta-németeknek örökké felejthetetlen marad:

„Ha ezeknek a szerencsétlen üldözötteknek nem lesz senkijük, aki megvédje őket a csehszlovák elnyomástól, én leszek az, aki segítségükre sietek!”

Hitlernek ez az ígérete felbátorította a szudéta-németeket arra, hogy sorban megtámadják a rendőrörsöket. A cseh kormány a szudéta vidéken kihirdette a szükségállapotot.

Két órával később a Reich rádiója jelentette, hogy Henlein ultimátumot küldött a prágai kormánynak, követelve a szükségállapot azonnali visszavonását, mert ellenkező esetben annak beláthatatlan következményei lehetnek. A cseh kormány azonban a fenyegetésre nem reagált, mire Henlein bevetette az ütemes szöveget:

Wir willen heim ins Reich!

(Haza akarunk menni a Reichbe!)

Ezzel a szöveggel a szudéta-német párt mozgalma levetette álcáját, bizonyítva, hogy nem elégszik meg a német autonómiáért folytatott küzdelemmel, hanem el akar szakadni Csehszlovákiától és csatlakozni a német birodalomhoz. Prágában és Csehország más részeiben is tömegtüntetéseken harsogták a szavalókórusok ezt a szöveget. S amikor Lord Runciman megjelent Prágában, a tömeg ezzel fogadta:

„Lieber Lord mach uns frei von der Tschechoslovakei!”

(Kedves Lord, szabadíts meg bennünket Csehszlovákiától!)

A cseh kormány a szeparatista törekvéseknek úgy próbált gátat vetni, hogy letartóztatta a szudéta-német párt képviselőit és vezetőit. Ennek ürügyén, Hitler bármikor a szudéta-németek segítségére siethet és ha ezt teszi, akkor kitör a háború. Még alig hevertük ki az 1914-18-as háború borzalmait s újra visszaesnénk a rombolás és fájdalom szakadékaiba. A türelmes és biztató munka gyümölcse, amely 1918 óta lassan beérett, most újabb viharoknak esne áldozatul. Lelki szemeim előtt ott volt buzgó ifjúságunk, amely annyi lelkesedéssel dolgozott népünk boldogulásáért és ott volt a világ minden táján élő ifjúság, fiatal munkások és értelmiségiek, azok akikkel az előző évben a párizsi kongresszuson találkoztam, s akik az „új város” felépítésén fáradoztak. Most ez az ifjúság újra egy tátongó mélység felé menetel, amely el fogja őket nyelni, mint azokat a milliókat az első világháborúban. Maga a gondolat is elviselhetetlen volt számomra. Ugyanakkor a bombázás réme is kísértett, hiszen tudott volt, hogy Hitler olyan erős légierővel rendelkezik, amely már a háború első óráiban a földdel egyenlővé teheti Prágát, Brünnt vagy Pozsonyt.

Ezután az elkésztő gondolatsor után elmondhatatlan megkönnyebbülést jelentett, amikor megtudtuk, hogy Chamberlain Londonból Obersalzbergbe röpillt Hitlerhez, hogy megakadályozza Csehszlovákia

megtámadását. Végre - mondták az emberek Szlovákiában - tesznek valamit a nagyhatalmak, hogy megakadályozzák Hitlert a háború elindításában. Édesanyámmal otthonunkban órákon át lestük a rádióhíreket s végre bementék, hogy többórás tárgyalás után Chamberlain visszaröptült Londonba s az angol minisztertanács meghívta Daladier és Bonnet minisztereket, hogy a béke és Csehszlovákia megmentéséről tárgyaljanak.

Chamberlain egyik percről a másikra óriási népszerűsége tett szert nálunk s bizalommal vártuk a londoni konferencia döntését. Kis kápolnáinkban többen összegyűltek a falubeliek közül, hogy imádkozzanak azért, hogy a Londonban tárgyalók lelkiismeretük szerint cselekedjenek s hogy ezáltal békemissziójuk teljes sikerhez vezessen.

Időközben Csehországban folytatódtak az összetűzések és a szudéta-német vezetők erélyes felhívásokat intéztek a Magyar Párthoz, hogy csatlakozzon harcukhoz. Egy küldöttségük felkereste János fivéremet hivatalában, s arról akarta őt meggyőzni, hogy a Führer elhatározott szándéka a kisebbségek felszabadítása, s ha a magyarok csatlakoznak küzdelmükhöz, kivívhatják a trianoni szerződés revízióját.

János ezekben a zavaros időkben tényleges vezetője lett a Magyar Pártnak s ebben a minőségében a szudéta vezetőknek elutasító választ adott.

„A Magyar Párt nem csatlakozik a szudéta-németek küzdelméhez, amely egy új világháborút robbanthat ki. Az Önök által provokált incidenseket a csehszlovák katonaság véres megtorlása fogja követni. Amennyiben a magyarok is csatlakoznának a szudéta kezdeményezésekhez, Hitler a mi protektorunkká is kinevezné magát és azzal az ürüggyel támadná meg Csehszlovákiát, hogy a magyarok segítségére kell sietnie. Tehát így mi lennénk a háború kitörésének oka. Ezt mi semmiképpen sem akarjuk. Nem akarjuk egy új háború árán elérni a trianoni szerződés revízióját. Mi békés revíziót akarunk kapni a szerződés aláíró hatalmaktól. A magyar kisebbség tehát csakis békés és demokratikus úton tesz erőfeszítéseket a revízió érdekében.”

A szudéta-német küldöttek dühösen reagáltak:

„Ön pacifista Esterházy képviselő úr! Pacifista törekvéseivel soha ebben az életben nem fogja elérni a revíziót, amelyet a magyar kisebbség kíván.”

János higgadtan válaszolt:

„A magyar kisebbségnek és Magyarországnak több haszna lesz belőle, ha nem kapja meg a revíziót, mintha kieroszakolná azt egy második világháború árán.”

Ezekre a szavakra a német küldöttség dühtől kivörösödve hagyta el a hivatali helyiséget. A szomszédos szobában Aixinger László, a Magyar Párt igazgatója és a helyi szervezet elnöke, dr. Neumann Tibor, valamint néhány vidéki képviselő a szenvedélyes vitának minden mondatát hallhatták.

Ahogy a szudéta-németek távoztak, János behívott minket szobájába. Az aktákkal teli íróasztala mögött mosolyogva fogadott bennünket, telefonja mellett egy magyar zászlót kezében tartó kis Szent István szobor állott.

„Hallottátok, hogy mit mondtak a szudéta küldöttek? - fordult a vidéki magyar pártemberek felé.

„Tökéletesen egyetértünk veled” - hangzott a válasz. Így van rendjén. És együtt fogunk örködni afölött, hogy a magyar vidékeinken minden csendes maradjon.”

Ezután János felhívta telefonon a vidéki titkárságokat. Mindenünnen teljes nyugalmat jelentettek, úgyannyira, hogy a cseh kormány nem hirdetett szükségállapotot sem a magyar vidékeken, sem a szlovák térségben.

Szeptember 19. A rádiók jelentették, hogy Franciaország és Anglia nagykövetségei átnyújtották a csehszlovák kormánynak a londoni konferencia által a krízis megoldására kidolgozott tervét. E szerint Anglia és Franciaország azt javasolták, hogy Csehszlovákia engedje át németlakta határvidékét a Reich-nek, hogy ily módon megszabadulván a német kisebbségtől, békében élhessen.

Ez volt tehát a Saint-Germain-en-Laye-i szerződés revíziója, amelyet a szerződés két fő aláírója javasolt a konfliktus megoldására.

Ennek a tervnek a hatására a csehszlovák Magyar Párt proklamációt tett közzé, követelve a „népek önrendelkezési jogát” a csehszlovákiai magyar kisebbség részére.

Néhány órával később a rádió jelentette, hogy a varsói és a budapesti kormány jegyzéket küldött a nagyhatalmaknak, követelve a békeszerződés olyan értelmű revízióját, amely lehetővé tenné, hogy Csehszlovákia Lengyelországgal és Magyarországgal határos területei, - amelyektől a békeszerződés fosztotta meg e két országot - hozzájuk visszacsatoltassanak.

A hír természetesen nagy örömmel és reménységgel töltötte el a csehszlovákiai magyar lakosságot.

Szeptember 21. A csehszlovák rádió bejelentette, hogy a prágai kormány elfogadja a francia és angol nagykövetek által előterjesztett feltételeket és hajlandó a szomszédos államokkal bizonyos határmenti területek átadásáról tárgyalni. Prága bementa, hogy hosszú és fájdalmas éjszakai vita után hozták ezt a határozatot. A köztársasági elnököt a kormány válaszut elé állította: vagy szembeszáll a hitleri akarattal és vállalja a háborút, vagy a béke megmentése érdekében átadja a németlakta területeket. „Nem gyávaságból határoztuk el, hogy engedünk – így szöjt a kormány proklamációja – hanem az öngyilkosságot akarjuk elkerülni, mert néha sokkal több bátorság kell a továbbéléshez, mint az öngyilkossághoz”.

Ezek a mély fájdalomtól és józan méltóságtól áthatott szavak tiszteletet és részvétet keltettek az államférfiak iránt, akik áldozathozatallal igyekeztek a háború csapását elhárítani.

Úgy látszott, hogy a békét megmentették. A rádió jelentette, hogy Hitler és Chamberlain másnap találkoznak Godesbergben és megállapodnak az átadás részleteiben.

1939 szeptember 23-án Pozsonyban tartózkodtam, ahol érezhető volt a megkönnyebbülés. Az emberek jókedvűen üdvözölték egymást, mint akiket nem fenyeget már a háború.

A pozsonyi német napilap a Grenzbote szerkesztőségében azonban gondterhelt arcokat láttam. Ott úgy értesültek, hogy Chamberlain és Hitler Godesbergben nem tudtak megegyezni, s a tárgyalások megszakadtak. Ez a hír villámcsapásként terjedt el a városban. A csehszlovák rádió hangja is egyszerre megváltozott. Repülőgépek keringtek a város fölött és röpcédulákat szórtak, melyekkel felszólították a lakosságot, hogy keményen álljon ellen az agresszoroknak. A háború veszélye tehát visszatért; egyik percről a másikra várhatóak voltak Hitler bombázói s a város megdermedt a várakozásban.

Délután sem szűnt meg a csehszlovák repülők zúgása a város fölött. Felhők tornyosultak s a nyitott ablakon keresztül egy kolostorból az Angyalok Miséjének kyriéje hangzott fel; a fiatal, csengő hangok éneke úgy szárnyalt az ég felé, mint a pusztulásra ítélt Föld könyörgése irgalomért.

Ezen az estén autón tértem haza Újlakra. Lestük a rádió híreit. Este 10-kőr a cseh nemzeti himnusz hangjai után ünnepélyes bejelentés

következett: az elnök elrendelte az általános mozgósítást. Benest felbátorította a Chamberlain és Hitler között váratlanul felmerült feszültség és feléledt benne a remény, hogy ugyanazokkal az eszközökkel mentheti meg a helyzetet, mint amelyeket májusban sikeresen alkalmazott.

Izgalommal vártuk a rádió mellett ezután a Reich hadüzenetét. Az órák múltak. Éjfél felé jelentették, hogy Chamberlain és Hitler között újabb tárgyalás kezdődött. Az európai rádiók negyedóránként közölték, hogy a tárgyalások elhúzódtak, és hogy a brit miniszterelnök teljes erőbevetéssel igyekszik visszatartani Hitlert attól, hogy bevesse harci eszközeit a békés cseh, morva és szlovák lakosság ellen.

A mozgósítás utáni napokban a polgári védelem, amely már régen elkészítette az óvóhelyeket és légoltalmi tanfolyamokat tartott, most gázálcokat osztogatott a lakosoknak, elégtelen mennyiségben.

A szudéta vidék határain pedig készenlétben várta Hitler hadserege a parancsot, hogy induljon Csehszlovákia ellen.

1938 szeptember 26. A Führer harsány hangja a rádión keresztül belekiáltotta a világba, hogy ő nem akarja bekebelezni a cseheket a német Reichbe, sem pedig megfosztani őket önállóságuktól.

„A szudéta vidék az utolsó területi követelésem Európában! Nekem nem kellene a maguk csehei a Reichben, Benes úr – jelentette ki – én csak a németeket akarom az Önök uralma alól felszabadítani és biztosak lehetnek afelől, hogy ha ez nem megy másképpen, akkor magam megyek értük!”

Csehszlovákia tehát továbbra is a megsemmisítés szakadékanak szélén állt volna, ha visszautasítja a Németországgal határos területek átadását. Viszont Európa többi országában az emberi szívek nagy többsége nem akart belenyugodni a háborúba és érezhető volt, hogy a világ óriási erőfeszítéseket tett ennek elkerülésére.

Nagy megkönnyebbülés fogadta tehát a rádió 1938 szeptember 28-án este sugárzott híré, amely szerint a nagyhatalmak másnap Münchenben egy konferenciára ülnek össze.

Szeptember 29-én Chamberlain és Daladier találkoztak Münchenben Hitlerrel és Mussolinival. Szeptember 30-án megkötötték a müncheni egyezményt, amely kimondta, hogy a német többségű határvidéket Csehszlovákiának október közepéig át kell adnia Németországnak, míg a vegyes lakosságú területek sorsát népszavazás fogja eldönteni. Az egyezmény egy melléklete leszögezte, hogy a magyar és lengyel kisebbségek problémáját az érdekelt kormányoknak 3 hónapon belül kell

megoldani. Ha ez nem sikerül, a négy aláíró hatalom újabb ülésen hoz majd határozatot.

Végül is a müncheni egyezményben Nagybritannia és Franciaország garantálták Csehszlovákia területi integritását új határain belül. Ezeket Hitler és Mussolini is készek voltak elismerni, míhelyt az egyezményben kikötött valamennyi feltétel teljesítettet.

Európa rádiói egybehangzóan hangsúlyozták, hogy ez a kisebbik baj, ha megfosztják Csehszlovákiát a határmenti területektől, sokkal nagyobb baj volna egy újabb világháború kirobbantása. Sokan, velem együtt, isteni csodaként fogadtuk a müncheni egyezményt és hálát adtunk azért, hogy Csehszlovákia nem lett Hitler áldozata és egész Európa elkerülhette a legborzalmasabb katasztrófát.

Prága azonban nem ilyen szemmel nézte a történeteket, hiszen készen állott egy védelmi háborúra az 1919 óta szisztematikusan kiképzett, felfegyverzett hadseregével és kiépített ultramodern erődítményt-vonalával. S most még barátai és szövetségesei is azt tanácsolták, hogy dobja el fegyverét és hagyjon fel minden ellenállással.

A csehek úgy látták, hogy szövetségeseik cserbehagyták őket és tudták, hogy egyedül nem lennének képesek legyőzni a német hadsereget, mégis keserűség töltötte el a szíveket, hogy hadseregük, amelyre oly büszkék voltak, nem harcolhat a hazáért, nem bizonyíthatja be ütőképességét. Most a csehek élték át ugyanazt, amit Trianon következtében a Felvidék elvesztése jelentett a magyaroknak: azt, hogy a védekezés lehetősége nélkül elvették tőlük a természetes határukat szolgáló – bár német lakosságú – hegyláncolatot, amely hazájuk szerves részét képezte. Keresztény gondolkodásom azt sugallta, hogy most a többi népnek részvétellel kellene fordulniuk feléjük, legalábbis vigasztaló szóval, nehogy azt a durva megvetést kelljen megélniük, amellyel a győztesek Trianon után Magyarországot megalázták.

Sajnos azonban a világ a vesztesekkel szemben azóta sem viselkedett különben. A müncheni egyezmény másnapján a varsói rádió nagy hangon bejelentette, nem hagyja, hogy beleszólása nélkül nemzetközi határozatot hozzanak, s nem vár január 1-jéig a csehszlovák-lengyel határ kiigazításával, hanem máris elfoglalja a lengyellakta sziléziai területet. 24 órával azután, hogy a németek elfoglalták a szudéta területet, a lengyel hadsereg is benyomult a sziléziai területekre, ahol a lengyel lakosság üdvívalgással fogadta őket.

VISSZATÉRÉS MAGYARORSZÁGRA

Három nappal a müncheni egyezmény után a színmagyar lakosságú Csalóközbe utaztam, hogy megtudjam miként élték át a különböző kulturális mozgalomban tevékenykedő barátaim az utóbbi kritikus heteket.

Mind arról tanúskodtak, hogy az elmúlt hetekben a legkisebb incidens sem fordult elő a magyar lakosság és a csehszlovák hatóságok között. Szükségállapotot nem hirdettek ki. A magyar lakosság nagy részétől ugyan elkobozták a rádiókat, de persze sokuknak sikerült készüléküket eldugni és titokban hallgatták a híreket, szűk baráti körben. Hamarosan elterjedt a hír, hogy a csehszlovák magyar kisebbség sorsa is el fog dőlni s mi más lehetett volna a megoldás, minthogy a magyar területek visszakerülnek Magyarországhoz. A falvakban és városokban egyszerre megjelentek a házakon a 20 év óta betiltott piros-fehér-zöld zászlók, s a templomokban 20 év után először csendülhetett fel a magyar himnusz imádságként az Ég felé, Isten áldását kérve a nemzetre.

Október 6-án valamennyi szlovák párt képviselője Zsolnán találkozott és kikiáltották az önálló Szlovákiát a csehszlovák állam keretén belül, amelynek neve ezentúl: Cseh-Szlovákia.

Ez volt Hlinka autonomista mozgalomának teljes győzelme amiért, ő 1938. augusztusában bekövetkezett haláláig harcolt. Ettől kezdve Tiso és Sidor kerültek a Szlovák Néppárt élére; most már valamennyi ellenzéki szlovák párt magáévá tette az autonomista programot és így valóra vált régi álmuk.

A proklamáció értelmében megalakult az önálló szlovák kormány, Pozsony székhellyel. A hivatalos közlemény meghatározta az autonóm szlovák kormány viszonyát a prágai kormányhoz.

Ezt az eseményt követő napon Benes elnök lemondott és repülőgépen külföldre távozott.

Nemsokára Csehszlovákia legkeletibb része, a Kárpátalja is kikiáltotta az autonómiát.

Ezekben a hetekben Pozsony népszavazásra készülődött, ahogy azt a müncheni egyezmény a csehszlovákiai vegyes lakosságú területekre előírta. A városokban a német ajkú lakosság volt többségben. A szudéta-német válság idején ez a réteg teljes csöndben maradt. Most azonban a szlovákiai Karpathendeutsche Partei Csehországból elhozatta a legelszántabb szudéta-német párteembereket, akik vad tüntetéseket rendeztek a városban, hogy kiköveteljék Pozsony csatlakozását a Re-

ichhez. A szlovákok viszont megrettenve ettől a propagandától azért vonultak fel, hogy a város megmaradjon a csehszlovák állam keretei között. A magyar lakosság ugyanakkor lelkesen tüntetett azért, hogy Pozsony visszakerüljön Magyarországhoz és azt remélte, hogy a német lakosság többsége is magyarpárti marad s így a népszavazás eldönti a régi történelmi város Magyarországhoz való csatolását. Piros-fehér-zöld kokárdás és Bocskai nyakkendő fiatalok gyűltek össze a város szívében. A ferencesek és jezsuiták temploma előtt, a régi városháza mellett, ezrek ajkáról csendült fel a magyar himnusz. A magyar tüntetéseket azonban a csehszlovák rendőrség gumibottal és vízágyúval verte szét, míg a német Anschluss-t követelő tüntetésbe a rendőrség nem avatkozott be.

A magyar párt igazgatóbizottságával együtt János fivérem igyekezett meggyőzni a magyarokat, hogy hagyják abba a tüntetéseket. Ők már tudták, hogy a müncheni egyezmény határozatai ellenére az aláíró nagyhatalmak nem kívánnak népszavazást elrendelni Csehszlovákiában. János a rádión keresztül közölte a magyarokkal, hogy minden népszavazási propaganda hiábavaló, mert nem lesz népszavazás. És így folytatta:

„Húsz éven át hiába kértük Angliát és Franciaországot, hogy rendeljék el a népek önrendelkezési jogával ellentétben álló, ránk erőszakolt trianoni szerződés revízióját. Most a nagyhatalmak elvben megegyeztek a trianoni szerződés revíziójában. A gyakorlatban Lord Runciman jelentése alapján, a közös angol-francia lépéseket megtették a prágai kormánynál. S a müncheni egyezmény aláírásával abban is megállapodtak, hogy a magyar kisebbségi kérdést még az év vége előtt meg kell oldani. Ezt a problémát a cseh és magyar kormánnyal folytatott közvetlen tárgyalásokon fogják eldönteni. Nem kételkedem abban, hogy ezek a tárgyalások a többségi magyarok vidékei Magyarországhoz való visszacsatolásával fognak végződni. Ezek a területek tehát visszatérnek magyar hazájukba. Így legtörvényesebb követeléseink teljesülni fognak. Köszönjük meg Istennek, hogy meghallgatta húsz év óta Feléje szálló imádságunkat. És várjuk ki a legnagyobb csendben és bizalommal a közeljövőben megtartandó tárgyalások eredményét, amelynek reménységgel nézünk elébe.”

Jánosnak ezt a rádióüzenetét nemcsak országban belül, hanem Magyarországon is mindenütt hallgatták. A trianoni szerződés revíziójával kapcsolatos kijelentés boldog reménységgel töltötte el az egész népet.

1939 október 9-én kezdődött Komáromban az a konferencia, amelyen határozni kellett az új határok megvonásáról. Soha eddig nem élt át ez a kis Duna-parti város ilyen nagy horderejű eseményt. A magyar küldöttség a *Zsófia* hajóval érkezett és ott is volt szállásuk, míg a csehszlovák küldöttséget a város egyik szállodájában helyezték el. A prágai csehszlovák kormánydelegáción kívül, jelen volt a szlovák autonóm kormány küldöttsége is.

A konferenciát a Megyeházán tartották, amelyet állig felfegyverzett katonák őriztek. A tárgyalóterem és a posta között a sajtóügynökségek emberei és az újságírók jöttek-mentek és győzködtek egymást, hogy ki foglalhatja el az egyetlen kéznél lévő telefonfülkét.

A konferencia három napja alatt, rekkenő nyári hőségben, a vidékről tömegesen érkezők állandó csoportosulása vette körül a tárgyalás színhelyét és kórusban hangzott fel, hol egyik hol másik város vagy község neve, amelynek visszatérését követelték. S azután spontán küldöttségek alakultak, amelyek írásban adták át a magyar delegációnak kéréseiket. Ahogy a tömegeből felismertek egy-egy magyar küldöttet, lelkes tapsal és kiáltásokkal üdvözölték.

A kisváros túlfűtött légkörében a tárgyalások nem haladtak előre. A csehszlovák delegáció ugyanis csak egy egész keskeny határmenti sávot akart átengedni és már pl. a magyar többségű Érsekújvárt nem. A magyar küldöttség népszavazást követelt a vitatott területeken. Sőt mi több, a népszavazást egész Szlovákia területére ki akarta terjeszteni, ami a csehszlovák küldöttséget mélyen felháborította.

Így hát a két küldöttség álláspontja annyira távol esett egymástól, hogy a megegyezés lehetetlennek látszott. A komáromi konferencia tehát eredménytelenül végződött, a magyar tüntetőket bunkósbotokkal verték szét, s nagy volt a csalódottság a városban, amely biztosra vette visszatérését Magyarországhoz.

A komáromi konferencia után mindkét fél igyekezett saját ügyének megnyerni a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmokat. Azonban legnagyobb megrökönyödésükre úgy látszott, hogy már sem a brit, sem a francia kormányt nem érdekli Csehszlovákia sorsa. Eltűrték, hogy Hitler a müncheni egyezménnyel szöges ellentétben vegyes lakosságú területeket is elfoglaljon Csehszlovákiában, mint pl. a Pozsonnyal szemben, a Duna jobb partján fekvő Ligetfalut.

A Duna-partra tódult pozsonyi lakosság rémülettel figyelte a Reich vadászgépeit, amelyek fejük fölöt keringtek, miközben a sisakos német katonák a szemközti parton felhúzták Hitler horogkeresztes zászlaját.

Pozsony külvárosának Hitler által történt elcsatolása meglepő közeledést eredményezett a németek és a szlovák autonóm kormány között. Magas rangú náci személyiségek érkeztek Bécsből és nap mint nap tárgyaltak a pozsonyi kormánnyal. S egyik napról a másikra megszűnt a Pozsony Németországhoz való csatolását sürgető náci propaganda. Ellenkezőleg, a náci propaganda most a szlovákiai német párt vezetőit egy másik feladatra készítette elő: legyenek ebben a térségben a Führer képviselői és ápolják a baráti kapcsolatokat a szlovák néppel. Az hírlett, hogy ez a német-szlovák közeledés Tuka professzor műve volt, akit 1929-ben autonomista törekvései miatt a csehszlovák bíróság 15 évi börtönre ítelt, és akit München után a német kormány kérésére szabadlábra helyeztek.

Míg azonban ez a közeledés érlelődött az autonóm szlovák kormány és a Reich között, a csehszlovák és a magyar kormány között semmiféle közeledés nem történt. A magyar kormány a kilátástalan helyzetben a müncheni egyezményt aláíró hatalmakhoz fordult, kérve, hogy vállalják a döntőbírák szerepét. E kérelemnek elegetteve Mussolini és Hitler delegálták Ciano olasz és Ribbentrop német külügyminisztereket, akik 1938 november 2-án Bécsben találkoztak, hogy döntsenek területeink sorsáról.

A végtelennek tűnő várakozásban, rádiókészülékünk mellett édesanyámmal lestük a híreket, amelyek egyre késlekedtek. Végre a budapesti rádió közölte, hogy megérkezett a bécsi jelentés és a magyar miniszterelnök fogja ismertetni a döntést. Néhány perccel később Imrédy Béla megindult hangon közölte, hogy a következő magyar városok: Beregszász, Losonc, Ipolyság, Léva, Komárom, Dunaszerdahely és Somorja visszakerültek Magyarországhoz, míg a két vegyes lakosságú nagyváros közül Kassa visszatért, de Pozsony Csehszlovákiában maradt.

A bécsi döntés alapján mintegy 11.000 km² területen, majdnem az egész csehszlovákiai magyarság visszakerült hazájába. Egy kis részük azonban végleg Csehszlovákiában maradt, így Pozsony és környékének etnikai csoportja, néhány magyar falu és több szlovák többségű város magyar diaszpórája.

E döntés következtében, valamennyi prágai magyar képviselő bekerült a magyar parlamentbe, kivéve János fivéremet, akit a tiszta szlovák

lakosságú Újlakon lévő családi birtoka Csehszlovákiához kötött. Jánosra várt tehát a maradék magyar kisebbség érdekvédelme...

A bécsi döntés azonban megint egyszer figyelmen kívül hagyta a népek önrendelkezési jogát, mivel nem csak tiszta magyar vidékeket csatolt vissza, hanem pl. Surányt és Komjaticét is, ahol 100.000 szlovák lakott. Így hát előrelátható volt, hogy ez megint csak el fogja mérgesíteni a magyar-szlovák kapcsolatokat.

Úgy láttam akkor, hogy tenni kellene valamit ennek az előrelátott konfliktusnak az elkerülésére. Ezért két magyar miniszterhez is elmentem, hogy meggyőzzem őket, mennyire fontos volna a béke, és a két nép közötti közeledés érdekében, ha a magyar kormány egy nagylelkű gesztussal, saját jószántából, visszaadná Surányt és Komjaticét a szlovákoknak. A válasz mindkét miniszter részéről egyértelmű volt: Magyarországot Trianon oly nagy területektől fosztotta meg, hogy most aztán egyetlen centiméterről sem mondhatunk le abból, amit a bécsi döntés visszaadott.

Így hát beláttam, hogy nincs mit tenni. Abban azonban reménykedhettem, ami felől Imrédy és Teleki miniszterek biztosítottak, hogy a Magyarországra visszatért szlovákok kisebbségi jogait feltétlenül biztosítani fogják.

János is ebben reménykedett, sőt Horthy Miklós diadalmas kassai bevonulása alkalmával a magyar nyilvánosság előtt mondott beszédében kérte a magyar vezetést, hogy adják meg a magyarországi szlovák kisebbségnek mindazon jogokat, amelyeket ő a prágai kormánytól a Szlovákiában maradt magyar kisebbség részére kért.

1938 november végén Budapestre utaztam, hogy meglátogassam barátaimat, akiktől az új határok most elváltak. Itt találkoztam azokkal a jól ismert prágai, brünni és pozsonyi diákokkal, akik most tanulmányaikat a budapesti egyetemen folytatták. Itt is, mint annak idején Prágában, kávéházakban találkoztunk és nagy érdeklődéssel hallgattam első tapasztalataikról szóló beszámolójukat. Örömtől sugárzó arccal mesélték, hogy boldogok, hogy saját hazájukban lehetnek, ahol tárt karokkal fogadták őket és megszabadultak kisebbségi sorsuk minden hátrányától.

Régi prágai parlamenti képviselőinkről elmondták, hogy mind bekerültek a magyar parlamentbe, amit egy magyar kormányrendelet tett lehetővé. A Magyar Párt volt elnökét, Jaross Andort, a „Visszatért Felvidék miniszterévé” nevezték ki. Egy egész minisztérium állt ren-

delkezésére, amelynek feladata a visszacsatolt részek lakosságának a magyar állam kereteibe történő minél gyorsabb integrálása volt. Jaross Andor a nap hőse lett Budapesten és mindenfelé ünnepelték. A számtalan meghívás és ünneplés azonban odavezetett, hogy Jaross Andort sohasem lehetett megtalálni minisztériumában. Így aztán nem csoda, ha az ünneplések és a főváros politikai életének sodrásában hamar elvesztette a kapcsolatot a visszatért területek magyar lakosságával, ezzel fiatal barátainak óriási csalódást okozva.

Magyarországon a felvidéki ifjúság a magyar fiatalok szociális reformmozgalmaiban talált új barátokra, akik a KALOT, a KIOE és az EMSZO egyletekbe tömörülve élénk tevékenységet fejtenek ki; bennük és a fiatal „népi írókban” a mi gyerekeink szellemi társakra találtak. Együtt szótték a terveket, és készültek a munkára: a szociális reform szolgálatára.

1938 november közepe felé Budapesten olyan hír járta, hogy a Magyarországhoz visszacsatolt szlovák kisebbség sorsa nem ki elégtő. Azt hallottuk, hogy a magyar csendőrök betiltották a szlovák nemzetiszínű kokárdák viselését és zászlók kitűzését, pontosan ugyanúgy, ahogyan húsz éven át a csehszlovák rendőrség tiltotta a magyar színeket. S az engedetleneket most ugyanúgy gumibottal verték a csendőrök, mint ahogy azt a csehszlovák rendőrök tették a magyar ellenszegülőkkel. Sőt még olyan hírek is terjengtek, hogy a magyar csendőrök kiűzik az annak idején magyarlakta területekre betelepített cseheket, ugyanúgy, ahogy 1918-20-ban a magyarokat kiüldözték otthonaikból. Tehát ami most ott történik, ugyanaz, mint ami bennünket annak idején annyira felháborított.

Nem is akartam elhinni ezeket a híreszteléseket. Ám a német birodalom rádiója és sajtója azonnal terjeszteni kezdte őket és a szlovákok pártjára állva, még jobban befeketítette a magyar hatóságokat.

Egyik este János látogatott meg. A mindig jókedvű ember most teljesen letört és feldúlt volt.

„Csendőreink most mindent leromboltak – mondta –, amit hosszú éveken át igyekeztem felépíteni, hogy megnyerjem a szlovákok rokonszenvét Magyarország iránt. Hányszor mondtam nekik, ha egyszer a szlovákok magyar fennhatóság alá kerülnek, ott minden jogot megkapnak, még az autonómiát is. S most ehelyett bottal verik őket a csendőrök, ha nemzetiszínű kokárdát viselnek vagy a himnuszukat éneklük; a cseh telepeseket pedig elképzeltetlen brutalitással üzik ki. Érthető, hogy a

magyar kormány szabadulni akar ezektől a magyarok közé erőszakkal beélt telepeseektől, de ennek az lett volna a civilizált módja, hogy simán repatriáljuk őket Szlovákiába, javaikkal, gazdasági felszerelésükkel együtt. Ehelyett a csendőrök könyörtelenül kiebrudalják őket, ami megöli a bizalmat, amely már kezdett éledni a szlovákokban a magyarok iránt, s ami elvezethetett volna egy szlovák-magyar föderációhoz. Ez volt politikai tevékenységem célja kezdettől fogva. Ebben reménykedtem és bíztam benne, hogy sikerül. De most csendőreink mindent elrontanak, a szlovákok ezentúl már nem bennünk fogják keresni támaszukat és szövetségüket. Látod, a nácik máris hogy kihasználják a helyzetet! Rádiójuk máris hirdeti, hogy ők lesznek a szlovákok védelmezői a magyarok ellen.”

„Mít teszel az idecsatolt szlovákok érdekében?” - kérdeztem.

„Hogy mit teszek? A kassai beszédem óta is egyre kérem a magyar kormányt, hogy biztosítsa a szlovákoknak ugyanazokat a jogokat, mint amelyeket Szlovákiában élveztek. Mít árthat nekünk a piros-fehér-kék kokárda a gomblyukukban? Ezt tiltani hülyeség. Kezdetül fogva kértem a kormányt, hogy parancsolja meg a csendőrségnek és a katonai adminisztrációnak, hogy ne vadítsák a szlovákokat, hanem bánjanak velük emberségesen.”

„S mi volt a válasz?” - kérdeztem.

„Megígérték, hogy mindent megtesznek, s ez engem akkor megnyugtatott. De tegnap Pozsonyban felkeresett egy szlovák küldöttség és elpanaszolta, hogy mi történik odaát honfitársaikkal. Erre én azonnal vonatra ültem és egyenesen a kormányzónak és a miniszterelnöknek jelentettem a hallottakat. Becsületszavukat adták, hogy a csendőrség abba fogja hagyni az erőszakos cselekményeket.”

„De miért viselkednek így a csendőrök?” - vettem közbe.

„A kormányzó megmagyarázta, hogy ezek a csendőrök még emlékeznek arra az időre, amikor a csehszlovákok ezrével üzték ki otthonaikból a magyarokat, és most vörös posztó a szemükben a piros-fehér-kék zászló és kokárda, és így akarnak igazságot szolgáltatni.”

„És gondolod, hogy a kormányzó ígérete most változtatni fog a dolgokon?”

„Nagyon remélem, de félek, hogy most már késő, s főleg úgy érzem, hogy a csendőrök és a katonák egy része nemigen siet engedelmeskedni annak, amit civilek parancsolnak.”

Újlakra visszatérve 1938 december közepén a szlovák és német rádióból hallottam, hogy Komjátiban a magyar csendőrök és a szlovák ifjúság között újabb összetűzésre került sor. A szlovák ifjúság zászlókkal vonult fel, hogy megünnepelje az autonóm szlovák parlament első választását. A csendőrök szétkergették a felvonulókat és egyeseket rendőrautón a komáromi fogházba vittek. A pozsonyi rádió óránkénti adásában közölte a fejleményeket, s a szlovák közvélemény haragja Magyarország ellen óráról órára nőtt. Hogy személyesen meggyőződjek a történetekről, autóba ültem s felkerestem Komjátiban régi ismerősömet, az ottani plébánost. Sajnos azt kellett tőle megtudnom, hogy minden szóról-szóra úgy történt, ahogy azt a pozsonyi rádió bementa. A tüntetés óta a csendőrök az utcán is összefogdossák az embereket minden ok nélkül, sőt a polpármestert is úgy összeverték, hogy mozogni sem tud. Őt is azonnal felkerestem és siralmas állapotban találtam. Innen Érsekújvárra vitt az utam, hogy felszólaljak a magyar hatóságoknál a csendőrök bánásmódja ellen. Majtényi József főispán ugyanúgy fel volt háborodva, mint én, de teljesen tehetetlenül állt a csendőrökkel szemben, mert azok szerinte „állam az államban”. Én azonban nem akartam ennyiben hagyni a dolgot s elmentem a helyi csendőrség főnökéhez, Tavasihoz, akinek megmagyaráztam, hogy ilyen türelmetlen magatartás sérti Magyarország érdekeit és ellenkezik a kormány politikájával. A parancsnoktól azonban olyan cinikus választ kaptam, hogy semmi értelmét nem láttam a vitatkozásnak. Még aznap este beszámoltam Pozsonyi tapasztalataimról Jánosnak, aki azonnal feltárcsázta a magyar belügyminisztériumot és szemrehányást tett a Komjátiban történt események miatt. A belügyminiszter azonnali intézkedéseket helyezett kilátásba. S valóban, két nap múlva egy bizottság szállt ki Komjátiba, utasítva a csendőröket, hogy kérjenek bocsánatot a meghurcolt polgármestertől, és azonnali hatállyal egy kisalföldi faluba helyezték át őket. Úgy gondoltuk Jánossal, hogy ez a példa megnyugtatta a kedélyeket.

De tévedtünk. 1938 Karácsony napján, a budapesti rádió bementa, hogy Surányban az éjféλι mise után a szlovák ifjúság nemzeti tüntetés rendezett és elénekelték a szlovák himnuszt. Mikor a csendőrség szét akarta oszlatni a tömeget, fenyegető ellenállásba ütközött, úgyhogy kénytelenek voltak riasztólövéseket leadni. Az egyik lövedék kioltotta egy fiatal lány életét. Megisméllődött az az 1919-es eset, amikor Pozsonyban a magyar lobogót kitűző tömegre cseh legionáriusok lőttek és megöltek egy kisfiút. Úgy éreztem, hogy a szlovákok és magyarok

ördekében ezután a szerencsétlen surányi eset után sűrűn valami alapvetően gyökeres lépést kell tenni. Egy deklarációra gondoltam, melyben János nyilvánosan elítéli a csendőrök tettét és felhívja Magyarország közvéleményét a szlovák kisebbség védelmére.

Bízom benne, hogy Jánostól származó ilyen nyilatkozat mély benyomást keltene Magyarországon, hiszen ott nagy szeretetnek örvendtek és csodálták bátorságáért, amellyel hosszú évek során nem szűnt meg a békeszerződés revízióját követelni és a csehszlovákiai magyar kisebbség védelmében kiállni. Ha a sajtó közölné nyilatkozatát, még a csendőrségre és a katonaságra is hatni tudna. Ugyanakkor a szlovákokat is kedvezően érintené, ha egy magyar emel szót védelmükben. Mindezt a surányi incidenst követő napon elmondtam Újlakon Jánosnak.

„Semmiképpen sem tehetek egy ilyen nyilatkozatot a sajtóban, hiszen ezzel Magyarország hírnevének ártanék külföldön.”

„Nem a te kritikád ártana Magyarország hírnevének - vettem ellen - a csendőrök eljárása az, ami árt.”

„Tudom - folytatta János - de az ilyen sajtónyilatkozatot Magyarország ellenségei használnák föl ellene. Nyilvános kijelentés helyett, zárt ajtók mögött, természetesen elmondom illetékes helyen a véleményemet, mint ahogy azt már annyiszor megtettem négy szemközt. Édesanyját az ember nem pellengérezheti ki nyilvánosan, még ha vétkezett is.”

János álláspontjával egyáltalán nem érttem egyet s ezt azonnal meg is mondtam neki. De hiába, az ő Magyarország iránti szeretetében annyi gyengédség, annyi fiúi odaadás volt, hogy rögtön megéreztem, inkább kitepné a nyelvét, mintsem hogy nyilvánosan bírálja a magyar kormány gyengeségét a csendőrök megfékezésében.

Még aznap fekete zászlók lobogtak mindenütt a pozsonyi épületeken, nemzeti gyász jelül a surányi eset miatt. A Nemzeti Színház előtt égő fáklyákkal körülvett óriási katafalk állott a szegény fiatal lány emlékére és hivatalos szónoklatokban emlékeztek meg a szabadság mártírjáról. S ezek a beszédek, valamint a sajtó és a rádió is, tele voltak gyűlölettel Magyarország iránt.

János sápadt, elkínzott arccal hallgatta ezeket a szidalmakat. Tudtam, hogy nem bírja elviselni a Magyarország elleni kitérőket és hogy azok keserűséget és haragot váltanak ki szívéből.

Az év végén János Budapestre utazott, ahol felkérték, hogy mondjon újévi köszöntőt. Újév napján, édesanyámmal egyszerre csak a magyar rádióban hallottuk felcsendülni hangját. Miután rádiószózatában meg-

emlékezett a magyar területek örömteli visszacsatolásáról és utalt egyeseknek az átkerült szlovák lakossággal szembeni, sajnálatos magatartására, egyszerre csak keserűen kitört belőle a pozsonyi gyászünnepek emléke és tiltakozott a Magyarországot támadó szlovák sértegetések ellen.

János hangjából kihallottam, hogy keserű szavai akaratlanul törtek elő sértett érzéseiből. Viszont azt is tudtam, hogy rádióbeszédének ez a része mennyire fel fogja kavarni a szlovák érzelmeket.

Másnap a szlovák autonóm kormány napilapja, a „Slovak”, vezércikkének címeként ezt olvashattuk: „Esterházy János, csalódtunk benned!”, a szövegben: „Kassai beszéded után azt hittük, hogy te a szlovák nemzet legjobb barátja vagy. De a mai rádióüzenettedben kifiguráztad a surányi kis áldozatunk miatti gyászunkat. Egy jóbarát nem beszél így. Ezért csalódtunk benned és többé nem hiszünk a szlovákok iránti barátságodban.”

A szlovákok persze nem tudhatták, hogy mi folyik zárt ajtók mögött s hogy János már másnap újra szót emelt Horthy kormányzónál a szlovák kisebbségek érdekében; és így, amikor visszatért Pozsonyba, ellenséges hangulat és bizalmatlanság fogadta. Nem volt többé barátja a szlovákok között.

A SZLOVÁK ÁLLAMBAN HITLER ALATT (1939-41)

Mivel a Komjátiban és Surányban történt incidenseket a betiltott nemzeti színek tüntető viselése okozta, úgy gondoltam, hogy a dolog méregfogát úgy lehetne kihúzni, ha hivatalosan megengednék Csehszlovákiában a magyaroknak és Magyarországon a szlovákoknak nemzeti színeik használatát és himnuszuk éneklését. A békés légkör megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges lett volna, hogy a két kormány tárgyaljon egymással. Ilyen értelemben cikket írtam a Pozsonyi Magyar Újság 1939 januári számában. Közvetlen ezután, diákok és a magyar párt tagjai részére előadást tartottam „A jó szlovák-magyar kapcsolatok pszichológiai akadályai” címen. Ezt az előadást a katolikus ifjú értelmiségiek kassai lapja, az „Új Élet” is lehozta. Elhatároztuk, hogy a Prohászka Kör fiataljaival és a pozsonyiakkal is, egy előadássorozatot készítünk elő szlovák és magyar szakemberekkel, mind Magyarországon mind Szlovákiában, hogy a határ mindkét oldalán felvilágosítsuk a közvéleményt a két nemzet konfliktusának okairól és megmutassuk a megbékélés legalkalmasabb eszközeit. Dialógust szerettünk volna kezdeményezni, hogy ne ellenségként álljunk egymással szemben.

A pozsonyi felfűtött helyzet azonban beláttatta velünk, hogy a javasolt feladat csaknem kivihetetlen. A szlovák-magyar viszony egyre jobban elmérgesedett.

A pozsonyi és szórványban élő magyarok, még mindig egy csodában bíztak, amelynek révén visszakerülhetnek Magyarországhoz, pedig reményüknek semmi reális alapja nem volt. Még mindig mint anyát vesztett árvák siratták szomorú sorsukat és sok ház falán lehetett még látni az apró betűs felírást:

„Piros-fehér-zöld
Ez itt magyar föld.”

A szlovákok viszont veszteségnek érezték nemcsak a tisztán szlovák lakosságú Komjátit és Surány átcsatolását, hanem a termékeny, tisztán magyarul lakta Csallóköz elvesztését is. Egy fiatal szlovák értelmiségi, akit még a *Pax Romana* kongresszuson ismertem meg s akit megkérdeztem, hogyan vélekedik a bécsi döntés utáni helyzetről, szenvedélyesen felkiáltott: „Higgye el, örömmel megölettem volna magamat a háborúban, amelyre tavaly ősszel készen voltam, hogy területünk egyetlen négyzetméterét se veszítsük el.”

Az ilyen gondolkodású szlovákok most ezt a jelszót dobták be a köztudatba: „Mindent vissza”, ami szóról szóra ugyanaz a jelmondat volt, mint amellyel Trianon után Magyarország követelte vissza elszakadt területeit.

1939 januárjában a pozsonyi német párt egyre aktívabb lett. A bécsi döntés biztosította a pozsonyi németek jogát, hogy a nemzeti szocialista ideológia alapján úgy szervezkedhessenek, mintha a Birodalomban él-
nének. A náci propagandisták a Stürmer és a Schwarzer Korps újságokat terjesztették Pozsony utcáin. A német házak kirakataiban Hitler képe volt kitéve, falaikon horogkeresztes zászlók lógtak. Miután Pozsony német lakosságát beterelték a pártba, a propagandisták azon igyekeztek, hogy a német nevű magyarok is csatlakozzanak hozzájuk. Pedig a Weidenhoffer, Schnitzler, Dachs, Neumann vagy Arkauer családok szívvel-lélekkel magyarok voltak.

A német párt mindenáron be akarta őket vonni a Führer nagy német közösségébe és rengeteg szociális juttatást ígértek nekik, ha belépnek a pártba.

Hogy a magyarok szegényebb rétegeit megóvja ezektől a kísértő próbálkozásoktól, a Magyar Párt is létrehozta szociális szolgálatát, ugyanolyan előnyöket biztosítva tagjainak, mint a német párt. A kiváló szervező, Csáky Mihály gróf vezetésével ez a szolgálat nagyon gyorsan kifejlődött Pozsonyban és a szlovák falvak magyar szórványaiban is. Csáky gyakorlati és hatékony tanácsait megfogadva, a Magyar Párt nőegylete oroszlánrészt vállalt a munkából. Ezen a védelmi munkán kívül Csáky kulturális területen is sikeresen működött, mint a SZMKE elnöke.

Mikor a németek látták, hogy egyénileg nem sikerül a magyarokat magukhoz vonzani, vezetőik a Magyar Pártot akarták a nemzetiszocialista ideológia elfogadására bírni. A Magyar Párt közgyűlése kategorikusan tiltakozott ez ellen az aknamunka ellen; János, mint a Magyar Párt új elnöke nyilatkozatot adott a helyi sajtónak, amelyben határozottan kijelentette:

„A nemzetiszocializmus tisztára német termék, melyet a Magyar Párt sohasem fog elfogadni. Mert az igaz magyar szellem teljes hűséget kíván tőlünk a keresztény és a demokrácián alapuló ideológia iránt.” Egyre nehezebben volt elviselhető a szaporodó horogkeresztes zászlók látványa a régi pozsonyi házakon s az a zsidóellenes propaganda, amelyet egész Szlovákiában terjesztettek. Azt magyarálták, hogy a

zsidók halálos ellenségei az árja fajnak s ezért likvidálni kell őket, ahogy azt a Führer már Ausztriában megtette a zsidók internálásával és vagyonuk elkobzásával.

A Magyar Párttal együttműködve a Prohászka-Kör tagjai is bekapcsolódtak a zsidóellenes propagandával szembeni küzdelemre. A hitleri ideológia jobb megértése érdekében, és hogy az ellenérveket még jobban kidolgozhassuk, megígértem a Kör tagjainak, hogy újra elolvasom a Mein Kampf-ot.

1939 február végén Újlakon voltam, amikor az Autonóm Szlovákia propagandafőnöke, Alexander Mach, vidéki előadássorozatában szlovák városokban és falvakban váratlanul éles csehellenes propagandát fejtett ki. Az emberek meglepődtek és nem értették a csehellenes kampány célját, hiszen az Autonóm Szlovákia biztonságban érezte magát Csehszlovákián belül.

Ezt a csehellenes politikát a német párt éljenezte lelkesen Karmazin Ferenc elnökkel együtt, aki a szlovák kormányban államtitkári szerepet töltött be.

Vidéken, Alexander Mach csehellenes propagandáját, a feketeinges Hlinka gárdisták terjesztették, mint a szlovákiai német párt hű kollaboránsai.

Március 10-én az újlaki postán közölték velem, hogy a magáninterurbán beszélgetéseket letiltották, s hogy a telefonokat egész Szlovákiában a csehszlovák hadsereg foglalta le. A postán azt mondták, hogy a csehszlovák katonaság átvette a hatalmat, hogy véget vessen a csehellenes propagandának és őrizze a Köztársaság biztonságát.

Néhány perccel később a prágai rádió bementa, hogy Emil Hácha köztársasági elnök kiadta a parancsot a hadseregnek, hogy vessen gátat a szlovák miniszterek, Adalbert Tuka és Alexander Mach, szeparatista törekvéseinek. Közölte továbbá, hogy nevezett minisztereket internálják és hogy az autonóm szlovák kormány helyett új kormányt neveznek ki, amely hű lesz a cseh és szlovák unióhoz.

A szlovák rádió is megerősítette ezt a kommunikét és bejelentette, hogy Karol Sidor, a szlovák néppárt alelnöke igyekszik megvalósítani egy új cseh-szlovák egyezményt. De néhány órával később a szlovák rádió hangja teljesen megváltozott. Lelkesítő felhívások, fanfárok hangja és a Hlinka Gárda indulói mellett bejelentették a világnak, hogy a szlovák nemzet elítéli a cseh katonai akciókat és küzdeni fog függetlenségének megvédéséért.

Ugyanakkor a Reich rádiója éles kampányt indított a cseh katonai akció ellen. A bécsi rádió a szlovák szeparatisták rendelkezésére bocsátotta csatornáját, és Dr. Ferdinand Durcansky innen buzdította a szlovák népet, hogy vegye fel a küzdelmet a csehek ellen.

Míg a rádió egész nap szólt, próbáltam összpontosítani a vállalt feladatra, hogy a diákok részére összegyűjtssem a „Mein Kampfól” a kért dokumentációt. Közben a szlovák rádió többször cserélt gazdát, hol a csehszlovák katonaság, hol a szeparatisták kezében volt, míg végül is az utóbbiak kerekedtek felül. Ettől kezdve szakadatlanul sugározta a Hlinka Gárda indulóit, a lelkesítő beszédeket a csehek ellen, s közben beszámolt a szlovák gárdisták és a cseh csapatok közötti utcai harcokról. Világos volt, ha a gárdisták győznek, ha Szlovákia leválik Csehországról, egyszerre megszűnik a Csehszlovák Állam és vele együtt a jogi keret is, amelyen belül a szlovák és a cseh nép függetlenségét a nagyhatalmak elismerték és garantálták. Ha ez a jogi keret széttörik, a szlovák nép, de ugyanúgy a cseh nép is üres térben találja magát: alkotmány és támasz nélkül, mindenki prédájára. Hogyan merték Tuka és Mach ezt a népükre nézve halálos rizikót vállalni? Hogyan merték megfosztani népüket a nagyhatalmak által biztosított jogi statutumtól?

1939 március 13. este. Újabb felzaklató hír: az önálló szlovák állam miniszterelnöke, Tiso atya, Berlinbe repült, hogy Hitler támogatását kérje a szlovák függetlenség ügyében.

Ezt az elrémitő hírt csakhamar egy másik követte: Tiso atya Hitlerrel folytatott tárgyalása után, a berlini rádión keresztül egybehívta a szlovák nemzetgyűlés összes képviselőjét egy 1939. március 14-én Pozsonyban tartandó rendkívül fontos gyűlésre.

Az éjjel folyamán a szlovák rádió még többször megismételte ezt a bejelentést. Közben egyre szóltak a harcias indulók, ám ezeket néha-néha régi szomorkás hangulatú szlovák népdalok váltották fel. Jókai megjegyzése jutott eszembe, aki a régi szlovák énekeket így jellemezte: „Olyan bánatosak, mintha sírva költötték volna őket”. Bennem halvány remény éledt, hátha mégis a másnapi közgyűlésen a többség Sidorral és barátaival az élén Tuka és Mach veszélyes politikája ellen fog szavazni.

Március 14-én reggel, útban Pozsony felé, reményeim szertefoszlottak. Nagyszombatban, Modoron, Bazinon és Szentgyörgyön keresztülhaladva, mindénütt horogkeresztes zászlók és a Hlinka Gárda sötétkék zászlaja

lengtek. A községek előtt a német párt emberei és a Hlinka gárdisták megállították a kocsikat és ellenőrzést tartottak. Engem Modorban szállítottak le az autóról és kísérték be a rendőrsre, hogy ott átkutassanak. De amikor megtudták a nevemet, a magatartásuk megváltozott, mert azt hitték, hogy Esterházy János felesége vagyok. Tudakolták, hogy Pozsonyba megyek-e. Igenlő válaszomra a lelkemre kötötték, hogy vegyem rá Esterházy Jánost, szavazzon a közgyűlésen arra, amitők akarnak.

„És ez mi?” - kérdeztem.

„Az önálló szlovák állam!”

Szó nélkül otthagytam őket. Hóviharban érkeztünk Pozsonyba. Az alig ébredő tavaszi tájat könnyű fehér hóréteg borította, mint halotti lepel. Úgy éreztem, ez a szimbóluma annak, ami most itt történik, ez alá a halotti lepel alá fog kerülni a szlovákok és csehek szabadsága; Hitler el fogja nyelni őket.

Pozsonyban megtudtam, hogy János nem tért vissza Budapestről, ahol március 14-én születésnapját ünnepelte családjá körében. Tehát nem vett részt a közgyűlésen, ahol zárt tárgyaláson, Tiso berlini expozéjának meghallgatása után kikiáltották az Önálló Szlovák Államot. Szlovákia elkülönülése által Csehszlovákia megszűnt létezni.

Amikor a hóviharban kint várakozó tömeg meghallotta a hivatalos bejelentést, nyomott hangulatban lassan szétoszlott. A Nemzeti Színház előtt az utcai harcokban elesett gárdisták tiszteletére fáklyák égtek, s a hóesésben ez a borongós kép mintha a vészterhes jövőt vetítette volna elé.

Másnap, 1939 március 15-én a Carltonban ébredtem s rögtön bekapcsoltam a rádiót Prágát, hogy meghalljam, mi az újság. Prágából már Hitler örömrivalgása hallatszott; közölte, hogy a német hadsereg élén bevonult a Hradzsínba, elfoglalta Csehországot és Morvaországot, melyek ettől kezdve a Reich Protektorátusa néven a német birodalom részei lesznek.

Mint annyi más emberből Európában, azon a reggelen belőlem is feltört a sírás. Tudtam, hogy most már nincs megállás és ugyanígy fog járnival az összes többi védtelen kis nép és ez lesz a sorsa minden kis szabad népnek a német határtól keletre, ahogy azt Hitler a Mein Kampf-ban egész világosan megjósolta.

Közben a havazás tovább folytatódott. Az utak és háztetők fehérek voltak, mint télen; a hópelyhek gyászos táncot jártak a jeges szélben.

Azon a napon Pozsonyt elárasztották az SS és SA fekete és barna egyenruhás alakulatai. A Reichből jöttek és úgy viselkedtek, mintha otthon volnának. Az a hír járta, hogy Hitler megérkezett Ligetfalura, Pozsonynak a Reichhez csatolt elővárosába. Sajtótudósítók és diplomaták érkeztek Prágából. Elmondták, hogy március 14-én, Szlovákia elszakadása előtt, Hitler magához hívatta Berlinbe a csehszlovák elnököt, Emil Háchát. A Führer a legsúlyosabb megtorlással fenyegette a cseh népet, ha Hácha nem jelenti ki hivatalosan, hogy a cseh nemzet saját akaratából helyezi magát a Reich védőszármái alá. Erre föl a szerencsétlen Hácha elnök beadta a derekát, inkább, mintsem hogy kitegye népét Hitler bosszújának.

„Így történt – mondták a sajtó emberei – hogy a köztársaság elnöke meghajolt a Führer akaratára előtt és 20 évi függetlenség után Cseh- és Morvaország a Reich protektorátusa lett.”

A tudósítók azt is elmondták, hogy az önálló szlovák állam kikiáltása egyfajta ürügyet adott Hitlernek a csehek annektálásához, szemben azon ígéretével, hogy tiszteletben fogja tartani Csehszlovákia integritását. Érthetetlen volt, hogyan adhattak segítő kezet az autonomista szlovákok Hitlernek ehhez a kegyetlen játékhoz. Sok szlovákkal találkoztam, akik dühükben és szégyenükben sírtak. Kezüik ökölbe szorult, amikor a Carlton hotel étterme előtt felállított óriási Tiso mellszobor mellé kétoldalt Hitler és Hlinka atya szobrát is odatették. Ez a látvány fájdalmas érzéseket keltett bennem. E megbotránkoztató együttes bemutatását bizonyára el lehetett volna kerülni, ha a két pap nem veti bele magát a politikába, hanem papi hivatásuknak megfelelően Istenhez igyekeznek vezetni az embereket, s ha életüknek nincs más célja, mint Krisztus követése.

János március 15-én visszatért Pozsonyba s beültünk a Carlton kávéházába. Tekintetünk találkozott Viest csehszlovák generálisával, akit János a komáromi konferencián ismert meg. A generális civilben volt. Bizalmas beszélgetésbe elegyedtünk és kiderült, hogy ő az ellenállók pártján volt s most Beneshez kíván csatlakozni, aki Londonban bizonyára megszervezi a csehszlovák ellenállást.

János teljes megértéssel hallgatta szavait, majd megkérdezte: „S hogyan próbál kijutni Londonba? Lehetetlen lesz a náci Ausztrián és Németországon keresztül oda kiutazni. Lengyelországon keresztül sem menne, csakis Magyarországon és Jugoszlávián át juthat ki Angliába.”

„Gondolja Esterházy képviselő úr, hogy Magyarország engedélyezné nekem az átutazást?” - kérdezte Viest.

„Legyen nyugodt, azt hiszem meg tudom szerezni az engedélyt” - felelte János, aki erősen meg volt győződve arról, hogy Közép-Kelet-Európa kis népeinek feltétlenül össze kell fogniuk a hitleri veszély ellen.

Nemsokára hallottam, hogy tényleg ezen az úton sikerült Viest generálisnak kijutnia Beneshez, Angliába.

Két nappal később Kárpátalját, mely szintén 1920-ban a trianoni szerződés révén került Csehszlovákiához, visszacsatolták Magyarországhoz. Akkoriban a győztes hatalmak a nép megkérdezése nélkül rendelkeztek így. Most a magyar kormány sem érdeklődött a nép akarata iránt.

Kárpátalja elfoglalása közben a magyar csapatok a lengyel határhoz érkeztek, amely most közös lengyel-magyar határ lett. Ezt a közös határt a két nép már régen óhajtotta s most mindkét ország rádiója nagy lelkesedéssel ünnepelte a találkozást.

Az önálló szlovák állam kikiáltása után a magyar kormány sietett elismerni az új államformát és nagykövetet bízott meg képviselőjével.

A Magyar Konzulátus helyett immár Magyar Nagykövetség kezdte meg működését Pozsonyban. Ez a magyar gesztus egyik percről a másikra visszaadta a bizalmat és a szlovákok lelkesen üdvözölték, hogy Magyarország volt az első állam, amely elismerte önállóságukat. A komjáti és surányi események felkeltette gyűlölet egyszerre elpárolgott. Pozsonyi magyar egyetemista ismerőseim mesélték, hogy őket a szlovák kollegák valósággal ünnepelték, s egyszerre csak megértő szeretettel közeledtek a szlovákiai magyar lakosság felé is. Népeink örökös konfliktusában ez valóságos „happy end”-nek látszott, azonban a váratlan boldogság csak néhány napig tartott.

1939 március 23-án miséről jövet, reggelizni mentem a Carltonba, amikor a bejáratnál csoportba verődött emberek hangos vitatkozását hallottam. A csoportból egy osztrák ismerősöm jött felém és felháborodva kérdezte:

„A magyarok megbolondultak?”

„Miért?” - kérdeztem megdöbbenve.

„Hát nem tudja, hogy mi történik?”

„Nem - a templomból jövök.”

„A Magyar alakulatok Kárpátalja határán Szobránc térségében megtámadták a szlovák csapatokat. Egy magyar repülőgép egy szlovák repülőteret bombázott. A magyar csapatok vissza akarják hódítani Szlovákiát Magyarországnak.”

„Ez lehetetlen - kiáltottam föl - a magyar kormány elismerte az önálló szlovák államot. Nem támadhatja meg Szlovákiát anélkül, hogy hadat ne üzenne. Most küldtek Szlovákiába magyar követet, aki békésen el is foglalta helyét.”

Egy szlovák újságíró szólalt most meg a csoportból: „Ez a magyar kormány alattomosága. Gyönyörűen megjátszott komédia! Elismerte az önálló szlovák államot, hogy ezáltal elaltassa bizalmatlanságunkat és azután hátba támadjon bennünket.”

A szlovák rádióban is ugyanezt hallottuk egész nap. És a magyar rádió csak hallgatott, mintha mi sem történt volna. Szlovák részről pedig újra fellángolt a gyűlölet a magyarok iránt.

Két nappal később a budapesti kormány hivatalos jelentést adott ki, amely szerint tévedés történt: a csapat parancsnoka azt hitte, hogy Szobránc Kárpátaljához tartozik s ezért vissza kell csatolni Magyarországhoz. Ezt a magyarázatot a szlovákok megvető gúnnyal fogadták, s továbbra is meg voltak győződve arról, hogy a magyarok el akarták foglalni Szlovákiát.

Magyar részről olyan hangok is hallatszottak, hogy Hitler biztatta fel a magyar vezérkart a Szlovákia elleni támadásra; az pedig hazafiúi feladatának tekintette, hogy a területet - a kormány tudta nélkül - visszafoglalja. Így történhetett, hogy a háta mögött lezajló esemény annyira megbénította a magyar kormányt, hogy két napig szóhoz sem tudott jutni.

Azt nem tudom, hogy ez a verzió megfelel-e a valóságnak, de azt tudom, hogy Szobránc miatt a szlovákok bizalmát teljesen elvesztettük.

1939 március vége felé megtudtuk egy hivatalos jelentésből, hogy Szlovákia és a Reich között egyezmény jött létre, amelyben Hitler kötelezte magát, hogy minden katonai segítséget megad a szlovák állam függetlensége és területi integritása védelmére. Ennek a „Schutzvertrag”-nak következményeképpen megjelentek a Wehrmacht egységei Szlovákiában és elfoglalták a katonailag fontos pontokat az ország nyugati részén. Pozsonyban a Wehrmacht egy tábornoka a Carlton hotelbe szállásolta be magát.

Újlakra hazatérve útközben egy Wehrmacht járőr igazoltatott. Az embernek az volt az érzése, hogy az országot ténylegesen megszállták.

A Húsvétot Újlakon töltöttem, ahol hihetetlenül nagy csönd uralkodott. Gyönyörű napsütéses tavaszi idő volt, a forszícia bokrok sárgán virítottak és az ibolyák illatoztak a park fűvében. Egyedül voltam Újlakon, feleségem Lengyelországban volt húgomnál, János pedig családjával Budapesten. A tiszta szlovák lakosságú falu nem volt megelégedve az állapotokkal; azt mondták, hogy Csehszlovákiában jól megvoltak, s nem értik, Tiso atya miért nem elégedett meg az autonómiával Csehszlovákián belül, és mire volt jó az önálló Szlovákia létrehozása.

A húsvéti nagymise után Illavára mentem, ahol a Magyar Párt néhány felelőse volt bebörtönözve, mert nyíltan bírálni merték a szlovák kormány Hitlerrel kötött egyezségét. Hozzátartozóik kértek meg, hogy vigyek be csomagot a részükre. Nyitott autón mentem s gyönyörködtem a napsütéses tavaszi tájban. Ám figyelmem hamarosan az úton mindenütt, hol motorbiciklin, hol katonai autókon cirkáló Wehrmacht egységekre terelődött; akkor még a „Schutzvertragnak” tulajdonítottuk a német katonaság országon belüli jövés-menését.

A német katonai jelenlét értelmét azonban 1939 április-májusában Hitler beszédeiből kezdtük megérteni. Különösen az utolsó szónoklatából, amelyben arra tett célzást, hogy a német-lengyel problémát meg kell oldania, s hogy Danzig sorsát, amelyet a versaillesi békeszerződés a Reichtől leválasztott, mihamarabb rendezni kell. Európában mindenütt nagyon is jól megértették szavainak értelmét.

A pozsonyi lengyel követ már májusban utalt egy lengyel-német háború esélyére, s ez adta meg a feleletet kérdésünkre, hogy miért nyüzsgö az annyi német katona országunkban.

Egy alkalommal ebédre voltam hivatalos Chalupczynski lengyel követ családjánál, aki elmagyarázta nekem Tiso Hitlerrel szembeni magatartását. Amikor Hitler Tisot, Durcánskyt és Machot magához rendelte, felszólította őket, hogy különítsék el Szlovákiát Csehországtól. „Amennyiben ezt nem teszik - jelentette ki Hitler -, ellenségnek tekintem Önöket, azaz a Reichhez csatolom Nyugat-Szlovákiát és az ország többi részét a szomszédai között osztom szét. Szlovákia tehát meg fog szűnni. Ellenkező esetben, ha a szlovákok önként különválnak a csehektől és jószántukból kikiáltják az önálló szlovák államot, akkor legnagyobb jóindulatomra számíthatnak és én meg fogom védeni Szlovákiát mindentől, ami fenyegetheti.

Ez a fenyegetéssel és ígéretekkel teli alternatíva indította a szlovák minisztereket arra az útra, amelyről azt hitték, megóvhatja népüket egy végzetes szerencsétlenségtől. Ez vezetett azután az önálló Szlovákia kikiáltásához.

1939 nyarán már érződött az új háború előszele. A fenyegetésekkel teli atmoszférában a német párt aktivitása Pozsonyban egyre fokozódott. Minden erőfeszítésük ellenére sem sikerült azonban a német nevű magyarokat pártjukba bevonni. A magyar párt szociális szolgálata, a Csáky Mihály által vezetett Családvédő Egyesület a rászorulóknak anyagi segítséget nyújtott. A Prohászka Kör tagjai és ugyanúgy a baloldali fiatal értelmiségiek, a Sarló régi tagjai, mélyreható és lelkes ideológiai küzdelmet vívtak a hitleri propaganda ellen. A pozsonyi magyar etnikum történetének ez egy hagyományaihoz hű, méltó fejezete volt.

Mindezen tevékenységünk közben figyelmünk egyre inkább a német-lengyel konfliktusra irányult, amely mindjobban elmérgesedett. A Wehrmacht egységei nagy tempóban javították a szlovákiai utakat és Chalupczinski lengyel követ folyamatosan értesítette kormányát a Lengyelország déli határát fenyegető veszélyről. Amikor azonban egyszer szóvá tettem neki, hogy a lengyel sajtó mennyire magabiztosan nyilatkozik, szóról-szóra ezt mondta:

„Ne nyugtalankodjék miattunk. Mi is történhet velünk? A németek legfeljebb egy kicsit bombázni fogják Varsót, de utána újra felépítjük és akkor szebb lesz mint valaha.”

Chalupczinski nem kételkedett abban, hogy a háború haramosan véget fog vetni a „hitleri hatalom blöffjének” s ezt a meggyőződését igyekezett a Pozsonyban állomásozó diplomaták körében is elterjeszteni.

Szlovákia fővárosa akkor nagyon fontos diplomáciai központ lett, mivel több ország elismerte a Szlovák Államot, míg más országok „megfigyelőket” delegáltak Szlovákiába. Jánosnak, Csáky Mihálynak és nekem sok barátunk volt ezekben a körökben és gyakran találkoztunk a Carlton teraszán vagy az étterem-hajón a Dunán. Máskor ellátogattunk pudmerici barátnőnkhez, Louise de Vilmorinhez, aki Pálffy Pál gróf felesége volt. A gyönyörű parkban fekvő kastélyuk a Kiskárpátok erdeihez simult s az ott töltött együttléteket talán azért élveztük annyira, mert sejtettük, milyen pusztító vihar közeledik. Abban az évben a Mars vörös fénye különösen intenzív volt és társaságunk egyik tagja, Pósfay László magyar attaché, azt mondta, hogy ez mindig a háború előjele.

Az emberi önzés oly mértékben uralkodott el a szívekben, hogy lehetetlenség volt közös nevezőre jutni. A szlovákok vissza akarták kapni régi területeiket, a magyarok az egész Felvidék urai szerettek volna lenni, a csehek a szudéta vidéket követelték, a németek viszont életterüket akarták mindenáron, akár egy világháború árán is, kiterjeszteni.

A nyár előrehaladtával a feszültség egyre nőtt Európában. Ebben a gyűlölettel teli világban csak egy békéltető hang hallatszott, amely a szeretet nevében kérte az államférfiakat, hogy akadályozzák meg a háborút. Ez a hang XII. Pius pápáé volt, és üzenete így szólt: „A béke mindent megmenthet, de a háború által minden elvész.”

Azok azonban, akiktől az emberiség sorsa függöt, nem hallgattak rá. A náci államférfiak Németország nagyhatalmi pozícióját könyörtelenül, minden áron és minden eszközzel akarták biztosítani. S ezek az eszközök már kirajzolódtak a helyzet ismerői előtt. Hitler elküldte Ribbentropot Moszkvába és Sztalinnal barátsági szerződést kötött. Miután már ezerszer kijelentette, hogy „Szovjetország az emberi nem legnagyobb ellensége”, most 180 fokos fordulattal a jóindulatát kereste. úgy látszott, a gonosz emberfeletti ereje hajtja, hogy biztonságban falhassa fel kiszemelt áldozatát.

Augusztus 28-án Újlakon a kert pázsitján ültem és gőnyörködtem a learatott földekben, mögöttük a Zobor sziluettjében. Egyszerre csak repülőgépek messzi moraja törte meg a csendet. Percről percre erősödött a moraj s a fejünk felett fülsiketítő lármával húztak el a horogkereszttel jelölt gépek észak-kelet felé, Lengyelország irányába.

Néhány perccel később a pozsonyi rádió bementa, hogy a Wehrmacht átvonul Szlovákia területén, hogy „megvédje Lengyelország agressziója ellen.”

1939 augusztus 31-én Pozsonyban még mindig reménykedtek, hogy a nagyhatalmak, köztük főleg Olaszország, – képesek lesznek megállítani Hitler rohanását a háború felé. Azon az estén a Carlton teraszán vacsoráztunk, a dóm és a várrom körvonalai élesen rajzolódtak ki a narancsszínű nyugati égen. Néztük a varázslatos naplementét és nem tudtuk, hogy ez volt a béke utolsó estéje.

1939 szeptember 1-jén reggel, Hitler hangja ordított a hangszórókból Pozsony utcáin. Bejelentette, hogy reggel 5 órakor seregei átlépték a lengyel határt és gyorsan haladnak Lengyelország belseje felé.

Jánossal és néhány barátunkkal a lengyel követségre siettünk, ahol Chalupczinski követet és feleségét teljes zűrzavarban találtuk. Hiába

gondolták, hogy Hitler csak előzetes hadüzenettel indíthat háborút, most megtörtént a hihetetlen: Lengyelország lerohanása. Mi több Szlovákia kormánya nyomban csatlakozott Hitler háborújához Lengyelország ellen. Chalupczinskiéknak tehát el kellett hagyniuk az országot, de erre a rendes úton már nem volt lehetőség. Így Budapestre indultak, abban a reményben, hogy a közös magyar-lengyel határon át jutnak haza.

Másnap a Wehrmacht főparancsnoka jelentette, hogy a német „Luftwaffe” teljesen uralja a lengyel légiteret.

Szeptember 3-án vasárnap, a lengyel rádió műsorát megszakítva figyelmeztetett a légiveszélyre: „Uwaga, uwaga...” A háttérben detonációkat lehetett hallani, bombák robbanását. De egyszerre csak fanfárok és győzelmi indulók hangzottak fel a rádióban, majd a lengyel és az angol himnusz, s hozzá a magyarázat: Nagybritannia hadat üzent Németországnak. Másnap a varsói rádió az utcára kivonuló tömeg éljenzése mellett közölte, hogy Franciaország, szövetségeseit megvéendő, szintén hadat üzent Németországnak. Ettől kezdve lestük, hogy mikor indul meg az angol-francia légi invázió Németország ellen. De semmi sem történt. Hitler csapatai néhány napon belül elérték Lengyelország szívéét. Reményeink kezdtek szertefoszlni, semmi kilátás nem volt arra, hogy bárki is megvédje Közép-Európa kis népeit Hitler hatalmi törekvései ellen.

A szlovák képviselők úgy látszik igazolva látták magukat, mert ezt mondták János fivéremnek:

„Lásd be, hogy kormányunk jól tette, hogy Hitlerrel egyezsége jutott.”

A háború első napjától kezdve a szlovák rádió és sajtó büszkén hirdette, hogy Szlovákia Nagynémetország egyetlen szövetségese és a hogy a szlovák katonák a németek oldalán lépték át a lengyel határt.

Folyt Hitler „villámháborúja”. Csapatai lengyel területeket foglaltak el és a lakosság ezrei kelet felé próbáltak menekülni, remélve, hogy ott biztonságban lesznek.

Ekkor egy újabb megrázkódtatás érte a világot. Szeptember 17-én reggel a szovjet rádió bejelentette, hogy a vörös hadsereg benyomult Lengyelországba, hogy a „széteső országban” fenntartsa a rendet.

Annak ellenére, hogy Szovjetország meg nem támadási szerződést kötött Lengyelországgal, elfoglalta annak keleti területeit. A lengyelek ezrei, akik eddig kelet felé menekültek, most egyszerre szovjet fenntartóság alatt találták magukat. A menekültek nagy része, sőt lengyel

katonai egységek is, most igyekeztek elérni a magyar határt, hogy Magyarországon találjanak menedéket. De ez sem tartott sokáig, mert a lengyel-magyar határ egyik napról a másikra szovjet-magyar határ lett.

Magyarországon a lengyeleket szimpátiával fogadták. János is sokakat segített továbbjutni Franciaországba, ahol csatlakoztak a lengyel légióhoz, hogy ott folytassák a küzdelmet hazájukért. A magyar kormány nagy kockázatot vállalt, amikor a lengyel menekülteket befogadta, hiszen akkor Magyarország még semleges volt, de mindenki rettegett attól, hogy Hitler, ugyanúgy, mint Csehországot, Magyarországot is fel fogja falni.

Csehországot, mint a Reich protektorátusát, a Gestapo által szigorúan őrzött határ választotta el Szlovákiától. Az onnan titokban küldött hírek arról szóltak, hogy a csehek terroruralom alatt vannak és sokukat németországi koncentrációs táborokba hurcolták. Október 28-án a Csehszlovák állam, 1918-ban történt kikiáltásának évfordulóján, nagy diáktüntetés volt Prágában; ezt a rendőrség szétverte, sok diákot deportáltak. A német hatóságok három évre bezárták a prágai cseh egyetemet. Az egyik magyar diákunk, aki Prágában akarta befejezni egyetemi tanulmányait, hazajött Pozsonyba és elretentő részleteket mesélt a Gestapo október 28-i kegyetlenkedéseiről.

Nemsokára még szörnyűbb dolgokat hallottam Lengyelországban. Húgomat akartam ott meglátogatni, aki négy gyermekével egyedül maradt, mert férje bevonult, s azóta nem kapott hírt róla.

Hogy Lengyelország megszállt területére beutazási engedélyt kapjak, barátunkhoz, Hoffman Hamilkarhoz, a pozsonyi német követség tanácsosához fordultam. Megértően hallgatott végig, de mivelhogy ilyen engedély kiadása a berlini magyar katonai attasé reszortja volt, hozzá irányított. Elutaztam hát Berlinbe és felkerestem Hardy ezredest a magyar követségen. Berlinben teljes elsötétítés volt, csak a hold világította meg az elnéptelenedett Unter den Lindent és a Brandenburgi kaput. Némi utánjárással Hardy ezredes megtudta, hogy a kért beutazási engedélyt csak a bécsi német hadparancsnokságon, von Liszt ezredestől kaphatom meg. A tőle kapott ajánló sorokkal azonnal folytattam utamat, s a levelet Bécsben átadtam a régi osztrák hadügyminisztériumban székelő gróf Margona ezredesnek, aki átolvasva a sorokat, így szólt:

„Az Ön katonai attaséja azt írja nekem, hogy Ön a nővérét szeretné meglátogatni Lengyelországban, hogy nehéz helyzetében segítségére

lehesen. Az Ön helyén én is így cselekednék. Megértem Önt és meg is adom Önnek az engedélyt, hogy az általunk megszállott lengyel területre utazzék. A papírt Pozsonyban fogják Önnek kiállítani a német követségen.”

Margona ezredes mindezt a legudvariasabb hangon közölte, művelt és segítőkész lénye engem a legendás hírű régi német lovagokra emlékeztetett. Később azt hallottam róla, hogy szembeszáll Hitlerrel és a Gestapo eltűntette.

1939 november elején elindultam Lengyelországba. Krakkóban nagyanyám házában szálltam meg. A várost elárasztották a horogkeresztes zászlók és az utcákon hemzsegték az SS és Wehrmacht katonák.

A vonaton, útban Krakkóból Jaroslawba, ahol hűgöm lakott, az emberek legutóbbi tapasztalataikról meséltek:

„Annyira büszkék voltunk hadseregünkre s annyira biztosra vettük, hogy legyőzzük Hitlert! Ehelyett három nap alatt következett be a teljes összeomlás: városaink lebombázva, közlekedési vonalaink elvágva! Mindez kormányunk hibája, a varsói uraké, akik becsaptak és cserbenhagytak minket.”

Mariska hűgomat és a gyerekeket egészségben láttam viszont. Vidéki házuk és környezetük nem szenvedett kárt. De az emberek állandó rettegésben éltek. A német katonai közigazgatást náci polgári közigazgatás váltotta fel. A katonai hatóságok magatartása az emberek szerint még elviselhető volt, de az őket leváltó pártemberek pokollá tették az életet. Bezárták a gimnáziumokat, a tanárokat letartóztatták, brutalizálták és megalázták a lakosságot.

Néhány hét múlva visszautaztam Krakkóba, ahol Jérôme Tarnowszkinál, nagyanyám bátyjánál laktam. Egy napon nagy robajjal és kifulladásra rontott be az ajtón unokatestvérem, Marie Bninska. Kimerülten esett a fotelbe és levegő után kapkodva mondta el, hogy csak a jó lábának köszönheti, hogy megmenekült. Razzia volt az utcán s akit elkaptak, elhurcoltak Németországba.

Ebéd után bátyja Waclaw Bninski halálsápadtan jött meg; arról számolt be, hogy a Gestapo körülvette az egyetemet s amikor a tanárok egy konferenciáról kijöttek, a Gestapo emberei elfogták és betuszkolták őket rabomobiljaikba s azóta nincs semmi hír róluk.

Néhány nappal később megtudtuk, hogy Dachaubá vitték őket. Többen közülük ott pusztultak el. A krakkói egyetemet, úgy mint a más lengyel városokban lévőket is, beszűntették. A cél az volt, hogy tanulatlan

tömegekké alacsonyítsák a lengyel népet, a hitleri uralom engedelmes rabszolgáivá.

Krakkó börtönei tele voltak foglyokkal és naponként indultak a deportáló vonatok lengyelek és zsidók ezreivel a koncentrációs táborokba.

Ugyanakkor leplombált vagonokban érkeztek Krakkóba a nyugati országrészekből a Gestapo által kiűzött emberek. Egyik nagynéném, Aga Potocka grófnő, aki mint vöröskeresztes nővér teljesített szolgálatot a krakkói állomáson, felháborodva mesélte, hogy amikor a leplombált vagonok ajtajait kinyitották, egy csomó halottat emeltek ki, főleg gyermekeket, akik útközben megfagytak. A vonatokat több napig hagyták gyilkos hidegben vesztegelni a rendezőpályaudvarokon.

Karácsony táján hazaérkezve megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy az emberek nem akarják elhinni a szörnyű náci kegyetlenkedésekről szóló híreimet. Szlovákiában a nácik úgy viselkedtek, mint a szlovák nép szövetségesei, így semmi nem árulta el, mire képesek, mint ellenség.

Távollétem alatt, 1939 novemberében Tiso atyát megválasztották a Szlovák Állam elnökévé, 1939-40 telén az elnök és kormánya nem győzték ünnepelni a nagy együvértartozást a németekkel, hiszen Szlovákia független állam lett és egy olyan legyőzhetetlen erő védelmezi, mint a hitleri Reich. Emlékszem egy pozsonyi színházi bemutatóra, ahol a szlovák gárdisták alig tudták levenni szemüket a német egyenruhás tisztekről, akik a szünetben bementek hozzájuk páholyaikba, beszélgetni. Aznap este a szlovák hölgyek gazdagon hímzett, csinos népviseletben voltak és nagyon jól festettek. Ők kimondhatatlan hálával néztek a németekre, mint a szlovák haza védelmezőire.

A németek azonban a szlovákok biztonságát csak azzal a feltétellel garantálták, hogy az országot belső ellenségeitől, a csehektől és zsidóktól megtisztítják. Ez a kormányt arra indította, hogy éles hangú cseh- és zsidóellenes propagandába kezdjen. A Hlinka gárdisták végigvonultak Pozsony utcáin és ezt harsogták: „Csehek Prágába, zsidók Palesztinába”.

A kormány a cseh hivatalnokokat nagy számban visszaküldte Cseh- és Morvaországba, és megkezdte a zsidók vagyonának „árjásítását” azaz átadását az „árja” lakosságnak.

A náci protektorok további utasítása az volt, hogy addig is, amíg a zsidókat Palesztinába lehet telepíteni, állítsanak fel részükre munkatáborokat Szlovákiában.

János fivérem már erre a szándékra is úgy reagált, hogy a magyar párt nevében kijelentette:

„Ezek szégyenteljes újpogány intézkedések és nem méltók egy keresztény nemzethez.”

Az 1939-40-es télen rengeteg hó esett, a vasúti közlekedés megbénult és magas hófalak szegélyezték az autótutakat. Louise de Vilmorin barátnőm szánon vitt ki pudmerici kastélyába, ahol éppen első regényén dolgozott. Kandallótűz mellett kedélyesen elbeszélgettünk és megállapítottuk, hogy odakint, s a határokon túl is, olyan csend van, mintha nem is volna háború.

De alighogy elolvadt a hó, a Reich rádiója bejelentette, hogy Hitler lerohanta a semleges Dániát és Norvégiát. És alig telt el egy hónap és Belgium és Hollandia is sorra kerültek.

1940 május 10-én Újlakon az újjászületett természet legszebb pompájában mutatkozott, de hogyan is élvezhettük volna, amikor a rádió egyre kétségbeejtőbb híreket közvetített. Ribbentropp jeges hangját hallottuk, aki szerint a Führer erői azért árasztották el Hollandiát és Belgiumot, mert semlegességük csupán Németországra veszélyes angol katonai akciók leplezésére szolgáló álca. A német erők e veszély elhárítása céljából hatoltak be ezekbe az országokba, és ott letörték minden ellenállást.

Úgy gondoltuk akkor, hogy a nácik ezt a hadiakciót ugródeszkának szánták Anglia ellen; ezt véltük kihallani a német rádióból is.

„Denn wir fahren, den wir fahren,

Denn wir fahren gegen Engelland”

énekelte győzelmi indulóként a német haditengerészet férfikara.

De tévedtünk, a véres támadás Franciaországot érte. Sietve újra felkerestem egyetlen elérhető francia barátnőmet, akit immár a háború elválasztott övétől. Kétségbeesve ült rádiója mellett egyedül a nagy házban s most már vele együtt figyeltük, hogyan némul el egyik francia adó a másik után.

Néhány nappal később Budapestre utaztam, ahol a kormány lázasan és mérhetetlen aggodalommal kereste a háború elkerülésének útját. Norvégia, Dánia, Hollandia és Belgium példája mutatta, hogy Magyarország semlegessége semmit sem ér. Hitler fenyegetőzött, hogy elfoglalja Magyarországot, ha nem mond le semlegességéről és nem csatlakozik hozzá szövetségesként. A lengyel fejlemények ismeretében éreztem, hogy a kormány nem teheti ki Magyarországot ugyanilyen sorsnak. Úgy kellett határoznia, hogy enged Hitler nyomásának, lemond a semlegességről és hadat üzen a nyugati hatalmaknak. De elképzelése

az volt, hogy Magyarország háborút majd csak „papíron” folytat, nem küld csapatokat Hitlernek Franciaország ellen.

Abban az időben, amikor Franciaország katasztrófája tetőpontra hágott, én újra Lengyelországban voltam Mariska húgomnál. Késő este érkeztem, a gyerekek már aludtak. Sógorom Frank Miczelsky lehúzta az ablakok redőnyeit és titokban előhozta a szekrénybe rejtett rádiót. A Gestapo ugyanis halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a lengyeleknek a rádió hallgatását. Kisvártatva megtaláltuk a londoni BBC hangját, éppen amikor Charles de Gaulle tábornok felszólította a franciákat, hogy ne törődjenek bele a vereségbe, álljanak ellen a megszállóknak, mert Franciaország Angliával együtt folytatja a harcot a haza végleges felszabadításáig.

Időközben az oroszok által elfoglalt részekből özönlöttek a menekültek. Édesanyám nővérének Hedwig Bninskának sikerült férjével együtt kijutniuk a szovjetek megszállta területről és sógoromnál kerestek menedéket.

1939 ősze óta a szovjet NKVD tömegesen deportálta a polgári lakosságot. Az elvittekről semmi hír nem jött, csak orosz katonák mesélték, hogy munkatáborokba gyűjtötték őket, Észak-Oroszországban, ahol a legtöbbjük az éhhalál vagy a fagy áldozata lett.

Sztálin tehát egyenlő volt Hitlerrel. A német okkupációs zónában folytatódott a zsidók és velük együtt sok lengyel koncentrációs táborokba való hurcolása. Lengyelország pokollá változott.

1940. július vége felé sok német egység jött vissza Franciaországból Lengyelországba. A Wehrmacht tisztjei elmondták unokatestvéremnek, Alfred Potocki de Lanchut-nak, hogy Németországot nagyon nyugtalanítja a szovjet haderő előnyomulása nyugat felé. S valóban Lengyelország keleti részeinek elfoglalása után a szovjet hadsereg bevonult Litvániába, a balti országokba és Besszarábiába, Románia egyik tartományába.

Aznap, hogy visszatértem Pozsonyba, éppen Adalbert Tuka, szlovák miniszterelnök, a színház erkélyéről beszédet mondott az összegyűlt tömegnek, és János fivéremmel együtt hallgatva szavait nem akartunk hinni fülünknek, amikor kijelentette:

„A Szlovák Néppárt magáévá teszi nagy szövetségesünk, a Führer, ideológiáját, a nemzeti szocializmust.”

A Carlton hotelben régi barátunk Polyak István, aki most földművelődésügyi miniszter lett, odaült asztalunkhoz. Elmondtam neki, hogy mennyire felháborított bennünket Tuka beszéde.

„Ne méltatlankodjanak - felelte - próbálják inkább megérteni a helyzetet. Szlovákia kénytelen a Führer akaratahoz alkalmazkodni. Csak ez mentheti meg. Ez a kis népek sorsa...”

„Nem úgy - ellenkezett János - ez a konformizmus visszataszító és sérti a kis népek becsületét. Együtt kellett volna harcolnunk Hitler zsarnoksága ellen, fegyverrel a kézben, még ha le is győztek volna bennünket, mint Lengyelországot.”

„Lengyelországot? - folytatta Polyak - szegény barátom, ha ez a szerencsétlen lengyel kormány előre tudta volna, hogy Anglia és Franciaország, akik az ellenállásra bátorították őket, nem képesek gyors katonai segítséget nyújtani nekik, hidd el ők is kompromisszumot kötnek Hitlerrel. Átadták volna neki Danzigot és a Korridort és Lengyelország többi része nyugodtan élhetett volna tovább, úgy mint Szlovákia.”

„Hitler nem elégedett volna meg Danziggal és Korridorral - mondta János - használni kívánta volna a lengyel katonai támaszpontokat a német »élettér« kiterjesztéséhez kelet felé.”

„És aztán? - válaszolta Polyak. - Hitler tőlünk is kérte a katonai támaszpontok használatát. Kérte a német csapatok szabad átvonulását Lengyelország felé. Azonkívül kérte néhány kisebb szlovák egység együttműködését. Nagyon nem szívesen, de belementünk. A német hadsereg akkor is átvonult volna rajtunk, ha visszautasítjuk. Hitler Szlovákiát legyőzött ellenségeként kezelte volna és eltiporta volna, mint a lengyeleket. A szlovák kormánynak nem volt joga kis népét ennek kitenni, akkor amikor semmilyen hatalom a világon nem jött volna segítségére.”

„De igenis, miniszter úr - vettem ellen - a leigázott Lengyelország meg van róla győződve, hogy a nyugati hatalmak segítségükre jönnek és felszabadítják őket, hiszen ezt ismétli a londoni rádió, nap mint nap, Churchill ígéretére hivatkozva.”

Polyak sajnálkozó tekintetet vetett rám s így felelt:

„Sajnos a nyugati hatalmak sohasem lesznek képesek felszabadítani Lengyelországot. Ha meg tudnák tenni, én volnék a legboldogabb. Franciaország inváziója után, most már csak Anglia tud Hitlernek ellenállni.”

„Mindennek ellenére hiszek a nyugati hatalmak győzelmében - vetette közbe János - Amerika csatlakozni fog Anglia küzdelméhez, ahogy azt 1917-ben is megtette. És a két világhatalom együtt fogja megnyerni a háborút, felszabadítja Lengyelországot és Csehországot. És Szlovákiát

is, amelyet önálló szlovák államnak neveznek, de valóságban nem önálló, hiszen mindenben azt kell tennie, amit Hitler mond és akar.”

„De mégiscsak állam, amelyben a Szlovák Néppárt fiai boldogok, hogy végre saját államuk van, ahol a háború ellenére Hitler megengedi, hogy úgy éljenek, mint a béke idején” - replikázta Polyak.

„Ez igaz - felelte János - Szlovákiában nincs jegyrendszer. Mindenki úgy táplálkozhat és öltözhet, mint a háború előtt. De az ország elveszti a lelkét. Mert a Néppártot Hitler arra fogja kényszeríteni, hogy kövesse a nemzeti szocialista doktrínát és vezesse be a szörnyűséges faji intézkedéseket, amelyeket a Reichben a nácik alkalmaznak.”

1940 nyarán Hitler a hadsereg szabad átvonulását kérte a magyar kormánytól Románia kőolajvidékei felé. Ezt a kérését azzal az ígérettel támasztotta alá, hogy ellenszolgáltatásként visszacsatolják Erdélyt Magyarországhoz.

Védelmet keresve a Magyarország szuverenitását fenyegető követelés ellen, a magyar kormány Mussolinihez fordult segítségért, aki nyugtalanul figyelte az egyre erősödő germán terjeszkedést a Balkán felé. De Mussolini megtagadta a támogatást és nyomatékosan azt ajánlotta a magyar kormánynak, hogy engedjen Hitler sürgető követelésének.

A magyar kormány engedett. Ezáltal megmenekült Magyarország a megtorlástól.

1940 augusztus végén egy második bécsi döntés alapján Hitler és Mussolini visszaadták Magyarországnak Erdély nagyrészét, amelyet Trianon vett el tőle s melynek elvesztését azóta is siratta. Kolozsvár, Mátyás király városa, és a Székelyföld tiszta magyar lakosságával visszatért és ez sok magyarban a hála érzetét keltette Németország iránt. Ebből az érzésből fakadt a nácibarát nyilaskeresztes mozgalom, utolsó tragikus gyümölcse a trianoni békeszerződésnek, amely sohasem tudta békés úton megoldani ezt a fájó kérdést.

A franciaországi csata után a nyugati hatalmak eltűntek Európából és a Brit szigeteken tömörültek, amelyeket 1940 őszén a Luftwaffe nap mint nap bombázott, romhalmazzá löve London egyes részeit és sok angol várost. Churchill vezetésével azonban a „Royal Airforce” hősi elszántsággal védte a sziget lakóit.

1940 decemberében a Luftwaffe masszív támadásai megtörték ezen a csodálatos védelmen. Hitlernek nem sikerült a brit ellenállást legyőznie. Újra feltámadt bennünk a remény a BBC híreit lesve, hogy Churchill

mégis meg tudja tartani ígéretét és felszabadítja Lengyelországot s a többi Hitler által előzönlött országot.

Elérkezett a karácsony. A második háborús karácsony. Édesanyámmal kis karácsonyfánk gyertyái mellett XII. Pius pápa karácsonyi üzenetét hallhattuk a rádióban. Szelíd, de világos és erőteljes hangján a hatalmasokhoz szólt arról a békéről, amelyet a betlehemi angyalok hirdettek, amely csakis igazságon és szereteten alapulhat. Ezután elmondta, hogy mit kellene tenniük, „ha azt akarják, hogy a béke csillaga maradandóan világíthasson földünkön.”

Röviddel ezután 1941 februárjában komoly szívpanaszokkal Újlakon ágynak dőltem. János elhívott Pozsonyból egy szívspecialistát, Sumbal professzort, az Orvosi Egyetem Cardiológiai Klinikájának igazgatóját. Hosszas kikérdezés és vizsgálat után megállapította, hogy szívpanaszaim reumatikus eredetűek s okozói gennyes manduláim. Hat heti szigorú fekvést parancsolt s azt hogy utána még három hónapig kell kímélő életmódot folytatnom. Mandulaoperációm után továbbra is kevés mozgást és sok pihenést ajánlott.

Ez a hosszú téltenségre ítéles elrémített és ellenkezni próbáltam. Sumbal professzor azonban nagyon kedvesen, de határozottan kijelentette, ha nem akarok megrokkanni, be kell tartanom előírásait. Sumbal professzor cseh ember volt, aki hazájának és a többi leigázott nép felszabadításának ügyét szenvedélyesen karolta fel. Ez a közös cél első látásra barátokká tett minket. Akkor még nem sejtettem, hogy milyen szerepe lesz életemben a háború befejezésekor. Megígérte, hogy rendszeresen eljön az ellenőrző vizsgálatokra, addig pedig a falunkban működő zsidó orvos, Varsányi doktor gondjaira bízott, aki szintén barátunk volt.

Így hát csak az ablakomból figyelhettem először a hódfödte fákat s azután a közeledő tavasz rügyfakadását. Édesanyám gondoskodott róla, hogy mindig legyen virág a szobámban.

1941 áprilisában János gyermekeivel együtt Újlakra jött a húsvéti ünnepekre. Lassan én is újra érdeklődni kezdtem a világban történő dolgok iránt.

S egyszerre a budapesti rádió bejelenti:

„Ma éjjel óta Németország háborúban áll Jugoszláviával. A német csapatok áthaladva Magyarországon, megtámadták Belgrádot. Csapataink csatlakoznak a hadműveletekhez.”

János elsápadt, majd felkiáltot: „Mit történt itt? A kormányzó azt mondta nekem, hogy fegyverrel a kézben megy neki Hitlernek, ha

megpróbálja csapatait Magyarországon keresztül Jugoszláviába irányítani. Ezt mondta nekem utolsó találkozásunkkor. És most a német csapatokkal együtt támadjuk meg Jugoszláviát, amellyel a magyar kormány barátsági szerződést kötött. Ez halálos szégyen!”

Nem sokkal ezután a rádió bementa, hogy gróf Teleki Pál, a magyar miniszterelnök öngyilkos lett. Jánost zokogás fogta el. Siratta a barátját, aki bizonyára kétségbeesésében követte el tettét, hiszen ő írta alá a barátsági szerződést Jugoszláviával. Most magyar egységek csatlakoztak a német hadsereghez, hogy megtámadják ezt az országot s ezzel Magyarország, akárcsak Szlovákia Hitler csatlósává vált.

Vajon ki adott parancsot ezeknek a csapatoknak, hogy csatlakozzanak a német hadsereghez? Horthy kormányzó, Hitler fenyegéseitől való félelmében? Vagy valaki más, a kormányzó vagy a miniszterelnök tudta nélkül? Hasonló eset már előfordult 1939-ben, amikor a magyar csapatok Szobráncnál megtámadták a szlovákokat. Esetleg a katonai hadvezetés politikája szembeszegült a kormányéval? Egyazon meggyőződésen alapuló politika, hogy Magyarországnak érdeke a németek mellett harcolni, ahogyan azt a szlovákok is vallották? Vajon Teleki Pál rájött arra, hogy a magyar kormány nem számíthat többé hadseregének engedelmességére?

Ezekre a kérdésekre sohasem kaptam választ Jánostól. Soha sem tudtam meg, mi történt a budai várban a kormányzó, a vezérkar főnöke és Teleki Pál miniszterelnök között ezen a fatális húsvéti éjszakán, 1941-ben.

1941 május-június. Egészségem lassan helyreállt, már sétálgattam a kertben és néhány napra befeküdtem Sumbal professzor klinikájára teljes kivizsgálásra.

János a klinikán meglátogatott s hozta a hírt, miszerint Hitler felszólította Tiso elnököt, hogy Szlovákiából deportáltassa az összes zsidót a német koncentrációs táborokba. „Szlovákiát teljesen zsidótlantítani kell” – jelentette ki Hitler, s hozzáfűzte – „ha Szlovákia ezt visszautasítja, a legrosszabbra számíthat részemről.”

A megfélemlített szlovák kormány azonnal kidolgoztatott egy törvénytervezetet, amely elrendeli a zsidók deportálását a Reich munkatáborába. Ezt a tervezetet másnap szavazásra terjesztették elő a szlovák nemzetgyűlésen. János, mint a Magyar Párt egyetlen képviselője, jelen volt a tervezet felolvasásánál.

A szavazást követő napon Sumbal professzor és első asszisztense újságot lobogtatva jöttek be klinikai szobámba és gratuláltak János bátorságához. Mert az újságokban ez állt:

„A szlovák nemzetgyűlés összes képviselője megszavazta a zsidók deportálásáról szóló törvényt, egyedül a Magyar Párt képviselője, Esterházy János nem szavazta meg.”

A náci sajtó tüzet okádott ellene. A „Völkischer Beobachter” óriási betűkkel hozta a hírt: Nur der Herr Graf stimmte nicht mit. (Csak a gróf úr nem szavazta meg.) A nap folyamán aztán megtudtam, hogy János, miután kijelentette, hogy keresztény és demokrata lelkiismerete kategorikusan ellenzi a zsidók deportálását, tüntetően elhagyta az országgyűlési termet.

A város magyar lakossága büszke volt vezetőjére. Egyikük elmondta nekem, hogy a Wehrmacht tisztjei, akiket visszataszítottak a nácik embertelen intézkedései, mély csodálatukat fejezték ki, mondván:

„Esterházy János a legbátrabb ember Közép-Európában!”

János másnap Újlakon beszámolt édesanyjának és nekem a történetéről.

„Undorító volt! - mondta. A nemzetgyűlés az itt élő zsidókat deportálásra ítélte. És a szörnyűség teteje az volt, hogy csupa fekete csuhás ült ott, a Szlovák Néppárt képviselői többsége ugyanis pap. Ők is Hitler bosszújától félve, mind megszavazták ezt a szörnyű törvényt. Ilyen mélyre tudta süllyeszteni Hitler rémuralma a kis népek felelőseit - még a papokat is - s mindezt félelemből, nehogy Szlovákia is Lengyelország sorsára jusson.

„Nem lehet semmit sem tenni, hogy a zsidókat megmentjük a deportálástól? - kérdezte édesanyám.

„Dehogynem - mondta János - segíteni akarom őket, hogy Magyarországra meneküljenek.”

„De hogyan képezed ezt? - kérdeztem -, azóta, hogy a német hadsereg átvonult Magyarország területén, hogy megtámadja Jugoszláviát, a zsidók nem fognak ott menedéket találni a deportálás elől!”

„De mégis - felelte mosolyogva János - annak ellenére, hogy a németek átvonultak Magyarországon, a kormányzó és a magyar kormány védelmezi a zsidókat, ugyanúgy mint a lengyel menekülteket. Hitler dühe ellenére a lengyel menekültek és a magyarországi zsidók szabadon élnek az országban.”

HITLER ÉS SZTÁLIN SZORÍTÁSÁBAN (1941-46)

1942 június 22. A Reich rádiója újból „Blitzkrieget” jelent be. Az új induló, amelyet harsonák hangja kísért, a „Russlandlied”. A rádióban zeng a refrén:

„Führer befiel,
wir folgen dir”

(Führer parancsolj, mi követünk)

Ezen a reggelen Hitler óriási támadást intézett Oroszország ellen, semmibe véve az 1939-ben kötött barátsági szerződést. A páncélos egységek bekerítették a szovjet hadsereget és gyors menetben behatoltak orosz területre.

Ezek az események a Magyar Párt vezetőiben némi reményt ébresztettek, amit csak sűgva adtak tovább:

„Ha Hitler mélyen behatol Oroszországba, akkor otthagyja a fogát, mint Napóleon” - mondta egyikük.

„Hitler és Sztálin fel fogják egymást falni - felelte János - a két szörnyeteg, akik ezeket hagynak elpusztulni koncentrációs táborokban, el fog vérezni. Ezután már könnyű lesz a nyugati hatalmaknak visszatérni kontinensünkre és megteremteni az igazságos és emberséges békét.”

A német-orosz háború első napjától kezdve a szlovák kormány a Führer oldalán küldte motorizált hadosztályát a keleti frontra. Közben Hitler megfenyegette a román és a magyar kormányt, hogy Lengyelország sorsára jutnak, ha nem csatlakoznak hozzá.

E fenyegetés kivédése céljából a magyar és a román kormány bejelentette, hogy háborúba lép a Szovjetunió ellen.

Ekkor ezeknek az országoknak a legszélsőségesebben nacionalista politikusai kitervelték, hogy megpóbjálnak hazájuk javára hasznot húzni csapataik Hitler rendelkezésére bocsátásából. A román politikusok visszakérték a németektől Észak-Erdélyt, Magyarország viszont Dél-Erdélyt, valamint Kelet-Szlovákiát kérte vissza. A szlovák politikusok, mint a Führer leghívebb szövetségesei, kérték a bécsi döntés által Magyarországhoz csatolt területek visszaadását. Egyesek szerint Hitler e sok kívánság közül legszívesebben a szlovákok óhajára hajlott. Hogy a szlovák területi követelések ellen védekezzenek, a német-orosz háború alatt egymást követő magyar kormányok megpróbálták a szlovák befolyást a német diplomáciai körökben ellensúlyozni. E célból a budapesti kormány több szlovákiai magyar vezető egyéniséget megkért, hogy

igyekezzenek szorosabb kapcsolatba lépni a pozsonyi német diplomatakkal; hívják meg őket vadászatra és „gratuláljanak sikeres küzdelmükhöz a szovjet veszedelem ellen”, ugyanúgy, ahogy azt a szlovákok is tették.

Ezek voltak a keserűen lealázó következményei a szlovák és magyar vezető politikusok elvakultságának, annak, hogy sohasem akarták kisebbségi és területi konfliktusaikat egymás között elintézni. A két ország felelősei a mindenkori nagyhatalmak támogatását keresték követeléseik kielégítésére. És most Hitler a szlovák-magyar konfliktust saját céljaira használta ki, politikájának eszközüvé téve kis népeinket.

1942 telén sűrű hóesésben, vidáman csilingelő szánon érkezett meg János Újlakra két gyermekével. Tekintetében szomorúság volt s ez gyakran volt így, amióta családi élete felbomlott. Már két éve elváltan élt feleségétől, gyermekei anyjukkal maradtak és Pesten jártak iskolába. Most azonban a gyermekek érdeke kívánta, hogy magával hozza őket Újlakra. Hogy ne maradjanak le a tanulásban, a 13 éves János mellé egy nyugdíjas budapesti tanárt hívott el, a 9 éves Alice tanítására szeretett Samarjay Évink vállalkozott, aki addig mint titkárnő, a Magyar Pártban dolgozott. Engem János arra kért, hogy maradjak gyermekei mellett és tanítsam őket hittanra. Így, bár egészségem helyreállt és újra tevékenykedhettem volna kulturális és szociális téren, mégis inkább otthon maradtam édesanyámmal és a gyerekekkel.

1942 tavaszától azért többször bejártunk Nyitrára és Pozsonyba. Itt a háborús nélkülözéseknek nyoma sem volt, az üzletek tele voltak élelmiszerekkel, ruházattal, szövetekkel, cipőkkel, minden szabadon, jegy nélkül volt kapható. A szlovákok ezt azzal magyarázták, hogy Hitler Szlovákiát meg akarta kímélni a háborús nélkülözésektől.

A német katonák eltűntek az országból, kint voltak a keleti fronton s a német győzelmeknek köszönhetően már jó 2000 kilométerre voltak tőlünk.

A fiatal szlovák állam közügyeinek intézése és a közszolgáltatás simán és pontosan zajlott. A vonatok rendszeresen közlekedtek. Modern városnegyedek épültek mindenfelé és Pozsonyban régi történelmi múltú palotákat állítottak helyre, nagy gonddal és hozzáértéssel. Kereskedelmi szerződések révén, jó üzleteket kötöttek külföldi cégekkel. Szlovákia szemlátomást gazdagodott. A nép elégedett volt Tiso atya vezetésével s neki tulajdonította, hogy a háborús állapotok közepette is ilyen jólét élvezhet.

Szlovákia 1942-es felvirágzása közepette azonban a zsidó lakosság helyzete egyre nehezedett. A faji törvény következtében sorra „árjásították” a zsidó javakat, amelyeket szlovákoknak és németeknek adtak oda.

A Magyar Párt felszólítására, a szlovákiai magyar kisebbség visszautasította, hogy hasznot húzzon az „árjásításból” és nem vett részt a zsidók kifosztásában, amelyet a kormány parancsára a Hlinka-gárda hajtott végre.

1942 nyarán a szlovák kormány megkezdte a zsidók deportálását, ahogyan azt 1941-ben, Hitler nyomására megszavazták.

A Hlinka-gárda tömegesen letartóztatta és kaszárnyákba zárta a zsidókat, hogy aztán marhavagonokban németországi koncentrációs táborokba hurcolják őket.

Hogy a zsidóságot a deportálástól megmentse, János kijárta a magyar belügyminiszter engedélyét, hogy a zsidók, akiknek sikerül elmenekülniük, útlevel és vízum nélkül léphessék át a magyar határt, s magyar területen ne essék bántódásuk. Persze a Hlinka-gárdisták útközben sokukat elfogták s ennek a veszélynek tudatában sok zsidó próbált rejtkehelyet keresni. Rengeteg szívettépő jelenetnek voltunk tanúi, amikor a Hlinka-gárdisták felkutatva búvóhelyüket, kiráncigálták, megverték és a deportáló vonatokra hurcolták őket.

János, mint a Magyar Párt képviselője, a felháborodástól reszketve hallatta hangját a szlovák parlamentben.

„Szégyenletes dolog, hogy egy kormány, amelynek elnöke és miniszterelnöke jó katolikusnak vallja magát, zsidó lakosságát Németországba deportáltatja, a hitleri koncentrációs táborokba. És az is szégyenteljes, hogy ugyanaz a kormány Szlovákiában koncentrációs táborokat állít fel, ahol a zsidókat és cseheket minden bírói eljárás nélkül tartják fogságban.”

Ismételt parlamenti felszólalásai és zsidómentő akciói miatt János számított rá, hogy a Gestapo őt is letartóztatja és deportálja. Később tudtuk meg a szlovák belügyminisztériumban dolgozó barátunktól, hogy a Gestapo tényleg le akarta tartóztatni Jánost, de a Reich felől ezt az akciót leállították. A német kormány tudta, hogy János annyira népszerű Magyarországon, hogy letartóztatása ott erős ellenérzéseket váltana ki Hitler ellen. Erről azonban János akkor még mit sem tudott.

Ezen a szörnyű nyáron egy régi prágai egyetemi hallgatónk L. Szuzsanna sírva keresett fel a Carltonban azzal, hogy édesapját, aki

zsidó volt, aznap elvitték. Könyörgött, hogy segítsék apját megmenteni. Egy kis reménysugár, amibe kapaszkodhattunk az volt, hogy édesapja kezében volt egy úgynevezett „elnöki felmentés”. Azonnal taxiba ültem s a Belügyminisztériumba siettem, ahol azonban minden ajtóra ki volt írva: „Zsidók ügyében közbenjárni tilos”. Néhány perc múlva bejutottam Mach belügyminiszterhez, akit még fiatal újságíró korából ismertem.

„Kérem segítsen kiszabadítani L. ZS. barátnőm apját, akit egy zsidó csoporttal deportáltak, annak ellenére, hogy elnöki felmentést kapott.”

„Mikor deportálták és honnan?” – kérdezte Mach.

„Ma reggel Aranyosmarótról” – feleltem.

Mach azonnal felhívta a helyi Hlinka-gárda parancsnokát.

„Miért deportáltatott egy elnöki felmentéssel rendelkező zsidót?”

„Tévedésből, miniszter úr.”

„A deportáltak még Szlovákiában vannak, vagy kiértek már Németországba?”

„A csoport 2 órával ezelőtt hagyta el Zsolnát s azóta már a német határon kell lennie.”

Mach letette a kagylót és sajnálattal közölte, hogy már semmi sem tud tenni.

„De miniszter úr, ez a deportálás az Önök engedélye ellenére történt. Az Isten szerelmére, mentse meg azt az embert a haláltáborból!” – könyörgtem.

Mach felugrott s elképedve kérdezte:

„Mit mondott? Micsoda haláltáborról beszél?”

„A náci koncentrációs táborról természetesen. A Gestapo tömegével irtja ki a zsidó deportáltakat.”

„Ez nem igaz! Hol hallott ilyesmit?”

„A lengyelektől. Ott mindenki tudja, hogy a zsidókat a Gestapo ezekben a táborokban kivégzi.”

„Ez nem igaz! Az én német barátaim sohasem lennének képesek ilyen bűncelekményre! Hiszen találkozhatott velük itt Szlovákiában. Láthatta viselkedésüket velünk szemben, láthatta milyen korrektek, szeretetre méltóak, kedvesek.”

„Itt Szlovákiában a német nácik Önökkel mint szövetségesegek álltak szemben.”

„Ön csak ismer bennünket, szlovákokat. Mi csak nem vagyunk hóhérok? Sohasem engedtük volna deportálni a zsidókat, ha tudjuk, hogy a halálba mennek! Az tény, hogy meg akartunk szabadulni tőlük,

de úgy, hogy Palesztinába menjenek. S csak a háború végéig kell a Reich munkatáboraikban maradniuk. Sohasem egyeznénk bele abba, hogy megöljék őket.”

„Azt elhiszem, hogy Ön nem tud róla, hogy a zsidókat kiirtják a náci táborokban. A Gestapo ezt bizonyára nem vallotta be Önnek. De mindenki, aki mint én is, volt a németek által megszállt Lengyelországban, az biztosan tudja, hogy a zsidók haláltáborokba kerülnek. Kérve kérem, mindenre, ami szent, szabadítsa ki Zsuzsa édesapját!”

„Grófnő, Ön a londoni rádió antihitlerista propagandájának az áldozata!”

„És Ön, miniszter úr, a náci propaganda áldozata!”

Mach gesztenyebarna szeme szikrázott a méltatlankodástól. Könyörgés helyett, mosolyt próbáltam erőltetni magamra és Mach viszonozta ezt a mosolyt.

„Biztosíthatom - mondta -, hogy barátnőjének édesapját semmilyen veszély nem fenyegeti az auschwitzi táborban, ahová irányították. Mint a többi zsidó, ő is jó helyen lesz ott! De, hogy megnyugtassam Önt, megkérem a németeket, hogy küldjék vissza Szlovákiába. Még ma este beszélek azzal a nagyfejűvel, Wislicenivel, a Gestapótól, aki éppen itt van Pozsonyban. Azért fogom megkérni, hogy Önnek, aki olyan jóindulattal volt a szlovákok iránt Magyarországon, örömet szerezzek. Barátnőjének édesapja vissza fog jönni! Néhány nap múlva adok róla hírt.”

A néhány nap elmúlt s még néhány hét, de Machnak nem sikerült Zsuzsanna édesapját visszakapni a Gestapótól. Sohasem tért vissza az auschwitzi táborból, ahol ő is elpusztult, mint megannyi deportált zsidó.

Egyik nap megkérdeztem egy szlovák gárdistát, aki részt vett a vasárnapi misén; nem tartja-e bűnnek, hogy része van a zsidók deportálásában. Legnagyobb meglepetésemre szó szerint ezt mondta:

„Nagy bűn? Szó sincs róla, kiasszony! Ha ez bűn volna, akkor elnökünk Tiso atya, aki jó pap, ezt végképp nem tűrné! Hazánk belső ellenségeinek deportálása és kiirtása nem bűn! Épp ellenkezőleg, ezek igazságos intézkedések. Ezért van az, hogy Tiso elnök-atyánk ratifikálhatta a zsidókat deportáló törvényt és vagyonuk árjásítását.”

Tehát a tény, hogy a Szlovák Állam elnök-atyja szentesítette ezeket az intézkedéseket, tévútra vezette az emberek lelkiismeretét. A Tiso atya környezetében lévő emberek viszont azt bizonygatták, hogy kizárólag a Hitler bosszújától való félelem vezette Tisot a faji törvény ratifikálására,

hogy ezt a kis szlovák népért tette, „amelyet ő” – úgymond – „jobban szeretett, mint az életét, mindennél jobban a világon.”

Tiso biztosította magának a jogot, hogy „elnöki felmentéseket” adjon egy bizonyos számú zsidónak. De mindennek ellenére 1942 végén 60 ezer volt már a zsidó deportáltak száma. Szlovákiában még kb. 20 ezer maradt.

„Ezeket – jelentette ki Mach miniszter – 1943 tavaszán fogjuk deportálni.”

Ezt a kijelentését több újság és rádióhíradó is közölte.

Nemsokára ezután a Pozsonyban állomásozó szentszéki megbízott, Burzio atya, látogatott meg bennünket Újlakon. Beszélgetésünk hamarosan a kétségbeejtő fajüldözés témájára terelődött.

„A Szentatya – mondta Burzio atya – már a kezdet kezdete óta fáradhatatlanul interveniál a zsidók deportálása ellen. De minden erőfeszítése hiábavaló. Hitler utálja a pápát. Őszentségének rádióüzenetei dührohamokat váltanak ki a Führerből, akinek eszelős gyűlölete mint valami fal állja útját a pápa emberséget hirdető szavainak.”

„Így van – vetette közbe édesanyám – ugyanez az ádáz gyűlölet, amely Hitlert a zsidók deportálására indította, vezette Sztálint 1939-1940 között a lengyelek millióinak deportálására.”

1943 január. Az orosz frontról hazatérő szlovák katonák azt beszéltek, hogy Hitler gauleitere, Alfred Rosenberg, a németek által megszállt területeken, minden elképzelést felülmúló kegyetlenséggel tizedeli meg az orosz lakosságot. Pedig az ottani lakosság eleinte bizalommal fogadta a németeket, s abban bízott, hogy egy ilyen kulturált nép fennhatósága alatt jobb időket fog megélni, mint a szovjet NKDV uralma alatt, amelyet embertelensége tett gyűlöltté. Amikor azután azt tapasztalta, hogy a Gestapo még az NKDV-nél is embertelenebb, megindult az ellenállás. A partizánok a német közlekedési útvonalak elleni rajtaütéses támadásaikkal súlyos csapásokat mértek a megszállókra. Így éppen Rosenberg kérlelhetetlen intézkedései indították el az orosz lakosság fegyveres ellenállását a német hadsereg frontvonalai mögött.

1943 tele talán még keményebb volt, mint az előzőek, mindenütt havazott, nemcsak nálunk, hanem az egész keleti fronton, fagyba és hóba temetve a Führer seregét. Az élelmiszer- és municiószállítmányok elakadtak, a benzin megfagyott az autókban és a tankokban.

Ennek ellenére a német rádión keresztül Hitler ordítva utasította von Paulus generális hadseregét, hogy tartson ki mindenáron és ne hátráljon.

A szovjet hadsereg nem sokkal ezután bekerítette a németeket s a sztalingrádi csatában a hitleri Reich menthetetlenül alulmaradt.

Ettől a perctől kezdve már sejtettük, hogy a Wehrmacht ereje megtört és hogy nemsokára eljön a német visszavonulás ideje, nyugati irányban, a lengyel, román és magyar határ felé.

1943 tavaszán a szlovák katolikus püspökség pásztorlevelet adott ki, amelyben elítélte a zsidók deportálását. Ebben a böjti pásztorlevélben püspökeink a legegyszerűbb laikusok részére is érthetően jelentették ki, hogy a zsidók deportálása és minden egyéb faji megkülönböztetés, a legsúlyosabb bűn az igazság és a szeretet ellen.

Ezt a pásztorlevelet böjt első vasárnapján olvasták fel a szószékről, Szlovákia minden templomában. Tiso atya, a szlovák állam elnöke, szintén felolvasta plébániatemploma szószékeiről.

Ezután - így mondta a fáma - Tiso atya kijelentette Hitlernek, hogy mint egyházának fia, kötelessége engedelmessé válni a püspök pásztorlevelének, tehát, amennyiben a Führer továbbra is azt kíváná tőle, hogy deportálja a zsidókat, lemond elnöki tisztéről.

Állítólag Hitler semmiképpen sem akarta elfogadni a Szlovák Állam elnökének, mint jó szövetségesének, lemondását. Úgy látszik, hogy a 20 ezer zsidó deportálása ennek következtében maradt el, és így Szlovákiában maradhattak, bár sokan közülük továbbra is internáló táborokba voltak zárva.

Ez idő tájt Hitler gyakran kapott dührohamokat Magyarország miatt. A magyar kormány nemcsak hogy befogadta a lengyel menekülteket, de még lengyel iskolák felállítását is engedélyezte nekik. A lengyelek tehát Magyarországon, mint biztonságos oázisban éltek.

Magyarországon a zsidók helyzete sem volt rosszabb még 1943-ban sem; ott még járhattak színházba és vendéglőbe, mintha a Führer nem zárta volna őket ki az emberi társadalomból. Természetesen fenyegető szemrehányásokat kapott a kormány azért, hogy csak színleli az engedelmességet és valójában nem tesz semmit. Horthy kormányzó és miniszterelnöke, Kállay Miklós, úgy vélték, hogy elég nagy szolgálatot tettek Hitlernek azzal, hogy csapatokat adtak a Szovjetunió elleni harchoz s nem engedték meg, hogy beavatkozzék Magyarország belügyeibe. Így a lengyelek és a zsidók részére Magyarország a szabadság menedéke maradt továbbra is.

1943 nyarán Révay Istvánékat látogattuk meg fivérem gyermekeivel Tajnán, 40 km-re tőlünk, de már a Magyarországhoz visszacsatolt területen. Az itt élő szlovák lakosság elégedett volt, annak köszönhetően, hogy Révay István, János fivérem és mások, közbenjártak érdekükben a kormánynál Budapesten.

Vacsora után hallgattuk néhány meghívott vendég társaságában a pesti rádiót. Ez a rádió sajnos nagyon sok eseményt eltitkolt előlünk. Sohasem mondta be, micsoda szörnyű katasztrófa érte az előző télen a 2. magyar hadsereget, amely a Don-kanyarban majdnem teljesen megsemmisült. A rádió azt sem merte bementeni – pedig erről is minden magyar tudott – hogy azok, akik nem a csatában estek el, ezerszámra haltak éhen és fagytak meg a jeges ukrán télben. S azt is tudtuk, hogy a szovjet hadsereg lassan közeledik nyugat felé. Ugyanakkor az Olaszországban partraszállt nyugati hadsereg nem jutott előbbre.

Este, a 10 órás hírek a szenciació erejével hatottak: „Államcsíny Olaszországban! Mussolini uralma felborult. A hadsereg veszi át a hatalmat. Az olasz hadierők az angol-amerikai hadsereghez csatlakoznak!”

Társaságunk örömmámorban úszott. Az egyik vendég megjegyezte: „Ez azt jelenti, hogy az olasz félsziget gyakorlatilag már a nyugatiak kezében van és hamar eléri Horvátországot. S azután már Magyarország felé közelednek és kormányunk felveheti velük a közvetlen kapcsolatot. S akkor Magyarország követheti Olaszország példáját, hogy megszabaduljon Hitlertől.”

Révay Istvánnal előszedtünk egy térképet és hasonlítottuk a távolságokat. Rájöttünk arra, hogy majdnem egyforma távolság választja el Magyarországot az angol-amerikai csapatoktól és a keleti fronttól. Izgatottan tárgyaltuk, hogy akkor a nyugati csapatok még előbb is elérkezhetnek hozzánk, mint a szovjetek. „Nem is lesz nehéz dolguk, hiszen egyetlen német katona sincs most hazánkban, akadály nélkül nyomulhatnak fel egészen Lengyelországig.” – mondtuk.

Ezek a remények azonban nem teljesültek. Az angol-amerikai hadseregnek akkor még nem sikerült Olaszországot elfoglalni. Hitler ezt egy viharos ellentámadással megakadályozta.

Pozsony, 1944 március közepe. Diáklányaink egy összejeövetelen vettek részt, ahol megkérdeztek, hogy hallottam-e, hogy Magyarország külön békét akar kötni. Azt feleltem, hogy erről nincsenek pontos értesüléseim, de társaságomban már egy héttel ezelőtt ez téma volt Budapesten.

Este a Carlton hotelben a hall tele volt SS-ekkel. Már évek óta nem láttuk őket Szlovákiában, hangos Heil Hitlerrel és csizmadobogással jöttek be a portás legnagyobb ámulatára. Az ebédlőasztalok megteltek velük. Jól szabott sötét uniformisaikban, fényes fekete csizmájukkal a győztesek benyomását keltették. Mintha teljesen rendben lenne a szénájuk.

Egyedül vacsoráztam, ezúttal János nélkül, aki Lengyelországban volt Mariska húgunknál.

A pincér kihozta a levest s nyugtalanul súgta a fülembe:

„Mit akarnak ezek itt még kitalálni? Istenem, bárcsak a magyaroknak sikerülne megszabadulniuk tőlük egy külön békével.”

Pozsony, 1944. március 19. reggel. Az SS-ek eltűntek a hotelből, egyet sem láttam közülük. Csodálkozásomra portás barátunk megszólalt:

„Mind elmentek, egy sincs már Pozsonyban. Most foglalják el Magyarországot!”

„Micsoda??” – hördültem fel.

„A rádió bemondta az előbb, hogy Hitler elfoglalta Magyarországot. Vendégeink, akik onnan érkeztek kocsival, mondják, hogy Magyarországot előzőnlőtték a Waffen-SS-ek.”

Budapestről nem kaptam semmilyen szavahihető hírt. A magyar követség próbált telefon-összeköttetést teremteni, de hiába. Este az újságírók mondták el a Carltonban, hogy Hitler hívására Horthy kormányzó Berchtesgadenbe utazott, ahol a Führer megparancsolta neki, hogy Kállay Miklós kormánya helyett állítson egy Hitler-párti kormányt, amely véget vet a különbéke próbálkozásoknak és elindítja a zsidók deportálását. Horthy kormányzó ezt elutasította – mondták az újságírók – és egy szörnyű jelenet után otthagya Hitlert és hazautazott. Mire másnap hazaérkezett, Magyarországot már elfoglalta a Waffen-SS, amely azonnal letartóztatta a nyugatbarát politikusokat, köztük a kormány egyes tagjait is. Hitler három napot adott Horthynak, hogy megalakítsa a nácibarát kormányt. Amennyiben visszautasítja, Magyarország ideiglenes elfoglalása végleges lesz. És román és szlovák csapatok is részt fognak venni Magyarorszag megszállásában.

Hát, idejutottunk mi, közép-európai kis népek. Mivel sohasem sikerült egymás közt megegyezni, most Hitler kihasználja a veszekedéseinket és eszközül használja az egyiket a másik ellen. Az egyiket azzal fenyegeti, hogy a másikkal elfoglaltatja.

Két nappal később János visszatért Lengyelországból. Ott tudta meg, hogy a németek bevonultak Magyarországra. Megkért, hogy azonnal utazzam Budapestre és nézzek utána gyermekeinek. János fia Pannonhalmán folytatta tanulmányait, ahol én már előzőleg egyszer meglátogattam. Ez március 12-én volt, amikor a bencés atyák imádkoztak rendük bölcsője, a Monte Casinoi apátságért, ahol éppen véres harcok dúltak a németek és a nyugatiak között: azon nemzetek között, amelyeket régen Szt. Benedek szerzetesei kereszteltek meg. Most ezeknek a megkeresztelt embereknek az utó dai egymást ölték közös szellemi bölcsőjük falai alatt.

Amikor Pannonhalmára értem, az apátság is már a Waffen-SS kezén volt. Miután János unokaöcsém elmesélte a történeteket, lementem az altemplomba, amelyet Magyarország első királya Szent István építtetett. A fából készült trónszéke még mindig ott áll. Letérdeltem mellé és sírva hosszasan simogattam a karfáját. Az az érzés vett rajtam erőt, hogy Szent István jelen van ebben a kápolnában, ahova olyan gyakran járt imádkozni. Most az ő politikai műve, a független Magyarország összeomlott. Imádkoztam az ő szellemi művéért, a keresztény Magyarország fennmaradásáért.

Pannonhalmáról Budapestre utaztam, ahol felkerestem Alice unoka-húgomat a Szent Margit kollégiumban. Budapest tele volt Waffen-SS-ekkel. A budai várat állig felfegyverzett SS-ek őrizték.

Egy biztos volt: Horthy kormányzó Hitler foglya.

Meg szerettem volna látogatni Horthynét keserű helyzetében. Tudva azt, hogy az SS-ek nem fognak beengedni hozzá, megkértem az őrt, hogy hadd látogassam meg a gyermeklányt, Sayni Ilát. Ő ugyanis János fivérem gyermekei mellett volt éveken át. Onnan került a kormányzó fiú-unokája mellé. „A Schwestert akarja látni? Akkor menjen be” – szolt meglepedésemre az őr. A gyermekszobában találtam rá és sírva borultunk egymás karjába. Aztán bevezetett Horthynéhoz, aki kimerülten, de bátor hangon szolt hozzám:

„A férjem kéri, mondja meg fivérének, hogy az utolsó lehelletéig fog küzdeni Magyarország megmentéséért.”

Innen a Lánchídon át mentem Pestre. Az utcák tele voltak Gestapo autókkal és a házakból SS őrzáratok jöttek ki, letartóztatottakat kísérve és autókba tuszkolva. Ugyanazt teszik, mint Lengyelországban, gondoltam magamban elrémülve.

Egy kávéházban egy kedves ismerős házaspárral találkoztam s egészen feldultan kérdeztem tőlük:

„Az Isten szerelmére, a kormányzó miért nem mond le ilyen körülmények között? Sajnálom, hogy Horthynénak ezt nem tudtam javasolni ma reggel. De akkor még nem láttam ezeket a tömeges letartóztatásokat. Ha már ez a szegény fogoly kormányzó nem tudja mindezt megakadályozni, akkor mondjon le. És akkor a Führer Gauleitere lesz mind ezekért felelős.”

Ismerősöm újságíró volt, aki a nap folyamán a kormányzóhoz közel álló személyiségekkel találkozott. Azt mondták neki, hogy a kormányzó úgy gondolja, ha a helyén marad, azzal szabotálhatja a zsidók deportálását. De ha átadja helyét egy Gauleiternek, ezt már nem tudná megtenni. Még mindig reméli, hogy az új kormányban érvényesíteni tudja akaratát és hogy a megszálló csapatok azonnal elhagyják az országot, amint az új kormány megkezdí működését.

„Kormányzónk nagyon becsületes, de emellett nagyon naiv” – vettem közbe.

„Igaz”, felelték barátaim – s elváltunk a megszállt Budapest alkonyba borult utcáján.

Az új magyar kormány elnöke, volt berlini nagykövetségünk, Sztójay Döme lett. Belügyminisztere pedig Jaross Andor, a Csehszlovákiai Magyar Párt volt elnöke, aki azóta vad náci érzelmű lett. Most, hogy átvette hivatalát, azonnal elkezdte a zsidó tulajdonok árjásítását és a magyarországi zsidók deportálását a német koncentrációs táborokba. Magyarország, amely eddig biztonságos védelmet nyújtott a zsidóknak, most valóságos pokollá vált számukra. Jaross Andor hűségesen hajtotta végre Hitler parancsait ugyanúgy, mint Szlovákiában Tuka és Mach.

Horthy kormányzó képtelen volt a deportálásnak gátat vetni. Nagyon sajnáltam, hogy nem mondott le. Mindvégig remélte, hogy egy adott pillanatban még tehet valamit, hogy Magyarországot megmentse a hajótöréstől.

1944 júniusában egyik reggel Újlakon mély motorbúgás riasztott fel bennünket. János unokaöcsém a kertből kiabált fel:

„Lulu néni, gyere gyorsan! Jönnek az angol-amerikai bombázók.”

Édesanyámmal, Alice-al és Évivel kiszaladtunk a kertbe és kémleltük a kék eget, amelyen nagy magasságban ezüstösen csillogott számtalan háromszög alakban tovahúzó légi alakulat. Egy teljes órán át röplültek fejkünk felett. Ennyi gépet még sohasem láttunk együtt. S megremegtünk

a gondolattól, hogy ezek szórják a halált Magyarország városaira, amióta Hitler megszállta.

Egyszerre csak édesanyám felkiáltott: „Nézzétek! Lehetetlen, hogy ilyen erőbevetéssel csak Magyarországot akarják bombázni. Ezek biztos ejtőernyősöket szállítanak és meglátjátok, egyszerre csak az égből fognak lepottyanni az ejtőernyős csapatok először Magyarországon, azután Szlovákiában és utána így fogják felszabadítani Lengyelországot is, ahogyan ígérték!”

Szegény édesanyám reményei nem teljesültek. Az angol-amerikai hadsereg túl messze volt tőlünk ahhoz, hogy egy ejtőernyős akció sikeres lehetett volna. Még csak azt sem kísérelték meg, hogy a hozzánk legközelebb lévő Balkánra tegyék lábukat. Olaszországban erőik dühös német ellenállásba ütköztek s egyetlen nagy céljuk volt: Franciaország felszabadítása, ahol röviddel azelőtt patraszálltak.

A nyugati légierők másnap újra átrepültek fölöttünk. Ezúttal Pozsonyt bombázták. Riadót csak az utolsó percben fújtak, a bombázásnak sok halottja volt. Országainkba csak bombát hoztak és nem a szabadságot.

A Carlton hotel légóltalmi pincéjében, Pozsonyban, a Német Párt tagjai elmondták, hogy Németország számos városát a szőnyegbombázás a földdel egyenlővé tette. De hozzátették: „Mi ennek ellenére is győzni fogunk, csodafegyverünk nemsokára elkészül. A Führer mondta!”

A mi óvóhelyünkön a rádió zenét sugárzott. S mint olyan gyakran a háború folyamán, a Lilly Marlént énekelték.

1944 júliusában Újlakon, a forró nyár ellenére dolgozószobámban kellemes volt a hőmérséklet, s a lehúzott zöld zsalugáterek résein át elég világosság jött be ahhoz, hogy dolgozhassam. A szegedi egyetem Baráti Köre hívott meg egy előadás megtartására a szlovák-magyar megbékélés lehetőségeiről. Novemberi időpontot kértek, s készülék közben még nem gondoltam arra, hogy addigra Szeged és környéke csatatérre változhat.

A nyár folyamán szovjet légi alakulatok „partizánkatonákat” dobtak le Közép-Szlovákia erdős vidékeire. Vasúti sínek és alagutak röpültek a levegőbe.

1944 augusztusában a szlovák rádió bejelentette, hogy Besztercebánya csatlakozik a környékén harcoló partizánalakulatok erőihez. Arról is szólt, hogy Csehszlovák Forradalmi Kormány alakult a városban. Felhívást sugárzott Szlovákia népéhez, hogy csatlakozzék harcukhoz szabadságuk kivívásáért. Szlovákok, magyarok, szökött katonák, franciák és

mások gyülekeztek, hogy részt vegyenek a besztercebányai ellenállási mozgalomban. A szlovák hadsereg kisebb egységei a partizánokkal együtt, közös erőfeszítéssel akadályozták a németek útját a keleti front felé.

1944 augusztus vége felé a Reich élesen reagált a front mögötti partizánakciókra. Erős Waffen-SS egységek nyomultak be Szlovákiába és megpróbálták felszámolni a Besztercebánya-környéki partizán egységeket!

A még itt lévő 20 ezer zsidót, akik nagyrészt már táborokban internálva éltek, deportálták. Újlakon még négy zsidó család élt, az remélve, hogy már megmenekültek a legrosszabtól.

1944 szeptember egyik vasárnapján miséről jövet észrevettem, hogy egy rendőrautóból SS-ek szállnak ki és hamarosan megtudtam, hogy a még szabadon élő zsidók után kutatnak.

Hazaérve Alice ugrott a nyakamba és sírva könyörgött:

„Lulu néni, mentsük meg Verát!”

Schlesinger Vera szüleivel élt a faluban és gyakran jött játszani gyerekeinkkel a kertben. „Ma reggel – mesélte Alice –, amikor Vera megtudta, hogy SS-esek jelentek meg a faluban, kiugott az ablakon és idemenekült a kertünkbe, a bokrok közé.” Rögtön meg is kerestük a kislányt és elhelyeztük a dolgozószobám melletti vendégszobába, amelynek két kijárata volt, egyik a folyosóra, a másik a kertbe.

„Hol vannak a szüleid?” – kérdeztük a síró kislányt.

„Elmenekültek az erdőbe!” – válaszolta.

Időközben Vera öreg nagynénje is menedéket talált nálunk. Miután biztonságba helyeztük őket, összehívtam házunk összes alkalmazottját a nagyszalonba; mind ott voltak: a szakácsnő, a konyhalány, a mosónő, két szobalányunk és Feri inasunk.

Így szóltam hozzájuk: „Teljes titoktartás mellett közlöm, hogy Vera és Schlesinger mama, mint vendégeim fognak nálam lakni. Nem fognak sehol sem mutatkozni, még a kertben sem. Az étkeztetésről mi gondoskodunk. A fürdőszobába és a WC-re az én dolgozószobámon keresztül fognak menni. Rajtunk kívül senkinek sem szabad megtudni, hogy itt vannak. Ha a gárdisták vagy az SS-ek rájönnek, hogy itt vannak, az halált jelent számukra, de ránk is. Azt ugye tudják, hogy zsidók rejtegetése halálbüntetéssel jár. Tehát azért kérek itt mindenkit, hogy senkinek egy szót se!”

„Számíthat ránk, grófnő” - felelték kórusban, teljes meggyőződéssel és odaadással.

Alig hagyták el a szalont, Feri inasunk sápadtan jött vissza:

„A Gestapo letartóztatta Vig Andort és feleségét a desztilláló üzemben és elvitték őket Nyitrára - dühükben -, mert más zsidót nem találtak a faluban.”

„És hol van Varsányi doktor?” - kérdeztem.

„Jelenleg elbújt az egyik családnál. Tífuszbetegei vannak a faluban és ilyen körülmények között nem akarja itthagyni őket.”

Azonnal autóba akartam ülni, de a Tatra lerobbant s a másik autó Pesten volt Jánosnál. Így befogattam a lovakat és Barta kocsisunkkal Nyitrára hajtottam.

„Lulu néni, hová mész?” - kiáltották a gyerekek.

„Nyitrára a Gestapóhoz, hogy a doktor bácsi dolgozhasson és hogy kiszabadítsam Vigéket.”

„De Lulu néni, téged is le fognak csukni!”

„Remélem, hogy nem!”

„Akkor veled jövök” - ajánlkozott János unokaöcsém.

„Te csak maradj itt szépen és őrizd Verát és nagynénjét. Megteszed?”

„Persze, hogy megteszem” - egyezett bele János és a kocsi kigördült.

Egy órával később megálltunk a Verő-villában székelő Einsatzkommando SD előtt. A ház tömve volt SS-ekkel. Egy nagy szobában letartóztatottak ültek egymás hegyén-hátán a földön. Egy SS járkált közöttük, husánggal a kezében.

Az egyik SS rámrivallt, hogy mit keresek itt. Mint Esterházy grófnő mutatkoztam be, bár ezt a titulust egy csehszlovák dekrétum még 1919-ben eltörölte és azóta sem használtam; de tudtam, hogy sok nácirra még hatni lehet az ilyen titulussal s talán most is használ. Kértem, hogy beszélhessek a parancsnokkal. Hallottam, amint egy félig nyitott ajtón át beszólt az SS: „Esterházy grófnő, Újlak birtokosa.” Beléptem a szobába, a parancsnok felállva fogadott és megkérdezte:

„Mit akar, grófnő?”

„Azért jöttem, hogy falunk orvosa részére működési engedélyt kérjek, mert Újlakot tífuszjárvány fenyegeti. Azonkívül kérem a Vig házaspár hazaengedését, mert a szeszfőzde működése gazdasági érdek.”

„Zsidók, ugyebár?”

„Igen.”

„Hívjon oda helyettük árjákat!”

„Nem lehet. Az országban nincs elég képzett szeszfőző.”

„Maga a főnökük?”

„Igen. És leáll a főzés nélkülük!” Ez volt az egyedüli meggyőző indok.

„És a doktor? - kérdezte a parancsnok - az biztosan nem pótolhatatlan. Biztos fog találni egy árja orvost.”

„Sajnos nincs elég orvos az országban. És Újlak kútjai különösen veszélyesek a tifusz szempontjából.”

„Miért?”

„Azt nem tudom, de ez már régóta így van. Mindig kellett a faluban egy nagyon jó orvos, aki be tudta tartatni a lakossággal a szükséges óvatossági rendszabályokat.”

Ez így igaz is volt és azt gondoltam, hogy ez nagyszerű érv lesz Varsányi doktor megmentésére. Legnagyobb rémületemre azonban az SS parancsnok azonnal kész volt német katonai orvost kiküldeni.

„De hiszen az nem fog tudni szlovákul és a falusiak nem fogják megérteni az utasításait - vetettem ellen - és a tifusz csak terjedni fog. Még a katonákat is megfertőzheti.”

A parancsnok elhallgatott. Úgy látszik megrettent attól, hogy esetleg az SS katonákra is átragadhat a baj. Közben szívből fohászkodtam Istenhez, hogy sugalljon ennek a vad nácinak könyörületes döntést.

„Na jól van - felelte végre - megengedem a doktorának, hogy szabadon végezze a dolgát. Ami a két szeszfőzőt illeti, vigye haza a két koszos zsidót. De egy feltétel alatt. Ha átszöknének a besztercebányai partizánokhoz, akkor magát tartóztatom le. Érti?”

„Igen.”

„Nos, akkor jól magyarázza meg nekik, hogy magát ültetjük le, ha partizánkodni akarnak.”

A két szeszfőzőnket kiadta. Felültettem őket a kocsira és Barta kocsisunk büszkén nézett le a bakról az arramenőkre, hiszen két meghurcolt zsidót hozott vissza. „Az oroslán torkából hoztuk ki őket” - mondta ragyogva. Sem Vigéknek, sem Varsányi doktornak nem árultam el, hogy engem mivel fenyegetett a parancsnok, mert tudtam, ha újra veszélybe kerülnek, nem marad más hátra, minthogy a partizánokhoz meneküljenek.

Másnap tudtam meg, hogy Vera szüleit elfogta a Gestapo az erdőben. Újra Nyitrára utaztam, de már későn érkeztem, a deportáló vonat már elvitte őket.

1944 szeptember közepe. A szovjet csapatok betörték Erdélybe és átvonultak Románián, amely különbékét kért a Szovjetuniótól.

A harcok elől menekülve, Mariska húgom és családjá, szekéren indult el Lengyelországból, hogy nálunk találjanak menedéket. János elénk ment a lengyel-szlovák határra, de hiába várta őket. Nagyon aggodott értük, mert feltételezhető volt, hogy a vörös hadsereg közben elvágta útjukat.

Ezekben a napokban végiglátogattunk néhány ismerőst Jánossal, hogy lássuk, mi a helyzet náluk. Pálffy Károlyékat Vöröskő várában, ebben a középkori sásfészekben a Kiskárpátok erdős magaslatán kerestük fel. Károly letörten fogadott bennünket. Már határozta, hogy Nyugat-Ausztriába mennek, mert azt a részt mint hírlik, az angol-amerikai csapatok fogják felszabadítani.

„Ide Szlovákiába, a szovjetek jönnek – mondta. Mire jó ittmaradni? Hogy a bolsevik uralom alatt éljünk? Vagy hogy ők deportáljanak bennünket, mint megannyi lengyelt? Könyörgöm, ti is tegyétek ugyanezt. Ne várjátok meg az oroszokat, menjete nyugatra!”

„Az én helyem itt van – felelte erre János – a magyarok mellett, Szlovákiában. Nem akarom őket itthagyni. Az elkövetkezendő kemény napokban osztozni akarok sorsukban. És főleg védelmezni akarom őket, közbenjárni érdekükben. Képviselőjük vagyok. Ez hát az én feladatom!”

„De szegény barátom, a szovjetek nem fognak téged meghagyni a kisebbségek szolgálatában! Hidd el nekem, életemet adnám azért, hogy veled szolgáljak továbbra is, mint eddig. De ez öngyilkosság lenne! A szovjetek nem hagynak bennünket szabadon, tehát nem is lehetünk hasznára magyarjainknak Szlovákiában. Az Isten szerelmére kérek, ne várd be a szovjet hadsereget!”

Még sokáig vitakoztak így, de aztán érzékeny búcsút vettünk tőlük és továbbmentünk Pudmerisre, Pálffy Pálékhoz. Őket is már összecsomagolva, útra készen találtuk, ők sem akarták bevárni a szovjet csapatokat.

Még Vedrődre is benéztünk barátainkhoz, Keglevich grófékhoz, de itt is ugyanez a kép fogadott.

Az autóban útban hazafelé folytattuk Jánossal a témát.

„Figyelj ide – mondtam. Tudod jól, hogy a szovjetek lengyelek ezreit deportálták, akik mind nyomtalanul eltűntek. Mire jó az, hogy mi is kitegyük magunkat ennek? Mégis csak gondolni kellene arra, hogy elmenjünk, még mielőtt ők ideérkeznek.”

János egyből leállította a Mercedest az úton, hogy jobban beszélgethessünk. Rágyújtott egy cigarettára és ezt mondta:

„Erős elhatározásom, hogy nem hagyom el ennek az országnak a magyarjait. Utolsó lehelletemig szolgálni akarom őket. De azért azt szeretném, hogy édesanyám és te elmenj a gyerekekkel.”

„Én nem megyek el nélküled! Veled együtt igen. Könyörgöm, gyere velünk. Ott nyugaton te sokkal többet tudnál használni magyar kisebbségünknek, mint itt.”

„Ezt nem hiszem!”

„De igen. Gondolkozz egy kicsit! Magyar diplomatáinkkal, akik már Svájcban vannak és a többi szabad országban, te szolgálhatnád a magyar ügyet és közbenjárhatnál értük az angol és amerikai kormánynál.”

János elgondolkodva nézett rám és így szólt:

„Ezt ne hidd! Az emigrációban nem leszek semmire jó. Gyökereim olyan mélyen kötnek ide, hogy nem tudnék idegenben élni. Ott felfalna a honvágy és elveszteném erkölcsi egyensúlyomat, annyira, hogy már nem tudnám szolgálni magyarjainkat. Csakis úgy tudok hasznukra lenni, ha itt maradok.”

Én még tovább erősködtem s azt magyaráztam, hogy most, mikor gyermekei serdülőkorba kerülnek, nagyobb szükségük lesz apjukra, mint eddig. Már őmiattuk sem szabad kitennie magát a deportálás veszélyének.

„Lulkóm - felelt erre elcsukló hangon - én érzem, hogy külföldön képtelen leszek gyermekeim javát szolgálni. El fogom veszteni a talajt a lábam alól. Kérlek, ne kívánd tőlem, hogy elmenjek. Bízunk az isteni gondviselésben!”

Megöleltük egymást és mosolyogni próbáltunk. Továbbhajtottunk Újlak felé a holdvilágos éjszakában.

1944 szeptember. A lengyelországi háború elől menekülő család, Mariska húgom férjével és négy gyermekével, sok viszontagság után, végre megérkeztek Újlakra. Útközben kifogták lovaikat a szekérből, partizánok között tengődtek egy erdőben, míg aztán lerongyolódva és mindenükből kifosztva eljutottak hozzánk. Másnap bevittem őket Nyit-rára, hogy megvegyük nekik a legszükségesebbet. A szlovák üzletekben még mindig békebeli volt az ellátás.

Mariskáékat a házban kényelmesen elhelyeztük és a sok megpróbáltatás után nem is tudták elhinni, hogy ez a boldog családi együttlét édesanyával és a testvérekkel nem álom, hanem valóság. A teraszról élveztük a gyerekek hancúrozását kint a kertben. A bombázások óta János gyerekeit

hazahoztuk Pestről és továbbra is magánúton tanultak. Jánost egy fiatal pozsonyi tanár, Kázmér Miklós tanította. Alice S. Évivel folytatta tanulmányait.

1944 október 15. Dél óta szól a rádiónk, a budapesti híreket várjuk, de csak a szünetjel hangzik vég nélkül. Egyszerre csak Horthy kormányzó hangja szólal meg. A magyar néphez és a hadsereghez szól. Beszédére körülbelül így emlékszem:

„A szovjet hadsereg mélyen benyomult országunkba. Hogy elkerüljük Magyarország csatatérre válását, különbékét és fegyverszünetet kértem a Szövetséges Nagyhatalmaktól. Mindig arra törekedtem, hogy hazánktól távol tartsam a háborút. Sajnos nem sikerült. Most, mint a magyar haderők legfőbb parancsnoka, megparancsolom az összes egységnek, hogy ne vessenek gátat a szovjet hadsereg előrenyomulásának, hogy megkíméljük hazánkat a fölösleges vérontástól és rombolástól. Kérek minden magyart, hogy vegye fel a munkát hazánk újjáépítésére. Isten áldd meg a magyart!”

Ez volt tehát az indoka annak, hogy Horthy kormányzó a német megszállás ellenére március óta nem akart lemondani. Még a hitleri hatalom fojtogatásában is hosszú hónapokon keresztül fáradhatatlanul munkálkodott, hogy elérje ezt a célt. És most az öreg tengerész makacsul fogva ezeréves hajójának kormányát, úgy gondolta, hogy befutott a béke boldog kikötőjébe.

Ültünk a rádió mellett és vártuk a bővebb magyarázatot. De az adás elnémult, halotti csend lett. Kint az ablakunk előtt hatalmas tulipánfa napsütötte sárga levelei aranylón világították meg szobánkat, s akkor még nem sejthettem, hogy ezt a minden ősszel megcsodált látványt nem fogom többé látni.

Egyszerre csak megint megszólalt a pesti rádió:

„Horthy kormányzó proklamációja már nem érvényes. A Führer parancsára a Waffen SS őrizetbe vette őket. Magyarországon a hatalom a Reich hadseregének kezében van.”

Úgy álltunk ott, mintha fejbe vertek volna. Feltört belőlem a sírás s bár régebben nem értettem mindenben egyet Horthy kormányzóval, merev konzervatívizmusa miatt, amellyel a szociális reformokat fékezte, az utóbbi hónapokban megtanultam becsülni magatartásáért. Megakadályozta több zsidó konvoj elindítását és saját személyének kockáztatásával megpróbálta Hitler kezéből kirántani prédáját, Magyarországot. Most Hitler foglya.

Később a rádió Szálasi Ferenc, a Nyilas Párt vezetőjének ellenproklamációját szólaltatta meg:

„Új magyar kormány alakítok, mely nagy szövetségesünkhöz a Führerhez hű, nemzetvédelmi kormány lesz. Elrendeljük az általános mozgósítást, hogy a német hadsereggel együtt visszanyomjuk a vörös hadsereget és megmentsük a hazát a bolsevik uralomtól.”

János ennek a többször megismételt proklamációnak a hatására, rögtön a közvetlen következményekre gondolt.

„Horthy letartóztatása után valamennyi Hitler-ellenes barátját is le fogják csukni. Engem is kétségtelenül. A Gestapo tehát minden percben itt lehet, hogy megkeressen. Schlesingernét és Verát máshová kell bújtatni, hiszen át fogják kutatni az egész házat. Én most eltűnök és kivonom magam a forgalomból egy időre; nem szeretném, ha a Gestapo elfogna.”

Távozása után, az éj sötétjében, a szoba kerti kijáratán át kimenekítettük Verát és nagynénjét egy másik befogadó családhoz, miközben szobájukból eltüntettem ottlétük jeleit.

Még ugyanazon az estén, 1944. október 15-én, meghallgattuk, hogyan kommentálja a londoni rádió a budapesti eseményeket. Egyszerre csak motorbúgás az udvaron: édesanyám azonnal lecsavarja a rádiót, Feri inasunk máris bent terem és jelenti:

„Itt a Gestapo! Egy partizánt keresnek és át akarják kutatni a házat!”

A következő percben szalonunk megtelt SS-ekkel. Az összes szobát látni akarják, mindegyikben megkérdik, hogy ki lakott itt. Vera ágya előtt is megállnak, vadul ver a szívem.

„Ki lakik itt?”

„Ez vendégszoba, jelenleg senki.”

A földszintről felmentek az első emeletre. Egy másik SS csoport a pincét és a padlást kutatta át. Egy harmadik a konyhát, az ebédlőt és a személyzeti szobákat. Dolguk végeztével, kb. éjjel két óra tájban, dühös képpel jöttek a szalonba:

„Nem találtuk meg azt a partizánt. Pedig tudjuk, hogy napközben itt volt.”

„Nem tudom, hogy kiről beszélnek. A házban napközben nem láttunk senki ismeretlent.”

Az SS főnök szúrós szemmel nézett rám. Hirtelen megkérdezte:

„Hol van Esterházy gróf úr?”

Hogy ne vezessen nyomra azt feleltem: Magyarországon.

Végre elmentek. Tehát Jánosnak igaza volt. Nem partizánt kerestek, sem zsidókat, őt akarták elkapni. Jánost a Gestapo már régen kiszemelte magának, de míg Horthy volt az élen, Berlin kerülni akarta a kellemetlenséget a magyar kormánnyal és addig nem bántották. Most, hogy Szálasi került hatalomra, ő biztosan nem fog protestálni János letartóztatása ellen.

Néhány nappal később a Gestapo újra megjelent Újlakon. Én közben tüdőgyulladással ágynak estem. Varsányi doktort hívtuk és éppen injekciót készült adni, mikor nagy robajjal betörték a szobámba.

„Elbújtatott zsidókat keresünk.”

Varsányi doktor kezében megremegett az injekcióstű; bár zsebében volt a működési engedélye, mégis nagyon megijedt. Az SS-ek úgy tűnik mégsem őt keresték és a ház többi részében folytatták a kutatást. A végén édesanyámat kérdezték újra:

„Hol van Esterházy gróf?”

„Még mindig Magyarországon” - felelte.

Valójában egyikünk sem tudta, hogy hol bujkál.

1944 november. Magyarország hadszíntérré változott. Guderian német tábornok „Panzerjei” élén igyekezett megállítani a szovjet előnyomulást. Szálasi magyar erői hősiesen harcoltak a Wehrmacht oldalán, abban a meggyőződésben, hogy a bolsevista uralom jelentené Magyarországnak a legnagyobb katasztrófát. Még mindig reménykedtek a német csodafegyverben, amellyel kisöpörhetik Magyarországról a szovjeteket.

Szálasiék nyilaskeresztes kormányával szemben ez időben a már szovjet megszállta Debrecenben megalakult egy magyar Hitler-ellenes mozgalom, s körégyültek mindazok, akiknek meggyőződése szerint a legnagyobb veszélyt Magyarországnak Hitler jelentette.

Ebben a halálos veszedelemben tehát a magyarok kétfelé szakadtak és ellenségként álltak egymással szemben a csatatereken. Megisméltódott a XVI. és XVII. századi török idők történelme, amikor a haza egyik része a német birodalmat tartotta legnagyobb ellenségének, míg a másik az oszmán birodalom ellen hadakozott.

1944 decemberében a rádióból hallottuk, hogy szovjet egységek, útban az Alföld felé, áttörték Losoncnál a német vonalat és Léva és Nyitra felé közelednek tankjaikkal. Először hallottunk olyan hadijelentést, amelyben vidékünk városait említik.

Néhány nappal később a Zobor-hegy felől dübörgő hangokat hallottunk. A kertünkben néhány paraszt nyeste a száraz ágakat. A zajra felfigyelve

elsápadtak és keresztet vetettek. Ők még 1914-18-ból tudták, hogy agyüdörgés az, ami idehallatszik s hogy ez a front közeledését jelenti.

Ádvent volt, amikor a harangok hajnalban Roraté-ra hívják a hívőket. A kis házakból sorra jöttek ki az emberek, apró lámpafények imbolyogtak a sötétben. A nyitott templomkapun fény áradt kifelé, ének- és orgonaszó fogadta a Krisztus-váró érkezőket.

Egyik napról a másikra német csapatok árasztották el Újlakot és környékét. Ezek nem voltak sem Waffen SS-ek, sem Gestapósok. A front közeledtével ezek mind eltűntek. A Wehrmacht alakulatai uralták a területet. A tiszték így biztatták a falu lakosságát:

„Az elbújt zsidóknak nem kell tőlünk félniök, sem azoknak, akik őket bújtatják. Katonák vagyunk és nem hóhérok.” Megkönnyebbültünk e szavak hallatán.

Egyik reggel édesanyámmal elgondolkodva ültünk az „Aranykabinet” nevű XV. Lajos korabeli budoárban, amikor Feri inasunk azt kezdte mondogatni, hogy bizony jó volna néhány értékes darabot levinni a pincébe, mert a németek jelenléte még bombázást is hozhat ránk.

Igazat adtunk neki, hiszen pincénk régi vastag falai jó védelmet adhattak értékeinknek és hely is volt bőven.

Tervezetésünket hirtelen telefoncsengés szakította meg. János jelentkezett, először október 15. óta. Pozsonyból hívott, úgy érezte, hogy az SS-ek és a Gestapo távozásával most már biztonságban van, elhagyta búvóhelyét és újra kezdi munkáját a Magyar Pártban. Még aznap felmentem Pozsonyba, hogy láthassam.

A Carlton hotelben találtam barátjával, Révay Jánossal együtt, aki a Magyar Párt Ifjúsági Sportosztályának volt a vezetője. Évek óta odaadással végezte ezt a munkát a magyar sportoló ifjúság körében. Most így szólt Jánoshoz:

„Vigyük bele ifjúságunkat a partizánmozgalomba, mint a beszercebányaiak? Mire volna ez jó? Hogy a Vörös Hadsereget segítsük?”

János így felelt: „Irigylem a franciákat. Nekik megérte az erőfeszítés a német megszállás alatt, hogy támogassák az angol-amerikai hadsereget Franciaország felszabadítása érdekében. Mi magyarok is régen megszerveztük volna a fegyveres ellenállást, ha ezzel segíthettük volna a nyugati szövetségesek felszabadító harcát. De most azért segítsük a Vörös Hadsereget, hogy megkaparintsa Közép-Európa országait?”

Ekkor két másik ismerős, M. és L. is, leültek asztalunkhoz.

„Ugye belátod – fordult M. Jánoshoz –, hogy semmi remény nincs arra, hogy bennünket az angol-amerikai hadsereg segítsen. Itt csak kettő között lehet választani: vagy Hitler vagy Sztalin lesz az úr.”

„Tehát vagy Sátán vagy Belzebub” – vetette közbe János.

„Így van, – felelte M. – de Hitler a csodafegyverrel meg fogja nyerni a háborút és azzal fogja megjutalmazni a szlovákokat kitartó hűségükért, hogy visszaadja nekik a Magyarországhoz került területeket. Ennek megakadályozására Magyarországnak is a Reich oldalán kellene harcolnia. Őrülség, amit Debrecenben csináltak, hogy az oroszokkal paktáltak le a Reich ellen és a moszkoviták szolgái lettek.”

M-nek erre a kijelentésére L. dühösen ugrott fel:

„Debrecenben nem szolgái a moszkovitáknak. Ők tudták, hogy a szovjetek nyerik meg a háborút és ha Magyarország nem tart velük, akkor Sztalin megsemmisíti őket és elhurcolja a lakosságot Szibériába. Ennek a katasztrófának kivédésére szövetkeztek Debrecenben a szovjetekkel, hiszen az angol-amerikai hadsereg nincs sehol.”

„Még ha az angol-amerikai hadsereg nincs is itt – felelte János – a nyugati hatalmak sohasem fogják megengedni, hogy a szovjetek deportálják lakosságunkat. A BBC szünet nélkül bátorít bennünket, hogy az emberi szabadságjogokat mindenütt biztosítani fogják Hitler legyőzése után.”

M. és L. erre egyhangúan ezt felelték:

„Távollevőkre semmit sem lehet alapozni. Nem hagyatkozhatunk a nyugati nagyhatalmakra, mert katonailag sohasem lesznek jelen Közép és Kelet-Európában.”

„Azt akarjátok mondani, hogy nem tehetünk magunkévá egy asszonyt, aki nincs jelen, aki nem jött el a találkára?”

„Pontosan” – felelték.

János erre elhallgatott. Nem volt mit felelnie, hiszen az ő politikája összeomlott, a nyugati erők nem jöttek felszabadítani sem Lengyelországot, sem a többi Hitler által megszállt területet.

A KELETI FRONT ELÉRKEZIK

1944 december közepe felé a pozsonyi házak falán lengyeleknek a Szovjetunióba történő deportálását ábrázoló riasztó plakátok jelentek meg, ilyen szöveggel:

„Európa népei, így fognak veletek bánni a szovjetek. Védekezzetek, addig míg nem késő. Csatlakozzatok a Führer hadseregéhez, fenyegetett európai nemzetek hatalmas erődjéhez.”

Sumbal professzorékhoz mentem látogatóba s felháborodva meséltem nekik, hogy milyen félelmet keltenek bennem a plakátok.

„A Gestapo deportálásai után most a szovjet NKVD csap le országainkra” – mondtam.

A híres cseh orvostanár figyelmesen hallgatott meg és így felelt:

„Szó sincs róla! Ezt tiszta náci propaganda! Mert, még ha a háború folyamán elő is fordult, hogy a szovjetek deportáltak lengyel civil lakosságot, ezt itt nálunk sohasem fogják megtenni!”

„De miért nem?” – kérdeztem.

„Mert a szövetséges nagyhatalmak kötelezték magukat, hogy feltétlenül tiszteletben tartják a csehszlovák állam alkotmányát, amelyet nálunk vissza fognak állítani. A szovjet hadseregnek nincs más feladata, mint az, hogy kiűzzék országunkból a hitleri erőket. Az NKVD-nek semmi beleszólása nem lesz a feltámadt csehszlovák állam belügyeibe. Benes kormánya lesz hatalmon. Ő fogja újra életre hívni a Hitler által letiport szabadságot. Jan Masaryk ezt nekünk mindig megismétli rádióüzeneteiben. Hisz ezeket Ön is hallgatja, ugye?”

„Természetesen. Ha Benes elnök Th. G. Masaryk szellemében állítja vissza a rendet, akkor nem lesz semmi baj!”

Ezen az estén teljesen megnyugodva tértem haza Sumbáléktól.

Mire újra visszamentem Pozsonyból Újlakra, a szovjet tankok már csak 30 km-re voltak tőlünk. A német katonák teraszunk előtt a fűvön telepedtek le, lövegeik, csöveik kelet felé irányítva, a nyitrai hegyek felé. Egy radarállomást is felállítottak erdeink egyik dombján. Az úton nyilak jelezték a front irányát.

Karácsony előestéjén szovjet gépek bombázni kezdték a falun keresztül vivő országúton vonuló német csapatokat.

Este megérkezett János fivérem, aki még meglátogatta Budapesten barátait, azzal az érzéssel, hogy ki tudja, nem utoljára látja-e őket. Az utolsó percben sikerült még kijutnia a szovjet csapatok gyűrűjéből.

A karácsonyfa alatt gyertyafénynél, egész házunk népével együtt, karácsonyi énekeket énekelve és ajándékokat osztogatva, meghittent ünnepeltünk. Vajon melyikünk gondolta lelke mélyén, hogy utoljára vagyunk így együtt! Lengyel karácsonyi lemezeket is hallgattunk édesanyám kedvéért, mint minden évben. János unokaöcsém meglepetésként még külön kis ezüsttel befűjt karácsonyfácskákat helyezett el mind-egyikünk éjjeli szekrényére. Nagyfiának ez a szeretetmegnyilvánulása mosolyt varázsolt János arcára, pedig halálosan szomorú volt azóta, hogy Budapestről visszatért.

A falu népe megtöltötte a templomot az éjféli misén és énekeltek a karácsonyi örömhírről szóló éneket.

Otthon a házunkban, a német katonák is ünnepeltek. Az udvarról behallatszó motorzúgás sem nyomta el a szobájukban fojtott hangon énekelte „Stille Nacht, heilige Nacht-ot”.

Úgy látszott, hogy a szovjet előnyomulás Nyitra felé megállt, csak Érsekújvár felől hallottunk távoli ágyúdörgést.

1945. Újév. A német katonák elhagyták házunkat és a falut is. Kint csendesen hullt a hó, néhány békés nap következett. De nem sokáig. Kisvártatva újabb szürke hadoszlopok közeledtek kertünk felé. Két majorságunk a falun kívül újra megtelt német katonákkal. Vendégszobáink irodákká alakultak, amelyekhez nyilak mutatták az utat. Egy vezérkari ezredes is nálunk lakott. Az élénk színű telefonvezetékek körülhálózták a házat és tábori csendőrök álltak őrt a házba és a kertbe vezető bejáratok előtt.

Nagy különbség volt az ősszel beszállásolt SS és SD-sek és a Wehrmacht katonái között. Utóbbiakban nyoma sem volt a vadságnak vagy brutalitásnak, udvariasak voltak és előzékenyek. Kértek és megköszönték, ha teljesítettük kívánságaikat. Nem élelmezték magukat a lakosság kárára, megelégedtek a tábori konyhán kapott fejadaggal.

Az iskolában elhelyezett katonai kórház sebésze és fogorvosa kezelte a falusiakat is, akik a szovjet repülőgépek miatt nem mertek bemenni Nyitrára a kórházba. Megfigyelve önzetlen munkájukat, szívből sajnáltam őket, hogy nyilván akarataik ellenére váltak eszközévé a hitleri agresszióknak.

1945 telén a Jaltai Konferencia után, Churchill rádióbeszédében azt tanácsolta a lengyeleknek, hogy egyezkedjenek a Szovjetunióval, mert az fogja Lengyelországot felszabadítani.

Ugyanez a tanács volt érvényes a többi Hitler által leigázott közép- és kelet-európai népre is, hiszen náluk is a Szovjetunió és nem a nyugatiak veszik át a nácik helyét. A debreceni antihitlerista magyar kormány szintén megfogadta az angolszász tanácsot és felvette a kapcsolatot a Szovjetunióval. Az emigrált Benes elnök elhagyta Londont és ideiglenes csehszlovák kormányával áttette székhelyét Moszkvába.

A BBC már régóta úgy méltatta a Szovjetuniót, mint a szabadság hősi védelmezőjét és ez természetesen megerősítette a csehekben és szlovákokban a hitet, hogy felszabadításuk után sem Csehországban, sem Szlovákiában nem lesznek többé diktatorikus állapotok.

1945 februárjában menekülők tömege érkezik Magyarországról, hogy tőlünk jussanak tovább nyugatra. Rettenetes dolgokat mesélnek a szovjet katonákról, a megerőszkolt asszonyokról és lányokról. Volt akin 10-12 katona ment végig. Megborzongok a hírek hallatán és elfog engem is a menekülési láz. Ferenc sógoromat és Mariska húgomat rá akarom bírni, hogy azonnal csomagoljunk és meneküljünk Ausztriába.

Ferenc azonban nyugtatgat. „Ezek a menekültek eltúlozzák a dolgokat. Lehetetlenségeket mesélnek. Férfi vagyok és tudom mit lehet csinálni és mit nem. Azoknak, akik csendben meghúzzák magukat otthon, nem lesz semmi bajuk.”

Mariska is hozzáteszi:

„1939-ben Lengyelországban a szovjet katonák nem erőszakoltak meg senkit. Itt sem fogják ezt tenni, mert Csehszlovákia velük szövetséges állam. Én már eleget menekültem, nem megyek innen tovább egy tapodtat sem.”

János is megérkezett Pozsonyból és igazat adott Ferencnek és Mariskának. Otthon maradni kevesebb veszélyt jelent, mint menekülni a német hadsereg által dugig tömött országúton, amelyekre az angolszászok bombái záporoznak.

Így hát Újlakon maradtunk: édesanyám, János gyermekei, Mariska és Ferenc négy gyermekükkel. Az élet ment tovább, tanultunk a gyerekekkel. János eladta érdeinek egy részét és jelentős összegeket adott nekünk, hogy ne maradjunk pénz nélkül, ha az események úgy hoznák, hogy rászorulunk. Azután visszament Pozsonyba, hogy várja a fejleményeket kollegáival a Magyar Pártban.

1945 februárjában folyik a budai vár ostroma: az oly vonzó régi várnegyed romokban hever. A Duna hídjait a visszavonuló németek

egyedtől egyig a levegőbe röpítették, csak a csonkok állnak ki a Dunából. És halottak ezrei fekszenek az utcán temetetlenül. Vidéken is folyik a csatározás a szovjetek és a németek között s az angolszász bombázók sokszor még közelünkbe is kerülnek. Érsekújváron bombatalálat érte az Arany Oroszlán szállót, ahol a háború előtt ifjúsági kongresszusunkat tartottuk.

1945 márciusában elvittem Alice unokahúgomat Pozsonyba, hogy kivetessük gennyes manduláit. Az orr-fül-gégészeti klinikán operálták és megengedték, hogy éjjelre is mellette maradjak.

Majdnem minden délelőtt megszólaltak a szirénák és a betegeket le kellett vinni az óvóhelyre. János mindennap meglátogatta kislányát, sokáig elbeszélgettünk Alice ágya mellett s ki gondolt arra, hogy így együtt már nem leszünk soha többé.

Tíz nap múlva hazavittem Alicet Újlakra, ezúttal taxival, hiszen a magánatókat már mind rekvirálták. Pozsonyt abban a félelemben hagytuk el, hogy nemsokára Budapest sorsára kerülhet.

Újlakon csend volt, édesanyám a szokásos tavaszi munkákat végezte a kertben, öntözte az újonnan ültetett fiatal bokrokat. Együtt nézegettünk szét a kertben, hogy lássuk, hogyan veszélték át a növények a telet. A frissen felásott föld szaga, a zöldellő fű és a fakadó rügyek az új élet indulásának örömeivel töltöttek el bennünket.

1945 március 20. Virágvasárnap. Még semmi nyoma sem volt annak, hogy a december óta a nyitrai hegyek mögött megrekedt front újra feléledt volna. Semmi sem árulta el, hogy az áttetsző kékes színű Zobor mögött mi készülődik. A teraszról azonban úgy néztünk feléje, mint ahonnan előbb-utóbb ránk fog törni a veszedelem.

A nagymiséről hazatérve fölmentem a gyerekek szobájába és felolvastam Alicekának a virágvasárnapi evangéliumot, mert operációja óta még nem jöhetett velünk a templomba.

1945 március 26. Szovjet repülőök Nyitrára dobtak le néhány bombát. János unokaöcsém az intézővel biciklin ment megnézni, hogy mi történt. Este tértek vissza és arról számoltak be, hogy a belváros romokban hever és sok a halott és sebesült.

Március 27-én lövöldözés hallatszott, a front tehát felélénkült. A gyerekek felfedeztek egy lerobbant tankot a kerítés mögött. Kíváncsi gyerekhad mászott fel rá; a mieinket azonnal leparancsoltuk róla.

Estefelé ágyúdörgés hangja ütötte meg fülünket, nemcsak kelet és dél, hanem délnyugat felől is. A házunk előtt posztoló tábori csendörök

azt mondták, ez azt jelenti, hogy az oroszok nemsokára körülkerítenek bennünket.

Március 28. Szovjet bombázók húztak el Újlak fölött, eltaláltak néhány házat a falu végén, a tűz fénye messzire látszott. A bombázás egy német hadoszlopnak szólt a közeli országúton. Utoljára vacsoráztunk az ebédlőben. Éjjelre már nem mentünk fel szobáinkba, hanem leköltöztünk az óvóhelyre.

Március 29-én reggel misére mentem. Visszatérve édesanyámat a kis-szalonban találtam portörlés közben. Utána leült foteljébe és morzsolta rózsafüzérje gyöngyeit. A harci zaj elcsendesült, az ágyúk elhallgattak. Megengedtük a gyerekeknek, hogy feljöjjenek a pincéből és kiszaladjanak az udvarra. Egyszerre csak fülsiketítő lármával egy szovjet repülő mélyrepülésben közeledett felénk. Egy lövedék levitte a szobám melletti folyosó falát. Ez volt házunk első sebesülése.

Délután a házunkban tartózkodó vezérkari ezredes beszélni kívánt velem. Eddig csak látásból ismertem. Szép kis szalonunkba belépve nem átalotta megjegyezni: „De szép szoba..., hogy fog ez nemsokára kinézni!” Ezután rá akart beszélni bennünket arra, hogy mindenképpen meneküljünk nyugat felé, mert a szovjet csapatok legkésőbb 48 órán belül itt lesznek; ezek büntető századok és minden rémségre képesek. „Kötelességem magukat erre figyelmeztetni. Bäcke ezredes rendelkezésükre fog állítani egy teherautót.”

Válaszom az volt, hogy fivérem úgy határozott, hogy Pozsonyban marad a helyén és mi nem akarjuk őt elhagyni.

Schöneich ezredes megrökönyödve nézett rám. „Ez a legnagyobb örültség” - mondta, - „a fivérért deportálni fogják a Szovjetunióba és ami magukat illeti, megmondtam, hogy minek tesz ki magukat. Telefonálni fogok a fivérének és megkérem, hogy meneküljön magukkal együtt, addig míg nem késő.” Hiába kértem, hogy ne telefonáljon Jánosnak, nem tudtam lebeszélni.

Március 30. Nagypéntek. Tüzérségi tűz, légitámadás, bombák. Egész nap az óvóhelyen voltunk.

Délután 2 óra felé János futott be; Schöneich telefonhívására jött, aki azt üzent nekí, hogy családjának szüksége van rá. Szemrehányóan kérdezte, hogy minek hívtuk, amikor tudjuk, hogy kötelessége Pozsonyban maradni. Elmondtam, hogy az ezredes mindenáram menekülésre akar bennünket rábíni. „Most magam is úgy érzem - mondtam Jánosnak -, hogy rémületbe ejt a veszély, aminek ki vagyunk téve.....

könyörgöm gyere, menekülj velünk, az ezredes katonai autója elvisz bennünket.”

János erre így felelt: „Ami engem illet, én nem hagyom el az országot. Nem akarok a náccikkal egy húron pendülni. Nem akarom Hitlerék segítségével menteni a bőrömet. És ahogy azt már neked megmondtam, túlságosan mély gyökereim vannak szülőföldemben ahhoz, hogy el bírám hagyni!”

Ezután felment szobájába és egy kis imakönyvet csúsztatott zsebébe. A házunk előtt újabb gránát csapódott be. Még egy órát töltött velünk az óvóhelyen és azután nagyon kért minket, hogy ne hagyjuk el Újlakot.

„Ausztria felé minden út zsúfolva van a visszavonuló német csapatokkal s ezeket szünet nélkül bombázzák. Ha ezekkel a csapatokkal menekültök, titeket is megölnék a bombák. Higgyétek el nekem, sokkal kevésbé veszélyes, ha itt maradtok.” Még néhány szó, a gyerekek sírva csimpszakodtak a nyakába, könnyes szemmel ölel meg mindnyájunkat és azután a kerten át megy ki az útra, hogy visszatérjen Pozsonyba.

Március 31. Nagyszombat. Az óvóhelyet továbbra sem hagyhattuk el. A kis ablakon keresztül beszűrődött némi fény, de egyszerre csak az is elsötétült. Egy német tank állt meg közvetlen előtte, s tőle vagy 50 méternyire egy másik.

A katonák azt a parancsot kapták, hogy Újlakot a végsőkig védjék. Innen fognak löni, - házunk lesz a szovjetek célpontja. Egyelőre azonban a ház körüli tankokból nem lőttek. Az este beálltával egy újabb parancsra a Wehrmacht, tankjaival együtt, eltűnt az éjszakában.

A következő órákban a keleti front áthaladt a falunkon, szovjetek vették birtokba egész környékünket. Harci zaj már csak messziről hallatszott és mi kimerészkedtünk az udvarra. A tavasz csillagai ragyogtak fölöttünk: az Ikrek és a Fiastyúk. A gyerekeket lefektettük az óvóhelyen. Villanyvilágítás már nem volt a házban, csak egy kis petróleumlámpa égett. János unokaöcsémrel és Matilddal, a szakácsnővel fölmentünk a konyhába a szovjet katonákat bevárni.

Éjfél tájban vad ordítás hangzott a falu felől. Néhány perccel később betörték a folyosó ajtaját. Prémsapkás katonák rontottak be a konyhába. Ordítva közölték, hogy azonnal lelőnek bennünket, ha csak egy német katonát is találnak a házban, majd szétszéledtek, hogy keressék a germanci-kat. Újabb katonák jöttek és vodkát követeltek. Csak beföttekkel tudtam szolgálni. A katonák egy része mohón nekiesett a lekváros üvegeknek és felfalták tartalmukat. De három katona szorosan mellém

állt és megparancsolták, hogy kövessem őket. Ellenkeztem. Erre géppisztolyaikat mellemnek szegezték és így mondták újra, hogy menjek velük. Én ellenálltam. Inkább lőjenek agyon – gondoltam magamban – mintsem, hogy engedjek nekik. Megpróbáltam lengyelül beszélni hozzájuk, olyasmit, hogy Sztalin azt parancsolta nekik, hogy a szövetséges Csehszlovákiában rendesen viselkedjenek. Egy pillanatra döbbenet néztek rám, de aztán megfogták a válltászkám szíját s azzal húztak a konyha egyik sarkába. Matild és János öcsém segítségért kiabálva szaladtak ki a konyhából. Egyedül maradtam támadóimmal. Kétségbeesett foházkodások közepette teljes erővel próbáltam magam kiszabadítani. Egyszerre csak leszakadt a szíj a vállamról és táskám a katonák kezében maradt. Azonnal kinyitották és megtalálták a sok pénzt, amit Jánostól kaptam. Ez egyszeriben elterelte a figyelmüket rólam és a bankjegyekre koncentráltak. Sőt mi több, a lekvárevők is felfigyeltek és osztozkodni akartak a pénzen. Ezt a pillanatot használtam ki arra, hogy kisurranjak az ajtón a sötét folyosóra. Felrohantam az emeletre, abban a reményben, hogy a hátsó lépcsőn lejutok abba a szobába, amelyik a kertre nyílik s ott tudok kiszökni. A hátsó lépcső azonban tele volt oroszokkal. Így hát csapdába estem; úgy éreztem végleg elvesztem.

Egyszerre csak félénk lépteket hallottam az elülső lépcsők felől és felismertem édesanyám lépteit. Zseblámpával közeledett és felfedezett engem a fal mentén. Halkan megkérdezte: „Bajba jutottál?” „Még nem... de még lehet” – feleltem reszketve. „Ne félj” – mondta mamám bizakodóan – „megyek az orosz parancsnokhoz, hogy védelmet kérjek katonái ellen.” „De hisz a parancsnok biztosan ugyanolyan vad, mint a katonái.” „Azért megpróbálom – mondta mamám, optimistán mint mindig – abban a szobában van elszállásolva, ahol a német parancsnok lakott, Feritől tudtam meg.”

S máris kopogtatott az ajtón. Kisvártatva megjelent egy fehéringes alak, aki alig állt a lábán a fáradtságtól. Mamám lengyelül szólította meg és kérte védjen meg bennünket. Megkönnyebbülésünkre helytel kinált minket, azzal a biztatással, hogy itt senki sem mer majd hozzánk nyúlni. Ezzel átment a szomszéd szobába, rádólt az ágyra és máris aludt mint a bunda. A félig nyitott ajtónál egész éjszaka őriztük az álmát. Várakozás közben édesanyám elmesélte, hogy Jánostól és Matildtól tudta meg az óvóhelyen milyen veszélyes a helyzet; erre fel indult el a parancsnok megkeresésére. Bizakodó és bátor optimizmusával meg-

mentett engem a legrosszabbtól. Mindketten hálaimát rebegettük a csodás megmenekülésért.

Alig világosodott, amikor a folyosó felől lárma hallatszott. Az ajtóban megjelent egy fiatal katona, édesapánk kék huszáregyenruhájában. Ebből tudtuk meg, hogy megkezdődött a szabadrablás a házban, s hogy elsőnek a garderobe szobát dúlták fel. Kintről váratlan lövöldözés zaja ütötte meg fülünket. A parancsnok kiugrott az ágyból és rákiáltott a folyosón tébláboló katonákra: „Német ellentámadás! Géppisztolyt kézbe és neki az ellenségnek!”

Mire kijöttünk a folyosóra, már egy katona sem volt a láthatáron. Húsvét vasárnapjára virradtunk.

1945 április 1. Ferenc sógorom feljött a pincéből és azt tanácsolta, hogy menjünk át a falu nyilvános óvóhelyére, addig amíg a szovjetek nincsenek itt, mert túl veszélyes egy fedél alatt lenni velük. A jó Isten megőrzött bennünket ezen az éjszakán, de ne kockáztassuk, hogy újra itt találjanak bennünket. Felhoztuk hát bőröndjeinket a pincéből és elhagytuk a házat, ahol már soha többé nem lakhattunk.

Kertünkön keresztül a harmatos fűben, a reggeli napsütésben érkeztünk a nyilvános óvóhelyre, amelyet szőlőnkben a présházból alakítottak ki. Az óvóhely tömve volt remegő emberekkel. Rémes éjszakájuk volt, a katonák rávetették magukat az asszonyokra, fiatalokra, öregekre egyaránt. Senki sem merte kitenni a lábát, hogy misére menjen. Délben aztán plébánosunk jött oda, hogy az óvóhelyen részt vehessünk a húsvéti áldozáson.

Estefelé a tüzérségi zaj mindjobban eltávolodott, azután végleg elnémult. Férfiak jöttek a faluból, akik elmondták, hogy szovjet tankegységek vonulnak nyugat felé az országuton, de nem állnak meg a faluban. A kastélyban már csak egy kis különítmény maradt. A falubeliek visszamehettek házaikba, de nekünk ajánlatosabb volt más menedékhelyet keresni.

1945 április. A front továbbvonult nyugat felé maga mögött hagyva sok tönkretett életet. A kórházak tele voltak a részeg katonák által megerőszkolt nőkkel. Vajon ez az a felszabadítás, amit a londoni rádió ígért?

Ebben a felemás helyzetben a lakosság csak egyben reménykedhetett: türelmetlenül várta, hogy Benes kormánya megint hatalomra kerüljön s véget vessen ennek a barbár anarchiának.

A CSEHSZLOVÁK NÉPI DEMOKRÁCIA (1945-1946)

Ez idő táj az új csehszlovák kormány még az ország keleti felében volt Kassán, ahova Benes elnök a szovjet hadsereggel együtt, április elején érkezett, Moszkvából.

Nálunk a faluban a front átvonulása óta még nem hozták rendbe a villanyvezetékeket, így rádiót sem tudunk hallgatni és az újságok sem érkeztek hozzánk. A hírek csak szájról szájra szállingóztak és arról szóltak, hogy a köztársaság elnöke és a kormány hamarosan megérkeznek a fővárosba, Prágába.

Így hát 1945 áprilisában nem volt tényleges kormány az országban. Tiso atya a Wehrmachtal együtt elhagyta az országot. A régi községi elöljáróságokat most nemzeti tanácsok helyettesítették a kommunista párt kezdeményezésére, amelynek tagjai az illegalitásból kerültek ki. Újlon a nemzeti tanács nagy része kommunista volt, a náciellenes egyéb elemek kisebbségben voltak.

A fosztogatás és rablás következtében a még nemrég virágzó Szlovákia lakossága élelmiszer-, ruházat- és orvossághiánnyal találta szembe magát. Újlon a parasztek irigyen örködtek készleteik felett. De mi nekik köszönhetjük, hogy volt még mit ennünk. A mi gabonánkat elvitték, majorságunkat kifosztották s ami még megmaradt, azt az új nemzeti tanács sajátította ki. 1945 április végén a kastélyunkban állomásozó szovjet katonák végre elhagyták a falut. A szabadrablás óta először jártam házunkban. Csak üres falakat találtam. A bútorok, képek, könyvek, az ágynemű, a háztartási felszerelés, a ruházat, mind eltűntek. Minden nélkül maradtunk.

Kiléptem a teraszra, előttem a kert teljes tavaszi pompájában, s háttal a szalon ablakainak azt hihettem, hogy semmi sem változott. De oh! hátrafordulva itt a szörnyű valóság: a két szalon üres, a tapéta leszaggatva, a faburkolat összetörve s a többi szobában szétaposott könyvek, fényképek, levelek halomban a parketten. Úgy tűnt, hogy a házat szívészélhűdés érte, s ahogy ott ültem a terasz lépcsőjén az volt az érzésem, hogy egy nagybeteg mellett virrasztek, aki nem gyógyul fel többé.

Ennek a korai gyönyörű tavasznak a múltával egyre inkább tudatosodott bennem, hogy nincs erő, sem lehetőség arra, hogy ezt a házat felélesszük. A várhatóan bevezetendő szociális reformok nem fognak nekünk anyagi lehetőséget adni ahhoz, hogy a károkat kijavítsuk és eltűnt régi szép bútorainkat újjakkal pótoljuk.

mentett engem a legrosszabbtól. Mindketten hálaimát rebegettük a csodás megmenekülésért.

Alig világosodott, amikor a folyosó felől lárma hallatszott. Az ajtóban megjelent egy fiatal katona, édesapánk kék huszáregyenruhájában. Ebből tudtuk meg, hogy megkezdődött a szabadrablás a házban, s hogy elsőnek a garderobe szobát dúlták fel. Kintről váratlan lövöldözés zaja ütötte meg fülünket. A parancsnok kiugrott az ágyból és rákiáltott a folyosón tébláboló katonákra: „Német ellentámadás! Géppisztolyt kézbe és neki az ellenségnek!”

Mire kijöttünk a folyosóra, már egy katona sem volt a láthatáron. Húsvét vasárnapjára virradtunk.

1945 április 1. Ferenc sógorom feljött a pincéből és azt tanácsolta, hogy menjünk át a falu nyilvános óvóhelyére, addig amíg a szovjetek nincsenek itt, mert túl veszélyes egy fedél alatt lenni velük. A jó Isten megőrzött bennünket ezen az éjszakán, de ne kockáztassuk, hogy újra itt találjanak bennünket. Felhoztuk hát bőröndjeinket a pincéből és elhagytuk a házat, ahol már soha többé nem lakhattunk.

Kertünkön keresztül a harmatos fűben, a reggeli napsütésben érkeztünk a nyilvános óvóhelyre, amelyet szőlőnkben a présházból alakítottak ki. Az óvóhely tömve volt remegő emberekkel. Rémes éjszakájuk volt, a katonák rávetették magukat az asszonyokra, fiatalokra, öregekre egyaránt. Senki sem merte kitenni a lábát, hogy misére menjen. Délben aztán plébánosunk jött oda, hogy az óvóhelyen részt vehessünk a húsvéti áldozáson.

Estefelé a tüzérségi zaj mindjobban eltávolodott, azután végleg elnémult. Férfiak jöttek a faluból, akik elmondták, hogy szovjet tankegységek vonulnak nyugat felé az országuton, de nem állnak meg a faluban. A kastélyban már csak egy kis különítmény maradt. A falubeliek visszamehettek házaikba, de nekünk ajánlatosabb volt más menedékhelyet keresni.

1945 április. A front továbbvonult nyugat felé maga mögött hagyva sok tönkretett életet. A kórházak tele voltak a részeg katonák által megerőszkolt nőkkel. Vajon ez az a felszabadítás, amit a londoni rádió ígért?

Ebben a felemás helyzetben a lakosság csak egyben reménykedhetett: türelmetlenül várta, hogy Benes kormánya megint hatalomra kerüljön s véget vessen ennek a barbár anarchiának.

A CSEHSZLOVÁK NÉPI DEMOKRÁCIA (1945-1946)

Ez idő táj az új csehszlovák kormány még az ország keleti felében volt Kassán, ahova Benes elnök a szovjet hadsereggel együtt, április elején érkezett, Moszkvából.

Nálunk a faluban a front átvonulása óta még nem hozták rendbe a villanyvezetékeket, így rádiót sem tudunk hallgatni és az újságok sem érkeztek hozzánk. A hírek csak szájról szájra szállingóztak és arról szóltak, hogy a köztársaság elnöke és a kormány hamarosan megérkeznek a fővárosba, Prágába.

Így hát 1945 áprilisában nem volt tényleges kormány az országban. Tiso atya a Wehrmachtal együtt elhagyta az országot. A régi községi elöljáróságokat most nemzeti tanácsok helyettesítették a kommunista párt kezdeményezésére, amelynek tagjai az illegalitásból kerültek ki. Újlon a nemzeti tanács nagy része kommunista volt, a náciellenes egyéb elemek kisebbségben voltak.

A fosztogatás és rablás következtében a még nemrég virágzó Szlovákia lakossága élelmiszer-, ruházat- és orvossághiánnyal találta szembe magát. Újlon a parasztek irigyen örködtek készleteik felett. De mi nekik köszönhetük, hogy volt még mit ennünk. A mi gabonánkat elvitték, majorságunkat kifosztották s ami még megmaradt, azt az új nemzeti tanács sajátította ki. 1945 április végén a kastélyunkban állomásozó szovjet katonák végre elhagyták a falut. A szabadrablás óta először jártam házunkban. Csak üres falakat találtam. A bútorok, képek, könyvek, az ágynemű, a háztartási felszerelés, a ruházat, mind eltűntek. Minden nélkül maradtunk.

Kiléptem a teraszra, előttem a kert teljes tavaszi pompájában, s háttal a szalon ablakainak azt hihettem, hogy semmi sem változott. De oh! hátrafordulva itt a szörnyű valóság: a két szalon üres, a tapéta leszaggatva, a faburkolat összetörve s a többi szobában szétaposott könyvek, fényképek, levelek halomban a parketten. Úgy tűnt, hogy a házat szívészélhűdés érte, s ahogy ott ültem a terasz lépcsőjén az volt az érzésem, hogy egy nagybeteg mellett virrasztek, aki nem gyógyul fel többé.

Ennek a korai gyönyörű tavasznak a múltával egyre inkább tudatosodott bennem, hogy nincs erő, sem lehetőség arra, hogy ezt a házat felélesszük. A várhatóan bevezetendő szociális reformok nem fognak nekünk anyagi lehetőséget adni ahhoz, hogy a károkat kijavítsuk és eltűnt régi szép bútorainkat újjakkal pótoljuk.

1945 május 7. Nyitrán a város közepén, az összebombázott házak falán a kommunista párt plakátjai azt hirdették, hogy a csehszlovákiai magyar lakosság házait el fogják kobozni. A plakátot, amelyet éppen olvastam, gyógyszerészünk romos házának falára ragasztották: őt magát ott ölte meg egy bomba a gyógyszerésztárában. A plakáton az állt, hogy ezentúl a csehszlovákiai magyarok tulajdonában nem lehet semmiféle ingatlan.

Barátaimmal értetlenül álltunk a *hirdetmények* előtt. Mit is akarnak mondani? A várt szociális reformokat népszerűsítik? Dehogy. A vagyonek kobzás csakis a magyar lakosságot érinti. A szöveg kísértetiesen hasonlított a náci plakátokéra, amelyek a zsidók tulajdonának elkobzásáról szóltak.

Nem hittem a szememnek. A kommunista párt ugyanazt tenné, mint a hitleristák? A náci faji megkülönböztetés helyett most a nemzeti megkülönböztetést hirdeti? És a kormány ezt túmni fogja?

Másnap, 1945 május 8-án, Hitler birodalma kapitulált és a háború befejeződött. A rádió hirtelen visszanyerte hangját és nyitrai barátaimnál megtudtam, hogy Hitler meghalt. A szovjet hadsereg Berlinben volt, a nyugati hadsereg pedig Bajorországban.

A bombázások a legszebb német városokat a földdel egyenlővé tették. A szovjetek elől keletről elmenekült ezrek elárasztották a romokban heverő Németországot. Minden baj, minden rombolás, minden nyomorúság, amelyet Hitler más országoknak juttatott, amikor a Blitzkrieggel lerohanta őket, most visszazúdult a német Reichre.

A hitleri birodalom példa nélküli vereségben omlott össze. Ez a vereség kitartha a Gestapo koncentrációs táborainak kapuit s az életben maradt, megkínzott emberek visszanyerték szabadságukat. A hosszú gyötrelmes évek után, Európában elmúlt a bombázástól való félelem. Az egész világon ujjongó harangszóval ünnepelte az emberiség a béke megérkezését.

De nekünk, közép-európai népeknek, akiket a Nyugat nem jött felszabadítani, ez az a béke, amelyre vágytunk? A Wehrmacht tankjainak nyomai még ott voltak kertünkben. Ők eltűntek, de helyükbe léptek a szovjet megszállók. A lakosság szemében félelem ült és nagy nosztalgiával néztek nyugat felé.

Néhány nappal a német fegyverletétel után, üzenet érkezett Pozsonyból: a szovjetek letartóztatták Jánost. Egy heti fogvatartás után ugyan kiengedték, de utána a csehszlovák hatóságok tették rá kezüket.

A hír hallatára azonnal Pozsonyba utaztam. Hogy a lipótvári állomáshoz eljussak, csónakon kellett átmenni a Vágon, mert a hidat lerombolták. Az állomás tele volt szovjet katonákkal és a vonatra váró emberek reszkettek félelmükben. Olyan hírek terjedtek el, hogy az orosz katonák a vonaton kirabolják az utasokat, ütlegetik őket és volt olyan eset is, hogy kidobták őket a robogó vonatból. Ezúttal azonban nem történt ilyesmi és baj nélkül érkeztem Pozsonyba.

A városban a bombázásnak kevés nyomát láttam, annál több kifosztott üzletet. Tátongó, üres és piszkos lyukaknak tűntek, akárcsak a mi szobáink otthon. A városon keresztül végeláthatatlan menetben szovjet katonai alakulatok haladtak az osztrák határ felé. Ausztria felől viszont katonai kamionok egész sora érkezett a Bécsben összeszedett zsákmánnyal. A katonák között sok nő is volt egyenruhában. Minden útkereszteződésnél cirillbetűs feliratú vörös nyilak mutatták a katonai alakulatoknak az utat. A falakat vörös hátterű, óriási fotómontázsok díszítették, Lenin és Sztálin képével. Felettük a szovjet csillag, a sarlóval és kalapáccsal. A parkosított tereken tatárszemű szovjet pásztorok hosszú ostorral a kezükben, marhacsordákat és kecskenyájákat legeltettek. Piszok, legyek tömkelege mindenütt, ebben a hajdan oly példás tisztaságú városban. A lakosság betege volt a látványnak és félelemben élt, mert a részeg katonák éjjel betörték a kapukat és erőszakoskodtak az asszonyokkal. Annak ellenére, hogy a szovjet parancsnokság ezt plakátokon tiltotta és halálbüntetéssel fenyegetőzött, ha valakit rajtakapnak, erre nem sokat hederítettek. S. Éviéknél laktam a belvárosban, s éjjel sokszor vad ordítózást hallottunk és segélykiáltásokat a szomszéd lakásokból és az utcáról.

Felkerestem régi ismerőseimet, köztük a baloldaliakat is, akik csalódottan nyilatkoztak, hiszen úgy gondolták, hogy a szocialista nevelés eredményeként a szovjet katonáknak fegyelmezett viselkedést kellett volna tanúsítaniuk. De az itt tapasztaltak, a rablás és erőszak, bizonyára nem a szocialista nevelés gyümölcsei, hanem primitív és vad mentalitás megnyilvánulása.

Barátaim figyelmeztettek, hogy ne sokat mutakozzam az utcán, mert gyakoriak a razziák; az ellenségnek beállított magyarokat és németeket kényszermunkára hurcolják.

„A csehszlovák hatóságok nem tudják megakadályozni ezeket a túlkapásokat?” - kérdeztem.

„Sajnos a csehszlovák hatóságok védelmére már nem számíthatunk. Az új rendőrség, az NB, naponta szedi össze a magyar családokat és internálja őket Ligetfalun a Duna túlsó odalán, vagy a régi német koncentrációs táborba, a Patrongyárba. Ezek ellen a jogsértések ellen kért védelmet fivére a Belügyminisztériumban, amikor őt is letartóztatták.”

Akkor tudtam meg, hogy mi is történt Jánossal. A Magyar Pártban, kollegáival készítettek egy memorandumot, amelyben a csehszlovák hatóságok védelmét kérték a magyar lakosság számára. A memorandum átadása érdekében János kihallgatást kért Gustav Husák belügyi megbízottól. El is indult hozzá a memorandummal, de barátai hiába várták vissza. Nemsokára kiszivárgott a hír, hogy Jánost a Kórház utcai rendőrkapitányságon tartják fogva. Azonnal láthatási engedélyt kértek, de ezt visszautasították. Akkor üzentek nekem, hogy jöjjen Pozsonyba, abban a reményben, hogy mint családtagnak, talán nekem megadják az engedélyt.

Próbálkozásom azonban kudarcba fulladt. Azt a felvilágosítást kaptam az NB-től, hogy Jánost csak az eljárás lefolytatása után lehet majd meglátogatni. Kérdésemre, hogy ez milyen soká fog tartani, azt mondták, hogy előbb a szlovák parlament valamennyi képviselőjét ki kell hallgatni, s ez bizony hosszú időt fog igénybe venni.

Elkeseredésemben felkerestem Szalatnai Rezsőt, aki Jánossal együtt szerkesztette a memorandumot. Mint a magyar baloldal képviselőjének, voltak ismerősei az új csehszlovák hivatalos körökben. Kérdésemre, hogy mi lehet az oka, hogy letartóztatták Jánost, aki sohasem értett egyet a náci fajellenes intézkedésekkel, és arra, hogy a pozsonyi magyar lakosokat internálják, csak annyit mondott szomorúan, hogy ezek az új csehszlovák politika első gyümölcsei.

„Miféle új politika?” – kérdeztem.

„A kormány múlt havi, kassai programjában meghirdetett politika, amely kimondja, hogy az összes nemzeti kisebbséget ki kell űzni az országból, mert Csehszlovákiának »nemzeti állam« kell válnia, ahol csak csehek és szlovákok laknak. Ennek következtében a magyaroknak el kell hagyniuk lakhelyüket és Magyarországra költözniük.”

„Ez lehetetlen!” – kiáltottam fel.

„Sajnos ez így van – felelte Szalatnai –, Benes elnök személyesen jelentette be ezeket az intézkedéseket. Olvassa csak!” s kezembe adott egy aznapi újságot. Valóban Benes elnök beszédet mondott a pozsonyi

Nemzeti Színház előtti téren összegyűlt sokaságnak. Ebben kijelentette, hogy a csehek és szlovákok az 1938-ban történtek miatt nem akarnak többé a kisebbségekkel együtt élni. A nagyon fájdalmas és kegyetlen tapasztalatok után – mondta Benes – a csehek és szlovákok nem tűrik meg a nemzeti kisebbségeket a csehszlovák állam keretein belül. „A német kisebbséget tehát kitelepítjük Németországba, a magyar kisebbséget pedig Magyarországra.”

„De miért kell a magyar családokat kitelepítésük előtt még internálni is?” – kérdeztem.

„Mert ez megkönnyíti a kitelepítés adminisztrációját. És azért is, hogy minél előbb lakáshoz juttassák a szlovákokat s ezzel megnyerjék őket az új rendszernek. Ez a célja az új politikának s bármilyen fájdalmas is, ez így igaz.”

S ezt már könnyes szemmel mondta, hiszen a háború előtt ő volt a baloldali fiatal értelmiségiek vezetője, aki mindig arra törekedett, hogy közeledés jöhessen létre Magyarország és Csehszlovákia között. Ezután még hozzátette:

„Velünk együtt János is meg volt győződve arról, hogy a náci rendszer kegyetlenségeivel szembeni bátor kiállása miatt, az új csehszlovák rendszer, amely az antihitlerista ellenállás szülötte, őt most el fogja fogadni. Ezért gondolta János, hogy a jövőben is módja lesz védelmezni a magyar kisebbség ügyét.”

„Igen – feleltem –, ez volt a fő oka annak, hogy az országban akart maradni, ahelyett, hogy nyugatra emigrált volna. De miért tartóztatták most le?”

„Azt nem tudom – felelte Szalatnai – csak azt, hogy a kormány pert akar indítani ellene; többet csak akkor fogunk megtudni, ha meglátogathatjuk a börtönben. Egyelőre azt hallottam, hogy megengedik élelem és tiszta ruha beküldését, sőt cigarettát és tisztálkodási szereket is kaphat kívülről.”

„Ügyvédje van már?”

„Még nincs.”

„Miért?”

„Nem tudjuk, János el van vágva a külvilágtól.”

János letartóztatása után az állambiztonsági rendőrség (NB) megkezdte a pozsonyi magyar intézmények helyiségeinek elkobzását. A Magyar Párt Nyerges u. 7. alatti irodáját, a Ventur utcai SZMKE székházat,

egyetemi ifjúságunk és szociális szolgáltatásaink helyiségeit mind ki-sajátították.

Ha magyar szót hallottak az utcán az NB emberei „Szlovákiában csak szlovákul” felkiáltással molesztálták a magyarokat.

S. Évi édesapját és húgát, akiknél laktam, akkor már áttették volt Ligetfalura. Hogy Évi, édesanyjával és nagymamájával, nem került erre a sorsra és hogy lakásukat megtarthatták, az egészen kivételes eset volt. Mint önkéntes vöröskeresztes nővérnek, megengedték Évinek, hogy ápolja otthoni betegeit, aminek igazolására csak a házi orvos egy írása volt kéznél: ezt szerencsére elfogadták. Az adatok felvétele közben derült ki ugyanis, hogy az intézkedő rendőrtisztviselő ugyanabban a cs. és k. tüzérezredben szolgált az első világháborúban, mint Évi édesapja, és ez vezette őt a probléma emberies megoldására.

Barátaim féltve intettek, hogy menjek vissza Újlakra, mert Pozsonyban nem vagyok biztonságban, s csak akkor jöjjenek majd vissza, ha értesítenek, hogy lehet látogatási engedélyért folyamodni.

1945 május végén Újlakon elhagytuk ideiglenes lakóhelyünket falubeli ismerőseinknél, és engedve Schlesingerné hívásának – akit a Gestapo elől házunkban rejtegettünk a kis Verával együtt –, hozzá költöztünk édesanyámmal. Egyik fia és felesége, akik sokáig az erdőben bujkáltak, épségben visszakerültek, de a kis Vera hiába várta vissza szüleit, ők a gázkamra áldozatai lettek.

Schlesingerné fiai bérelték földjeink egy részét. Zsidók lévén, a bérleti szerződést a náci rezsim érvénytelenítette. Most úgy gondoltuk újra felújíthatnánk ezt a szerződést és jelentkezünk az újlaki nemzeti tanácsnál az aláírás végett. Ott azonban visszautasítottak azzal, hogy az Esterházy család földjei kisajátítás alatt állnak és a következő aratás hozamát is teljes egészében el fogják kobozni.

Zsidó ismerőseink a faluban fel voltak háborodva. Varsányi doktossal az élükön megpróbálták közbenjárni a csehszlovák kormánynál, hogy megmentsék földjeinket a kisajátítás alól és hogy Jánost kiszabadítsák a börtönből. Megengedhetetlen – jelentették ki – hogy olyan személyeket üldözzenek és tartóztassanak el, akik a hitleri rendszer alatt az üldözöttek védelmére keltek.

A csehszlovák kormány azonban visszautasított minden kérelmet és zsidó barátaink közbenjárása kemény falba ütközött.

Schlesingerék lakása közvetlenül régi kertünk kerítése mellett volt, úgy hogy minden reggel üdvözölhattük kedves fáinkat. Reggeli után

aztán átmentünk édesanyámmal Mariska húgomékhoz, akik majorunkba költöztek János gyermekeivel együtt. Élelmes unokaöcsém szamaraskocsival járta a falut és így szedte össze a szükséges bútort a család számára. Bekopogtatás után megkérdezte a falusiakat, hogy mit mentettek meg részükre a kastélyból. Így került elő néhány fotel, divány, asztal, szekrény, ágy, meg miegymás a házból; előkerült a szép intarziás falóra, és az ősök képei közül a kék szemű, mosolygós, ezüsthajú ösanya és férjének portréja is. Megkerült néhány darab az ezüst evőeszközökből és kevés ágynemű. Ez a lakás jelentette most nekünk a családi fészket.

Egyik nap Alice és János édesanyja érkezett meg Budapestről. Ő Budán élte át az ostromot s most vissza akarta vinni gyermekeit, hogy Magyarországon folytassák tanulmányaikat és ne veszítsenek évet. Alice és János nagyon örültek, hogy Budapestre mehetnek édesanyjukkal s így búcsúztak:

„Édesapánk nemsokára kiszabadul a börtönből. Akkor utánunk jön Pestre és együtt leszünk.”

Távozásukkor nagy kő esett le szívemről, hiszen itt folyton attól kellett félnünk, hogy ők is a többi magyar sorsára jutnak.

A következő két héten át hosszú órákat töltöttünk azzal, hogy kirabolt házunkban a földön szétszórt iratainkat és fényképeinket rendezzük. Eközben gondolataimat már az foglalkoztatta, hogy micsoda óriási feladatok várnak a háború utáni emberiségre az anyagi és szellemi újjáépítés terén. S vajon mit csinálnak most franciaországi barátaim, hogy ezeknek a feladatoknak eleget tegyenek? Nemsokára el lehet majd utazni hozzájuk, hiszen bizonyára helyreáll az európai országok között a közlekedés.

Álmodozásomból alacsonyan repülő szovjet gépek zaja hozott vissza a valóságba. Hirtelen az az érzés fogott el, hogy a szovjetek hermetikusan el fognak zárni bennünket a nyugattól, mint ahogy azt Oroszországgal már megtették. Számomra ez a gondolat elviselhetetlen volt. Úgy éreztem mintha kalitkába zártak volna, amely mindörökké elválaszt az európai szellemi élet nagy központjaitól. Az új fogságot a kertünk felett lassan köröző szovjet gépek szimbolizálták.

De ahogy a napsütötte pázsiton ülve körülnéztem gyönyörű kertünkben, ezeken a szomorú gondolatokon hamar úrrá lettem. Feladatokat láttam magam előtt, amelyeket itt az országban kell megvalósítanom. Segíteni fogok Jánosnak. És kenyérkereset után fogok nézni, hiszen földjeinket

kisajátítják és a termést elviszik. Sumbal professzor nemrég felajánlotta, hogy titkárnő-fordítói minőségben alkalmaz, ha vállalom a francia-angol levelezést a nyugat-európai egyetemek orvosi fakultásaival. Addig is, amíg ezt az állást elfoglalhatom, itt fogok segíteni Mariska húgomnak a háztartásban, mert pénze fogytán lévén, nem tud többé háztartási alkalmazottat tartani. Ez az elhatározásom annyira fellelkesített, hogy azonnal felkerestem régi cselédlányunkat, Anicskát, hogy megtanuljam tőle, hogyan kell nagymosást csinálni.

Mikor estefelé benéztem Mariskáékhoz, egy levél várt Révay Jánostól, Pozsonyból. Arra kért, hogy azonnal jöjjek, mert Jánost július elején törvényszék elé állítják. Ez az üzenet egyúttal azt is jelentette, hogy a helyzet hirtelen kritikussá vált.

Így másnap, 1945. június 15-én, Mariska kíséretében egy ismerős kocsiján Nyitrára hajtattunk az állomásra. Elmentünk kertünk mellett, ahol tegnap oly soká üldögéltem az árnyas fák alatt és ahol a virágokkal telehintett fűben szőttem terveimet. A Kynek domb tetejére érve még egyszer hátranéztem, mint mindig, ha erre vitt az utam, mert mögöttünk a völgyben feltűnt falunk templomtornya és a fák között egy percre házuk is látható volt. Ki gondolta volna, hogy utoljára látom!

Pozsonyban még aznap találkoztam Szalatnai Rezsővel, aki közölte, hogy János júliusban meg fog jelenni a Nemzeti Bíróság előtt, amelyet újonnan állítottak fel, „a Csehszlovákia ellen elkövetett bűnök” fölötti ítékezésre.

Jánost azzal vádolják, hogy hosszú éveken át dolgozott a trianoni békeszerződés revíziója érdekében és ezzel hozzájárult a Csehszlovák állam 1938-as katasztrófájához. Az NB által foganatosított kihallgatáson János teljes őszinteséggel beismerte, hogy mindig is kívánta a trianoni szerződés revízióját s mindent megtett annak érdekében, hogy ezt békés úton rendezzék, mert igazságtalannak érezte Magyarországgal szemben.

„Ki János védője?” – kérdeztem.

„Egy szlovák ügyvéd, Dr. X. Magyar ügyvédjeink nem védhetik már, mert nem folytathatnak ügyvédi gyakorlatot Csehszlovákiában” – felelt Szalatnai.

„Ismeri a szlovák ügyvédet?”

„Igen, ismerem, nagyon rendes ember, ő értesített bennünket János letartóztatásáról, látta a periratot s állandó kapcsolatban van magyar ügyvédbarátainkkal.”

„Mit gondolnak az ügyvédek?”

„Először nagyon optimisták voltak, de most félnek.”

„Mitől?”

„A szélsőséges sajtókampány miatt, amelyet a kormány János ellen indított. Ennek a hangja azt sejteti, hogy a csehszlovák kormány Jánost halálra akarja ítéltetni.”

Estefelé meglátogattam a Sumbal-klinikán Révay Jánost, aki súlyos betegen feküdt ott. Az oroszok elfogták és kényszermunkára vitték, ahol tüdőgyulladást kapott. Sumbal professzor megengedte, hogy felesége mellette maradhasson a klinikán. Náluk találkoztam dr. Szilárd Marcellal, egy zsidó származású magyar ügyvéddel, akitől megkérdeztem, hogy miért akarják Jánost halálra ítélni.

„Ha Jánost halálra ítélik, a kormány el tudja hitetni a világ közvéleményével, hogy a magyar kisebbség tönkretétele és kiűzése teljesen jogos.”

„Hogy-hogy?”

„Ez nagyon egyszerű. A magyar kisebbség mindenben követte Jánost. Ha most elítélik a csehszlovák állam ellen elkövetett bűncselekményekért, akkor a kormány kijelentheti, hogy a magyar kisebbség szolidaritást vállalt vezetőjével. Így könnyű lesz elfogadtatni a világ közvéleményével, hogy a kassai program, amely ki akarja semmizni és ki akarja űzni a magyar kisebbséget, jogos.”

„Igen – mondta Révay János – a pozsonyi magyarokat már internálták, lakásaikat elkobozták azzal az indoklással, hogy a magyar kisebbség 1938-ban hozzájárult a csehszlovák állam megcsonkításához.”

„De hiszen – mondtam – a magyar kisebbség a kisujját sem mozdította a csehszlovák állam ellen 1938-ban! Jánosnak köszönhetően, aki teljes nyugalomra intette a magyarokat az egész szudéta krízis alatt.”

„Úgy van, de amikor a magyarlakta területeket Magyarországhoz csatolták, nem palástolták efölött érzett örömeiket” – fűzte hozzá Révayné.

„És ez – mondta Szilárd Marcell – a jelenlegi csehszlovák rendszernek elég ahhoz, hogy Jánost halálra ítéljék.”

A következő napon elindultam a vizsgálóbíróhoz, hogy láthatási engedélyt kérjek, azonban nem sikerült hozzá bejutnom. Néhány napos hiábavaló kísérletezés után közölték, hogy egyedül a politikai rendőrség parancsnoka adhatja meg az engedélyt.

Tehát felkerestem hivatalában Feya parancsnokot, a Kórház utcai rendőrfőkapitányságon. Azzal fogadott, hogy csak a szlovák foglyoknak szabad látogatókat fogadni, a magyar nemzetiségűeknek nem.

Sírás tört fel belőlem, de elfordultam a parancsnoktól, hogy ne vegye észre könnyeimet és szó nélkül indultam az ajtó felé.

„Esterházy kisasszony, ne menjen el, jöjjön vissza!”

„De miért, ha nem adhat engedélyt?”

„Csak azért, mert olyan szépen beszél szlovákul, meg fogom adni!”
- hangzott a magyarázat.

Néhány perccel később kezembem volt az engedély, hogy másnap meglátogathatom Jánost. Születésnapom volt aznap, június 21. Gonzagai Szt. Lajos napja.

Másnap, 1945 június 22-én reggel S. Éviéktől indultam, hogy meglátogassam Jánost a törvényszéki fogházban. A kapuhoz érve, azt tárva-nyitva találtam, mert éppen egy fogolycsoportot kísértek kifelé.

Hirtelen, legnagyobb meglepetésemre, a foglyok között megpillantottam Jánost és Csáky Mihályt. Mindketten intettek, hogy kövessem őket. A Kórház-utcai politikai rendőrségig olyan szorosán követtem őket, hogy egyszerre magam is a bejárati ajtóban találtam magamat. A rendőrnek, aki utamat állta, megmutattam a látogatási engedélyt, ő viszont személyazonossági papírjaimat is látni akarta. Amíg az igazolványomat nézte, bepillantottam az udvarba, ahol Jánosék csoportja eltűnt. Ott, a régi rendőrkapitányság, most az NB székházának udvarán megláttam valamit, ami rémülettel töltött el. Az NKVD emberei egy zsúfolásig megtömött rendőrautóból foglyokat szállítottak le. A szerencsétlenek alig álltak a lábukon, úgy néztek ki, mint saját árnyékuk, arcuk halálosan sápadt volt, mint akiket sokáig sötét pince mélyén tartottak. Egy pillanat alatt világossá lett előttem, hogy a szovjet NKVD azt teszi itt, a csehszlovák politikai rendőrség főparancsnokságán, amit akar.

Néhány perccel később már bent voltam a foglyok beszélőjében. Vég nélküli várakozás után egyszerre csak megjelent János a szobába vezető csigalépcsőn, zöld lóden vadászöltönyben. Kitoró örömmel borultunk egymás nyakába, majd leültünk egy padra.

„Micsoda szerencse, hogy pont akkor érkeztlél a törvényszék kapujába, amikor bennünket idehoztak. Különbén órákhosszat várakozhattál volna, amíg megmondják neked, hogy itt vagyok a rendőrségen!”

„Miért kerültél megint ide?”

„Nem tudom. Mint vádlottnak tulajdonképpen a törvényszéki fogdában volna a helyem, mint mostanáig. De jobban szeretek itt lenni. Az örök

rendesebbek, mint odaát, még azt is megengedik, hogy cigarettázzunk a cellában.”

János rágyújtott, s folytatta:

„Tudom, hogy az ügyész a fejemet akarja! Kész vagyok meghalni, ha kell. De védekezni fogok minden erőmből! Bizalommal várom a peremet. Valaha a csehszlovák bíróságok előtt mindig szabadon védekezhetett az ember.”

„Képviselő úr - figyelmeztette az őr - a perével kapcsolatos dolgokról nincs joga beszélni!”

„Jól van, akkor beszéljünk másról” - mondta János.

Először is szeretne volna tudni, hogy mi történt otthon, amióta Nagypénteken eljött onnan. A fogházban folyton akörül forogtak gondolatai, hogy hogyan is vészeltük át a háború utolsó napjait. Amikor elmeséltem neki, hogy a Jóisten hogyan őrzött meg minket a front átvonulásakor, s milyen kedvesen fogadtak be falusi barátaink, boldogan mosolygott. S nagyon megkönnyebbült annak hallatán, hogy volt felesége visszavitte gyermekeit Pestre. Meséltem Mariskáék elhelyezéséről és meghatódott, hogy Schlesingerék befogadtak engem és édesanyánkat házukba. Tudott már arról, hogy birtokunkat kisajátítják s gondot okozott neki, hogy miből fogunk tudni megélni. Elmondtam, hogy az én pénzemet, amit tőle kaptam, ugyan ellopták, de Mariskának és édesanyánknak még futja a pénzből a szükségleteikre, én meg dolgozni fogok, mint titkárnő.

„Mindaz, amit mesélsz, nagyon megnyugtat s én is, ahogy kikerülök a börtönből dolgozni fogok, hogy el tudjam tartani gyermekeimet és hogy neked segítsek édesanyánkat istápolni. Ferenc sógor majd megkeresheti a pénzt családja számára. Viszont, ha engem elítélnék és meg kell hálnom, akkor bizonyos vagyok benne, hogy mindig lesznek szerető szívek, akik segíteni fognak benneteket én helyettem.”

„Képviselő úr, könyörgöm - mondta az őr meghatódottan - ne tegyen említést a peréről, bocsásson meg, de ezt nem szabad megengednem.”

Az őrnek ez az emberséges hangja megnyugtatóan hatott rám és emlékeztetett azokra a rendőrökre és csehszlovák bírókra, akik engem fiatal koromban fogva tartottak. Megpróbáltam viccelődni és így szóltam:

„Bizony, az én időmben is hasonló volt a helyzet, perről nem volt szabad beszélgetnem látogatóimmal!”

János elnevette magát. „Az én időmben - mondta - úgy beszél, mint egy nagymama! De hiszen te nem vagy még olyan öreg!”

„Dehogynem, az én koromban Rózsa nagymamának már két unokája volt: te meg én! Te kétéves voltál, én négy!”

„Hát igen, egész kicsi gyerekek voltunk - mondta János elérzékenyedve - és büszkeséggel állapítom meg, hogy azóta sokkal okosabbak lettünk! Régen sohasem engedelmeskedtünk a nevelőnőinknek, most bezegg parírozunk az őrünknek!”

János szemében most ott volt a régi humor. Sokat fogyott és nagyon sápadt volt, de a tekintetéből olyan derű sugárzott, amelyet régebben sohasem láttam. Mindig vidám ember volt, könnyen állt nála a nevetés és olyankor a szeme is nevetett; de most, ezenfelül, ott volt ez az új valami, ez a derűs ragyogás. Soványsága azonban nyugtalanított és ezt meg is mondtam neki.

„Ne törődj vele - felelte mosolyogva -, mindenem megvan, amire szükségem van, az egészségem kitűnő. Csak a hőségtől fogyok, de amint tudod, imádom a kánikulát; ez emlékeztet a fogolyvadászatokra, akkor volt ilyen hőség. De ami a legfőbb, hihetetlen, hogy Isten mennyire segít elviselni a fogságot!”

Most értettem meg, mi ez a békés ragyogás a tekintetében: a hite volt az, ami éltette. Mindig hívő volt, ahogyan kortársai közül is sokan. De már a letartóztatása előtti hónapokban észrevettem, hogy a hite sokkal elmélyültebb lett; az előző nyár óta egyetlen vasárnapi misét sem mulasztott el. Most is így folytatta az előbb elkezdett mondatot:

„Meglátod Lulkóm, akármilyen is vár még rám, Isten meg fog segíteni és megtartja jókedvemet.”

Az őr most intett, hogy be kell fejezni a látogatást, János átölelt és azt mondta:

„Ne felejsd el, hogy a következő látogatás július 6-án lesz, két hét múlva! Engedélyünk van családunkat kéthetenként látni. Vizontlátásra Lulkóm, július 6-án.”

Sem ő, sem én, nem sejtettük, hogy nem lesz többé vizontlátás. Emlékeimbe mindig visszatér az a kép, ahogy fölmegegy a cellák felé vezető csigalépcsőn s az ajtó előtt visszafordulva a közeli vizontlátás reményével a szemében néz le rám.

Két nappal később levelet küldött édesanyám János részére. A szolgálatban lévő rendőraltsízt azonban azt mondta, hogy a levelet nem tudja átadni fivéremnek, mert nincs már ott.

„Visszavitték a törvényszéki fogházba?” - kérdeztem.

„Nem.”

„Hát akkor hol van?”

„Egy szovjet kommandó vitte el tegnapelőtt.”

„Miért vitték el?”

„Nem tudjuk, semmit sem mondtak; csak annyit kértek, hogy adjak elismervényt arról, hogy elvitték.”

„És hova vitték?” - faggattam újra.

„Nem tudjuk.”

„És hol van a szovjet kommandó, amelyik elvitte?”

„Azt senki sem tudja.”

„Hogy-hogy senki?”

„Senki, hölgyem. Címük teljesen titkos.”

„És mi történik a foglyokkal, akiket elvittek?”

„Néhányat visszaküldtek közülük, de nem mindegyiket.”

Hirtelen eszembe jutott a foglyok látványa, akiket az NKVD rabkocsijából láttam kiszállni s remegni kezdem az ijedségtől.

„Most mihez kezdjek, hogy megtaláljam a fivéremet, hogy megtudjam mi van vele?”

A csehszlovák rendőr résztvevően nézett rám és így felelt:

„Jöjjön ide mindennap ehhez az ablakhoz, édesanyja levelével. Ha visszajött a fivére, átadjuk neki. Ha visszautasítják az átvételt, abból meg fogja érteni, hogy nem jött vissza; de soha ne kérdezősködjék!”

Ettől kezdve el voltam készülve a legrosszabba Jánossal kapcsolatban. Félelem vett rajtam erőt, hogy engem is letartóztathat az NKVD és én is arra a sorsra jutok, mint annyi más nő, akik a szovjet győztesek áldozataivá váltak.

Ezt a bénító félelmet nap mint nap le kellett küzdenem, amikor az NB ablakában megpróbáltam édesanyám levelét leadni János részére. Egyszer sem vették át s csak súgva közölték, hogy még nem jött vissza.

Feya parancsnoknál is többször próbálkoztam, hogy megtudjam, hol van a szovjet parancsnokság, de nem fogadott, bizonyára azért, hogy ne kelljen kényes kérdésekre válaszolnia.

Közben elérkezett a július 6-a, látogatási nap. Akkor biztos voltam benne, hogy Feyának fogadnia kell engem, mert csak ő adhatta ki az engedélyeket.

Aznap zuhogott az eső. S. Éviéknél laktam egész idő alatt és tőle kaptam egy esőkabátot, mert az enyémet ellopták, s a kifosztott pozsonyi

üzletekben újat venni nem lehetett. A jezsuiták templomába mentem misére és onnan az NB-re.

A rendőrségen már sokan voltak, akik látogatási engedélyre vártak.

Beálltam a sor végére azzal a szándékkal, hogy ha Feya parancsnok azt mondja, hogy János már nincs itt, akkor legalább megkérdezhetem, hogy mit tud róla.

Egyszerre odajött hozzám egy rendőr és azt kérdezte, hogy Esterházy János nővére vagyok-e. Igenlő válaszomra intett, hogy kövessem egy másik szobába, ahol néhány tisztviselő ült. Meghallottam, amint a kísérő rendőr egyiknek a fülébe súgta: „Na vyssy rozkaz” (felsőbb parancsra). A tisztviselő erre elővett egy nyomtatványt, beletette az írógépbe, beütött néhány szót és átadott nekem „egy internálási parancsot Ligetfalura”. Nem hittem a szememnek s megkérdeztem, hogy miért? A tisztviselő ellenségesen nézett rám és azt mondta:

„Maga magyar, ugye?”

„Természetesen.”

„Akkor ez elég magyarázat, nem?”

S valójában az internálási parancs világosan így szólt: „Ön kétséget kizáróan magyar, ennek következtében jelenléte Pozsony városában nem kívánatos!”

„De hiszen én nem vagyok pozsonyi lakos.” - mondtam.

„Az mindegy” - kaptam válaszul.

Tudva, hogy itt minden vita fölösleges, szó nélkül engedelmeskedtem a tisztviselőnek, aki felszólított, hogy kövessem a rendőrt. Vég nélküli folyosókon át vezetett, ahol az ajtókon a következő feliratokat olvashattam:

„Magyarok érdekében tilos minden közbenjárás.”

Óhatatlanul eszembe jutottak ugyanezek a feliratok a hitleri időben, a zsidókkal kapcsolatban.

Végre megérkeztünk a férfiakkal, nőkkel, gyermekekkel zsúfolt óriási rendőrségi kázinóba. Ezek mind pozsonyi magyarok voltak, akiket aznap reggel tartóztattak le, hogy Ligetfalura vigyék. Ott kuporogtak kis holmijukon, amit magukkal vihettek, hátrahagyva lakásukat és minden egyebet.

A várakozás hosszú órái következtek s akkor közölték velünk, hogy egyelőre nem tudnak átvinni bennünket Ligetfalura, mert a pontonhidat az éjjel szétvetette az ár és ezért a Patröngyárba visznek.

Géppisztolyos partizánok kíséretében elindultunk Pozsony utcáin keresztül. Én a menet szélén haladtam s egy ismerősnek, aki közelembre került megsúgtam, hogy értesítse S. Évit. Így remélhettem, hogy az otthoniak hírt kapnak rólam.

Útközben volt időm végiggondolni a nap eseményeit s levonni a következtetést: mivel az én esetemben lakásrekvirálásról nem lehet szó, internálásom igazi oka az, hogy az NB meg akarta akadályozni, hogy János után kutassak, akinek hollétét az NKVD titokban tartotta.

Estefelé kiérkeztünk a Patrongyárba; ez egy régen leállított tölténygyár volt, amelyet a nácik zsidó koncentrációs tábornak használtak. Most a város magyar és német lakosait gyűjtötték be oda. Többezren lehettünk ott, a termek zsúfolásig megteltek. A betonpadlón feküdtünk, sűrűn egymás mellett. A beton piszkos volt. Én áldottam Évit az esőkabátért, mert azzal legalább megkímélhettem a kosztümömet.

Réggel sorakozó volt az udvaron. Szovjet katonák elvitték a fiatalokat kényszermunkára. Az idősebbek, nyomorékok és gyerekek visszamehettek a terembe. Lévén 46 éves, engem is visszaküldtek.

A magyar és német internáltak, akiket kiragadtak otthonukból úgy ültek kis motyójukon, mint a hajótöröttek egy kopár szigeten.

Az örök nem molesztáltak bennünket, ellenben ellátásunk egész napra mindössze „feketekávéból” és 20 gr kenyérből állt. Azt azonban megengedték, hogy pozsonyi ismerőseink élelmiszercsomagot hozzanak. Addig, amíg én nem kaptam csomagot, internált társaim láttak el élelemmel, saját készletükből.

Két nappalkésőbb megérkezett cseh barátomtól, Sumbal professzortól, aki 1941-ben kigyógyított reumatikus szívbajomból, az első csomag és az üzenet, hogy igyekszik mindent megtenni kiszabadításom érdekében.

Időközben tifuszjárvány ütötte fel a fejét az internáltak között. Mentőautók vitték a betegeket a kórházba, mindnyájunk és partizán öreink nagy megkönnyebbülésére.

Egy éjjel szovjet katonák hatoltak be a táborba és az öröktől asszonyokat követeltek. Az örök elállták az ittas katonák útját és nem engedték be őket a terembe. Ekkor rávették az örököt, hogy önként jelentkező nőket keressenek nekik. Az örök teljesítették ezt a kívánságukat s láthatólag szégyenkezve mentek teremről teremre, hogy van-e jelentkező. A bent lévők reszketve a félelemtől, alvást színleltek és nem

mozdultak helyükről. Végül is a szovjet katonák morogva és átkozódva visszavonultak és senkinek sem esett bántódása.

Másnap az őrk bejelentették, hogy a magyarokat átviszik Ligetfalura, csak a német internáltak maradnak a Patrongyárban. Három óras lassú menetelésben elértük a pontonhidat.

Ligetfalu, Pozsony elővárosa, a Duna és az osztrák és magyar határ közt terül el. Itt már nem voltunk szögesdrót mögött, hanem a koncentrációs táborba hurcolt német lakosság által elhagyott üres házakba költözhattünk.

Itt Ligetfalun kellett megvárnunk, hogy a csehszlovák hatóságok átadjanak bennünket a magyar hatóságoknak, de a budapesti kormány visszautasította befogadásunkat. Kijelentette, hogy Csehszlovákiának nincs joga kiűzni a magyar kisebbséget, joguk van szülőföldjükön maradni.

A budapesti kormánynak ez a határozott álláspontja azt a reménységet keltette az idekerültek körében, hogy a két kormány majdszak köt egy egyezményt, amely lehetővé teszi, hogy a magyar lakosság otthonában maradjon.

Akkor kb. kétezren voltunk magyarok Ligetfalun. NB őreink azt mondták, hogy nemsokára az összes pozsonyi magyar ide kerül. Mindennap újabb és újabb csoport érkezett, legtöbbször egész családok. Az új kitelepítési parancson már nemcsak az állt, hogy mint magyarokat internálták őket, hanem a szövegben ez állt:

„Nevezettek eltávolításának és internálásának elrendelése azért volt szükséges, mert veszélyes fasiszták.”

Ezen felháborodva, csoportosan elmentünk a ligetfalusi NB parancsnokához, tiltakozni. Mégiscsak abszurdum volt a szlovákiai magyarokat fasizmussal vádolni, amikor egyedül a Magyar Párt tiltakozott nyilvánosan a náci rendszer embertelen intézkedései ellen. Arra kértük a parancsnokot, hogy hallgasson meg bennünket, hogy védekezhessünk ez ellen az igazságtalan vád ellen. Választ persze nem kaptunk az NB-től és soha nem hallgattak meg bennünket.

Ligetfalun csak akkor mehettünk a piacra, amikor a helyi szlovák lakosság már bevásárolt és bizony éhezünk volna, ha Pozsonyból nem érkeznek élelmiszercsomagok, amelyekről a még otthon maradt magyarok gondoskodtak. Tőlük kaptunk háztartási felszerelést és takarókat is, úgyhogy lassan berendezkedtünk az üres szobákban, s körülbelül úgy

éltünk, mint Robinson a szigetén. A Duna-partról vágyakozva néztünk át szeretett Pozsonyunkra, ahonnan kitagadtak bennünket.

Két hét múlva egy második üzenetet kaptam Sumbal professzortól. Azt kérte, hogy jelentkezsem az internálótábor orvosánál és vizsgáltassam meg magam. Egy fiatal szlovák orvos volt szolgálatban, aki nagyon alaposan megvizsgált.

A végén hamiskásan hunyorított szemével és ezt mondta: „Szívét megvizsgálva, nem hallok semmi olyan veszélyes szimptomát, amiről az öreg beszél. De bizonyára ő jobban tudja mint én, ő a nagy főnök. Nem mondhatok ellent a professzornak.”

Néhány perccel később kiállított részemre egy orvosi bizonyítványt, amely szerint kiújult súlyos szívbajom és sürgősen szükségem van kezelésre a kardiológiai klinikán.

Az NB parancsnoka az orvosi igazolás láttán elrendelte elszállításomat a klinikára. Egy órával később egy géppisztolyos partizán kíséretében átmentem a hídon és elérkeztem a klinikára, ahol Sumbal professzor tárt karokkal várt. Újra megvizsgált és hogy asszisztensei is tudomásul vegyék, kijelentette, hogy feltétlenül itt kell maradnom addig, amíg rendbe nem hozza szívemet.

Hosszú távú kúrát írt elő, amelyről tudtam, hogy nincs rá szükségem, hiszen egészséges vagyok, de ezzel ki tudott vonni az internálás alól, bár nem minden rizikó nélkül. Ez az előírt hosszú kúra hónapokra biztosította klinikai tartózkodásomat. Közben érintkezésbe léptem János barátaival és megbeszélhettük, hogy mit is tehetünk megmentésére.

A klinikán újra találkoztam Révay Jánosékkal. Sem ők, sem a másnap érkezett ismerősök nem tudtak semmit Jánosról, azt sem, hogy hol van az a szovjet parancsnokság, amely elvitte.

1945 július 28. Ezen a napon izgatottan keresett fel a klinikán az a kedves ismerősünk, Reimann Linuka, aki élelmet és tiszta fehérneműt juttatott be Jánosnak addig, amíg a rendőrségen volt. Egy levelet hozott János írásával, amelyben téli ruha beküldését kéri. A levelet két orosz katona hozta neki és kérdésére, hogy ebben a forró nyárban miért van szükség téli holmira, azt felelték, hogy a foglyot messzire viszik és hosszú időre.

Ebből tudtuk meg, hogy Jánost a Szovjetunióba viszik, ahelyett, hogy visszaadnák a csehszlovák hatóságoknak. Rémület fogott el, hiszen az 1939-40-es lengyel deportálásokból tudtam, hogy onnan nem jött vissza soha senki.

Barátnőnk még nálam volt, amikor Mariska lépett be a szobába. Sírva borultunk egymás karjaiba. „Jánost soha többé nem fogjuk látni, soha többé...” ismételte.

Aznap egy másik hír is eljutott hozzánk. Csáky Mihály felesége is kapott levelet férjétől, aki ugyanazt kérte, mint János. Azt is megtudtuk, hogy a Magyar Párt több vezetősi tagját, köztük Jabloniczky János ügyvédet, Párkány Lajost és Neumann Tibort aznap reggel lakásukról vitte el a szovjet rendőrség ismeretlen helyre.

Mindez azt bizonyította, hogy az NKVD azt csinál Csehszlovákiában, amit akar, bárki áldozatává lehet Sztalin hóhérainak.

Egy pozsonyi ügyvéd vigasztalni akart és ezt mondta: „A csehszlovák kormány halálra ítélte volna Jánost, ha itt marad, neki jobb, hogy a Szovjetunióba deportálták. Ott nem fogják kivégezni.”

Azt feleltem, hogy ahogy Jánost ismerem, ő bizonyára inkább nézett volna szembe egy kivégző osztaggal saját országában, mintsem hogy elrohadjon egy NKVD börtönben és ott tűnjön el örökre.

Felidéztem emlékemben utolsó találkozásunkat és szavait, amikor arról beszélt, hogy ha kell, kész meghalni és hogy Isten a segítségére lesz, hogy mindent el tudjon viselni, ami rá vár.

János deportálása után néhány nappal titkos üzenet érkezett Révay János testvérétől, Istvántól. Egy pályamunkás a Pozsony-Budapesti vasútvonal komáromi szakaszán a vonatból kidobott cédulát szedett fel és továbbította Révay Istvánnak. A cédulán ez állt:

„Esterházy Jánost és társait a régi csehszlovákiai Magyar Pártból Moszkvába deportálják. Magyarok! Mentsetek meg bennünket!”

Bizonyára abban reménykedtek, hogy Magyarország tehet értük valamit a szovjet hadseregparancsnokságnál.

Valamit tenni értük! Ezt szerették volna János pozsonyi barátai is, az első naptól kezdve. Meg akarták kérni a prágai nyugati követségeket, hogy interveniáljanak a szovjet kormánynál, minthogy ezek a deportáltak egytől egyik hitlerellenesek voltak. Zsidó barátaink készültek fel erre az interveniálásra.

Közben új, titkos üzenet érkezett hozzánk a budapesti külügyminisztériumból. Ez cáfolta azt a hírt, hogy Moszkvába vitték volna a csoportot; a szovjetek, így szól az üzenet, Erdélybe irányították őket, Hidvégre, a Nemes grófok kastélyába. Ott tűrhető a sorsuk, úgyannyira, hogy kérik, ne járjanak közbe kiszabadításukért, ne is írjanak nekik, nehogy ellenséges elemek figyelme rájuk irányuljon.

Így hát abbahagytunk minden közbenjárási kísérletet. Feltételeztük, hogy a külügyminisztérium értesülései pontosak; természetesen nem volt módunkban ellenőrizni a hír valóságát.

Időközben a szovjet parancsnokság abbahagyta Pozsonyban az utcai razziákat és a lakosság kényszermunkára hurcolását és optimista természetű magyarjaink már reménykedni kezdtek, hogy az NKVD módszerei humánusabbá válnak.

A klinikán azonban az ellenkezőjét kellett tapasztalnom. 1945 nyarán ott tartóztattak egy beteget, Martin Micura volt cseh miniszterelnököt, aki súlyos veseműtéten esett át és az első lépéseket tette a hosszú fekvés után. Sumbal professzor hiába magyarázta az NKVD embereinek, hogy a beteg nincs abban az állapotban, hogy elhagyhassa a klinikát, mitsem törődve ezzel, magukkal vitték, azzal az ígérettel, hogy este visszahozzák, mert csak néhány apróbb felvilágosítással kell szolgálnia.

Egész este vártuk vissza a szegény embert, orvosok, ápolónők és betegek lesték visszajöttét. De sem este, sem másnap nem jött vissza és soha többé senki sem hallott róla.

Ez az eset nagyon felkavart és rettegés fogott el, hiszen mint János testvérével, velem is megtehetik, hogy egy szép napon elvisznek tudj' Isten hova.

1945 augusztus. Ferenc sógorom jött meglátogatni. Közölte velem, hogy Újlakon véglegesen elkobozták mindenünket. Nemcsak a földet, a két majort és az erdőt, amely még az 1945-ös földbirtokreform után megmaradt, hanem a szőlőt, a gyümölcsöst, a konyhakertet és a kastélyt is. Semmink sem maradt, még egy tehenünk sem.

Azt is mesélte, hogy még a bútorainkat is, amelyeket a lakosság mentett meg részünkre, el akarták vinni. Hogy mégis meghagyták, az annak köszönhető, hogy Mariska és családja arra hivatkozhattak, hogy ők lengyel állampolgárok. Édesanyámat is lengyel származása mentette meg attól, hogy kitelepítsék. Viszont a nyitrai bankban elhelyezett pénzünket, mint magyar tulajdont, elkobozták. Ékszereinket annak idején János egy budapesti bank széfjébe helyezte, azt állítólag orosz katonák törték fel a harcok alatt s így az is odaveszett.

Családunk tehát itt állt minden nélkül.

„Még az a szerencse – mondta sógorom –, hogy a falusiak olyan jóindulattal vannak irányunkban, hogy eddig még mindennapra jutott ennivalónk.”

Sumbal professzor gondterhesen jött szobámba, hogy sorsomról elbeszéljünk. Klinikai tartózkodásomat egyelőre a megbiztosító fizette, mert Újlak községi tanácsa kiállított részemre egy vagyontalansági bizonyítványt. Sumbal professzor kérvényét, hogy engem mint titkárnőt és levelezőnőt alkalmazhasson, visszautasították. Ezen nem volt mit csodálkozni, hiszen az összes magyar alkalmazottat elbocsátották, a magyar orvosoktól és ügyvédektől megvonták működési engedélyüket és megkezdték a kisiparosok és kereskedők tevékenységének betiltását.

Sőt mi több, egy elnöki dekrétum megfosztotta a magyarokat csehszlovák állampolgárságuktól és minden vagyonuktól.

„Így hát magának nincs semmi jogi védelme - mondta Sumbal, s emiatt én, mint cseh ember, mélységesen szégyenkezem.”

Egy fiatal kommunista orvos jött hozzám látogatóba. Rá akart beszélni, hogy lépjek be a kommunista pártba. Amikor azt feleltem neki, hogy ez lehetetlen, emlékezetembe idézte saját szavaimat, amelyeket Prágában mondtam a háború előtt a fiatal egyetemistáknak.

„Azt mondta akkor - így az orvos -, hogy kész lemondani magántulajdonának birtoklási jogáról.”

„Én nem azt mondtam, hogy lemondok a tulajdonjogról, mert az egyház azt tanítja, hogy ez az embernek természetes joga. De azt mondtam a diákjaimnak, hogy kész vagyok lemondani ennek a jognak gyakorlásáról, ha ezzel a szegény proletártömegek sorsán javítani tudok.”

„Ez nekünk elég ahhoz, hogy tagjaink sorába felvegyük” - mondta az orvos.

„Én mégsem lehetek tagja a kommunista pártnak és pedig azért, mert a maguk tanítása homlokegyenest ellenkezik a kereszténységgel. Én hiszek Isten létezésében, a mindenség teremtőjében. A prágai diákok ezt jól tudták rólam.”

„Igen. Ez igaz. De hiszen megtarthatja istenhitét akkor is, ha párttag lesz.”

„Én sohasem tudnám magam jól érezni egy olyan mozgalomban, amelynek doktrínája a kereszténységgel ellenkezik.”

„Kár - mondta elszomorodva az orvos -, mert ha belépne a pártba, akkor a kormány magyarelles intézkedéseitől meg tudnánk védeni. A kommunista párt magyar tagjainak ehhez joguk van. Így hát megszerezhetném magának a jogot, hogy Csehszlovákiában dolgozzon. Kaphatna lakást, bútort és senki sem zaklatná.”

„Dehát éppen a kommunista párt propagálja a magyar kisebbség diszkriminálását. Különben is nagyon meglep pártjának ez az álláspontja, mert teljesen ellenkezik a nemzeti kisebbségekre vonatkozó lenini doktrínával.”

„Ezt tudom - felelte - de Lenin ugyanakkor azt is tanítja, hogy pártunk cselekedeteit alá kell rendelni a taktikai szükségszerűségnek. Meglátja, amint a kommunista párt egyeduralkodóvá válik ebben az országban, a magyarelles intézkedések is meg fognak szünni. És ettől kezdve a párt védelmezni fogja magyar tagjait a megkülönböztetés ellen.”

„Mindezek ellenére sem lehetek a kommunista párt tagja. De mondja csak, mit is ért maga «taktikai szükségszerűség» alatt?”

Erre elmosolyodott és egy kis éllel a hangjában ezt mondta:

„Gondolkozzék csak egy kicsit és meg fogja érteni!”

Én gondolkoztam és megértettem. A kommunista párt és riválisa a demokrata párt, együtt alkották az új csehszlovák kormányt, melynek elsődleges érdeke volt, hogy megnyerje magának a szlovák tömegek rokonszenvét. S ahogy mindnyájan emlékezünk, a náci rendszer úgy vonzotta magához a tömegeket, hogy szétesztotta közöttük a zsidóktól elkobzott vagyont. Most viszont, hogy ugyancsak a szlovákokat nyerjék meg ügyüknek, megajándékozták őket a magyar kisebbségtől elvett javakkal. Ennek a kisebbségnek a tönkretétele volt tehát a kommunista pártnak, amely az új csehszlovák rendszert támogatta, az a bizonyos „taktikai szükségszerűség”, amelyre az orvos célzott.

A sajtó abban az időben így nyilatkozott: „A német kisebbséggel együtt a magyar kisebbség is bűnrészes a csehszlovák állam 1938-as katasztrófájában.”

A magyar kisebbségtől elvontak minden lehetőséget, hogy védekezhessék a vádak ellen. Nem volt egyetlen újságuk vagy folyóiratuk sem. Egyedül János, mint képviselő, védhette volna őket a csehszlovák népbíróság előtt, amit aztán a világsajtó közölt volna. De Jánost a csehszlovák kormány kiadta a szovjet NKVD-nek, Csáky Mihállyal és a többi magyar pártvezetővel együtt, s ezzel elnémították őket.

Akadnak azonban jóérzésű szlovákok, akik nem akartak meggazdagodni a magyarok kárára. Ilyenekkel beszélgettem néha a klinika kertjében, de még ezek is a sajtó propagandája nyomán úgy nyilatkoztak, hogy országuk biztonságának előfeltétele a magyar kisebbségek eltávolítása.

1945 nyarán a nagyhatalmak potsdami konferenciáján, Csehszlovákia kérte a német és magyar kisebbség kitelepítését országukból, azzal az indokolással, hogy 1938-ban Hitler segítőitársai voltak a csehszlovák állam felbomlásában.

A nagyhatalmak azonban csak a német lakosság kitelepítésére adták beleegyezésüket, a magyarokéra nem.

A visszautasítás ellenére a csehszlovák kormány folytatta a magyarellenes határozatok végrehajtását.

- Az 1945. május 19-i 5.sz. elnöki dekrétum megfosztotta a magyar lakosságot állami és városi funkciók betöltésétől. A magyar nemzetiségű alkalmazottakat minden kártérítés nélkül elbocsátották.
- Ugyanez a dekrétum vonta vissza a kisiparosok és kereskedők működési engedélyét.
- Magyar ügyvédek és orvosok nem folytathattak praxist.
- Az 1945. június 21-i 12. sz. elnöki dekrétum elrendelte a magyar földtulajdon kisajátítását.
- 1945. július 22-i elnöki dekrétum elrendelte a magyarok takarékbetétjeinek és értéktárgyainak minden kártérítés nélküli elkobzását.
- Az 1945. augusztus 2-i 33. sz. elnöki dekrétum egyetemlegesen megvonta a magyaroktól csehszlovák állampolgárságukat, ami által elvesztették minden polgári jogukat.
- Az 1945. szeptember 19-i 71. sz. elnöki dekrétum felhatalmazta a közigazgatást, hogy közmunkára kötelezheti az immár állampolgárságtól megfosztott magyar személyeket.

Ennek a rendeletnek következtében éjjeli razziákon szedték össze a magyarokat és vitték őket Csehországba közmunkára, ugyanúgy, ahogy az a Hitler által megszállott területeken, a náci időkben történt.

- Az 1948. október 25-i 108. sz. elnöki dekrétum felhatalmazta a közigazgatási szerveket, hogy kártalanítás nélkül tulajdonba vehet minden magyar ingatlant és ingóságot. S ez nem csak a földre, üzlethelyiségekre, műhelyekre, házakra és lakásokra vonatkozott, hanem bútorra, ruházatra, és még élelmiszerre is. Ez a rendelet készítette a nincstelen magyarokat arra, hogy a bizonytalan emigrációt vállalják.

Ezek a rendeletek villámcsapásként értek bennünket és a kérdések sorát vetették fel. Hogyan adhatta aláírását Benes elnök, a nagy humanista Thomas G. Masaryk tanítványa, ilyen embertelen dekrétumok szentesítésére? Hogy lehet az, hogy egy általánosan tisztelt, világszerte nagy

demokratának tartott ember, ilyen kegyetlenül bánják az ártatlan polgári lakossággal?

Ezekre a kérdésekre csak egy választ találtam:

Benes elnök lelke még nem gyógyult ki az 1938-as müncheni sokkból és ennek a traumának a hatása alatt cselekedett.

1945 őszén magyar gyermekek tízezrei iskola nélkül maradtak. A magyar tanárok és tanítók munkanélküliek lettek. Megindult a tömeges menekülés a koldusbotra jutott Magyarországra.

1945 szeptember 19-én a magyar külügyminiszter felkérte a nagyhatalmak budapesti képviselőit, hogy küldjenek ki nemzetközi vizsgálóbizottságot Csehszlovákiába, a magyar kisebbség helyzetének felmérésére. 1945 november 20-án a magyar kormány sürgeti a kérelem teljesítését. A szövetséges nagyhatalmak kormányai azonban hallgatnak.

1945 december 8-án Sumbal professzor jó hírrel jön a szobámba. „Meghívást kapott Franciaországból, hogy mint fordító és tolmács a Secours Catholique párizsi irodájába menjen dolgozni. Ezt Riquet atya írja nekem.”

Boldog örömmel olvastam az atya levelét. Váltottunk levelet a háború alatt is, de 1943 óta nem kaptam tőle hírt. Most azt írja, hogy a Gestapo koncentrációs táborba vitte Németországba, de most már újra Franciaországban van. Levele végén igéri, hogy a Quai d'Orsay-i barátai révén megszerzi nekem a francia vízumot.

„És én - mondta a professzor - megkérem a csehszlovák hatóságokat, hogy adjanak magának útlevelet.”

„De hiszen én nem vagyok csehszlovák állampolgár, hogyan adhatnának nekem útlevelet?„ - ellenkeztem.

„De mért nem? - mondta Sumbal - ha magát úgyis el akarják űzni, mint magyart Csehszlovákiából, miért ne engednék ki Franciaországba, vagy akármilyen más országba?”

Távozása után, feltört lelkemből a hála Isten iránt és úgy éreztem, hogy az életem legszebb karácsonyi ajándéka. Újra fogok dolgozni és hasznosíthatom magam embertársaim javára. Mert itt erre már semmi alkalmam nem volt. Még csak jogom sem volt a kenyérem megkeresésére, sőt mi több, mint János nővére, csak bajt hozhatok akárkire, aki engem befogad. Jelenlétem rendőrségi zaklatást jelentene minden barátomnak, ha elhagynám a klinikát.

Az a remény, hogy újra szabadon mozoghatok majd, végtelen boldogsággal töltött el. S szőttem az álmokat, hogyan fogom majd tanul-

mányozni Franciaországban, hogy mit tesz az egyház a háború utáni lelki romok újjáépítéséért. Ennek az újjáépítésnek a szolgálatába akarok én is állni. És rettegnem sem kell többet. Sőt még János kiszabadítása érdekében is tehetek majd valamit. Mária hálaéneke töltötte el szívemet: „Magnificat anima mea Dominum...”

1945 karácsony estéjén a nővérek szobájába kis karácsonyfát hoztak. A professzor kíséretével boldog ünnepeket kívánt minden betegnek. Mindegyikük számára letett egy kis édességcsomagot. Kedves mosolyával mindenkihez volt egy jó szava.

A vacsorát a szomszéd szobában új barátaimmal, Priesender Emillel és feleségével költöttem el. Emil súlyos szívbajjal került a klinikára, de már a javulás útján volt. Ugyanabban a szobában feküdt, ahol annakelőtte Révay Jánosék, akik azóta már Budapestre távoztak. Emil zsidó, felesége osztrák. Fiatal éveiben katonai szolgálatot teljesített az osztrák-magyar hadseregben. 1944-ben a besztercebányai partizánokhoz szegődött. Bátyja és húga a Gestapo haláltáborából nem tértek többé haza.

Emil gondolatban folyton szeretett Lily és Gyuri testvéreivel foglalkozott és vigasztalhatatlan volt. Én azzal biztattam, hogy Lily és Gyuri várják őt a mennyszámban.

„Én nem hiszek a mennyszámban” – mondta Emil letörten.

„Akar velem fogadni, hogy a mennyszág létezik?” – kérdeztem.

„Fogadni? De hiszen sohasem fogjuk megtudni, ki nyerte meg a fogadást.”

„Dehogynem, Lily és Gyuri fogják magának megmondani a mennyszámban.”

„Ezt komolyan hiszi?”

„Egész komolyan!”

Emil szemében egy kis reménysugár csillant fel és barátság szövődött köztünk.

1946 január 5. Vízkereszt előestéje. Újév óta édesanyám osztja meg velem klinikai szobámat. Sumbal professzor hívta meg, hogy néhány napot velem töltsön. Holnap már el kell mennie, mert a másik ágyba új beteget hoznak.

Az új beteg Csallóközből jött. Nagyon zaklatott, és sírva meséli:

„December óta elindult nálunk a pokol. Az NB rendőrei teherautókkal érkeztek a falunkba és elvitték férjemet, két felnőtt fiamat, lányomat a vőlegényével és sokan másokat a faluból. Engem otthagytak, mert

az ágyban elájultam. Minden éjjel jönnek az ördögök és deportálják a mieinket.”

Pozsonyi látogatóim úgy magyarázták a helyzetet, hogy a csehszlovák kormány addig folytatja a deportálást, amíg a magyar kormány bele nem egyezik abba, hogy az egész magyar lakosságot kitelepítsék Csehszlovákiából.

A magyar kormányt falhoz szorították. Nap mint nap nőtt a Budapestre menekülők száma. Így hát a kormánynak el kellett fogadnia a meghívást, hogy Prágában tárgyaljon a lakosságcsereéről, azaz a szlovákiai magyar lakosság egy része és a magyarországi szlovák lakosság kölcsönös áttelepítéséről. Ez a kompromisszum – mint tárgyalási alap –, azt a célt szolgálta, hogy véget vessen a magyar kisebbség üldözésének.

1945 decemberétől 1946 februárjáig folyt a huzavona. Végül is megkötötték Prágában az egyezményt, amely szerint egyenlő arányban cserélik ki a magyarországi szlovák és a csehszlovákiai magyar lakosságot. A megvalósítást azonban hátráltatta az a tény, hogy Magyarországon jóval kevesebb szlovák élt, mint ahány magyart Szlovákiából kellett volna áttelepíteni. Így tehát az egyezmény nem emelkedett jogerőre és a tárgyaló felek úgy határoztak, hogy a problémát a békekonferencia elé terjesztik.

Közben csehszlovák részről újabb próbálkozások folytak. Beindították az ún. „reszlovákizációt”. Ha egy magyar kijelenti, hogy őseit a múltban „magyarizálták” és most vissza kíván térni a szlovák nemzet kötelékébe, akkor mentesül a kitelepítéstől. A létbizonytalanság sok családot rávett erre.

A prágai, nem végleges megegyezés után, a csehszlovák kormány felfüggesztette az internálásokat és deportálásokat. Így elvben elhagyhattam volna a klinikát, de Sumbal professzor még nem akart elengedni, mert nem érezte biztonságosnak a helyzetet. Azt ajánlotta, hogy folytassam az előírt kúrát még addig, amíg Franciaországba utazom.

Közben kitavaszkodott és nagysokára megjött a negatív válasz Sumbal professzor kérelmére, útlevellemel kapcsolatban. A vágy azonban, hogy kijussak Franciaországba, annyira felerősödött bennem, hogy elhatároztam, tiltott határátlépéssel próbálok kijutni. Amikor titkos tervemet Emil barátommal közöltem, a leghatározottabban lebeszél róla, hiszen egyenesen a szovjetek karjaiba rohannék. Így hát nem maradt más hátra, mint imádkozni és Isten segítségét kérni tervem megvalósításához.

Két nap múlva egy kedves ismerős hölgy jött látogatóba hozzám, aki nagy hálával emlékezett meg Jánosról, mert sokat segített családjának a veszedelmes időkben. Tőle tudtam meg, hogy Pozsonyban a Nemzetközi Vöröskereszt irodájában útiokmányt állítanak ki olyan személyek részére, akik állampolgárságuk elvesztése miatt nem kaphatnak útlevelet.

„Hiszen éppen ez kell nekem” – kiáltottam fel – s azonnal elindultam, hogy megbizonyosodjam, igaz-e a hír.

És Istennek hála, egy óra múlva kezemben volt a Nansen útlevél a Nemzetközi Vöröskeresztbizottság jóvoltából. Most már csak a francia vízumot kellett megszerezni. A francia konzulátuson kilátásba helyezték, hogy néhány héten belül azt is megkapom. Úgy éreztem, hogy csodálatos imameghallgatásban van részem.

Újabb izgalom. Húsvét hétfőjén este, egy rendőr jelent meg a klinikán és idézést kézbesített részemre másnap reggel 9 órára a csehszlovák politikai rendőrségre. Sumbal professzor és Emil aggodalommal nézték a papírt. Nem akartak egyedül odaengedni és ezért megkérték egy fiatal barátjukat, egy volt beszercebányai partizán katonát, hogy egyenruhába öltözve kísérvén el engem a rendőrségre.

Meg is jelentünk másnap az NB főhadiszállásán, ugyanott, ahonnan Jánost a szovjet NKDV deportálta. A politikai rendőrség egyik beosztottja közölte velem, hogy a csehszlovák hatóságok nem engedélyezik kiutazásomat Franciaországba, ellenben rövid határidővel kiutasítanak engem Magyarországra.

Ellenkezésemre, hogy engem várnak Franciaországban egy tolmácsi állás betöltésére, így válaszoltak:

„Ez bennünket nem érdekel. Mi nem adunk magának útlevelet Franciaországba, ellenben azt akarjuk, hogy elhagyja Csehszlovákiát és ezért kiutasítjuk Magyarországra.”

Közbevetésemre, hogy a vasúti forgalom Magyarország felé még nincs helyreállítva, azt a választ kaptam, hogy akkor gondoskodni fognak arról, hogy gyalogosan lépjem át a határt.

A gyalogos határátlépés gondolatától megborzontam s félve mondtam:

„De én félek gyalogosan átmenni a határon.”

„Ne teketóriázzunk – szölt a szigorú válasz – még ma el kell mennie, mert ha nem megy, akkor nagyon rosszul fog járni, nagyon rosszul.”

Hogy ez nemcsak fenyegetés volt, arra a múlt tapasztalatai bőven megtanítottak. Így hát bele kellett nyugodnom, hogy még aznap átmegyek Magyarországra.

A rendőrtiszt azonnal át akarta adni nekem a kiutasítási végzést. De furcsa módon a kiutasítási nyomtatványok kezelője eltűnt. Kollegái nem tudták, hogy hova ment s a fiókkulcsot sem találták, ahol a nyomtatványt tartották. Két órán át keresték a kulcsot. A főnök közben dühösen elment ebédelni, meghagyva beosztottjainak, kerítsék elő a nyomtatványokat, hogy még aznap kiutasíthasson. Ahogy kitette a lábát a szobából, a két beosztott hamiskásan hunyorított kísérőm felé s ezt mondták:

„Tekintve, hogy a nyomtatványokat nem találjuk, a kiutasítási végzést postán fogja megkapni a kisasszony. Tehát ma semmiképpen sem távozhat.”

Világos volt, hogy a két rendőr szabotálni akarta a kiutasításomat. Kísérőm szívélyes hangon megköszönte társainak a segítséget; mint kiderült ők is partizánok voltak s most az új diktatúra intézkedéseivel a gesztussal szabotálták.

Vidáman tértünk vissza a klinikára és elmeséltük Emil barátomnak a történetet.

„A belügyben befolyásos barátaim vannak – mondta – megpróbálom elintézni, hogy legalább még egy hónapig itt maradjon Pozsonyban. Ezalatt bizonyára megkapja a francia vízumot. Persze ezt a belügyminisztériumban nem fogom elmondani, a haladékat azzal az indokkal fogom kérni, hogy indulása előtt rendezhesse ügyeit édesanyjával és nővérével.”

Emil, bár még nagyon gyengén állt a lábát a betegsége után, azonnal bement a minisztériumba. Két óra múlva gondterhelten jött vissza.

„Csak május 10-ig tudtam kitolni a kiutasítás időpontját, s ha akkor nem megy el, le fogják tartóztatni. Ez volt az utolsó szavuk.”

Az volt a benyomásunk, hogy sem a belügyben, sem az NB-én nem tudták, hogy Nansen útlevelém van a Nemzetközi Vöröskeresztől. Elhatároztam tehát, hogy mindent kockára teszek, hogy elkerüljem a kiutasítást.

Tervem megvalósításához egy fiatal barátnőm ajánlotta fel segítségét, aki addig a titkos „összekötő” volt köztem és magyar felelős személyiségek között. Úgy gondoltuk, hogy legjobb lesz, ha május 10-ig ténylegesen elhagyom Pozsonyt, de nem Magyarországra, hanem Prágába utazom, ahol nagyobb biztonságban várhatom meg a francia vízumot.

Utazási és tartózkodási költségeimre magyarországi barátaim küldték a pénzt. Segítségemre akartak lenni, hogy a békekonferencián szót emelhessek kisebbségünk érdekében.

Édesanyám és Mariska eljöttek Pozsonyba, hogy elbúcsúzzanak tőlem. Egy csokor virágot hoztak kisajátított parkunkból és egy kis zacskó földet, mementónak az emigrációban. Ezekben az utolsó napokban még sok szerető szív vett körül. A búcsú fájdalmas volt. Ki tudja, láthatjuk-e valaha még egymást? Az éltető reménysugár az volt, hogy olyan közegbe kerülök, ahol addig is sokan emelték fel hangjukat az üldözöttek védelmében, s most talán eljut hangjuk azokhoz, akik meg tudják akadályozni családi otthonok ezreinek elpusztítását.

A postán küldött kiutasítási végzést az NB „önkéntes kivándorlás” megnevezéssel küldte meg. Ezen csak mulatni lehetett, ha visszagondoltam a kilátásba helyezett letartóztatásra, ha nem hagyom el az országot május 10-ig.

1946 május 8-án elbúcsúztam Sumbal professzortól és Emiltől. El kellett szakadnom ezektől az igaz barátoktól, akiket a sors legnagyobb ajándékának tekintettem. A klinika küszöbén több nővérke sírva borult a nyakamba és én, tudva, hogy utolsó otthonomat hagyom el ebben az országban, zokogásomat visszafojtva indultam el barátnóm kíséretében az éjszakába.

Lakására mentünk vacsorázni, ahova poggyászomat már előzőleg elvitte. Ebben volt összes földi tulajdonom: a Megváltó kis bekeretezett képe, amely mindig éjjeliszekrényemen volt s amely a harcok alatt újlaki légópincékben is díszhelyet kapott: egy gyerekkori imakönyvem, a magyar és francia misszálém és néhány fénykép. Ruházatom egy sötétkék kosztümből, egy pulóverből és két blúzból, egy fekete gyapjúruhából, cipőmből és kevés fehérneműből állt. Mindez a házunk kirablása idején abban a kofferban maradt meg, amelyet levittem az óvóhelyre. A másik bőröndöt Sumbal professzor feleségétől, Anitától kaptam ajándékba; ebben egy esti és egy nyári ruha volt, mindkettőt Újlakon egy árokban találta meg és hozta el nekem egy ottani asszonyka. Anita búcsúzásul hozzátett még egy könnyű fekete kabátot és egy beige színű délutáni selyemruhát. S végül benne volt a télikabátom, melyben Újlakról eljöttem. Mostani utamra egy sötét kosztümet vettem fel, melyet még a harcok alatt egy nyitrai szabónál rendeltem meg. Műhelyét szétverte a bomba, de csodák-csodája az én kosztümöm épségben maradt, mivel a fal, ahol lógott nem egészen dőlt össze. Kiegészítésül szolgált még az Évitől kapott esőköpeny és egy nagyon szép útitáska, melyet Priesenderéktől kaptam az útra. Egy igazgyöngysort és néhány kis

ékszert blúzom alá rejtettem. Ferenc sógorom még egy öreg családi férfiórát adott velem.

„Mini-felszereléssel nem is kell majd szégyenkezned Párizsban – mondta elragadtatva barátnőm – még ha diplomatatársaságban is kell megjelenned a békekonferencián, lesz mit fölvenned!”

Engem is hálával töltött el a Gondviselés iránt az a tény, hogy ebben a nagy szegénységben mégis el vagyok látva a legszükségesebbel.

A prágai menetjeggyel a zsebemben éjfél felé taxival mentünk ki az állomásra. Csak egész kevesen tudták, hogy Prágába utazom, általában azt a hírt terjesztették el, hogy a kiutasítási végzés alapján Magyarországra távozom.

A pozsonyi állomáson NB ügynökök jelenlétében kellett a vonatra várni. Úgy kellett tehát tennem, mintha Pestre utaznék s a jegypénztárnál meg is vettem a vonatjegyet. A szerencse úgy hozta, hogy ugyanabban az órában és percben, amikor a komáromi vonat indult, a keskeny peron másik oldalán indították a prágai gyorsot. Barátnőm erre tette föl bőröndjeimet, én viszont a komáromi vonat mellett álltam, mintha arra akarnék felszállni. Abban a percben, mikor az indulást jelző sípszó elhangzott, fölugrottam a prágai vonatra, búcsút integetve barátnőmnek. Szent József oltalmába ajánlva életemet, indultam el életem legkockázatosabb útjára. A vonaton több ellenőrzésen estem át az éjjel folyamán, a Vörös kereszt által kiállított Nansen útlevél azonban tiszteletet parancsolt az ellenőröknek és nem bántottak. Úgy véltem, hogy a nemzetközi bizottság küldöttjének tekintenek. Hála Istennek, ez jól kezdődött.

Másnap reggel jelentkeztem Prágában a magyar Diplomata Misszió fejenél, Rosty-Forgách úrnál, akinek megmutattam „önkéntes kivándorlási” papíromat, és Nansen útlevelemet és közöltem vele úttervem. Rögtön átkísért a francia követségre, ahol már tudtak ügyemről és megígérték a francia vízum közeljövőbeni kiadását.

Prágai szálláshelyemet nagy gonddal kellett kiválasztani, hiszen, ha az NB felfedezi hollétemet, bármikor letartóztathat. Az érkezésemről értesített család nagy sajnálattal azzal fogadott, hogy csak 48 óráig lehetek a vendégük, mert azon túl kötelesek volnának engem a rendőrségen bejelenteni, aminek beláthatatlan következményei lehetnének.

Így hát szorultságomban felhívtam egy régi barátnőmet, egy híres cseh ügyvéd feleségét, akit nagyon segítőkész embernek ismertem. Jelentkezésemre azonnal meghívott ebédre. Amikor elszállásolásom ügye szóba került, annak kockázatát ők sem merték vállalni, de mentő

ötletként egy jóbarátjuk szállodáját, a Hotel de Paris-t ajánlották, ahova be tudnának engem juttatni. A hotel igazgatójának befolyásos barátai lévén hivatalos körökben, ő meg tudja akadályozni, hogy az NB zaklasson.

Ez nagyon ígéretes kilátás volt, de felötlött bennem, hogy miből fizetem ki a hotelszobát. Az ügyvédék erre is tudtak megoldást. Barátnóm ezt mondta:

„A párizsi vonatjegy árából ki tudod fizetni a szállodát több hétre”.

„De miből veszem meg a jegyemet Párizsba?” - kérdeztem.

„Ez már ne legyen a te gondod” - felelte barátnóm - erről már mi fogunk gondoskodni. Emiléket is értesíteni fogjuk Pozsonyban. Téged most nagy veszély fenyeget s ez az egyetlen megoldás, hogy kijuss Franciaországba. Csak nem fogjuk hagyni, hogy fillérek hiányában elmulasszad ezt az alkalmat?”

Hálakönnyek szöktek szemembe. Barátnóm férje, aki azonnal el is indult ügyem intézésére, kisvártatva ragyogó arccal jelentette:

„A szoba várja Önt a Hotel de Paris-ban. Semmit se féljen, az igazgató meg fogja védeni. Csak adjon bőkezűen borraalót a portásnak és a szobaasszonyoknak, hogy megnyerje rokonszenvüket. Akkor nyugodtan ott maradhat a hotelben, amíg Franciaországba indulhat.”

Hálatalt szívvel jóakaróim iránt még aznap este elfoglaltam a hotelben szobámat, amelyhez fürdőszoba is tartozott. Az igazgató maga kísért fel szobámba:

„Ebben a szép szobában helyeztem el Ön, mert itt biztonságban van. Ne kérdezze, hogy miért. De Ön csak egy szerényebb szoba árát fogja fizetni.”

Tündérmesébe illő helyzetben voltam. Mindazonáltal állandóan féltem s ez a bénító rettegés vitt a közeli Szent József templomba, ahol mindennap hosszú órákat töltöttem és azért imádkoztam, hogy a prágai politikai rendőrség ne találjon meg addig, míg nincs kezemben a francia vízum.

Prágában az üzletek nem voltak úgy kifosztva, mint Pozsonyban és Nyitrán. Meglepetésemre errefelé dicsérték a szovjet katonákat, civilizáltak és fegyelmezetten viselkedtek a polgári lakossággal szemben. És általános volt a vélemény, hogy a szovjetek tényleges felszabadítók voltak a hitleri pokoli terror alól és ezért hálából a két hét múlva megtartandó választásokon mindenki a kommunistákra fog szavazni.

Elgondolkodva róttam Prága utcáit és visszaemlékeztem 1938 májusára, amikor ugyanitt a szudéta zavargások közepette, annyira féltettem Csehországot, hogy Hitler markába kerül. És most 1946-ban vajon nem látják, hogy Hitler gyámkodása alól kiszabadulva a sztálini diktatúrának vetik alá magukat?

A választási propagandának továbbra is jelszava maradt az ország megtisztítása a magyar kisebbségtől, annak ellenére, hogy ahhoz a potsdami egyezmény 1945-ben nem járult hozzá. Még a katolikus újság, a „Lidové Noviny” is úgy nyilatkozott, hogy a nemzetiségi kisebbségek kiűzése Csehszlovákia természetes joga.

Látogatóban az angol követnél, akit lengyel barátnőm révén már régebben ismertem, feszegetni kezdtem ezt a kérdést, ecsetelve az otthonukból kiűzött honfitársaim szomorú sorsát. Válaszul a követ csak annyit tudott mondani, hogy bár sem az angolok, sem az amerikaiak nem szeretik az ilyen eljárást, mégsem tudják megakadályozni az eseményeket s a magyaroknak mind el kell hagyniuk az országot.

Mikor ezt cseh barátaimnak elmeséltem, fel voltak háborodva s úgy vélték, hogy ezek az intézkedések a cseh humanista ideállal homlokgyeenest ellenkeznek. „Ezek hitleri és sztálini módszerek és méltatlanok hozzánk” - mondták.

Jólestek őszinte szavaik. Bátor erőfeszítéseik, hogy megmentsek azokat, akiket kormányuk üldöz, jó bizonyosság volt arra, hogy meggyőződésüket tettekre is átváltják. Hogy a politikai rendőrség parancsa ellenére megmenekültem a kitelepítéstől s azután a letartóztatástól, azt két cseh barátomnak, Sumbal professzornak és a prágai ügyvédnek köszönhetem. Kiutasításomak viszont zsidó barátom, Priesender Emil háritotta el. Isten áldása kísérje őket egész életükben.

1946 május végén megkaptam a francia vízumot és megvettem a vasúti jegyet Párizsba. Már csak a német tranzit-vízum hiányzott a szövetséges katonai hatóságoktól, hogy a megszállott német területen átjussak. Még öt napig tartott az idegfeszültség és az izgalom, hogy vajon tényleg ép bőrrel jutok-e át a határon, ahol a cseh hoteligazgató védelme már megszűnik.

De ez a nap is elérkezett. Indulásomkor a hotel igazgatója hívta a taxit és hálálkodásomat csak egy szerény „nincs miért”-tel háritotta el. Nevét nem árulta el és sohasem sikerült megtudnom.

Pattanásig feszülő idegekkel érkeztem a határra. Egyedül ültem a Prága-párizsi kupében. Az NB egyenruhás ellenőr elkérte utiokmányomat.

Félholtan az izgalomtól nyújtottam át neki Nansen útlevelemet. Hosszasan nézegette, majd ezt mondta:

„Nincs csehszlovák kiutazási vízuma!”

„Az utazási irodában azt modták, hogy arra nincs szükségem!” - szóltam.

A rendőrtiszt szúrós szemmel nézett rám. Biztosan felismerte nevemet és mindent sejtett. El vagyok veszve.

De mégsem. Idősebb ember volt, aki az arcán viselte az élet szenvedéseinek nyomait. A szeméből részvét sugárzott. Néhány másodperc múlva, ami örökkévalóságnak tűnt, egész halkán ezt mondta:

„A kiutazási vízum szükséges, le kellene Önt szállítanom a vonatról, de mondja csak: vissza akar jönni Csehszlovákiába?”

„Nem” - rebegetem.

„Akkor menjen Isten hírével”. Mosolyogva adta kezembe az útlevelet és kiment. Az őrzőangyal megint egyszer mellettem állt.

A vámkezelésen simán átjutottam és a vonat továbbvitt a megszállott Németország amerikai zónájába.

Az út további részében csukott szemmel imádkoztam egy olyan igazi békéért, amely még megengedi, hogy egyszer visszatérhessek hazámba.

A vonat megállt és az amerikai tábori rendőrség megjelenése azt jelentette, hogy szabad vagyok.

Útban Párizs felé már csakis azok a gondolatok foglalkoztattak, hogy veszem fel a kapcsolatot a Secours Catholique-on keresztül, ahol alkalmazni fognak, az augusztus 1-én kezdődő békekonferencia résztvevőivel. Hogyan tudok majd segítségére lenni megkínzott honfitársaimnak egy igazságos békekötés érdekében, Magyarország és Csehszlovákia között. S kit tudok közbenjáróként megnyerni, hogy János fivérem kiszabaduljon a szovjet NKVD fogságából.

A vonat ablakából kinézve, Németországban a háború szörnyű nyomait láttam; még mindenütt romhegyek, sehol egy élő lélek az út mentén.

1946 június 6-án éjfélkor a vonat megállt Strassbourgban. Az utasok tömegesen rohanták meg. Az ablakban álltam a már zsúfolásig megtelt kupéban, amikor egy hang kiált fel hozzám:

„Mit keres ebben a 2-ik osztályú, zsúfolt kocsiban?”

Egy zsidó kereskedő volt, akit Pozsonyban láttam Jánossal tárgyalni a Carltonban.

„Menjen át a hálókocsiba!” - folytatta.

„Hova gondol? Már nem vagyok földbirtokos, csak olyan szegény, mint a templom egere!”

„Bocsánat, elfelejtettem. De engedje meg, hogy átkísérjem a hálókocsiba. Úgy nézem, nagyon ki van merülve. Segítek vinni a poggyászt.”

„Nagyon hálásan köszönöm, dehát hogyan fogadjam el, hogy maga fizeti a hálókocsit?”

„Vegye úgy, hogy ezt most a fivére kéri tőlem. Ő biztos azt szeretné, hogy jól pihenjen ezen az éjszakán. Itt a tömegben, aligha fog tudni aludni.”

Végül is boldogan elfogadtam ajánlatát. Egyedül voltam az első osztályú hálókülkében és ágyamon végigdőlve a biztonság jó érzésével, mély álomba merültem.

Reggel frissen és kipihenten ébredtem. Nagyon éhes voltam, úgyhogy átmentem az étkezőkocsiba, bár alig volt már pénzem. De sebaj! Holnap már kenyérkereső leszek! Mindig is szerettem az étkezőkocsi ablakából nézni a tájat, a finom kávé mellett ezt most duplán élveztem. S lélekben nem győztem hálát adni Istennek minden jótéteményéért.

Gyönyörű napsütés fogadott Párizsban 1946 június 7-én. Szeretett Párizsomat viszontlátni különös öröm volt és megelégedéssel tapasztaltam, hogy a két „franciaországi csata” romboló nyomai sehol sem

látszottak. S most itt tartják majd a szövetségesek a békekonferenciát, amelyen jelen lesz Olaszország, Magyarország, Románia, Finnország és Bulgária. S ez a konferencia lesz hivatva megkötni a békét Magyarország és Csehszlovákia között is; Franciaország fogja őket segíteni problémáik megoldásában, az a Franciaország, amelynek lelke és szíve, véleményem szerint, arra van teremtve, hogy egy jobb világ eljövetelet szolgálja.

Nagynéném, Anna Branicka fogadott be párizsi lakásába, ő maga a touraini Montrésorban élt. Az ismerős házmesterné sírva borult a nyakamba.

„Oh kisasszony, hát maga is eljött! Micsoda szerencsétlenség! A grófnő gyerekeinek és unokáinak is el kellett hagyniuk hazájukat, mindenüket elkobozták. Ők mind Montrésorban vannak. Rose kontessz lakik most itt, rögtön telefonálok neki.”

Közben hamar elszaladtam a postára, hogy édesanyámnak és Sumbal professzornak megtáviratozzam szerencsés kérézésemet.

Visszatérve, a kapuban várt rám unokatestvérem, J.Tarnowski. Bátyját a Szovjetunióba deportálták. Évek óta nincs hírük róla.

Unokatestvérem első kérdése az volt, hogy van-e pénzem. Büszkén rávágtam, hogy még van 600 frankom és különben is holnaptól kezdve már állásba megyek. A végén mégis elfogadtam kölcsönként az általa felajánlott 5000 frankot.

Vele együtt mentünk föl aztán a lakásba, ahol Rose Tyszkiewicz nagynéném szeretettel fogadott, de előre megmondta, hogy csak októberig maradhatok a lakásában, mert addig lesz Montrésorban s utána újra visszajön Párizsba.

Unokatestvéremmel aztán késő délutánig együtt voltunk. Róttuk Párizs ismerős utcáit és nem győztük egymás szavába vágva elmondani, az 1939 decemberi utolsó találkozásunk óta történeteket. Neki sikerült családjával együtt idemenekülnie a megszállott Lengyelországból és itt csatlakozott az ellenállókhoz. A németek koncentrációs táborba vitték, ahonnan kiszabadulva most itt kezdi kenyérkereső életét. Addig is, míg lakáshoz jutnak, felesége és gyermekei Montrésor mellett laknak.

Még mielőtt szálláshelyemre mentem volna, megkerestem a Larus éttermet, ahol Jánossal első francia utunk alkalmával én 23 ő 21 évesen, együtt ebédeltünk. Akkor Párizs büvökörében éltünk. Félszemmel bekukkantottam az étterem ajtaján. Az asztal ott volt még, ahol 23 évvel ezelőtt ültünk. Vajon most hol van János? Sírás fojtogatta a torkomat

és visszahúzódtam az ajtóból. Elindultam Róse nagynéném lakása felé, s az volt az érzésem, mintha egy zarándokútról tértem volna vissza, ifjúságunk régi szép vidékeiről a mába.

Másnap a múltam egy másik Párizsát kerestem fel, az 1937-es Jociste és Pax Romana kongresszusok helyét, és Michel Roquet atyához igyekeztem. Utoljára 1939-ben találkoztam vele Bledben. Azóta ő is megjárta a Gestapo poklát s mint hallottam vigasztaló anyyala volt fogolytársainak Mauthausenben.

Már várt rám a rendház fogadószobájában. A bennem felgyülemlett hálaérzetet csak néma kézfogással tudtam kifejezni. Roquet atya máris nyújtotta segítségét a továbbléléshez és azt tanácsolta, keressem fel a Secours Catholique főtitkárnökjét; ezt még aznap megtettem. Ott azonban azzal a sajnálatos hírral fogadtak, hogy februárnál korábban nem tudnak foglalkoztatni. Ez a váratlan fordulat nagy problémát okozott. Nyolc hónap van még addig s bár lakásom van, de miből fogok élni? Az első vigasztaló gondolatom az volt, hogy így több időm lesz arra felkészülni, hogy a két hónap múlva kezdődő békekonferenciára miképpen szállok majd síkra létükben fenyegetett otthoni magyarjaim és fivérem kiszabadítása érdekében. De ehhez Párizsban kell maradnom és élni is kell valamiből. Előszedtem tehát megmaradt, nagy értéknek hitt gyöngysoromat s elindultam egy ékszerészhez. Sajnos túlbecsültem az értékét s az ékszerész csak nagyon kevés pénzt ígért érte. Sógorom aranyóráját viszont el tudtam adni, de azt is csak annyiért, hogy a legszorosabb beosztással sem tudtam volna kihúzni vele a nyolc hónapot. A békekonferencia augusztus elején kezdődött s úgy döntöttem, hogy addig Montrésorba megyek, ahol tárt karokkal vártak engem is.

Édesanyám nagynénje, a 80 éves Anna Branicka, Montrésor úrnője, idős kora ellenére még mindig foglalkozott birtokának irányításával. A múltban sokat szenvedett, mély élettapasztalattal bíró egyéniség volt, akiből áradt a jóság, a részvét és mindamellett a jókedv is. Lánya, Hedwig, férjével Rey gróffal és öt gyermekével menekült hozzá Lengyelországból; ők most szeretettel veszik körül és sok vidámságot hoztak a kastélyba. Az volt az érzésem, mintha hazaérkeztem volna. A kastélyt régi bástyafal övezte, a tövében rózsa virágzott és egy óriási hársfa ontotta illatát. Az alatta elterülő kis falu házfalait piros futó rózsa borította el. Ennek a paradicsomi környezetnek a csendjében kezdtem gondolataimat papírra vetni egy, a békekonferencia küldöttségeinek szóló memorandum formájában.

A BÉKEKONFERENCIA (PÁRIZS, LUXEMBURGI PALOTA, 1946)

1946 július vége felé visszatértem Párizsba, hogy átadjam memorandumomat a magyar delegációnak. A Vlaridge hotelban egyszerre csak szembetaláltam magam régi barátommal, Révay Istvánnal. Nagy örömmel üdvözlöttük egymást. István gomblyukában ott volt a békekonferencia emblémája: kék alapon fehér galamb. Azt hittem álmodom.

„Mit csinálsz itt?” - kérdeztem.

„A magyar delegáció tagja vagyok, mint a Teleki Pál Intézet igazgatója. És te mit csinálsz itt?”

Néhány szóval elmondtam jövetelem célját, de alig vártam, hogy megkérdezhessem, mit tud Jánosról.

István elszomorodott és néhány másodpercnyi hallgatás után ezt mondta:

„Sajnos semmit sem tudok. A budapesti külügyminisztérium értesülése, hogy Jánost Erdélybe vitték, tévedés volt. Egy másik Esterházy került mint orosz hadifogoly Hidvégre, Erdélybe.

Jánost az NKVD a Szovjetunióba deportálta Csáky Mihállyal és magyarpárti kollegáival együtt. De senki sem tudja hol vannak. Deportálásuk óta egyik sem adott magáról életjelt.”

„Ez rémes! Tizenkét hónap óta semmi hír! Ahogy a volt csehszlovák minisztert, Martin Micurát is elvitték tavaly, a szemem láttára!”

„És ahogy Bethlen Istvánt elvitték és nyom nélkül eltűnt” - fűzte tovább Révay.

„Mit tehetnénk, hogy kiszabadítsuk őket?” - kérdeztem.

„A magyar kormány közbenjárhat János érdekében a szovjet kormánynál, de csak akkor, ha aláírták a békeszerződést; addig nem tehetünk semmit.”

„De csak találhatnánk valakit, aki még előbb is közbenjárhatna!”

„Nem tudok senkit” - mondta István - de most inkább üljünk be egy kávéházba és folytassuk ott a beszélgetést.”

Le is ültünk egy félreeső asztalhoz és találgattuk, hogy kinek a közbenjárása bírna elegendő súllyal a szovjet kormánynál.

Végre István megkérdezte:

„Gondolod, hogy a nyugati kormányok vagy esetleg a zsidó szervezetek vállalnák a közbenjárást?”

„Sajnos a zsidó szervezeteknek semmi befolyásuk nincs a szovjet kormánynál, ezt pozsonyi zsidó barátaim mondták” - feleltem.

„És a nyugatiak? Te már két hónapja itt vagy, milyen benyomásokat szerezteél?” - kérdezte István.

„Gyere, menjünk fel a lakásomra, ott nyugodtabban beszélhetünk. Itt a kávéházban túl sokan vannak, s lehetnek köztük szovjet ügynökök is, akik lehet, hogy hallgatóznak” - mondtam.

Otthon azután elmondtam Istvánnak, hogy benyomásom szerint a nyugatiak annyira elfogultak a Szovjetunióval szemben, hogy semmilyen kritikát sem hajlandók meghallgatni. Sztálingrád óta a Szovjetunió a nyugatiak szemében az emberi jogok világbajnoka!”

„Ez lehetetlen” - ellenkezett István.

„De bizony, ez így van! - folytattam -, ha a lengyelek elmesélik a nyugatiaknak, hogy közülük hányat deportált az NKVD, tudod mit felelnek? Azt, hogy a lengyelek bizonyára fasiszták voltak, mert enélkül a szovjet rendőrség nem vitte volna el őket. És amikor én megpróbáltam János deportálásának körülményeit ecsetelni, ugyanezt a választ kaptam.”

„Dehát fel kellene őket világosítani a sajtó útján” - mondta István.

„A sajtóban? Egyetlen nyugati sajtóorgánium sem fogja jelenleg kritizálni a Szovjetuniót” - feleltem.

„De próbáljuk meg mégis. Van itt Párizsban egy magyar újságíró, Doblhoff Lily bárónő, akinek kiváló kapcsolatai vannak a nyugati sajtóval. Teleki Pál kérte őt meg a háború alatt, hogy informálja a nyugati újságokat, ő bizonyára megtalálja a módját annak, hogy közöljék az igazságot János deportálásával kapcsolatban.”

Felkerestük együtt Doblhoff Lilyt, aki ugyan vállalkozott a feladatra, de nem sok reménnyel kecsegtetett bennünket. Csak a Manchester Guardian közölte azt a János deportálásáról szóló rövid ismertetést, amelynek különben váratlan visszhangja volt. A többi újság elzárkózott a hí közlés elől.

Két hónapos franciaországi tartózkodásom alatt arra is rájöttem, hogy miért némultak el azok az európai emberi hangok, amelyek a múltban oly gyakran szólaltak meg az emberi jogok védelmében. A müncheni egyezmény miatti szégyenérzet kényszerítette őket hallgatásra. A tény, hogy 1938-ban cserbenhagyta Csehszlovákiát, a nyugatot most arra sarkallta, hogy mindenbe beleegyezzenek, amit a feltámasztott Csehszlovákia biztonsága érdekében Benes elnök szükségesnek deklarált. És mivelhogy ő azt vallotta, hogy a magyar kisebbség kitelepítése ehhez

a biztonsághoz elengedhetetlen, a nyugatiak úgy gondolták, hogy igazat kell neki adniuk.

Ezzel a pszichológiai háttérrel kezdődött a Luxemburg palotában a békekonferencián az a fájdalmas csata, amelynek tétje nem a határok módosítása, hanem százezrek otthona volt.

A csehszlovák kormány becslése szerint a lakosságcsere lebonyolítása után még mindig marad vagy százezer magyar, akiket ki kell telepíteni Csehszlovákiából. És a prágai kormány bizott benne, hogy a békekonferenciától megkapja ehhez a felhatalmazást.

Révay István és magam is, mint csehszlovákiai magyarok, minden erőnket latba akartuk vetni a magyar lakosságot fenyegető kiüzetés elhárítására.

„Kisebbségeink sorsát - így István - először a Magyar Bizottság és a Magyar Albizottság fogja megtárgyalni s az itt hozott határozatok alapján fog a békekonferencia ítéletet mondani. Tehát igyekezni kell ezeket a bizottságokat a kedvező megítélés érdekében ügyünknek megnyerni. Kertész István, a béke-előkészítő munkálatok minisztere már beleegyezését adta, hogy a te memorandumodat átadjuk az amerikai, a kanadai, az újjélandi, az ausztráliai és az indiai delegációknak.”

A konferencia küldöttségei Párizs különböző hoteljeiben voltak elhelyezve. Így hát nyakamba vettem a várost és egyenként végiglátogattam a delegációkat.

Az amerikai, a kanadai, az újjélandi és az ausztráliai delegációknál a dialógus általában így folyt le:

„Nagyon jól tette, hogy felkeresett bennünket, mert hiszen Ön a magyar kisebbség tagja és érdekelt fél. A csehszlovák kormány azt állítja, hogy az Önök kisebbségét kollektív bűn terheli Csehszlovákiának 1938-ban történt felbomlása miatt. A magyar kormány viszont azt állítja, hogy a magyar kisebbség nem követett el ilyen bűnt. Most tehát hallani szeretnénk az Ön, mint közvetlenül érintett fél személyes véleményét.

„A mi magyar kisebbségünk sohasem követett el kollektív támadást a csehszlovák állam ellen és 1938-ban visszautasította a részvételt az államellenes szudéta akcióban.”

„Hogyan tudja ezt bizonyítani?” - kérdezték.

„Ezt mi akkor tudtuk volna bizonyítani, ha a csehszlovák kormány bíróság elé állítja kisebbségünk politikai vezetőit, elsősorban fivéremet Esterházy Jánost. De erre sohasem került sor, így hát sem védekezni, sem bizonyítani nem tudtak.”

„De miért nem?”

„Mert a szovjet NKVD deportálta őket a Szovjetunióba.” - feleltem.

„A deportálásról hallottunk, viszont a csehszlovák kormány azt állítja, hogy a Szovjetunió mint háborús bűnösöket deportálta őket”.

Ennek a szörnyű hamis vádnak a hallatán reszkettem a méltatlankodástól.

„Mint háborús bűnösöket? Dehát akkor miért nem ítékezett fölöttük a csehszlovák bíróság? Hiszen mindnyájan csehszlovák állampolgárok voltak. Ehelyett nyomtalanul eltűntették őket a Szovjetunióban.”

„Nyomtalanul? Semmi híre sincs fivéréről?” - kérdezték.

„Egy év óta nincs hírem róla. A magyar kisebbség politikai vezetőjének ilyen eltávolításával könnyű volt a kisebbséget mindenféle bűnrel megvádolni. Könyörgöm, védjék meg ártatlan lakosságunkat!”

Úgy tűnt, hogy amit mondtam, hatással volt az általam felkeresett küldöttségekre.

Az indiai delegáció nagyon fagyosan fogadott. Egyik tagja, miután átadtam a memorandumot, kijelentette:

„A magyar kisebbség Csehszlovákiában fasiszta volt. Ezért mi semmit sem akarunk tenni érdekében.”

„Fasiszta? - ellenkeztem - kedves Küldött úr, menjen el Szlovákiába és nézzen ott körül. Ott találni fog néhány zsidót, akik életben maradtak Hitler kegyetlenkedései ellenére. Ők megmondják Önöknek, hogy magyar kisebbségünk nyíltan ellenállt a fajüldöző intézkedéseknek. Ők meg fogják Önöknek mondani, hogy a mi kisebbségünk képviselője volt az egyetlen a szlovák parlamentben, aki nyilvánosan tiltakozott a zsidók deportálása ellen.”

„És ki volt az a magyar képviselő”? - kérdezték.

„A fivérem, Esterházy János;”

Az indiai delegáció tagja megrökönyödve nézett rám:

„Az Önök kisebbsége mert ellentállni a fajvédő rendszabályoknak?”

„Igen”.

„Tehát Önök antifasiszták voltak a hitleri uralom alatt?”

„Így van.”

„Ha Ön ezt nekünk bebizonyítja, akkor mindent megteszünk, hogy a magyar kisebbséget megmentsük a kiűzetéstől.”

Ez a Kertész miniszter és Révay István által kidolgozott bizonyíték, alapos dokumentációval alátámasztva, készen állt arra, hogy átadják a konferencia küldöttségeinek.

A néha felcsillandó szimpátia-megnyilvánulások ellenére, nagyon nehéz dolgunk volt a kisebbségünk ellen felhalmozott hazugságok sűrű felhőjének eloszlatásában. Párizsban tudtam meg, hogy maga Benes elnök volt az, aki a magyar kisebbséget fasisztának bélyegezte és azt állította, hogy a szudétákkal szövetkezve ők bomlasztották szét a csehszlovák államot. A nyugat viszont fenntartás nélkül elhitte Benes elnök minden szavát. A mi állításainknak az övével szemben nem volt súlya. Az ő tekintélyével nem lehetett versenyezni. S ezt ő arra használta, hogy befeketítsen minket. Valóban első számú ellenségünk volt, nem csupán ellenfelünk.

1946 augusztus 1-én megkezdődött a békekonferencia ülészaka. A magyar delegációnak kezébe adták a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között kötendő békeszerződés tervezetét.

Ez a tervezet, megtagadva megint egyszer a népek önrendelkezési jogának elvét, újra életbe akarta léptetni a trianoni szerződés területi rendelkezéseit. Az „önrendelkezés” szót a Magyarországgal megkötendő békeszerződéssel kapcsolatban szigorúan számúzték a konferencia szóhasználatából.

Az új békeszerződés tehát megint Csehszlovákiának adja a magyarok által lakott területeket, amelyeket 1938-ban Magyarországhoz csatoltak s amelyeket a szovjet hadsereg benyomulása után 1945-ben visszacsatoltak Csehszlovákiához. Erről a területről akarta az új csehszlovák állam a magyar lakosságot kiutasítani.

Mindezt a békeszerződés-tervezet „Függelékében” kívánta a békekonferencia rögzíteni, amely kimondja, hogy a magyar kormánynak meg kell nyitnia a határait a Csehszlovákiában élő s a prágai kormány által a lakosságcserén felül kiutasításra ítélt magyar lakosság befogadására. Ezzel a „Függelékkel” tehát a csata, amelytől népeink sorsa függött, végső fázisához ért.

Ennek a fenyegetett népességnek a védelmében, a magyar delegáció minden érvet bevetett. Hadd idézzem emlékezetből Gyöngyösi János külügyminisztert, aki expozéjában minden erejét bevetette a magyar álláspont elfogadtatása érdekében.

„Miután a csehszlovák állam újra bekebelezte az 1938-ban elvesztett területeket, arra kellene törekednie, hogy az ott élő lakosságot is megtartsa. Igazságtalan lenne megtartani egy területet az ott élő lakosság nélkül. Annál is inkább, mert ez a magyar lakosság 1938-39-ben nem csatlakozott a hitleri akcióhoz, amely a csehszlovák államot felbom-

lasztotta. Tehát az igazság teljes semmibevételét jelentené, ha azt a lakosságot, amelynek ez a terület több mint 10 évszázada a hazája, onnan büntetésképpen elűznék. Mi több – folytatta a miniszter – a háború által tönkretett Magyarország nincs abban a helyzetben, hogy befogadja ezt a már lerongyolódott lakosságot, amely ha odakerülne, teljes nyomorra volna ítélve a rombadőlt országban. Ez a kiutasítás nem szolgálhatja a békét Magyarország és Csehszlovákia között. Nagyon kérem a konferenciát, hogy ne adjon szabad kezét ezeknek a békét akadályozó intézkedéseknek, hanem találjon egy olyan megoldást, amely a békét szolgálja...”

Először életemben éreztem ki egy magyarországi miniszter szavaiból a szenvedélyes vágyat, hogy végre igazi békét kössünk Csehszlovákiával.

Izgatottan és meghatódva lestem a csehszlovák küldöttek arcát, abban a reményben, hogy megértik ezt a szívből jövő kiáltást és nem utasítják vissza.

De hiába reménykedtem. A csehek válasza Gyöngyösi János miniszter beszédére ez volt:

„A csehszlovák állam biztonsága megkövetelni a magyar kisebbség kiutasítását. Ez a biztonság – jelentette ki a delegáció vezetőinek egyike – csak úgy érhető el, ha az államban csak teljesen hűséges állampolgárok élnek, azaz csakis csehek és szlovákok!”

Ezek a szavak olyan meggyőzően hangzottak, hogy egyre valószínűbbnek tűnt, hogy a „Függetlenségi” a konferencia elfogadja és hogy a magyarok kiutasítása elkerülhetetlen.

Gyöngyösi miniszter kétségbeesetten szólalt fel újra:

„Amennyiben Csehszlovákia nem tartja meg a bekebelezett területek magyar lakosságát, akkor ezt a területet, amelyen a 10-ik század óta magyarok élnek, adja vissza hazájuknak, Magyarországnak!”

A szavait követő csendben a delegációjuk által képviselt két szembenálló nép haragja a tetőfokra hágott. Ehhez a tehetetlenségi ponthoz érve, amelyről semmilyen út nem vezetett egy igazi békéhez, úgy éreztem, hogy ha már a kimondott szó nem használ, talán írásban közelebb juthatok a szívekhez népeink kibékítése érdekében. Révay István és Kertész miniszter, akiknek véleményét kikértem, beleegyeztek abba, hogy Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszterhez intézzem könyörgő soraimat.

Levelemben arra hivatkoztam, milyen odaadással hallgattam annak idején a londoni rádióból üzeneteit a csehszlovák néphez s az azokban

tett ígéreteit. Kértem ezért, hogy álljon el a magyar lakosság kiutasításának szándékától s találjon olyan bölcs megoldást, amely az igazi békét szolgálja népeink között, s ezzel együtt Csehszlovákia biztonságát is.

Ugyanez volt az alaphangja a különböző delegációknak átadott és közben sokszorosított memorandumoknak.

Közben a magyar delegáció szakcsoportjában szorgalmas munka folyt, ahol nyelvtudásomat hasznosíthattam a csehszlovák állítások és érvelések megcáfolásában. Küldötteink vitába szálltak a csehszlovák állásponttal, egyenként válaszoltak minden feltett kérdésre, védve népünk ügyét – látszólag esélytelenül, mert a csehszlovák küldöttség szava a Szövet-ségesek szemében jóval többet ért, mint a magyaroké.

A feszült légkör az Albizottságon belül nem enyhült. A csehszlovák küldöttség rideg statisztikai adatokat sorolt föl, számokat, amelyek mögött mi magyarok, fehérre meszelt, tornácos, muskátlis házakat láttunk, szorgalmasan megművelt földeket és virágzó gazdaságokat, és az ott élő családokat. A magyar küldöttek tudták, hogy ez a nép reménységgel tekint Párizs felé és remegve várja: mit döntenek sorsa felől.

Közeledett a döntés ideje. Szeptember 23-a volt az Irgalmas Szűzanya ünnepe előtti nap. Tudtam, hogy ilyenkor falvainkban imádságra gyülekeznek. S felszáll a szívekből a könyörgés: „Emlékezzél meg rólunk, te jóságos és irgalmas Szűz Mária, akiről még sohasem hallottuk, hogy elhagytad volna azt, aki segítségedet kéri és aki hozzád fordul védelemért könyörögve.”

Szeptember 23-án délután Kertész miniszter úr kétségbeesve közölte jelenlétemben Révay Istvánnal, hogy a csehszlovák küldöttség meg fogja kapni a szavazatok többségét az Albizottságban.

„Reménytelen a helyzetünk, rajtunk már csak egy csoda segíthetne... de azért még nem adom fel, elmegyek egy barátomhoz a külügyminisztériumba.”

Istvánnal úgy határoztunk, hogy elmegyünk a közeli templomba s együtt megkezdünk egy kilencedet, imában csatlakozva falusi népünk könyörgéséhez.

Három nappal később István egy kis reménysugarat csillangott fel. Úgy hallotta, hogy az Albizottságban egyesek mégis a „Függelék” elfogadása ellen kívánnak szavazni, bár a többség még mindig mellette van. Másnap telefonüzenetet kaptam a kanadai delegáció vezetőjétől,

hogy ebédre vár engem a hivatalában. Aktahegyekkel körülvéve költöttük el a felszolgált szendvicseket. A küldött gondterhelt volt. Hirtelen feltette nekem a kérdést:

„Mondja csak, maga nem félné Csehszlovákiában maradni?”

„Miért félnék?” - kérdeztem.

„Ha maga nem is fél, de mint a csehszlovákiai magyar kisebbség tagja, nem félténé-e népét attól, hogy abban az államban éljen tovább?”

„De uram - feleltem - a háború alatt az Atlanti Charta kijelentette, hogy a Szövetségesek győzelme meg fogja szabadítani a világot a félelemtől. Ezt az üzenetet a londoni rádió számtalanszor közvetítette. Én még mindig bízom a Szövetségeseknek ebben a kijelentésében.”

Szomorúan nézett rám, s ezt mondta:

„Megértem magát. De sajnos az ENSZ még nincs abban a helyzetben, hogy népüknek még a legegyszerűbb emberi jogokat is tudná garantálni”

„A békekonferencia nem találhatna egy irgalmas megoldást? - kérdeztem. Borzasztó az, ha kiűzik az embert az otthonából. Szeretném, ha én lennék az utolsó, akit kiűztek otthonából. Uram, mentse meg azoknak a százezreknek az otthonát, akiket erre a sorsra akarnak juttatni!”

1946 szeptember 30-a volt a Luxembourg-palotában a határozathozatal napja az Albizottságban. Révay István megígérte, hogy megtelefonálja nekem az eredményt. Egész délután fohászok közepette ott kukoltam a telefon mellett. Végre este 10 órakor megszólalt István ujjongó hangja a telefonban:

„Gyere azonnal. Várlak a lakásoddal szemközi presszóban.”

„Mi történt?”

„Valami különleges és csodálatos. Az Albizottság valamennyi tagja egyhangúlag kérte a csehszlovák küldöttséget, hogy vonja vissza a „Függeléket”.

A presszóban azután István elmesélte a részleteket.

„Már tegnap a kanadai képviselő a problémát egy nagyon lelkiismeretes megfogalmazott expozéban összegezte. Ezután mind több küldött kezdett részvétet tanúsítani magyar kisebbségünk iránt. És ma az esti órákban, az Albizottság egésze kifejezte azt a kívánságát, hogy a „Függelékben” a magyar kisebbség kiutasításával kapcsolatban rögzített követelést vonják vissza! Senki sem tiltakozott, még a szovjet delegáció sem. Pedig ők voltak a konferencia egész ideje alatt a „Függelék” legkítartóbb támogatói.

„És a csehszlovák delegáció?” - kérdeztem.

„Belement a Függetlenség visszavonásába. Hála Istennek!”

„Hát ez igazán szép tőlük! - mondtam Istvánnak - több mint szép!”
Könnyek ültek a szemünkben.

„Ez hihetetlen és valószínűtlen - folytatta István - erre senki nem számított! A Quai d’Orsay-i barátaink csodának minősítik.”

Azután még tovább faggattam Istvánt a részletekről.

„Hát tényleg nem fogják kitoloncolni a magyar kisebbséget Csehszlovákiából?”

„Nem - felelte István - ott maradhatnak az országban. Sajnos nem a régi kisebbségi jogaikkal, mert az Albizottság tiszteletben tartja a csehszlovákok óhajait, hogy „nemzeti állammá” váljanak. A magyarok egyelőre nem kapnak iskolát, sem magyar sajtót. De visszanyerik állampolgárságukat. Meg lesz a joguk az élethez, ahhoz hogy normálisan dolgozhassanak az országban. A jelenlegi körülmények között ez volt a maximum, amit el lehetett érni. Dehát ez önmagában is már óriási haladás. A csehszlovák keretben történő integrálódás módozatait a csehszlovák és magyar kormány egymás közt fogja megtárgyalni.”

Tehát addig is a leglényegesebbet elértük. Mivel Csehszlovákia megtartja a magyar lakosságot, nem hagyhatja állampolgárság nélkül. Ez viszont megvédi őket minden önkény ellen.

„Nem leszünk többé törvényen kívüliek, nem űzhetik ki mieinket az otthonukból, nem viszik őket kényszermunkára és biztonságban lesznek” - így összegeztük Istvánnal, Isten iránti hálával, a párizsi konferencia eredményeit.

ÉS UTÁNA...

A határozathozatalt követő napon elmenten a Claridge hotelbe, üdvözölni a magyar küldöttség tagjait, akik mind ragyogtak az örömtől. Volt köztük egy nagyon kedves zsidó és kommunista házaspár, akikkel fordítási munkáim során ismerkedtem meg.

„Most azután - fordultak hozzám - megpróbálunk mindent megtenni, hogy fivérért kiszabadíthassuk!”

Megtudtam, hogy a békeszerződést 1947 februárjában fogják aláírni s azután a magyar kormány interveniálhat János érdekében. Közben a delegáció egy másik tagja behívott a személyzeti iroda főnökéhez. Honoráriumot akartak nekem adni a konferencia ideje alatt végzett munkámért.

„De hiszen, én ezt a munkát önként vállaltam, minden fizetség nélkül, a jó ügy érdekében” - szabadkoztam.

„Önkéntes munkát nem fogadhatunk el. Ön ugyanannyit dolgozott, mint a delegáció többi tagja és fordításai nagy hasznunkra voltak” - mondta az irodavezető és átnyújtott nekem 20.000 frankot. Aláírtam a nyugtát, boldogan és büszkén vettem át első fizetésemet. Bizony ez az összeg éppen jókor jött, mert az eladott aranyóra árának már az utolsó filléreinél tartottam.

Ezt a napot meg kellett ünnepelni! S mi jobbat tehettem volna, mint hogy ezen a szokatlanul szép október 1-én Párizst élveztem. Végigsétáltam az Avenue Foch-on, amíg kiértem a Bois de Boulogne őszi színekben pompázó fái közé. Három kis aranyló levelű tulipánfa integetett felém, újlaki kertünket varázsolva emlékezetembe. A természet szépségének bűvöletében egy hálavers tört fel lelkemből, amelyet még 1937-ben, itt Párizsban, a Jociste kongresszus fiataljainak szavaló kórusától halottam:

„Minden szépségért, melyet oly bőkezűen osztottál
szét a földön, Teremtő Uram, téged dicsérünk, imádunk
és hálát adunk neked.”

S ezt a dicséretet most így folytattam:

„Azért az imádságért, amely Hozzád szállt régi kertünk
fái alatt, Téged dicsérlek, imádlak és hálát adok Néked!
S azért az imádságért, amely itt a franciaországi ég alatt és
Párizs fái között újraszületett, dicsérlek Téged, imádlak
és hálát adok Néked!”

Ennek a boldog napnak estéjén Révay István telefonált lakásomra:
„Fogózkodj meg jól! Óriási hírem van számodra! A csehszlovák delegáció egyik tagja szeretne velünk találkozni. Beszélgetni szeretne velünk a magyar kisebbség reintegrálásának módozatairól. Minisztereink azt mondják, hogy ez a beszélgetés nagyon hasznos lehet.”

Másnap este a csehszlovák küldött, Janota úr, mosolyogva fogadott bennünket. Mint a csehszlovák magyar kisebbség két tagjától, tőlünk szeretné megtudni, mit javasolnánk, ami előbbre vinné a vitatott ügyet. Erre mi visszakérdeztünk, hogy vajon milyen javaslat van készülöben csehszlovák részről.

„Úgy gondolom – mondta Janota úr – hogy lépésről lépésre kell haladnunk. Az első lépés a csehszlovák állampolgárság visszaadása s ezután jönne a kulturális jogok helyreállítása, a magyar nyelvű iskolák és magyar kiadványok engedélyezése.”

Csak hallgattunk és nem hittünk a fülünknek. Azután feltettük a kérdést:

„De hogyan merik ezt megtenni? A csehszlovák kormány »Nemzeti Államot« akar teremteni. Ezt kijelentették a békekonferencián. S a konferencia tiszteletben akarja tartani kormányuknak ezt a kívánságát. Tehát??”

Janota úr hamiskásan mosolyogva válaszolt:

„Ezek a kijelentések nagyon tetszetősek, de csak mellébeszélések. Ez bolondság. Mivel a magyarok országunkban maradnak, teljes kibékülésre van szükség. Ezért kell visszaadnunk kulturális jogaikat. És azután a harmadik lépésben talán még a politikai jogaik visszaadására is sor kerülhet.”

Míndez messze túlhaladott mindent, amit remélhattunk.

„Beleegyeznek?” kérdezte Janota.

„Feltétlenül” – feleltük.

„Hogy ezt rögzíteni tudjuk – folytatta Janota – dialógust kellene kezdeni a magyar kisebbség és a csehszlovák kormány között. Hajlandók lennének velünk tárgyalni?”

„De mennyire, szívesen!” feleltem meggyőződéssel.

„Egy hét múlva visszatérek Prágába – mondta Janota. – Lennének szívesek egy memorandumban összefoglalni javaslataikat a reintegrálásukkal kapcsolatos három lépésre vonatkozóan, hogy azt kormányomnak átadhassam?”

„Természetesen” – válaszoltuk Istvánnal.

Ezután koccintottunk és barátságos kézfogással váltunk el.

A memorandum már másnap estére készen volt. Átadás előtt még megmutattuk a két magyar miniszternek, akik egyetértettek tartalmával. Igyekeztem a legnagyobb gonddal megfogalmazni, nehogy a csehszlovák kormány érzékenységét valamivel is megsértsem.

A magyar delegáció visszautazott Budapestre; a memorandumot személyesen vittem el Janota úrnak, aki láthatólag meg volt vele elégedve. Megígérte, hogy ha egy hét múlva visszajön Párizsba, közölni fogja velem kormánya álláspontját. S még azt is hozzátette, hogy reméli, kedvező híreket hozhat majd.

Jó érzéssel gondoltam arra, hogy eszköze lehetek a kibékülésnek és a népek közötti megértésnek.

Ekkor új lakás után kellett nézнем Párizsban és találtam is egy albréleti szobát külön fürdőszobával, egy kedves családnál, az Avenue Frédéric Le Play 3.sz. alatt. Amikor a háziasszonynak megemlítettem, hogy sokkal olcsóbban adja a szobát, mint mások, kedvesen ezt felelte: ő templomba járó asszony, és papjuk figyelmeztette a hívőket, hogy mérsékeljék áraikat olyanoknak, akik mint hajléktalanok keresnek szállást. Úgy éreztem, a sors elkényeztet.

A nyolc nap hamar eltelt s elmentem érdeklődni, hogy Janota úr visszatért-e már. A hotelban nem tudtak róla, sem aznap, sem a következő hetekben. Egy újságból azonban nemsokára megtudtam késése okát. A csehszlovák delegációt Prágában Párizsból való visszatértükkor, a pályaudvaron dühös tömeg fogadta, amiért lemondtak a magyar kisebbség kiutasításáról.

Néhány nappal később a cseh sajtó közölte, hogy mivel nem fog sikerülni a magyarokat Magyarországra kitoloncolni, most más módszerhez folyamodnak és szét fogják őket szórni Csehszlovákia más területein.

Janota barátunk kegyvesztett lett. Kibékítési és dialógusteremtési kísérlete megbukott. Így hiába vártam őt vissza Párizsba.

Én azonban nem akartam feladni a szent ügyet. 1946 november 25-én új elhivatottságot éreztem magamban: egy könyvet kell írnom, amelyben felhívom honfitársaim és ellenségeim figyelmét arra, hol vannak ennek a konfliktusnak a gyökerei a történelemben, s ezen az alapon talán sikerül őszinte megegyezésre jutnunk. A gondolatot tett követte és 1946 december 31-én megkezdtem Montrésorban a bevezetőnek szánt történelmi összefoglaló írását.

Othronról rossz hírek érkeztek. Folytatódott az erőszakos áttelepítés idegen tájakra és vele párhuzamosan a „reszlovákizáció”. Ezek a hírek eszembe juttatták a kanadai küldött kérdését, vajon nem félnék-e visszatérni Csehszlovákiába. Igaza lett, az ENSZ-nek semmi hatalma nem volt, hogy megakadályozza ezt a keserves folyamatot.

1947 februárjában megszakítottam könyvem írását és Párizsba utaztam, mert elérkezett a békeszerződés aláírásának ideje. Most jöhet el hát a pillanat, amikor a magyar kormány interveniálhat János fivérem érdekében a szovjet kormánynál. A magyar külügyminiszter is megérkezett már és én siettem hozzá kéréssel. Félelem és bűnültség volt érezhető szavában. Jánosról sem ő, sem delegációjának tagjai nem tudtak semmit és elképzelhetetlen volt, hogy egy deportált ügyében közbenjárást vállaljanak.

Így hát nagy elhatározással audienciát kértem Vladimir Clementistől, a csehszlovák külügyminiszter helyettesétől. A Plaza-Athéne hotelben fogadott és habozás nélkül kijelentette, hogy János a Szovjetunió foglya, de hogy hol tartózkodik azt nem tudja.

„Mikor küldik vissza Csehszlovákiába?” – kérdeztem.

Clementist látszólag zavarba hozta kérdésem, mert kérdéssel válaszolt:

„Visszaküldeni Csehszlovákiába, de minek?”

„Hogy megjelenhessen a Nemzeti Bíróság előtt. Kormányuk pert indított ellene s ő bizonyára védekezni szeretne a felhozott vádak ellen.”

Nagy rémületemre a miniszter kategorikusan kijelentette:

„A megindított per ellenére kormányunk közölte a szovjet kormánnyal, hogy Esterházy János ügye bennünket egyáltalán nem érdekel!”

Falfehéren megkérdeztem Clementistől, hogy most mi lesz vele.

Jeges hangon válaszolta:

„Mivel kormányunk nem fogja őt kikérni a Szovjetuniótól, sohasem fog onnan hazajönni!”

„De miniszter úr - fogtam könyörgőre a szót - ne hagyják őt ott, gondoljanak gyermekeire, akik visszavárják, tegyenek valamit, hogy visszajöjjen!”

Clementist azonban nem hatotta meg könyörgésem, ridegen csak megismételte, amit előbb mondott.

Úgy távoztam tőle, mintha fejbe vertek volna. Jánosnak egy barátja, Gy.F. várt rám a szomszédos étteremben. Mikor elmondtam neki Clementisszel folytatott beszélgetésünket, hirtelen rájöttem, hogy elfelejtettem megkérdezni tőle, tulajdonképpen miért nem akarja a cseh-

szlovák kormány visszahozatni Jánost. Erre Gy.F.-től kaptam meg a választ:

„A csehszlovák kormány határozottan fél attól, hogy János visszajöjjön az országba, fél őt a bíróság elé állítani, mert akkor kiderülne, hogy az ellene felhozott vádak hamisak. Ha János ártatlansága bebizonyosodik, akkor a magyar kisebbséget is fel kell menteni a vádak alól s akkor nincs többé indok a kitelepítésre.”

A kétségbeejtő helyzetből nem látszott semmi kiút. Szegény Jánosnak el kell pusztulnia a szovjet haláltáborban. Hiába keresnék közbenjárót a szovjetbarát nyugat soraiban, ott is csak süket fülekre találnék.

1947 február végén megkezdtem munkámat, mint fordító és tolmács a Secours Catholique-nál a Párizsi Nemzetközi Kongresszus alkalmával, amelyet a Hotel Lutetiában tartottak, Roncalli apostoli nuncius elnöklete alatt. A különböző európai küldöttségek között, a magyar Caritas is részt vett a kongresszuson. Elbeszélésük szerint a csehszlovákiai magyarok tömegesen menekülnek Magyarországra a deportálás elől. Mindszenty kardinális egy segélyakcióval próbál a meggyötört családok nyomorán enyhíteni.

1947 tavaszán egy másik kongresszusnak is tevékeny résztvevője voltam. A Nemzetközi Polgári és Szociális Nőszövetség ülésezett itt; a kongresszuson csehszlovák küldöttség is volt. Igyekeztem közelebbi kapcsolatba jutni a cseh Katolikus Párt küldöttjével, T. Máriával, mert úgy éreztem, hogy mint hívő katolikus asszony nem nézheti részvétlenül a magyar kisebbséget sújtó embertelen intézkedéseket, és keresnie kell egy megoldást, amely méltó Krisztus által hirdetett felebaráti szeretethez. Beszélgetésünk során megpróbálta védeni álláspontját. Még mindig benne élt a félelem, hogy 1938 megismétlődhet.

„Kormányunk csak a kisebbségek eltávolításával látja biztosítva az ország létét” - mondta Mária.

„De hogy remélhetünk így igazi békét és népeink kibékülését? - kérdeztem.

„Pedig ezt az igazi békét közöttünk szívből kívánom, Isten látja lelkemet” - tört ki Máriából a szó.

„Akkor nem imádkozhatnánk-e együtt egy ilyen békéért? - kérdeztem.

Szívesen beleegyezett és másnap reggel a párizsi Notre Dame dómjában térdeltünk egymás mellett és felajánlottuk a misét és az áldozást a népeink közötti kibékülésre.

Búcsúzáskor T. Mária biztosított afelől, hogy Prágában beszélni fog Benes elnökkel.

1947 nyara. Kezdetét vette a Marshall Terv konferenciája. Párizs értetlenül állt szemben a ténnyel, hogy a közép-európai államok sorra lemondták a részvételt: így a lengyel, a magyar, a román és a bolgár kormány. Csak a csehek jelentették, hogy készek küldötteket delegálni, de az utolsó percben ők is lemondták a részvételt.

Néhány nap múlva megtudtam a részleteket. Az a fiatalember jött Párizsba, aki kiutasításom előtt eljött velem a pozsonyi rendőrségre.

„A csehszlovák delegáció indulásának előestéjén - mesélte - Jan Masarykot és Clementist hirtelen Moszkvába hívták. Sztalin kijelentette nekik, hogy ellenzi a csehszlovák delegáció kiküldését a Marshall konferenciára. Két miniszterünk tiltakozott ez ellen, amivel magukra vonták Sztálin haragját, aki megtorlással fenyegetőzött. Erre Masaryk Sztálin jelenlétében felhívta Benest telefonon.

„De honnan tudja mindezt?” - kérdeztem.

„Édesapám egy barátja Benes közvetlen beosztottja. Ő mesélte, hogy amikor Benes meghallotta a hírt, összeesett a telefon mellett és kétségbeesetten ezt ismételte: „Ez a csehszlovák önállóság vége!”

Ekkor ereszkedett le az áthatolhatatlan vasfüggöny Európa nyugati és keleti része közé.

Prágai hírek szerint Benes nem akart belenyugodni a helyzetbe. Felocsúdva a sztálini tilalom okozta első sokkból, új feladatot tűzött ki magának. Presztízsét kihasználva, amelyet mind Moszkvában, mind nyugaton élvezett, az „összekötő híd” szerepét akarta vállalni nyugat és kelet között. Ahogy hírlik, ez volt Benes elnök legfőbb politikai ambíciója.

Adminisztratív nehézségek miatt 1947 nyarán a Secours Catholique nem tudott foglalkoztatni és ezért a Családi Szervezetek Nemzetközi Konferenciáján vállaltam tolmácsi és fordítói munkát. Ez az elfoglaltság szeptemberig tartott, de ezután újra más állás után kellett néznem.

1947 szeptember 18-án a New York Herald Tribune harmadik oldalán János fivérem neve ötlött szemembe. A csehszlovák sajtóügynökség következő szövegű táviratát olvastam:

A Csehszlovák Magyar Keresztényszocialista Párt volt elnökét, Esterházy Jánost a csehszlovák nemzeti bíróság, mint fasisztát és kollaboránst távollétében halálra ítélte.

Ennek az ítéletnek a hallatlan aljassága elállította a lélegzetemet. Ezt az igazságtalanságot nem hagyhatom szó nélkül. Azonnal felhívtam Auer Pál barátunkat, a volt párizsi magyar nagykövetet. Annak idején Budapesten nagyon jónevű ügyvéd volt. Megkértem, hogy másnap fogadjon.

Addig is megpróbáltam végiggondolni az ügyet. Halálos félelem ülte meg szívemet. Ha Jánost halálra ítélték, akkor a csehszlovák kormány ellenséges magatartása odavezethet, hogy kiadatását fogja kérni a szovjetektől, hogy a kivégzést végrehajtsák. Hogyan lehetne őt a fenyegető halálveszedelemtől megmenteni?

Az egyetlen út a perújrafelvétel volna. Benest kellene megkérni, hozassa vissza Jánost, hogy szabadon védekezhessék a bíróság előtt. Hiszen ez lehetne éppen az a hid-szerep, amelyet Benes magára vállalt. Ez a gondolatsor bírt arra, hogy táviratot fogalmazzak meg Benes elnöknek, amelynek szövegét megmutattam Auer Pálnak.

Figyelmesen és hosszasan nézte a szöveget s azután azt ajánlotta – ha tényleg elhatározom maga a sürgöny feladására – egyidejűleg jelentessem meg táviratom szövegét a New York Herald Tribune-ban is.

„Ez befolyásolhatná Benest, hogy igazságosan és korrektül járjon el Jánossal szemben, mert ebből látni fogja, hogy a nyugati sajtót érdekli a per. Adok Önnek egy ajánló levelet a Herald Tribune szerkesztőjéhez, sőt magam is beszélek vele.”

Hazaérve, újra azon töprengtem, hogy mit csináljak. Lélekben Jánost kérdezgettem, mit szeretne hogy tegyek érte. Ott láttam őt senyedni az orosz táborban s lassan felködlött bennem a múltból egy emlékfoszlány. Mintha János hangját hallottam volna:

„Inkább lőjjenek agyon vagy akasszanak föl, mintsem hogy elrohadjak egy szovjet börtönben és eltűnjek nyom nélkül, örökre.”

Ezután már nem haboztam és meggyőződésemmé vált, ha Benes visszahozatja Jánost és perét újra indítják, akkor nem fogják kivégezni.

A távirat szövegét, amely levélnek is beillett volna, még átbeszéltem Bouise de Vilmorin barátnőmmel, aki Jánosra, mint jóbarátra emlékezve felajánlotta, hogy a távirat költségét fedezi.

A távirat feladása után, Auer volt követ ajánlólevelével, felkerestem a New York Herald Tribune főszerkesztőjét, s két nappal később a cikk meg is jelent az újságban.

1947 novemberében megkaptam Benes elnök válaszát. A párizsi csehszlovák követségi tanácsos közölte velem, hogy a köztársaság elnöke

megtette a szükséges intézkedéseket János perének újrafelvételére személyes jelenlétében, a csehszlovák népbíróság előtt.

Klvana követségi tanácsos jóindulatú mosollyal fordult hozzám:

„A köztársasági elnök válasza tehát nagyon kedvező. Ehhez még azt a személyes meggyőződésemet is hozzáfűzhetem, hogy a perújrafelvétel során fivérért nem fogják halálra ítélni. Legfeljebb még egy darabig börtönben kell maradnia. És a mi börtöneink nem olyan rosszak!”

Szavaitól elragadtatva így feleltem:

„Ez igaz! Emlékszem még, hogy fiatal lány koromban, 1923-24-ben, amikor én ülem börtönben, korrektül és emberségesen bántak velem.”

„S meglátja, hogy fivére nem lesz elvágva a világtól, a csehszlovák börtönökben rendszeres látogatás van.”

A tanácsos ezután még arra biztatott, hogy írjak egy köszönő levelet Benesnek és Benesné asszonynak.

Montrésor, 1947 karácsonyán. A reggeli mise után mindennap elmentem a Beaumont-i erdőben lévő kis kápolnába, ízlelgetve magamban, hogyan is szóljon a cseh tanácsos biztatására a Benes elnöknek és feleségének megírandó levél. Mít is írhatnék annak az embernek, aki a legnagyobb ellenségünk? Hiszen ő volt az, aki 1920-ban a békekonferencián tiszta magyar lakosságú területeket követelt Csehszlovákia részére és ő az, aki a magyarokat kisebbségi sorsra juttatta. Ő volt az, aki feltétlen hűséget követelt az ujonnan bekebelezett magyar lakosságtól. És amikor 1938-ban a lakosság boldog volt, hogy visszakerült Magyarországhoz, Benes elnök 1945-ös dekrétumával megfosztott minket jogainktól, elűzött otthonainkból és kényszermunkára hurcoltatott el. S végül az ő elnöksége alatt ítélték halálra Jánost, anélkül, hogy védekezni tudott volna.

Most, így imádkozásba merülve tudni szerettem volna, hogy mit is írjak Benesnek, egyszerre az a gondolatom támadt, ha igazi békét akarunk, akkor a legnagyobb ellenségünkkel kell békét kötnünk, még hozzá a legádázabb ellenségünkkel. És hogy ellenségünkkel a kibékülést megértethessük, ehhez szívéhez kell szólnunk. Csakis a szívből jövő hang az, amely a másik szívben visszhangra talál. És mivel én azt kívánom, hogy János ügyét felkarolja, s népeinket a kibékülés útjára vezesse, nekem is a szív hangján kell Benes elnökhöz fordulnom.

A levelet azzal kezdtem, hogy mennyire hálás vagyok intézkedéseiért János perújrafelvételével kapcsolatban. Azt is megírtam, ha biztosítja,

hogy fivérem védekezhessen és tanúkat állíthasson, akik a tiszta igazságot fogják vallani, akkor a bíróság bizonyára látni fogja, hogy a halálos ítéletnek nincs semmi alapja. Végül is megkértem az elnököt, hogy a pert korrekt módon folytassák le, hogy az ítélet mindenki számára elfogadható legyen, ami nagyban hozzájárulhatna a népeink közötti viszony megjavulásához.

Párizs, 1948 január. A csehszlovák követség megint egyszer behívatott. A tisztviselők barátságos mosollyal fogadtak. Klvana követségi tanácsos örömmel közölte, hogy a köztársaság elnöke és Benesné asszony köszönik leveletem és kilátásba helyezik kérésem hamaros teljesítését.

Másnap jelentkeztem a Secours Catholique-nál, ahol januárra ígérték további foglalkoztatásomat. Azonban most, hogy a vasfüggöny legördült, a Secours Catholique közép- és kelet-európai kapcsolatai megszűntek és így nem volt rám szükségük. Tehát megint állás után kellett nézmem. Viszont fontosabbnak véltem, hogy könyvem írását folytassam, hogy az még János perének újrafelvétele előtt francia nyelven megjelenhessen s ezzel is segítsem János kiszabadulását. Szorgalmasan nekifogtam tehát az íráshoz és közben vártam Benes elnök válaszát.

Néhány nap múlva Klvana tanácsos elképesztő hírekkel szolgált. Egy Moszkvából irányított puccs brutálisan felborította a csehszlovák kormányt. Jan Masaryk külügyminisztert halva találták a Czernin palota kövezetén. A cseh és szlovák politikusok nyugatra menekültek. Bár Benes elnök még a posztján van, befolyása nagyon korlátozott és így nem fog tudni foglalkozni ügyemmel.

1948 május-júniusát Soisy sur Seine-ben, egy kolostorban töltöttem, ahol minden időmet könyvem befejezésére fordítottam. A dominikánus apácák is érdeklődtek művem iránt és barátnőkre találtam bennük.

Egyik nap az egyik nővér izgatottan hívta fel figyelmemet egy újságcikkre. Azt írták, hogy Benes lemondott. Gutaütés érte és egészségi állapota aggasztó. Ezzel összeomlott a reményem minden segítségre, amit tőle vártam.

FELHÍVÁS AZ EGYMÁS ELLEN HARCOLÓ SZÍVEKHEZ

Ti, csehszlovák politikai felelősök, komolyan gondoljátok, hogy a kisebbséget megnyomorító intézkedéseitekkel megvédhetitek hazátok biztonságát, amelyre annyira vágytok?

Igazán hiszitek, hogy egy ilyen út végén találjátok meg államotok részére a biztonságot?

Hogyan hihetitek ezt, amikor a történelmi tapasztalat az ellenkezőjét bizonyítja?

Emlékezzetek: Hitler a lengyelek millióit űzte ki otthonaikból. Ez nem szolgálta Németország biztonságát. Nagyon is sokszor kellett megtapasztalni, hogy ezek az embertelen eszközök nem vezettek boldogsághoz.

Ezzel éppen ellentétben a történelem sohasem tudta bebizonyítani, hogy az emberiség eszközei balszerencséhez vezettek volna.

Én azt hiszem, ha a nemzetek megpróbálnának politikájukban a humanizmus útján elindulni más nemzetek felé, ha barátsággal közelednének feléjük, amire az emberek szomjúhoznak, olyan csodát élnének meg, amely felülmúlja minden vágyukat.

Ti mindketten, a cseh és a szlovák nép is emberiségre hívatatok. A cseh költészet jellemzője, hogy nagyon figyel mindenre, ami emberi. És a szlovák jellem természetéből fakad az emberiség sok gesztusa, mert szerető és szívélyes nép.

Könyörüljétek hát meg a mi magyar népeinken, akik a ti hatalmatokban vannak.

Ti azt felelitek erre, hogy államotok biztonsága követeli meg a nemzeti kisebbségek eltávolítását. A különböző népek együttélése államotok keretén belül - így mondjátok - állandóan fenyegeti biztonságotokat.

De figyeljétek meg a svájci példát. Miért nincs ott szó fenyegetettségről? Mert a három ott élő nemzet egyike sincs egy rosszabb értékrendre lefokozva: egyiket sem kezelik kisebbségként. A három nép, amely Svájcot alkotja, egyenlő partner. Egyenlő társ. A svájci állam mindhármuk közös tulajdona. Olyan közös tulajdon, amelyet készek megvédeni utolsó csepp vérükig. Ez a három nép egyaránt kívánja államuk biztonságát, a svájci haza biztonságát. Mindegyiknek

vannak saját anyanyelvi intézményei, Svájc tehát pluralista állam, a pluralizmus konkrét megvalósítója.

Vajon egy vegyes lakosságú országnak a pluralista állam nem emberibb megoldás, mint a nemzeti állam, amelyet oly sok hazafi kíván magának Közép-Kelet-Európában?

Az olyan szövetségi állam mint Svájc, nem egyezik-e jobban a Teremtő elgondolásával? A Történelem Urának az elképzelésével, aki megengedte, hogy bizonyos országokban különböző nyelveket beszélő népek éljenek?

A svájci szövetségi állam nem igazodik-e jobban a természetes jogokhoz, mint a nemzeti állam, amely arra törekszik, hogy asszimilálja a kisebbségeket, vagy kiűzze őket szülőföldjükről.

Nem tudnátok-e elgondolkozni ezen, szlovákok és csehek a közép-és kelet-európai országok békéje és barátsága érdekében?

És most hozzátok fordulok, magyar kisebbségünk tagjaihoz, honfitársaimhoz, hozzátok, akikkel együtt dolgoztunk azért a népert, amelyet szeretünk és amelyet most elűznek országából vagy méltánytalan szolgaságba döntenek.

Tudom és érzem, barátaim és testvéreim odahaza, hogy ha most egy jövőbeni kibékülésről beszélek köztünk és ellenségeink között, ezzel megsértem szíveiteket és méltatlankodástokat váltom ki, mert azok után, amit el kellett szenvednetek, úgy érzitek, hogy nem lehetséges a kibékülés; az igazságtalanságok, amelyeket velünk szemben elkövettek, jövátételtenek. Igen, ha a feldúlt otthonokra, a szétszórt családokra és összetört, megbántott, kiűzött és deportált szívekre gondolok, akkor engem is kísért az érzés, hogy a kibékülés csehszlovák ellenségeinkkel nem lehetséges, mert a rajtunk esett sérelem meg nem bocsátható.

De szeretett barátaim - nem tudom gondoltok-e arra, hogy 1939 óta Európában csupa jövátételten dolog történt. Nem tudom, ti tudjátok-e, hogy francia, belga, holland, dán, norvég és cseh férfiak és asszonyok tízezrei pusztultak el a hitleri haláltáborokban. És hogy a lengyelek milliókra tehető hozzátartozóikat siratják, akik a Gestapo börtöneiben és a lassú halál táboraiban szenvedtek ki. Nem beszélve a Kelet-Lengyelországból a szovjet NKVD által 1940-ben elhurcolt tömegekről, akiknek nagy része nyomtalanul tűnt el a Szovjetunióban. Oroszország nyugati részén pedig a náci megszállók hóhérai tizedelték meg a lakosságot. És a zsidók, akik 6 millió életet vesztek a haláltáborokban és gázkamrákban! S gondolatok azokra, akik a szétbombázott városok

törmelékei alatt lelték halálukat, a németekre, akik fáklyaként égtek el a városukra hullott foszforbombáktól. S végül itt van Ázsia: Hiroshima népe, akiket az atombomba pusztított el.

Soha senki sem teheti jóvá ezeket a veszteségeket, sem orvosolni nem lehet azt, amitől a népek szenvedtek. Ezek mind mély kétségbeeséssel a lelkükben úgy érzik, hogy teljes lehetetlenség kibékülni azokkal, akik ezeket a szörnyűségeket elkövették.

Dehát akkor, ha annyi nemzet telítődött ilyen érzésekkel, hogyan lehet itt békét teremteni? Ha a nemzetek továbbra is azt hiszik, hogy nincs semmi kilátás a megbékélésre, hogyan kerülhetők el az újabb háborúk, a végnélküli bosszúállások sorával és az atombombával, amely mindent elpusztít?

Testvéreim, úgy gondolom, hogy elértünk a történelemnek ahhoz a pontjához, ahol a háború és az azt követő idők által megnyomorított összes nemzetnek s köztük a miénknek is majd választania kell két változat: az atombomba vagy a Miatyánk között.

Szent meggyőződés, hogy azok a nemzetek, amelyek az utóbbit választották és a megbocsátás útjára lépnek, boldog éveket fognak megélni és érezni fogják a Történelem Urának az áldását.

Magyar testvéreim, akik azon a vidéken éltek, amelyet annyira szeretünk, szívemben őrzöm a reménységet, hogy mi is azok közé fogunk tartozni, akik ennek az áldásnak részesei leszünk.

*Montrésor – Paris – Soisy sur Seine
1946 december – 1948 júniusáig.*

UTOLSÓ FEJEZET (A SZTÁLINI TÁBOROK ÁLDOZATAI)

Lourdes, 1948 július, este 10 óra. A Gave hídjának korlátjára támaszkodva nézem a gyertyák sokaságával megvilágított masabeille-i barlangot. Szűz Mária szobrát világítják meg s a kép lelkem elé varázsolja az Énekek Énekében megjelenített „galambot a hasadékbán”. A Gave békésen folyik alattam az éjszaka csendjében. A szobor körülbelül száz méternyire van a helytől, ahol állok. Ebben a távolságban csak egy kis fehér foltnak tűnik, amelyet a gyertyák fénye emel a lélek világába.

Eljöttem ide, hogy Jánosért imádkozzam. Azután a teljes csőd után, amikor semmi sem sikerült, amit János megmentéséért tettem. Egészen tehetetlen vagyok. Hiszen teljesen hiábavaló volna most Benes elnök kommunista utódaihoz fordulnom kéréssel, János perét bizonyára nem újítanak fel és ő soha többé nem kerül vissza a deportálásból. Ott marad mindörökre, elválasztva övétől és megfosztva az egyház szentségeitől.

Könnyeim fátyolán át Mária szobra csak egy homályos fehér foltocska a barlang sötét nyílásában. Hirtelen, belső indíttatásra, térdre hullok és könyörgés tör fel lelkemből: „Mennyei galamb a szikla hasadékbán, Mária, Jézus Anyja, neked elég hatalmad van ahhoz, hogy kihozzad Jánost a szovjet táborból, isteni Fiaid szívesen hallgatja meg Anyját, kérjed őt, hogy hozza ki Jánost, hadd kerüljön ki akárhová, akármilyen helyre, csak élhessen az egyház szentségeivel.”

Mélységes béke költözött lelkembe és bizonyosság töltött el, hogy imám meghallgatásra talált.

1948 augusztusában visszatértem a Soisy sur Seine-i kolostorba, ahol részt vettem egy nyári „Élővíz” tanfolyamon, addig is míg édesanyám kikerkezik Franciaországba. Anna néni hívta meg Montrésorba, mert egy betegség nagyon legyengítette és Újlakon, a mindenükből kifosztott hűgom népes családjában nincs mód arra, hogy felerősítsék. Mint annyian mások, ő is arra kényszerül, hogy elhagyja otthonát. Gondolatban végigkísérem, ahogy búcsúzkodik szeretett környezetétől.

1948 szeptember 3. A rádióból értesültünk, hogy Benes elnök haladoklik, már agonizál. A dominikánus nővérek imádkoznak érte, hogy az örökkévalóság küszöbén lelke megtalálja a hitet. Én is velük imádkozom s egy felajánlás gondolata tölti el lelkemet: mivel ő miatta

vesztettük el földi otthonunkat, felajánlom az Úrnak, hogy ezt a veszteséget alázattal elfogadom s így könyörgök azért, hogy az ő lelke meg tudja találni az utat a mennyei otthonba. Másnap már halála hírért közli a rádió. Ezen a napon indult útnak édesanyám. 43 éve annak, hogy édesapánkat eltemettük s ugyanabban az órában hagyja el édesanyám a helyet, ahol oly boldogok voltak. Pozsonyban még elbúcsúzott kedves ismerőseitől. Mariska az induló vonat után még keresztet rajzol a levegőbe és eltűnik a kedves arc. Néhány perc múlva átgördül a vonat a marheggi hídon, amelyen keresztül édesapám hozta őt Krakkóból új hazájába.

Párizs, 1948 szeptember 8. Érte mentem az állomásra s egyszerre ott állt előttem Maminkónak becézett anyám, mosolygós szeme mint két kis napocska. Fekete mellényében, fehér blúzában, olyannak látszott, mint hosszú úttól elfáradt, kis, öreg fecske.

Néhány napot együtt töltöttünk Párizsban, azután Anna nénénk ölelő karjai fogadták Montrésorban. Ebben a régi és vendégszerető családi fészekben találta meg édesanyám öreg napjaira az utolsó menedéket.

A szerető környezet és a jó ellátás hamar felerősítette és szemmel láthatóan helyreállt régi egészsége. Két hónapig szándékoztam mellette maradni s azután akartam újra állás után nézni. Édesanyám azonban novemberben hirtelen nagyon beteg lett. Toursból jött hozzá egy jó nevű orvos, aki súlyos szívbajt állapított meg és teljes nyugalmat rendelt hosszú távon. Anna néném ezért arra kért, hogy legyek ápolója édesanyámnak addig, míg fel nem gyógyul.

Boldogan fogadtam el ezt az ajánlatot, így megélhetési probléma nélkül, a háziak gondján is enyhítettem. Addig is, míg visszatérhettem Párizsba, szobámat átadtam unokatestvéremnek J.Tarnowskinak.

A karácsonyt meghitten ünnepeltük édesanyámmal és az otthoni karácsonyokat idéztük fel.

1949 újév napján szomorú hír érkezett Pozsonyból: jőtevőm és régi jó barátom, Sumbal professzor meghalt. Karácsony előestéjén szívinfarktus vitte el saját klinikáján.

Édesanyám egészsége lassan javult. Már kiülhetett a fotelbe néhány órára. Leveleket írt és sokat olvasott. Én meg, hogy a gépeléssel ne zavarjam, kézzel másoltam át könyvemet a fogalmazványról. Fejezetről-fejezetre olvastam fel belőle édesanyámnak és órák hosszat beszélgettünk a régi emlékekről.

Közben figyeljük a Magyarországról szóló rádióhíreket. A jaltai Egyezmény óta Rákosi Mátyás a kommunista párt főtitkára híven hajtja végre a sztálini intézkedéseket. A politikai rendőrség, az ÁVO, teljesen az NKVD mintájára alakul meg, és számtalan embert tüntet el és tart titkos helyeken. A magyar kormány tagjait is letartóztatják. A deportálás elől Nagy Ferenc miniszterelnöknek és Varga Bélának, az országgyűlés elnökének, sikerül nyugaton menedéket találni. Mindszenty bíborost az 1948-as karácsonyi ünnepek után tartóztatta le az ÁVO, hazaárulás vádjával. 1949 februárjában állították a budapesti népbíróság elé. A börtönben eltöltött hat hét után a sajtóban mutatott fényképeken, Mindszenty a felismerhetetlenségig lesoványodva, réveteg tekintet ül az öt hipnotizálni látszó ór mellett. A „vallomását” is mutatták a lapok, amelyben beismeri, széteső, nyelvtani hibákkal teli írással, hogy vissza akarta hozni a monarchiát az amerikaiak segítségével. Ez a vasakarátú ember többé nem ura idegeinek. Olyan, mint akit megfosztottak személyiségétől az NKVD által kitalált „tudományos módszerekkel”. A népbíróság életfogytiglani fogházra ítélte Magyarország hercegprímását, valamennyi vádlott-társával, köztük unokatestvéremmel, herceg Esterházy Pállal együtt.

1948 óta rengetegen menekültek el Magyarországról nyugatra, rettegve az ÁVO-tól. Így, mint annyi más fiatal, unokaöcsém, János is kiszökött Magyarországról. Édesapja régebbi gondoskodása folytán hozzájuthatott egy pénzösszeghez és Svájcban elvégzett egy hoteliskolát. Alice húgának még 1946-ban lehetősége lett volna Londonban folytatni tanulmányait, de akkor édesanyja inkább úgy határozott, hogy majd csak az érettségi után fogadja el a meghívást. Így hát Budapesten maradt s a kommunista rezsim által bezárt Sacré Coeur helyett, egy állami gimnáziumban fejezte be tanulmányait. Ekkor azonban már legördült a vasfüggöny; drótháló, aknamezők és rendőr-kutyák védték a határt és a halál kockázatát vállalta az, aki nyugatra vágott.

Ugyanez a vasfüggöny ereszkedett le Csehszlovákia és közénk is. Mariska húgom szorult helyzetéből segítségért kiált. A kommunista Nemzeti Tanács nem kivételez többé velük, mint lengyel állampolgárokkal. Meg akarja vonni tőlük a lakhatási engedélyt régi majorsági épületünkben és felszólították őket, ha továbbra is az Esterházyéktól kisajátított házban akarnak lakni, akkor azt meg kell venniük a községtől. Máskülönből kilakoltatás elé néznek s valahol a faluban egy szobában kellene összezsúfolódnuk.

A jelenlegi lakásukért, amely egy nappaliból, két hálószobából, fürdőszobából és konyhából áll, a kommunista Nemzeti Tanács Mariskától megfizethetetlennek tűnő nagy összeget kért, amelyet nem tudott előteremteni, hiszen havi járadékából éppen csak hogy élelmezni tudta héttagú családját.

Összeszedtük tehát édesanyámmal minden pénzünket, csak egy kis zsebpénzt tartalékolva addig, amíg újra visszatérhetek Párizsba és új állás után nézhetek. De boldogok voltunk, hogy Mariska otthonát - ahogy hittük - véglegesen biztosítani tudjuk.

Csehszlovákiában az 1948-as államcsíny óta megszűnt a magántulajdon. Most már nemcsak a magyarok tulajdonát államosítják, hanem a cseh és szlovák lakosságét is.

Mindezek ellenére a csehszlovák kommunista rendszer még 1949-ben sokkal kevésbé volt embertelen, mint Magyarországon Rákosi Mátyás alatt. A csehszlovák határt sem őrizték olyan nagyon, hogy Magyarországra felől ne lehetett volna nyugatra kijutni. A rendőrterror is kevésbé érződött. Megszűnt a magyar kisebbség Benes által elrendelt deportálása. A cseh földre hurcolt vagy ott szétszórt magyar lakosság lassan visszaszivárgott a közép-szlovákiai falvakba. A lakosságcserét és a rezslóvákizálást is leállították. Beindult a magyar nyelvű tanítás az iskolákban és az országban maradtak megkapták a csehszlovák állampolgárságot.

Mindezt a nyugati sajtóból tudtam meg s alig hittem szememnek a cikkek olvasásakor. Egész valószínűtlennek és hihetetlennek tündek ezek a hírek. Hiszen éppen a kommunista párt volt az 1945-46-ban, amely a legkönyörtelenebbül ágált a magyar kisebbség ellen. És most 1949-ben, amikor egyedül ő uralkodik, egyszerre abbahagyja a magyarelles intézkedések foganatosítását. Most itt Montrésorban jutnak eszembe annak a fiatal kommunista orvosnak szavai 1945-ben Pozsonyban, hogy „csak a taktikai szükségyszerűség” viszi rá pártunkat arra, hogy kisebbségüket elimináljuk. De amint a kommunista párt teljesen magához ragadta a hatalmat ebben az országban, akkor a lenini politikát fogja alkalmazni, amely tiltja a kisebbségek üldözését. Ez a cinikus magyarázat engem annak idején megbotránkoztatott, de most, 1949-ben, boldog vagyok, hogy a nacionalista diszkrimináció szűnőben van. Ez az üldöztetés olyan igazságtalan, kegyetlen és megalázó volt, hogy megszüntetése bennem a megkönnyebülés és öröm érzetét keltette. Az „osztályidegen” diszkrimináció persze még továbbra is okozhatott családi

problémákat, de ez egyformán vonatkozott magyarokra, csehekre és szlovákokra is.

Montrésor, 1949 április, Husvét. A természet késői tavaszt ígért, de most virágba borult a gyümölcsös és a kastély előtti kertben egyszerre nyílt ki az orgona, a tulipán és az írisz. A kastély ódon falait a glicinia lila fürtjei borítják. S a napsütötte táj fölött a húsvéti harangok hangja vígan száll az ég felé és kíséri az ünnepi éneket:

„Regina coeli, letare, alleluia!”

1949 május 10. A szép húsvéti hangulat még el sem múlt, amikor nagy örömről sürgöny érkezett Mariskától:

„Jánost visszaküldték Csehszlovákiába. A pozsonyi törvényszéki börtönben van. Ferenc már találkozott vele. Veszély nem fenyegeti.”

Nemsokára részletes levelet is kaptunk Mariskától. Május 2-án reggel Ferenc mit sem sejtve Pozsonyba utazott és felhívta Priesender Emilt. „Gyere hozzám azonnal, nagyon fontos!” hangzott a telefonban. Emil Ferencet már a kapuban fogadta és útban a börtön felé elmondta, hogy Jánost a szovjetek visszaküldték Pozsonyba s mivel a halálos ítélet még mindig érvényes, a leggyorsabban kell intézkedni, nehogy végrehajtsák. Priesender jó barátjához, az államügyészhez sietett, aki zsidó ember volt és János jóakarói közé tartozott.

„Azonnal végrehajtják az ítéletet?” – kérdezték rémülten Emil és Ferenc.

„Még nem – felelte az államügyész – Prágából kapott utasítás szerint 48 órát várnak vele. Ha meg akarják menteni Jánost, azonnal adjanak be kegyelmi kérvényt, amelynek legkésőbb holnapig a köztársasági elnök hivatalában kell lennie.”

Jóindulatú tanácsán kívül azonnali látogatási engedélyt is adott az államügyész.

„Meg kell mondanom, hogy Esterházy súlyos beteg, vigasztalásul beszéljenek neki a kegyelmi kérvényről, ezt is megengedem.”

Az államügyész személyesen vezette Ferencet és Emilt a fogház beszélőjébe. Néhány perccel később megjelent János a rács mögött. Első feltörő kérdése volt:

„Hol vannak a gyermekeim?”

„János Svájcban hoteliskolát végez, Alice édesanyjánál van Pesten – nyugtatta meg Ferenc – édesanyád és Lulu Montrésorban vannak, mi pedig Újlakon.”

Jánost a hírek boldogsággal töltötték el. „Hála Istennek!” rebegte többször egymásután.

Négy év óta ez volt az első hír övéiről. Most leroskadt egy székre a rács mögött. Annyira gyenge volt, hogy nem tudott lábon maradni.

Szovjet rabruhája alatt a teste csont és bőr. Néhány másodpercnyi csend után megszólal:

„Miért vagyok itt? Miért hoztak vissza?”

Emil és Ferenc nem mernek felelni.

„Ma reggel megtudtam - mondja János -, hogy itt, Csehszlovákiában halálra ítélték engem.”

„Ez ne izgasson - kezdték vigasztalni Emil és Ferenc - meg fognak neked kegyelmezni. Holnap beadjuk a kegyelmi kérvényt a köztársasági elnöknek. Egész biztos nem fognak kivégezni!”

„Ott a Szovjetunióban mindenképpen meghaltam volna. Tüdőbajt szereztem a koncentrációs táborban, már a halál küszöbén voltam.”

„De itt meg fogsz gyógyulni! Nem fogsz meghalni! Megkegyelmeznek neked s akkor az egészséged is visszatér. Meglátod.”

János meggyötört arca megenyhült. Az örök azonban intettek és rájuk támaszkodva rogyadozó lábakkal, de mosolyogva hagyta el a beszélőt.

Mariska még aznap délután feljött Újlakról Pozsonyba, hogy aláírja az ő nevében megszerkesztett kegyelmi kérvényt. Másnap Emillel Prágába utazott, hogy leadhassa a Hradzsínban a kérvényt. Srobar miniszter a lakásán fogadta őket, ő szlovák ellenálló volt, és jól emlékezett János németellenes magatartására a Szlovák Állam idején. Átvette a kegyelmi kérvény másolatát és elindult a minisztertanácsba, amely aznap ült össze. Kollegái előtt véleményét így fejtette ki:

„Ha Esterházy Jánost kivégzik, az gyilkosságzámba megy; védekezési lehetőség nélkül ítélték halálra, az ellene felhozott vádak hamisak. Azt akarjátok, hogy azt az embert öljék meg, akiről mindnyájan tudjuk, hogy 1941-ben nem szavazta meg, egyedül, 63 képviselő közül a zsidótörvényt, és aki cseheket menekített ki Magyarországon keresztül a németek elől. Ez bűn volna. Támogassuk azért mindnyájan az elítélt nővérenek a köztársasági elnökhöz benyújtott kérvényét.”

Egy prágai hotelben várták meg Mariska és Emil a közbenjárás eredményét. Végre megjött Srobár telefonüzenete:

„A köztársasági elnök, Klement Gottwald parancsára Jánost nem fogják kivégezni, sorsáról egy későbbi időpontban fog határozni. A halálbüntetést bizonyos át fogják változtatni börtönbüntetésre, ami

viszont revizionista politikájának köszönhető. De valószínűleg később egy amnesztia révén ki fog szabadulni.

Mariska megnyugodva tért haza Prágából.

Röviddel ezután Jánost átvitték a börtönből egy közkórházba, ahol több tüdőbajos rabot is ápoltak. Mindennap ellenőrzés nélkül fogadhatták látogatóikat.

Itt látta viszont Mariska szeretett testvérét. János éppen a röntgen-szobából lépett ki. Megindultan, majd zokogva borultak egymás karjába négy évi elszakíttóság után.

A további zavartalan látogatások során mesélte el János deportálása történetét. Letartóztatása után Csáky Mihállyal együtt a rendőrfőkapitányságról a NKVD Kempelen utcai titkos pincebörtönébe vitték, ahol alaposan összeverték. Lelki erejének megtörésére azzal fenyegették, hogy ha nem vall, akkor családja hasonló sorsra jut, mint ő. Akkor érezte át teljességgel Szűz Mária szörnyű szenvedését, amikor Fiát kínozták és töviskoronát tettek a fejére.

1945 július végén közölte vele az NKVD, hogy Moszkvába deportálják. Pozsonyban, a budapesti vonatba vagonírozták be, Csáky Mihállyal, dr. Neumann Tiborral, dr. Jablonicky Jánossal, dr. Párkány Lajossal és a csehszlovákiai Magyar Párt vezetőségének még néhány tagjával együtt. A komáromi határállomás után Budapest felé közeledve, Neumann Tibor segélykérő üzenetet dobott ki a vonatból, azt remélve, hogy a magyarok tudnak valamit tenni kiszabadításuk érdekében.

A hosszú úttól kimerülten, az elégtelen táplálkozástól és a férgek okozta kinoktól meggyötörve érkeztek Moszkvába, ahol a Ljubljanka börtönbe zárták őket. Jánost elkülönítették társaitól. Beteg volt és szédelt az álmatlanságtól, de az NKVD nyomozói állandóan vallatták. Éjszakákon át nem hagyták aludni, vakító reflektorokkal világítottak szemébe és közben folyton ismételték a „spontán vallomás” szövegét. Az így kicsikart vallomás után, amelyet kollegáival szembesítve is elismételt, egy északoroszországi koncentrációs táborba vitték. 1947-ben betegedett meg olyannyira, hogy a tábori kórházba szállították, ahol az orvosnő tbc-s fertőzést állapított meg. Ez a tatár asszony lelkiismeretesen végezte gyógyító munkáját, de az akkori oroszországi élelmiszerhiány miatt betegek nem erősödtek fel, sokan formálisan éhen haltak. János is úgy érezte, hogy itt fog bekövetkezni a vég. Mindazonáltal nem szűnt meg Szűz Máriához fohászkodni és reménykedni kiszabadító erejében.

1948-ban a tábor parancsnokát utasították Moszkvából, hogy táplálják fel Jánost, hogy elég erős legyen egy hosszú vasúti utazáshoz. Ez némileg sikerült is, úgyhogy 1949 elején alkalmasnak ítélték állapotát a transzportra. Nehéz szívvel vett búcsút fogolytársaitól, a magyaroktól, akik nagyon ragaszkodtak János bácsijukhoz és a fiatal lett fiútól, akinek felgyógyulásáért imádkozott és aki mindenki csodálkozására felépült halálos betegségéből.

1949 február 19-én Jánost útnak indították. Az út tartama alatt úgy látszik „elfelejtették”, hogy bőségesebb táplálékra szorul, mert csak kenyéren és vízen tartották. Az éhhalál határán, útját megszakítva, kórházi kezelésben kellett részesíteni, hogy életben maradjon.

1949 áprilisában érkezett a csehszlovák határra, ahol a szovjetek átadták őt a csehszlovák rendőröknek, akik autóba ültették és folytatták útjukat Pozsony irányába. Mintegy álomból érbredve látta meg János a kassai gótikus dómot, a jól ismert tájakat, amelyeket oly gyakran látogatott annak idején, mint képviselő. Az esti szürkületben Nyitrán keresztül hajtva, egyszerre csak feltűntek Újlak kis házacskaí. Szíve vadul vert, hiszen otthona lapult ott a kert fáinak koronája alatt. Szenchez közeledve János várakozóan kémlelte a sötétben, hogy megpillanthatja-e azt a kis Mária-szobrot, amely akkor is lelki szemei előtt lebegett, amikor az orosz tábori kórházban Szűz Máriához fohászkodott szabadításáért. S most valóban ott állt a kis szobor néhány villanykörte megvilágításában, mintha üdvözölni akarná őt a négy évi deportálás után. János szemében örömkönnyek csillogtak.

Éjszaka volt már, amikor a pozsonyi rendőrségre érkeztek. Egy zárkába csukták néhány gyanúsított egyénnel együtt, akik mikor reggel kiengedték őket, elterjesztették Pozsonyban a hírt, hogy Esterházy visszajött, sőt egyikük egyenesen Emilhez ment a hírrel. Így történhetett, hogy olyan gyorsan akcióba tudtak lépni és megmentették az akasztófától. Hadd idézzem itt János egyik levelét, amelyet a pozsonyi kórházból írt nekem:

„Ez az, amit még az orosz táborban kértem a lourdi Szűz Máriától, aki imámat százszázalékosan meghallgatta. Mindenért hálát adok Istennek, még a deportálásért is, mert hiszen főleg az orosz koncentrációs táborban kerültem egészen az Ő közelébe. De már a deportálásom előtti hónapokban is, a háború utolsó szakaszában, abban a végtelen kegyelemben részesültem, hogy azt kérhettem Tőle, hogy szenvedésem és nélkülözésem árán méltó lehessen az Ő követésére megtisztult

lélekkel. Lulkóm, imádkozz értem, hogy így tudjam Őt követni mindig. S ezért ne engem dicsérjete. Mert bár tudom, hogy milyen nagy változáson estem át, még mindig messze nem vagyok az, akinek a mi Urunk Jézus Krisztus örülhetne.” S ugyanebben a levelében még ezt is írja: „A legnagyobb bánatom, hogy édesanyám sír miattam. Nem szűnök meg imádkozni azért, hogy Ő törölje le könnyeit, Ő simogassa meg fejét s Ő ne engedje, hogy sírjon.”

Ezek a szavak János szívbéli gyengédségét tükrözik és édesanyánk most már boldogságában sírt.

Levele végén hálásan köszöni minden erőfeszítésemet, amellyel igyekeztem őt kihozni abból a „jeges pokolból”, ahol nyom nélkül elpusztult volna, ha nem küldik vissza hazájába.

Montrésor, 1949 június 22. Újabb levél jött, ezúttal Mariskától, amelyben János egészségi állapotának gyors javulásáról számol be. Még alig egy hónapja, hogy élvezi a gondos kezelést s máris gyarapszik, jó étvággal eszik, alig van hőemelkedése és már sétál is a kórház kertjében. Az orvosok biztatják, hogy biztosan meg fog gyógyulni. János viszont állítja, hogy az őt körülvevő szeretet az, ami élteti és az, hogy felügyelet nélkül több órát tölthet naponként szerettei társaságában.

Ez az örömhír arra indított bennünket édesanyámmal, hogy köszönő táviratot küldjünk Klement Gottwaldnak azért, hogy megmentette János életét. Egy másik táviratot is küldtünk ugyanilyen értelemben a cseh-szlovák külügyminiszternek, Vladimir Clementisnek is.

Hálánkat fokozta még az a hír is, amelyet bírósági emberek mondtak a kórház főorvosának: János ott maradhat a közkórházban addig, amíg teljesen fel nem épül. Tehát ez évekre is szólhat. Ezt a jó hírt az orvos Jánossal is közölte.

Montrésor, 1949 július eleje. Szörnyű fordulat állt be. Mariska arról értesített, hogy Jánost bezállították a pozsonyi törvényszéki fogházba és pedig azért, mert az egyik tüdőbajos ápoló fogoly megszökött; következképpen a többi foglyot azonnal átvitték a börtön kórházi osztályára. A tüdőbaj elleni gyógymódot itt is folytatják. Mariska bemehet hozzá alkalmanként és küldhet csomagot, de a többlet-élelmiszer bejuttatása, amit eddig Emil biztosított, többé nem lehetséges.

A köztársasági elnök későbbre ígért, János további sorsára vonatkozó döntése elmaradt. Ezért Mariska, Priesender Emil segítségével kérvényezni szeretne volna a teljes amnesztiát. Emil vállalkozott arra, hogy

befolyásos barátai támogatásával bizonyító anyagot gyűjt össze a Gottwald elnöknek benyújtandó kérvény alátámasztására. Benyújtásakor meg volt róla győződve, hogy kedvező elintézészt remélhetünk. Ezt Révay István is megerősítette, aki 1949 őszén feleségével együtt Pozsonyon keresztül disszidált Párizsba s ő hozta személyesen a hírt, hogy János szabadulása 1950 elejére várható.

1949 karácsonyát együtt töltöttük édesanyámmal és János fiával, telve hittel és bizodalommal, hogy hamarosan hírt hallunk János szabadon bocsátásáról. De megint csak csalódnunk kellett, mert megtudtuk, hogy közben Jánost a pozsonyi fogházból novemberben a lipótvári börtönbe szállították. Ekkor egészítettem ki könyvem kéziratát egy epilógussal, abban a reményben, hogy azzal hatni tudok a hatalmon lévők szívére, akiktől János és sok más politikai üldözött sorsa függött. Azt reméltem, hogy írásomat hamarosan kiadják Franciaországban s hogy ezt a könyvet olvasni fogják azok is, akik országukat a vasfüggöny mögött kormányozzák. Sajnos azonban írásom nem szolgálhatta János kiszabadításának ügyét. A francia könyvkiadók érdektelenségén bukott meg, hiába próbálkoztam több helyen is. Ez volt életem legkeserűbb csalódása.

P. Emil aprólékosan kidolgozott, János kiszabadítását célzó próbálkozása azért vallott kudarcot, mert 1950 elején beindult a csehszlovákiai kommunista párt óriási tisztogatási akciója az igazságszolgáltatás területén, s a „kemények” vették át a hatalmat. Így vált lehetetlenné, hogy egy „osztályellenségnek” megkegyelmezzenek. Mariska még egy kísérletet tett 1950-ben egy újabb kegyelmi kérvény benyújtásával. Erre jött meg azután a válasz, amely kimondta az életfogytiglani börtönítéletet.

A „tisztogatások” következtében bevezetett szigorítások hozták magukkal János kálvária járását börtönből börtönbe. 1953 március 5-ig őrizték Lipótvárott, ahonnan Morvaországba szállították a mirovi fogházba. 1953 augusztus 23-án Illavába került Szlovákiába. 1954 március 4-én Csehországba szállították Rocov u Louny-ba. 1955 április 10-én a Pilsen városa melletti Boryba (Tresnica na Borceh) vitték. 1955 június 2-án újra Lipótvárra került és 1956 május 4-én újra a morvaországi Mirov börtönébe.

Irgalom nélkül hurcolták ezt a nagybeteget egyik börtönből a másikba. Csomagot hol kaphatott, hol nem. Levelet háromhavonként egyszer, de néha még ritkábban. Ugyanígy volt Mariska látogatási engedélyével is. Ezek a látogatások rács mögött, oly kurták és ellenőrzöttek voltak, hogy Mariska alig tudott meg valamit Jánostól börtönbeli helyzetéről.

János egészségi állapota egyik látogatástól a másikig egyre romlott. A tüdővésztt ugyan gyógyszeresen kezelték, de a jó táplálék és a jó levegő hiánya csökkentette a gyógyszerek hatását.

Mindennek ellenére Jánost nem hagyta el élni akarása. Erkölcsi bátorsága legyőzte a depressziót. Ha Mariska meglátogatta, jókedvűnek mutatkozott és sohasem panaszkodott, azt mondta, hogy jól érzi magát. Az örök éberségét kijátszva, tudtára tudta adni Mariskának, hogy bár a kommunista rezsim betiltotta a börtönökben a misézést, őt nem tudták megfosztani a szentáldozástól, mert mindig akadtak a foglyok között papok is. S mikor Mariskának a „legjobb” táblálékról és a „legjobb orvosságról” beszélt, akkor a szentáldozást értette alatta.

A kiszabadult foglyok elbeszéléséből tudtuk meg, hogy János vigasztalója volt fogolytársainak, érdeklődött a sorsuk iránt, meghallgatta, sőt humorával még meg is neveltette őket. Azt mondták, hogy Jánost mély hite segítette nehéz keresztjének hordozásában, annak ellenére, hogy tudta, egészségének javulását a rabkórházi ápolástól nem várhatja. Mariskának elmondta: szenvedéseit Istennek ajánlotta föl gyermekei, szerettei és magyar hazája üdvéért. A többi fogollyal együtt imádkozott a pápáért, aki rádióüzenetében minden üldözött embert megáldott.

János fogságának éveiben már nem lehettem édesanyám mellett. 1950 szeptemberében vissza kellett mennem Párizsba kenyérkereset céljából. Egy ideig Doblhoff Lily barátnőm szerkesztőségében dolgoztam. 1951-ben a Gácsér E. atya által alapított Magyar Menekültek Bizottságában lettem titkárnő, s így mint fizetett alkalmazottnak, betegbiztosításom is volt. Boldog voltam, mert ebből a kis fizetésemből még arra is futotta, hogy édesanyámnak zsebpénzt küldjek Montrésorba.

Hivatalunkat számos magyar menekült kereste fel és elnökünkkel Gácsér atyával és a négy beosztott munkatárssal igyekeztünk tomácsként és tanácsadóként segítségükre lenni. Kollégáim maguk is menekültek voltak, akik Rákosi terrorja elől kerestek itt menedéket. Mindegyiküknek volt börtönben vagy büntetőtáborban sínylődő közeli hozzátartozója. Kiszabadításuk érdekében azonban semmit sem tudtunk tenni, minthogy a nyugati hatalmak és a vasfüggöny mögötti kormányok között már folyt a „hidegháború”.

1951-ben Alice unokahúgomat és édesanyját sok más budapesti családdal együtt vidékre telepítették ki, ahol nyomorúságos körülmények között éltek. 1952-ben Alice-t az ÁVO letartóztatta s előbb Budapesten tartotta fogva, majd a mélykúti internáló táborba vitette.

1953 márciusában meghalt Sztálin. Néhány hónap múlva a szovjet diktátor utódai nyilvánosan elítélték kegyetlen politikai és igazságügyi rendszerét. Ennek a hírek hallatára édesanyámmal reménykedni kezdünk, hogy a kommunista uralom ezután Magyarországon és Csehszlovákiában is humánusabb lesz, ami János és Alice sorsának javulásához is vezethet.

Magyarországon Nagy Imre lett a miniszterelnök. Humánus intézkedéseket akar érvényesíteni a rezsimben. Felosztatja a büntető táborokat. Sok fogoly visszanyeri szabadságát. Így Alice is kiszabadul. Budapestre visszatérve gyári munkásként helyezkedik el.

Csehszlovákiában a sztálinisták egy percre sem engedték ki a hatalmat a kezükből. Mint Magyarországon, ott is folytak a koncepciós perek. Mindkét országban nemcsak az osztályellenségnek minősítettek, hanem a kommunistákat is likvidálják.

Mindennek ellenére Mariska tovább is kopogtat a prágai hatalmasok ajtaján és könyörög, hogy legyenek részvétel János iránt, engedélyezzék közkórházi gyógyítását, mert ereje egyre fogy. Mariska most már egészen egyedül maradt igyekezetével, hogy Jánost megmentse. Férjét, Ferencet kiutasították Csehszlovákiából és már két évvel korábban Dél-Amerikába utazott, abban a reményben, hogy onnan tudja majd segíyezni családját. Priesender Emil 1952-ben meghalt. Mariska újlaki otthonát, amelynek megvételéhez 1949-ben Párizsból hozzásegítettem, az újlaki Nemzeti Tanács kisajátította és most gyermekeivel összehúzóulva egy falusi ház penészes falú szobájában él. Azt, hogy Jánost látogathassa és csomagot küldhessen, régi hú barátok adománya teszi lehetővé. Eladogatja utolsó megmaradt értékeit is, hogy Prágába vagy Pozsonyba utazhasson János mentése érdekében.

1954 novemberében Jánost a rocovi börtönben éri az örömhír, hogy Alice lányának sikerült kijutnia Magyarországról és végre biztonságban van Bécsben, Esterházy László unokateherstvérvünk családjában. János végtelenül boldog. Kislánya bátorsága, hősi és bravúros szökése büszkeséggel tölti el.

Alice-szal kilenc évi elszakíttóság után találkozom újra. Elragadóan bájos lány lett belőle. Ezt megírom Mariskának, ő elmondja Jánosnak, aki viccelődve mondja: „Hát persze, hogy elragadó! Hiszen az én lányom!” Élcelődése ellenére Mariska nagyon szomorúan tapasztalja János fizikai romlását; olyan mint aki már a sír szélén jár.

Párizs, 1955 április. Ragyogó tavaszi vasárnap. Újra és újra átolvasom Mariska este kézhez kapott levelét. Azt írja, hogy május 9-én Csehszlovákiában teljes amnesztiát fognak kihirdetni és így János is kiszabadul. Mariska ezt még nem meri elhinni s kér, hogy óvatosságból még senkinek se mondjam el, de azért reménykedjünk. A nagymise után ezzel a reménnyel eltele reggelizem az Avenue Bosquet sarkán lévő kávéház teraszán. Napsütésben csodálom a vadgesztenyefa vörös virágait. Azután kiülök egy karosszékbe a Champ du Mars parkjában. Hosszú órákat töltök a napon álmodozva. Messziről az Eiffel torony kontúrjai látszanak a tavaszi kék éggel a háttérben. Talán most valóra válik vágyálmom és János kiszabadul.

1955 május 9. Tíz évvel a háború befejezése után Csehszlovákiában kihirdetik az általános amnesztiát. János a bory-i börtönben van Pilsenben. Az elítéltek mind elhagyhatják a börtönt.

Már 8-án este vacsora után kiadják a parancsot, hogy a rabok cellájukat elhagyva a munkaszobában gyülekezzenek, ahol az éjszakát fogják tölteni másnapi szabadlábra helyezésükig. A többiekkel együtt János is ott van. S az öröm, hogy rabsága megszűnik megszázaszorozza erejét; mintha doppingszert szedett volna.

Reggel a börtön udvarán sorba állítják őket. Jánost két szomszédja támogatja. A kapu kinyílik. A sor megindul a kapu felé s az első már át is lépték a küszöböt, kint vannak a szabadságban.

Egyszerre az örök éles füttyjele megállítja a menetet. Két fogolynak ki kell lépnie a sorból: Jánosnak és egy másiknak. A börtön parancsnoka bejelenti: rájuk az általános amnesztia nem vonatkozik. Így rendelkeztek néhány perccel ezelőtt telefonon, Prágából. A többiek elhagyják a börtönt. Jánost és a másikat visszavezetik a cellájába s rájuk zárják az ajtót.

Így írta le János életének ezt a tragikus mozzanatát Mariska, néhány héttel később kézhez kapott levelében.

1955 júniusában megpróbáltam közbenjárni, hogy Jánost a börtönből kórházba szállítsák. Kérésemet a francia külügyminisztérium támogatta, de Prága válasza sem méltatott.

1955 júliusában nyári szabadságom első két hetét úgy mint az előző évben is, édesanyámmal Aldobrandini Giulia barátnőmnél töltjük, Montresor közelében lévő gyönyörű házukban, szabadságom második felét pedig Montrésorban. Édesanyámmal még mindig szövögetjük álmunkat, hogy egyszer lesz még egy meghitt kis otthonunk, ahol Jánossal és

Mariskával együtt örülhetünk egymásnak. Kint ülünk a kastély kertjében vagy a bástya közelében. Szép estéken a csillagokban gyönyörködünk. Az egyiket, gondolom a Jupitert édesanyám legkisebb unokájáról „Kru-liknak” hívja, mert kivándorlása előtt, 1948-ban pici kezével ő mutatott rá az égen. Elmerengve mondja: „...akkor Újlonon megígértem Mariskának, hogy tekintetünk ezen a csillagon találkozni fog.” És kezével a kereszt jelét küldte a csillag felé, Mariska és János nevét suttogva.

1955 november 19. Magyarországi Szent Erzsébet ünnepe. Édesanyám 80-ik születésnapja. Egyetlen gyermeke sincs mellette. János és Mariska a vasfüggöny mögött vannak, engem meg Párizsban már egy hete influenza döntött ágyba. Lázás állapotban nem merek elutazni, hiszen ettől még betegebb lehetnék s még az állásomat is kockáztatnám vele. Így gyávaságom megfosztja Maminkómat attól, hogy egyetlen közelében lévő gyermeke vele töltse utolsó születésnapját itt a földön.

Montrésor, 1955 karácsony. Meghitt ünneplésünket rövidre kellett szabnom, mert 1956 január 2-án visszavártak párizsi hivatalomba. Édesanyám szobájában a kis karácsonyfa mellett búcsúzkodunk. Három kis keresztet rajzol homlokomra, „egyet Jánosért, egyet Mariskáért, egyet érted” mondja végtelen gyöngédséggel a hangjában. De szomorú, hogy itt kell hagynom és nem lehetek folyton mellette. Kezemben tartom arcát, Maminkó szemei mosolyognak, mint két kis napocska. Az udvari ablakból integetve néz utánam.

Párizs, 1956 január. Csáky Mihály, aki Jánossal és néhány társával került ki Oroszországba, kiszabadult a büntetőtáborból és német hadifoglyokkal együtt érkezett meg Nyugatnémetországba. Párizsban találkoztam vele unokatestvérünknel Montesquiouné Csáky Natálánál. A valamikor erős és egészséges ember már csak árnyéka önmagának. Arca lefogyott, bőre szürke és állandóan köhög. Az ő tüdeje is meg van támadva, mint a Jánosé. Be kell feküdnie a kórházba.

1956 február. Franciaországot soha nem tapasztalt hidegfront érte el. Hosszú heteken keresztül -20 fokot mértünk. Édesanyám azt írta, hogy Montrésorban befagytak a vízvezetékek.

Február 24. Péntek reggel: egy lap érkezik Montrésorból, Catherine unokatestvérem írja, hogy édesanyám bronchitisszel ágynak dőlt. Azonnal indulnék hozzá. De nem hagyhatom el Párizst: holnap estig be kell fejeznem egy munkát, amelytől 14 menekült családnak amerikai bevándorló vízumának kiadása függ. Már úgysis késedelemben vagyok néhány váratlanul közbejött feladat miatt, s mint a bizottság szociális

titkárnője, csak én ismerem az ügyeket. Nem hagyhatom cserben ezeket a családokat, meg kell hogy kapják a vízumot a kitűzött határidőig, jövőjük függ tőle. Éjt nappallá téve dolgozom, míg végre február 25-én este készen vagyok az anyaggal; másnap reggel tiszta lelkiismerettel utazhatom édesanyámhoz. Telefonértesítést is kapok Montrésorból, hogy édesanyám jobban van és vasárnap már fel is szabad kelnie.

Február 26-án vasárnap reggel egy újabb telefon: édesanyámat ájultan találták reggel a fürdőszoba padlóján. Az orvos agyvérzést állapított meg. A főtisztelendő urat hívták, hogy feladja a betegek szentségét.

Az első vonattal sietek Montrésorba s délben már ott is vagyok. A ház a központi fűtés ellenére is jéghideg. A redőnyöket nappal sem húzzák fel, hogy valamelyest védjék a szobákat a szélről. Édesanyám mozdulatlanul fekszik, beszélni nem tud, de rémesen feldagadt arcán egy mosoly fut át, annak jeléül, hogy felismert. Azután álomba szenderül. Simogatom a jobb kezét, amelyik nem bénult le, s néha úgy érzem, hogy simogatásomra egy kis kézszorítással felel.

Catherina unokatestvérem és felnőtt gyermekei szeretettel gondoskodnak rólunk. Hétfőn a déli órákban egyedül maradok édesanyámmal. Ott térdelek az ágya mellett, nyugodtan fekszik és békés csend vesz körül bennünket. Figyelem őt, mintha mondani szeretne valamit. Háromszor is ismétel egy szót, de sehogysem tudom megérteni. Hirtelen felöltik bennem, hiszen ez: halálunk...halálunk...halálunk. Az üdvözlégy szavai ezek, ahogy édesapám ismételtette agóniájában:... imádkozzál érettünk halálunk óráján... amit édesanyánk annyiszor elmesélt nekünk.

Egyszerre mintha megfeszülne, zavart lesz, mintha valaki ijesztgetné, bántaná. Cecile és Marie unokahúgaim is ágya mellé térdelnek és teljes lelkünkől könyörgünk a fájdalmas Szűzhöz, hogy kereszten meghalt Fia jöjjön édesanyám segítségére és vigye át biztonsággal a mennyei kikötőbe.

Több órán át virrasztunk így mellette. Hat óra felé édesanyám izgatottsága alábbhagy, megnyugszik. Nyolc óra felé hátrafordulok, hogy a Lourdesi szenteltvízzel felfrissített borogatást visszategyem a homlokára. Egyszerre hallom Cécile és Marie hangját:

„Nézd gyorsan! Édesanyád tekintete olyan gyönyörű!”

Amint megfordulok, édesanyám feje kicsit felemelkedik és szeme tágra nyílik. Tekintete nagyon messziről jön. Néma és végtelen szomorúsággal teli. Mintha búcsút akarna venni tőlem. Így néz egyenesen a szemembe néhány másodpercig, azután becsukja a szemét, kétszer

csendesen lélegzik, majd elmerül a halálban. Arca végtelenül nyugodt és megelégedett. Mintha közölni akarná velünk, hogy valami nagyszerűen sikerült.

Temetése március 1-én volt a montrésori temetőben. Ezen a napon, mintha elvarázsolták volna, eltűnt a zimankós tél. A föld még fagyott, de a levegő már tavaszias. Egy kis lepke röpköd édesanyám sírja fölött.

Az este beálltával szobánk ablakán kitekintve megpillantom az Esthajnalcsillagot. A „mi csillagunk”, ahogy mama és papa nevezték. A csillag mosolyogni látszik rám, mint édesanyám szeme. Mintha a lelke mosolyogna rám odaátrol. Úgy érzem, édesanyám előrement, hogy megvárja Jánost a végleges otthonában, Mennyei Atyánk házában, ahonnan senki sem űzheti ki őket többé. Ahol mind egyesülünk az örökkévalóságban és eltölt bennünket Isten arcának ragyogása, amely úgy fénylik, mint a nap. A mennyei paradicsom napja, amely mindnyájunkra vár.

Édesanyánk halálhírét Mariska a lipótvári börtönbe viszi el Jánosnak. Csendesen folynak könnyeik. Mindketten oly nagyon remélték, hogy még viszontláthatják egymást ezen a földön.

János reménysege most gyermekei felé fordul, legalább őket szeretné még viszontlátni. Fia 26 éves és Új Zélandban dolgozik már néhány éve. Alice 23 éves és Amerikában végzi tanulmányait, mint ösztöndíjas egyetemista. Családunk szét van szórva a világ minden tájára. Lesz-e valaha is lehetőség rá, hogy összekerüljünk egy közös otthonba?

1956 május 4-én Jánost a lipótvári börtönből Mirovba viszik, ahol 1954-ben már töltött néhány hónapot. Úgy látszik rossz emlékek ködlöttek fel benne, mert Mariskának búcsúzaskor azt mondta, hogy borzad még a gondolattól is, hogy oda kell mennie.

1956 július. Első nyári szabadságom édesanyám halála óta. Képtelen vagyok Montrésorba menni, ahol őt már nem találok.

Magányos sétákat teszek Bretagne déli partján. Quiberon fölött, a Cote Sauvage-on, a Menhir de Mannemeur örködik titokzatosan a kék ég és az azt visszatükröző tenger között. A szikla aljában, végig a part mentén finom homok-padkák húzódnak, mögöttük a fekete sziklák a tenger hullámai által vájt természetes boltívekkel. Figyelem a dagály érkezését fehér tarajos hullámaival, s a mögöttük húzódó fehérhabos csík olyan, mint a menyasszonyok uszálya.

Az Audierne strandja és a Pointe du Raz között, az Óceán szélén húzódó dombok oldalát sárga vadvirágszőnyeg borítja. Régi emlékek

ébrednek fel bennem: ilyen virágokat ültetett édesanyám házunk elé a bokrok aljába. Nálunk ez a sárga szín a zöld pázsaton folytatódott, itt a végtelen kék Atlanti tengerbe olvad bele. Átjár a nap melege s úgy érzem, édesanyám lelke mellettem van, kísér...

Dinard. Néhány hetet töltök Forbes Ily barátnőmnél. Gyönyörű kertés villája Saint Malo és Saint Servan kikötők között fekszik. Az öbölben kis fehér vitorlás hajók úszkálnak, néha piros színűek is. Végigfekszem a strand meleg homokján, élvezem a napot és a vizet. Előttem a végeláthatatlan tenger. Cézambre szigete mintha anyagtalannul rajzolódna ki a valószínűtlen kékségben.

Párizs, 1956 augusztus eleje. Ismét Párizsban. A város még üres, lakosai még javarészt nyaralnak és élvezik a szabadságot.

Én is élvezem ennek a csodálatos nyaralásnak a jótékony hatását. Lakásomban levél vár Mariskától, egy kis cédulával Jánostól a mirövi börtönből:

„Szívből örülök hírednek, hogy Lulkó a tengerparton tölti szabadságát. Kérem a jó Istent, hogy élvezze a napsütést, a tengert és a meleg homokot a strandon”.

János üzenetét könnyek között olvasom el újra és újra. Tudom, hogy arra gondolt, milyen szép volt, mikor gyermekeivel töltötte a vakációt a tenger mellett. Annyira szerette a tengert. Szerette az otthoni tájakat is és a vadászatot. Most volna a fogolyvadászat ideje. És ő 11 év óta, élve eltemetve, börtönben sínylődik. Ott fog elpusztulni. Pedig egy közkórházban még meggyógyulhatna. Boldogan mehetne barátaival a learatott földekre fogolyvadászatra, puskával a kezében, kigombolt inggel, tele étellel, mint régen.

Meggyógyulhatna, meg akar gyógyulni. Élni akar. Hiszen még csak 55 éves. De a csehszlovák sztálinista uralom visszautasítja minden kérvényünket, hiába bizonygatjuk, hogy a tüdőbajt nem lehet rabkórházban meggyógyítani.

1956 október 23 - november 3. Budapest népe először békés tüntetéssel kezdte lerázni magáról az igát, de szembe találta magát az ÁVO géppuskáival és a szovjet tankokkal. Budapest népe, fiaival és leányaival az élen hősiiesen védekezik, készen a halálra. Barikádokat emelnek az utcán. Ledöntik Sztalin gigantikus szobrát, mint a véres diktatúra szimbólumát. A szovjet tankokat a serdülő korosztály Molotov koktélokkel gyűjtja fel.

A népfelkelés győz. Az ellenállók hatalomra juttatják Nagy Imrét, aki kihirdeti a nép akaratát: Magyarország függetlenségét és semleges-ségét.

A moszkvai rádió bejelenti, hogy a szovjet kormány kész kivonni csapatait Magyarországról. A Budapesti Szovjet Katonai Parancsnokság felszólítja Nagy Imre kormányát, hogy küldjön katonai szaktanácsadókat a kivonulás részleteinek megtárgyalására. Nagy Imre Maléter Pál ezredest, a felkelés egyik hőseit küldi a tárgyalásra. Magyarország elért függetlenségének boldog tudatában, bizalommal várja a tárgyalások kedvező kimenetelét. De hiába várja. És hiába várja Nagy Imre és kormánya is. Nem tudhatják, hogy a magyar delegációval tárgyalni kész szovjet generálisok legnagyobb meglepetésére, a szovjet NKVD.emberei betörnek a terembe és letartóztatják Maléter Pál ezredest társaival együtt, és ismeretlen helyre elhurcolják őket.

1956 november 4. Vasárnap hajnalban Nagy Imre S.O.S. segélykiáltása hangzik el a Kossuth rádióban. Segítséget kér a szabad világtól. De az nem felel. Az újabb szovjet tankok legázolják a magyar szabadságot.

Nemsokára ezután a felkelés menekülteit elárasztják a nyugat-európai országokat. Párizsban az új menekülthullám az egész várost mozgósítja. A Magyar Menekültek Bizottságában a francia, amerikai és nemzetközi segélyszervezetekkel működünk együtt a magyarországi menekültek fogadásában. Hogy ezt a munkát elvégezhessük, meg kell dupláznunk alkalmazottaink számát. Most már kilencen dolgozunk; Aliette de Boisgelin rátermett és hatékony szervező, rajta kívül a többi alkalmazott mind magyar menekült.

Reggeltől estig hallgatom ezeknek az országunk tragédiájától megtört férfiaknak, nőknek, fiataloknak egyéni sorsélményeit, hősi és áldozatos cselekedeteikről szóló, sokszor megrázó elbeszéléseit. Most szegény menekültek lettek, gyökértelen, meggyötört emberek, akiknek segítenünk kell, hogy újra kezdhesék életüket ebben az idegen világban. Amint igyekszem segíteni rajtuk, átérzem, hogy ezeknek a hajótörött lelkeknek mennyire szükségük van részvétre és szeretetre. Még egymásba kapaszkodnak, nem akarnak egymástól elszakadni. Az új életkezdés azonban el fogja őket választani, mindenki máshol fog lakni és dolgozni. A lakhelyük közötti távolság meg fogja őket akadályozni abban, hogy gyakran találkozhassanak, s azok, akik társak voltak a függetlenségért vívott harcban, sírva búcsúznak egymástól. Nagy szomorúság fog el az ilyen jeleneteknél.

Sajnos azonban nincsen más megoldás részükre. Az ő érdekük, hogy minél előbb dolgozni tudjanak és hogy megfelelő lakáshoz jussanak; ehhez akarják őket hozzásegíteni a menekülteket segélyező szervezetek. Ezt tekintem én is, mint bizottságunk szociális titkárnője, elsőrendű feladatomnak.

1956 november vége. Mariska meglátogatta Jánost Mirovban. A magyar népfelkelés óta a küldött élelmiszercsomagok egyikét sem adták át neki. A meleg alsóneműt sem kapta meg. Annyira le van gyöngülve, hogy állni sem tud: az örök hordágyon hozzák le a börtön beszélőjébe. Vacog a hidegtől.

A magyar népfelkelés híre a börtönbe is eljutott s a foglyok reménykedve fogadták. János szívét fájdalommal tölti el, hogy a szovjet tankok leverték a felkelést, de nagyon büszke a budapestiek hősiességére.

Párizs, 1957 március eleje. Mariska azt írja, hogy továbbították neki János egy levelét, amelyben közli, hogy a vég nagyon közel van, élete gyertyája lassá kialszik. Mariska azonnal látogatási engedélyt kért és február 24-én láthatta viszont. Ezúttal a hordágyat négy orvos kísérte, akik cseh politikai elítéltekként végeztek a börtönben orvosi szolgálatot. A látogatás előtt két órával injekciót adtak be Jánosnak, hogy gyengesége és asztmatikus rohamai ellenére beszélni tudjon Mariskával. Az orvosok tapintatosan visszahúzódtak, hogy János és Mariska beszélgetését ne zavarják.

„Tudod, Mariskám - suttogta János - hogy itt bent, a hosszú éjszakákon és nappalokon nem szűnnek meg a „legjobb táplálékot” előállítani. Mindennap kaptam ezt az eledelt, amennyit csak le tudtam nyelni.”

Ezzel azt akarta mondani, hogy a börtönben mindennap mondanak titokban misét a fogoly papok és osztják a Szentségeket a rabtársaknak. János arckifejezése végtelenül nyugodt és derűs volt s ez a derű bizonyította lelke győzelmét a betegség által szétroncsolt test fölött. Mariska fogta János kezét, akiben még ilyen halálos állapotban is felülkerekedett a humor, amikor azt mondta:

„Nyomják belém a dopping injekciókat, mint a versenylovakba”. Kis csend következett ezután, hiszen fárasztotta a beszéd. Jólesően érezte Mariska kezének szorítását és simogatását. Ezután gyermekei, János és Alice után érdeklődött, majd felsóhajtott:

„De szép volna, ha a nyitrai kórházban lehetnék s ott mindenkiel találkozhatnék, úgy mint Pozsonyban, 1949-ben”.

Mariska alig bírta visszatartani könnyeit, de erőt vett magán és biztatta Jánost, hogy újra kérvényezze a hatóságoknál áthelyezését a nyitrai kórházba. Jánost ez a hír látható örömmel töltötte el, s így búcsúzott:

„Tehát viszontlátásra Nyitrán! Ott még mielőtt meghalok, mindnyájjatokkal nyugodtan tudnék diskurálni. Addig is áldásomat küldöm gyermekeimnek, mindnyájjatoknak. Imádkozzatok mind Isten kegyelméért, hogy halálom jó legyen. Isten őrizzen és legyen veled, viszontlátásra Nyitrán.”

Mariska, mint minden látogatásakor, kis keresztet rajzolt homlokára búcsúképpen. A látogatást be kellett fejezni, az örök fogták a hordágyat és elvitték Jánost.

Ezután Mariska, Erzsébet lányával a börtön igazgatójától próbálta kikönyörögni, hogy Jánost átvigyék a nyitrai kórházba, de csak jeges hangú választ kaptak:

„Nem adom ki maguknak a foglyot, sem élve, sem halva”.

Még egy utolsó kísérletként Mariska Prágába utazott lányával, hogy a legmagasabb szintű hatóságok elé vigyék a haldokló János utolsó kívánságát, de minden hiába volt. Erről így írt:

„Az ember tehetetlen egy rendszerrel szemben, amely számtalan kegyelmi kérvényünkre azt válaszolja, hogy az amnesztia nem irgalmas cselekedet, hanem annak adják, akinél a büntetés elérte a célt: az átnevelést.”

És mert János nem hagyta magát átnevelni, a börtönben kell meghalnia.

Mariska visszatért gyermekeihez Újlakra, szegényes kis otthonába, várva a legrosszabbra. Hiszen tudta, hogy nincs mentség, Jánosnak nemcsak a tüdeje, de a mája, a gyomra és egész szervezete meg van támadva. Földi életét már nem lehet meghosszabítani.

1957 március 8. A mirovi börtönparancsoktól távirat érkezik:

„Fivére ma meghalt, hamvasztással temetjük.”

Mire Mariska Mirovba ért, hogy megakadályozza a hamvasztást, közölték vele, hogy már átszállították az olműtzi krematóriumba. S mikor kérte, hogy legalább az urnát adják ki, hogy Újlakon eltemethesse édesapja sírjába, a parancsnok ridegen visszautasította a kérést.

„Egyszer már megmondtam, nem adom ki a foglyot sem élve, sem halva”.

A halotti bizonyítványt Mirov községből küldték el Mariskának; ebben szó sem esett arról, hogy János a mirovi börtönben halt meg: A halál okát latinul „Cachexia tuberculosa”-val jelölték.

János hat nappal 56-ik születésnapja előtt halt meg. Született Újlakon 1901 március 14-én és meghalt 1957 március 8-án, 12 évi fogság után. Ezután a kegyetlen 12 év után János lelke elindult egy boldogabb világba, az örök mennyei hazába.

A gyászmisét Jánosért Román Rezek atya, a párizsi katolikus misszió igazgatója celebrálta, Michel Riquet atya segédletével. Utóbbi jelenléte, aki szintén megjárta a koncentrációs tábor poklát, vigasztalóan hatott rám és mélységes hálaérzettel töltött el. Mellettem álltak szeretett unokatestvéreim a család képviselőiben. Apai részről Montesquieu-Csáky Natália férjével. Anyai részről J.Tarnowski, feleségével Rose-zal és minden jó emberünk Montrésorból. A Sévre utcai külföldiek templomában volt a gyászmise, amelyen sokan vettek részt a magyar forradalom menekültjei közül, de voltak a templomban más barátaink is a közép-európai emigrációból, akiket közös sorsuk sodort ide a vasfüggöny mögül.

Jánosra emlékezve, hadd soroljak föl néhány epizódot életéből, amelyek a börtönben ellenségeit is barátaivá tették. Az illviai börtönben, János fogolytársai között, a csehszlovák légió egy régi tisztje is ott volt, akivel ádáz harcot vívtak abban a konfliktus-helyzetben, amely szembeállította Csehszlovákiát Magyarországgal. Most a börtönben, a moszkvai uralom alatt, amely mindkettőjüket ide juttatta, a volt csehszlovák legionárius és a magyar képviselő megölelték egymást; mindketten mélyen sajnálták, hogy annak idején nem tudtak szövetségessé válni, akkor, amikor fenyegetett függetlenségükért még együtt harcolhattak volna.

A lipótvári fegyházban mély barátság szövődött János és egy jól ismert cseh politikai fogoly között. Ezt egy kiszabadult fogolytársától tudtam meg, aki már mint izraeli állampolgár ecsetelte levelében, hogy Jánost a börtönben mennyire szerették és becsülték. Írt a két cseh orvosról, akik nem hagyták magára Jánost utolsó óráiban sem.

Ezek a tanúvallomások, amelyek magyar, cseh és szlovák elítéltek barátságáról szólnak, üzennek mindannyiunknak. Azt, hogy a börtönben megszűnik az ellenségeskedés és barátokká lesznek az ellenfelek. Legyen ez a tény ezeknek a meggyötört embereknek politikai végrendelete minden nemzet számára, jelenlegi és jövőbeni kapcsolatukban.

Néhány hónappal János halála után, Mariska és leánya Erzsébet Olmützbe utaztak, hogy megláthassák a János hamvait tartalmazó urnát. A krematóriumban az egyik alkalmazott bevitte őket egy helyiségbe, ahol 18 politikai fogoly urnáját őrizték. Köztük volt Jánosé is, a felirattal: Jan Esterházy, statkár (földbirtokos).

János tragikus sorsa csak egy a számtalan közül, de példa arra, hogyan bánt el a keleti államok kommunista politikai rendőrsége és bírósága azokkal, akiket meg kellett semmisíteni, mert útban voltak.

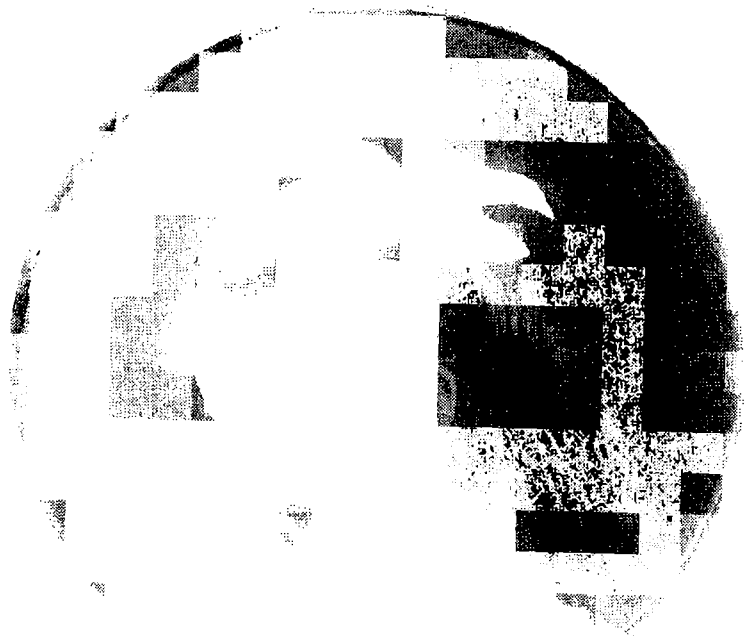
Az összes áldozattal együtt, akiknek lelke Istennél van, imádkozom az emberi értelem Teremtőjéhez, hogy vezesse ezeknek az országoknak politikusait arra az elhatározásra, hogy az evangéliumi intés szerint *úgy bánjanak másokkal, mint ahogy ők szeretnék, hogy mások bánjanak velük.*

Úgy hiszem, legfőbb ideje, hogy a bölcsességnek ezt a törvényét mindnyájan megértsük, minden jóakarató ember, akihez XXIII. János pápa szavait intézte:

„Ennek a törvénynek a megvalósítása elengedhetetlen ahhoz, ha azt akarjuk, hogy a béke csillaga ragyogjon az emberiség egén és hogy örökre köztünk maradjon.”

Párizs, 1964 nyara.

KÉPEK A CSALÁDI ALBUMBÓL

Esterházy Lujza

x

100

2000

1000

1000

Jeszenák János, az ükapa. Mányoki Ádám festménye

TARTALOM

Pröhlené Samarjay Éva: A fordító előszava	5
Sinkó Ferenc: Egy Nagyasszonyról	6
Esterházy Lujza: Bevezetés	14
Történelmi áttekintés	15
A csehszlovák állam kezdetei (1918–26)	
A magyar kisebbség Csehszlovákiában	
1938: a München felé vezető út	
Visszatérés Magyarországra	
A szlovák államban Hitler alatt (1939–)	
Hitler és Sztálin szorításában (1941–46)	123
A keleti front elérkezik	145
A csehszlovák népi demokrácia	153
Szabadon Franciaországban, 1946	185
A békekonferencia (Párizs, 1946)	197
És utána	
Felhívás az egymás ellen harcoló szívekhez	204
Utolsó fejezet (a sztálini táborok átkapcsolása)	211
Képek a családi albumból	217